

DE FAKKEL VAN HET GETUIGENIS

JOHN W. KENNEDY

© Gospel Literature Service

Oorspronkelijke titel: The Torch of the Testimony

Eerste verschijning: oktober 1965

Vertaling: Ready Writer, Twello, oktober 2015

Inhoud

Inleiding	V
1 Het fundament	1
De oorsprong van de synagoge – De verhouding van de Here en Zijn discipelen met de synagoge – Wereldwijde verspreiding van de synagogen – Heidenen in de synagoge – De synagoge als toebereide grond voor het evangelie – Synagoge-oudstenschap – De synagoge als brug tussen de symboliek van de tempel en de geestelijke werkelijkheid van de Gemeente – Eerste tekenen van leven van de Gemeente – Judaïsme moet plaatsmaken voor de Gemeente – De boodschap van Stefanus – De geweldadige tegenstand van Paulus.	
2 De Gemeente vestigt zich	12
De bekering van Paulus – De gemeente te Antiochië – De houding van Jeruzalem tegenover Paulus – Paulus en Barnabas te Antiochië – Het degelijke fundament van Antiochië – Het aandachtspunt van Gods werk verplaatst zich naar Antiochië – Het getuigenis verspreid zich – De gemeente scheidt zich af van de synagoge te Antiochië in Pisiidië – Iconium, Lystra, Derbe – De gemeente te Rome – Filippi – opschudding in Thessalonica – Berea – Afscheiding van de synagoge te Corinthe – Christendom beschouwd als legale Joodse secte – De onbezorgdheid van Paulus ten aanzien van de erkenning van de gemeente door de Romeinse overheid – Efeze.	
3 Gemeenteorde	25
Spontaniteit van gemeenteorde – Eigenschappen waar oudsten aan moeten voldoen – De verkiezing van oudsten door de Geest – Het tijdelijke karkakter van aanstelling van diakenen – Doop op basis van een standvastige levenswandel – Het breken van het brood (de tafel van de Heer, het avondmaal) – Het Woord van God – Overdraagbaarheid van bedieningen van apostelen en profeten – Het hoge moraliteitsniveau in de gemeenten – Verbondenheid tussen gemeenten niet op basis van organisatie – Onderlinge gemeenschap tussen gemeenten – Common sense of obligation – Bedieningen voor de opbouw van gemeenten.	
4 Tekenen van achteruitgang	42
De ontwikkeling van de Gemeente tegengegaan – De achteruitgang van de gemeente te Jeruzalem – Haar hang naar verzoening met het Judaïsme – De houding van de gemeente te Jeruzalem ten aanzien van de ceremoniële wet – Gebrek aan geestelijk inzicht in het doel van God – Het compromis van Petrus – De vergissing van Paulus – De tegenstelling in het leven van de gemeente te Jeruzalem – Haar onterechte toeëigening van een speciale gezagspositie – Oorzaken van haar achteruitgang – Gevaren in Corinthe en Efeze.	

5	Verandering	56
	Doelmatigheid als reden voor het afwijken van de oorspronkelijke orde – Overgang van oudstenschap naar autoritair leiderschap – Los van geestelijk leven kan geestelijke vorm niet functioneren – Het gevaar van door zichzelf aangesteld leiderschap – De aanstelling van bisschoppen om deze tendens tegen te gaan – Onderscheid tussen leken en geestelijken – Geestelijken beschouwd als bezitters van speciale machten – Vervolging remt achteruitgang – Vervolging kan de Gemeente niet vernietigen.	
6	Dwaalleringen	69
	Gnosticisme – Docetisme – Marcionisme – Arianisme – Pelagianisme – Sacerdotalisme.	
7	Reactie	81
	Toename van het begrijpen van het geloof leidt tot overintellectualisering ervan – De Canon van de Schriften ‘officieel’ erkend – Geestelijken eigenen zich het recht toe om het geloof te definiëren en het Woord te interpreteren – Het afbrekende effect van jacht op ketterij – Het autoritaire optreden van kerkleiders ten volle tot uitdrukking gebracht in de kerkconcilies – een waarachtig getuigen van geestelijke principes altijd gehandhaafd – Origenes – Novatianen – Montanisme.	
8	Staatsvlijerij met de kerk	97
	De basis en de structuur van de Gemeente op de proef gesteld – De bekering van Constantijn – Verbindtenis tussen kerk en staat – Roomse kerk krijgt oppermacht – Gemeenten in het Oosten – Gemeenten in het Oosten verbinden zich onder Rome – Constantijn gebruikt de kerk voor politieke doeleinden – Het geschil onder de donatisten.	
9	Religie en het evangelie	108
	Nestorius – Nestaoriaanse zending bedorven door formalisme en afgoderij – Het evangelie verspreid tot aan de uiteinden van het Romeinse rijk – Augustinus – Monasticisme – Priscillianus – De leer van Priscillianus – Vervolgd door de Roomse kerk – Christendom in Groot-Brittannië.	
10	Fakkeldragers	121
	Islam – Paulicianen – Hun leven en leer verkeerd voorgesteld door hun vijanden – Constantijn Silvanus – Sergius – Vele Paulicianen grijpen naar wereldse verdedigingsmiddelen en raken in geestelijk verval – Bogomils – Katharen – Bernard van Clairveaux zet zich in om gelovigen zich te laten verzoenen met Rome – Waldenzen – Peter Waldo – Franciscus van Assisi – Rome verzet zich tegen het vrije gebruik van de Schriften – De belangrijkheid van de Schriften in het leven van de Gemeente – Thomas Aquinas.	
11	samentrekkende wolken	139
	Marsilius van Padua – John Wycliffe – De grote scheuring – De grote betekenis van Wycliffe voor het getuigenis van de Gemeente – Johannes Hus – De Ultraquisten en Taborieten – Peter Cheltschizki en het overblijfsel van de Hussietenbeweging – De Unitas Fratrum – De Renaissance – Erasmus – William Tyndale – De Bijbel triomfeert in Engeland.	

- 12 De welkome regen van de Reformatie 154
 Martin Luther – Compromie tussen Bijbelse idealen en aardse loyalties
 – Ulrich Zwingli – Verwarring tussen de Gemeente en de ‘christelijke’
 gemeenschap – Johannes Calvijn – Beïnvloed door een groep gelovigen in
 Parijs – Zijn theologie – Vrijheid van toegang tot het Woord van God als
 erfenis van de Reformatie.
- 13 De gemeenten gaan door 170
 Christenen die anabaptisten genoemd worden – Konrad Grebel en
 Felix Manz – Vervolging van degenen die de doop van gelovigen
 praktiseren – Balthaser Hubmaier – John Denck – De nadruk van
 Denk op de interpretatie van het Woord door de Geest – Michael
 Sattler – De praktijken van de anabaptisten – De tragedie van Münster
 – Oorzaken van de achteruitgang van Lutheranisme en Zwinglianisme –
 Valse pretenties van profetische gaven verzwakken het getuigenis van de
 anabaptisten.
- 14 Temidden van tragedie 185
 Vervolging van groepen gelovigen in Engeland – Menno Simons – Ignatius
 Loyola en de contrareformatie – Francis Xaviet – Het Concilie van Trente
 – Vervolging onder Mary van Engeland – Puritanisme in Engeland – De
 ‘prophecyings’ vervolgd onder Elizabeth – Onafhankelijken – Smyth en
 Robinson – Ontwikkeling van gezindten onder onafhankelijken – Jacobus
 Arminius.
- 15 Hervormers van de hervorming 203
 Vrijheid onder de Gemenebest – George Fox – John Bunyan – Jean
 de Labadie – Zijn pogingen om hervorming te brengen binnen de
 Katholieke en Hervormde kerken – Afscheiding – De uitwassen van de
 huishoudinggemeente – Philipp Jakob Spener en de piëtisten – August
 Hermann Francke.
- 16 De vrucht van opwekking 217
 De invloed van de mystiek – geestelijke honger bij gelovigen veroorzaakt
 door splitsingen binnen het protestantisme – De kerkgeschiedenis volgens
 Gottfried Arnold – De moravische broeders – De methodisten – George
 Whitefield – Robert en James Haldane.
- 17 Het overblijfsel 231
 Verspreiding van zendingswerk – De Oxfordbeweging – De vergadering
 van gelovigen – In verschillende delen van de wereld zoekt men naar de
 Bijbelse aard van de Gemeente – Dublin, Plymouth en Bristol – De effecten
 van strijd.
- 18 Het getuigenis verspreid zich 248
 J.N. Darby – Samuel Fröhlich en de nazareners – De leer van Darby en
 de schadelijke effecten ervan – Anthony Norris Groves – Bediening in
 Mesopotamië en India – Zegen door de wijde verspreiding van de Schriften
 in het Russische keizerrijk – Niet aan gezindten verbonden zending
 – Mukyokai.

INHOUD

19 De fakkel van het getuigenis	265
De verhouding tussen het georganiseerde christendom en de Bijbelse gedachte van de Gemeente – De plaats van opwekking – Gods basisprincipes in een tijd van neergang – De worsteling van de gemeente – Leer en vorm in de gemeente.	
Literatuurlijst	278
Index	280

Inleiding

Tegenwoordig is er, vooral in het Westen, een sterke drang naar wat ‘communicatie’ genoemd wordt. De aanstaande onderwijskundige roept: “We moeten communiceren.” Kort geleden las ik een artikel over dit onderwerp in een bekende krant. Aan het slot van het artikel stelde de schrijver de eenvoudige vraag: “Waarom?” En een aanzienlijk aantal communicatie-voorstanders staat met de mond vol tanden. Er is een groot gevaar dat kennis een doel op zich wordt en vrijwel geheel los staat van het leven.

“Al wat namelijk tevoren geschreven is, werd tot ons onderricht geschreven, opdat wij in de weg der volharding en van de vertroosting der Schriften de hoop zouden vasthouden”, zijn de woorden van de apostel Paulus aan de Romeinen (Rom. 15:4). De geschiedenis van het Oude Testament is niet geschreven om ons alleen maar kennis bij te brengen, maar om ons de lessen te leren uit de ervaringen van hen die ons zijn voorgegaan, lessen die ons dagelijks leven essentieel veranderen en de vooruitgang van onze geestelijke wandel bepalen. Waar vandaag de dag een grote behoefte aan is, is niet meer kennis, theologisch of geschiedkundig, maar dat de kennis die we hebben haar praktische toepassing voor het dagelijks leven krijgt.

De schrijver van een boek als dit is grote dank verschuldigd aan anderen, want het bevat zo weinig dat werkelijk origineel is, en zo veel dat de vrucht is van het onderzoek van anderen. De komende hoofdstukken beweren niet nieuw licht te werpen op de details van historische gebeurtenissen. Iedereen die bekend is met de algemene loop van de kerkgeschiedenis, zal er weinig nieuws in ontdekken. Het doel van dit boek is, voor zover mogelijk, de betekenis weer te geven voor ons in onze tijd, van wat God gedaan heeft in de laatste tweeduizend jaar. Als we het erover eens zijn dat we werkelijk iets kunnen leren van de geestelijke ervaring van anderen, dan kunnen we zeker veel leren van de overwinningen en de nederlagen uit het verleden.

Het is aan de lezer om te beoordelen of de conclusies die in de pagina's die volgen, getrokken zijn, gerechtvaardigd zijn of niet. Sommigen zullen het niet helemaal met de gevolgtrekkingen van de schrijver eens zijn, en misschien wel helemaal niet, maar dit boek beantwoordt aan zijn doel als het stimuleert om eerlijk na te denken over een zeer belangrijk onderwerp, en een verlangen oproept om te leren van en gehoorzaam te zijn aan dat wat God te zeggen heeft vanuit de bladzijden van de geschiedenis.

In de poging om de gang na te gaan van de geestelijke beweging van de gemeente, kon binnen het beperkte kader van dit werk slechts een selectie gemaakt worden van de manieren waarop de Geest van God door de eeuwen heen zijn doel heeft willen vervullen. De hoop is dat deze korte beschouwing een goede indruk geeft van de goddelijke principes die in deze tijd net zo belangrijk zijn als in de kinderjaren van de gemeente.

Elke studie die theologische lessen beoogt te halen uit historische feiten stuit op moeilijkheden betreffende terminologie. Termen die in puur Schriftuurlijke context een bepaalde betekenis hebben, betekenen vaak in geschiedkundige context heel iets anders. De woorden 'gemeente' en 'kerk', waarover dit boek hoofdzakelijk gaat, zijn een geval apart. Het gebruik ervan is hier daarom niet beperkt tot de strikt Bijbelse betekenis. Er is een poging gedaan om de verwarring te voorkomen die mogelijk voortkomt uit het brede gebruik van de woorden. Wanneer het woord 'kerk' gebruikt wordt, wordt daarmee het in hoge mate georganiseerde geschiedkundige christendom bedoeld. In andere gevallen wordt over het algemeen het woord 'gemeente' gebruikt. Toch geeft dit onderscheid geen volledig antwoord op het probleem. Mocht de lezer zich afvragen waarom in sommige gevallen voor het één en niet voor het ander gekozen is, dan is dat misschien een aanwijzing van het feit dat de schrijver het in dat geval ook niet meer helder had. Als het goed is, wordt de betekenis van welk woord er ook is gebruikt wel duidelijk in de context ervan.

De korte literatuurlijst achterin is specifiek bedoeld voor degenen die na het lezen van dit boek meer wil weten.

De geschiedenis van de gemeente is een verslag van de reactie van de mens op het Woord van God. Zij laat het gevolg zien van zowel

gehoorzaamheid als ongehoorzaamheid. Het is het gebed van de schrijver dat dit boek in de eerste plaats een middel is waardoor sommigen een wandel zullen krijgen van striktere gehoorzaamheid aan het levende en eeuwige Woord.

Guntur, maart 1964,

John Kennedy

Van de vertaler

Bijbelcitaten zijn genomen uit de NBG-versie, 1951.

Waar de schrijver 'Church', met een hoofdletter, gebruikt, heeft de vertaler dit vertaald met 'kerk'. Waar de schrijver 'church', met kleine letter, gebruikt, is het met 'Gemeente' of 'gemeente' vertaald. Zie voor het verschil in betekenis de inleiding van de schrijver zelf. De vertaler heeft getracht onderscheid te maken tussen Gemeente, met een hoofdletter 'G', wat duidt op de gemeente in algemene zin, en gemeente met een kleine letter 'g' geschreven, wat duidt op een plaatselijke uitdrukking van de Gemeente. Het is onmogelijk gebleken om dit onderscheid consequent door te voeren en het is voor de boodschap van het boek ook niet belangrijk.

Waar de schrijver het woord "pattern" gebruikt, is bij de vertaling meestal gekozen voor "vorm". Soms is er een omschrijving bij gegeven. Het begrip omvat de gang van zaken in een gemeente van gelovigen, de manier waarop een gemeente is gestructureerd en hun samenkomsten verlopen, de vormgeving of invulling van het geestelijk leven van deze gemeente. In de gevallen waarin is gekozen voor alleen het woord "vorm", moet de lezer in gedachten houden dat het gaat om deze uitgebreidere betekenis.

Het fundament

“Meent niet, dat Ik gekomen ben om de wet of de profeten te ontbinden; Ik ben niet gekomen om te ontbinden, maar om te vervullen” (Matt. 5:17). “Nadat God eertijds vele malen en op vele wijzen tot de vaders gesproken had in de profeten, heeft Hij nu in het laatst der dagen tot ons gesproken in de Zoon, die Hij gesteld heeft tot erfgenaam van alle dingen, door wie Hij ook de wereld geschapen heeft” (Heb. 1:1,2). Zo legt de Schrift het verband tussen het werk van Christus en het Oude Testament. De openbaring van het Nieuwe Testament is niet meer dan de vervulling van het Oude Testament. Ieder verslag van het ontstaan en de groei van de gemeente moet daarom beginnen bij het volk Israël, waaruit de gemeente immers is voortgekomen.

Vele generaties lang had het Joodse leven gedraaid om de tempel en de priesterdienst, maar met de komst van Degene in wie al deze dingen hun vervulling zouden vinden, had de tempel haar betekenis verloren. Naast de tempel was er een andere instelling ontstaan, die tijdens het verblijf van onze Here Jezus op aarde een belangrijke invloed gekregen had onder de Joden en die in toenemende mate het nationale leven bepaalde: de synagoge. De overleving van het Joodse ras na de verwoesting van de tempel in het jaar zeventig na Christus is waarschijnlijk meer aan de kracht van de synagoge te danken dan aan enige andere factor, en in de vroege jaren van het leven van de gemeente is het de synagoge geweest die de voornaamste schakel vormde tussen de Gemeente en het Joodse geloof.

Hoe de synagoge precies is ontstaan, is niet bekend. Haar oorsprong moet waarschijnlijk gezocht worden tijdens de Babylonische ballingschap, toen zij voor de Joden dienst deed als vervanging voor de tempel. Het schijnt dat na de terugkeer uit de ballingschap de synagogedienst werd voortgezet door Ezra, een man die de Here God had doen opstaan

om in de nood te voorzien van dat moment, namelijk om de wet haar rechtmatige, vooraanstaande plaats onder het volk terug te geven. "... want Ezra had er zijn hart op gezet om de wet des HEREN te onderzoeken en haar te volbrengen, en om in Israël inzetting en verordening te onderwijzen" (Ezra 7:10). Nehemia geeft een duidelijke beschrijving van hoe dit in zijn werk ging: "Zij lazen namelijk uit het boek, uit de wet Gods, duidelijk voor en gaven uitlegging, zodat men het voorgelezene begreep" (Neh. 8:9). Hier ziet men de basis van de dienst van de synagoge: de uitlegging van het Woord van God. Hiervan stamden de functies af die de synagoge later ging vervullen, namelijk de verspreiding van onderwijs en de uitvoering van de rechtspraak in de Joodse gemeenschap. Dat het Woord van God het middelpunt is van het leven rond de synagoge werd en wordt heden ten dage nog steeds gesymboliseerd door de ark met daarin de Schriften, die in het midden van elke synagoge staat, met daarnaast de lessenaar, vanwaar de Schriften gelezen en uitgelegd worden.

Ezra was eveneens de oprichter van de orde van schriftgeleerden, de sekte die zo fel tegen de Here Jezus was en waaraan Zijn veroordeling toegeschreven moet worden. Het doel waarvoor de partij van schriftgeleerden bestond, was in feite de interpretatie van de wet. En hoewel zij als groep geen bijzonder gezag hadden in de synagoge, was het bestaan van de synagoge gebaseerd op hún dienst. Duidelijk is dat sommige schriftgeleerden als individu leidende posities bekleedden in de synagoge. Onze Here merkte op dat zij hielden van de "erezetels", waarmee Hij verwees naar de zitplaatsen die bedoeld waren voor de oudsten, de leiders van de synagoge (Matt. 23:6). Het is daarom belangrijk om de houding van Christus te begrijpen tegenover de functie van de schriftgeleerden, want die bepaalde Zijn houding ten aanzien van de synagoge, of Hij deze erkende als een door God in het leven geroepen instituut of gewoon als een menselijke instelling buiten Gods orde om. Hij vat het karakter van de schriftgeleerden op onmiskenbare wijze samen met deze woorden: "De schriftgeleerden en de Farizeeën hebben zich gezet op de stoel van Mozes. Alles dan, wat zij u ook zeggen, doet dat en onderhoudt dat, maar doet niet naar hun werken, want zij zeggen het wel, maar doen het niet" (Matt. 23:2,3). Hij erkende hun functie als een door God ingestelde functie, maar merkte tegelijkertijd op dat zij in de loop

der jaren de geest hadden vervangen voor de letter. Ze hadden eigenlijk de bedieners van Gods Woord aan het volk moeten zijn, zoals Mozes dat was geweest in vroegere tijden, maar faalden hierin, in tegenstelling tot de Here Jezus Zelf, die juist precies deed wat zij hadden moeten doen. En zo bezegelde Hij deze functie die in de synagoge verankerd lag.

Zowel Christus als de apostelen bezochten de synagoge regelmatig, waar ze ook gingen, en maakten dankbaar gebruik van de vrijheid die er in de synagogedienst gewoonlijk was. We lezen dat de Here Jezus in Nazareth de synagoge binnenging, zoals Hij gewend was te doen op de sabbat, en opstond om voor te lezen (Lucas 4:16). Van Paulus en Barnabas staat geschreven dat zij in de synagoge te Antiochië in Pisidië door de leiders werden benaderd met de uitnodiging: “Mannen broeders, indien gij een woord van opwekking voor het volk hebt, spreekt het dan” (Han. 13:15). De apostelen buitten de gelegenheid uit om Christus te verkondigen als de vervulling van het Oude Testament.

Als men bedenkt hoe wijd verspreid de synagogen waren en hoe sterk hun invloed was onder zowel de heidenen als de Joden, dan blijkt heel duidelijk hoe goed de Geest de grond voor de prediking van het evangelie had voorbereid in de eerste stadia van de vestiging van de gemeenten. De Joden in de verstrooiing hadden een diep besef van hun unieke missie in de wereld en verkondigden onvermoeibaar de ware God onder de heidenen. Het resultaat hiervan was dat grote aantallen heidenen kennis hadden gekregen van de openbaring van het Oude Testament. Een belangrijke rol hierin speelde de in de derde eeuw voor Christus verschenen Griekse vertaling van de Hebreeuwse Schriften, de Septuagint. Grieks was de *lingua franca* van de toenmalige bewoonde wereld en had in Christus' tijd op aarde zelfs voor een groot deel het Hebreeuws vervangen in het dagelijks leven. De centra van deze verspreiding van het Woord van God waren de synagogen die overal waar Joodse gemeenschappen zich vestigden, opgericht werden. In Jeruzalem alleen al bestonden er ruim vierhonderd. Jacobus merkte treffend op: “Immers Mozes heeft van oudsher in iedere stad, die hem prediken, daar hij elke sabbat in de synagogen wordt voorgelezen” (Hand. 15:21).

Tijdens de bloei van de Griekse en Romeinse cultuur had de Joodse levenswijze een sterke aantrekkingskracht voor velen. De Grieken en Romeinen waren polytheïsten en afgodendienaars. Hun god was

amoreel, en vele van hun religieuze praktijken waren daarom immoreel. Zinnelijke aanbidding van tot de zinnen sprekende goden werd uitgeoefend in bijvoorbeeld de grote tempel van Aphrodite te Corinthe en die van Artemis te Efeze. De Joodse gemeenschappen stonden in schril contrast met de religieuze losbandigheid die van de orde van de dag was, en velen die misselijk waren van dit mengsel van hoogdravende, filosofische verwarring en heidense smerigheid keerden zich tot de enige bron die iets anders leek te bieden. Het minste dat waarheid zou moeten kunnen doen is immers het aanmoedigen van een fatsoenlijke levenswijze, en deze fatsoenlijke levenswijze vond men onder de Joden. Daar leerde men dat God Enig was en heilig, en dat Hij heiligheid als het kenmerk verwachtte van degenen die Hem volgden. Het is waar dat deze openbaring in het bijzonder was toevertrouwd aan het Joodse ras, maar ook konden anderen delen in haar zegeningen door als proselieten lid te worden van de gemeenschap.

Men kende twee soorten proselieten: “proselieten van de gerechtigheid” en “proselieten van de poort”. De eerstgenoemde categorie was verplicht om besnijdenis en doop te ondergaan, probeerde alle Joodse wetten te eerbiedigen en ontving alle voorrechten die een geboren Jood ook had (zie Ex. 13:43-49; Num. 15:14-16). De laatstgenoemde groep had een veel lossere, maar niet minder belangrijke band met de Joodse gemeenschap. Ze lieten zich niet besnijden en waarschijnlijk ook niet dopen, waren niet gebonden aan de ceremoniële praktijken van de wet, maar gingen regelmatig naar de synagogediensten en hielden zich aan de morele uitgangspunten van de wet, waarvan de Joden vonden dat ze voor de hele mensheid golden. Ze hielden zich ook aan sommige andere typisch Joodse gewoonten, de één meer dan de ander, zoals het niet eten van bepaalde vleessoorten en het niet werken op de sabbatdag. In Handelingen worden deze mensen ‘vrome mannen’ genoemd of ‘godvruchtig’ (Hand. 8:2, 10:2,35; 13:16,26; 17:4,17; 22:12). De hoofdman die bij de Here Jezus kwam om Hem te vragen zijn slaaf te genezen was in alle waarschijnlijkheid één van deze ‘vrome mannen’ (Luc. 7:5).

Waar het om gaat is dat er een grote gemeenschap bestond van zowel Joden als heidenen, die het licht bezat dat toen aan de mens was gegeven door Gods openbaring en zo door de Geest was voorbereid op de verkondiging van het evangelie zoals dat werd vervuld in Christus. Het

waren vrijwel uitsluitend mensen met deze achtergrond die de gelovigen van de eerste gemeenten werden.

Nu moeten we kort onze aandacht richten op de vorm van de synagoge (de structuur, de gang van zaken in de synagoge-gemeenschap en haar samenkomsten). Als de oprichting van de synagoge zelf door God was ingesteld, dan moet de structurering ervan eveneens bepaald zijn geweest door goddelijke wijsheid. Dat de verspreiding van de synagogen terug te voeren is op Ezra, onder Gods leiding, is reeds aangetoond. Aan het begin van Ezra's openbare bediening bij de terugkeer van de ballingschap wordt hij vergezeld door nog dertien mannen en het lijkt erop dat hij de leider is van deze groep (Neh. 8:4). Dit zou heel goed de eerste schriftuurlijke aanduiding kunnen zijn van het oudstenschap van de synagoge. In het Nieuwe Testament worden ze 'oudsten', of 'oversten' genoemd (zie Matt. 16:21; Hand. 13:15; Markus 5:22; Hand. 4:5). Ze waren allemaal even belangrijk, maar onder hen was er altijd één die werd erkend als de zegsman van de groep. Jairus, bijvoorbeeld, wiens dochter door de Here weer tot leven werd gewekt, zou deze positie bekleed kunnen hebben (Markus 5:22,35,38). Hun aantal lijkt niet vastgesteld te zijn geweest volgens een exacte regel, maar het is wel zo dat in latere tijd geen enkele synagoge werd opgericht zonder dat er tien mannen het leiderschap konden vervullen. Deze groep was verantwoordelijk voor het kiezen van iemand, hetzij uit hun eigen midden of van buiten de groep, die de bevoegdheid kreeg om de Schriften voor te lezen en uit te leggen tijdens de sabbatdienst, de taak die de Here Jezus op Zich nam, zoals de opmerkelijke gebeurtenis die in Lucas 4:16-22 staat opgetekend, laat zien. Er wordt in dit gedeelte gesproken over "de dienaar" (vers 20), die als belangrijkste taak had om de heilige boekrollen van de Schrift te bewaren en bovendien vaak de functie had van schoolmeester. Ook vormden de oudsten van de synagoge een plaatselijk sanhedrin, een raad met een veel beperktere rechterlijke macht dan het grote sanhedrin te Jeruzalem, dat voor het gehele Jodendom gold als het hoogste gerechtshof en rechtspraak voerde in zowel burgerlijke als geestelijke zaken. De kwalificaties voor oudstenschap waren hoog en men zag er streng op toe dat de leden daaraan voldeden. Allen moesten getrouwd, ouder dan dertig, onderwezen in de Schriften zijn en een reputatie hebben van een godsvruchtig leven. Het is heel wel mogelijk dat deze kwalificaties de

basis vormen voor de voorwaarden voor oudsten in de gemeente zoals Paulus die beschrijft in zijn brief aan Timotheus (1 Tim. 3:1-7).

Het is duidelijk dat de synagoge een belangrijke betekenis heeft voor het ontstaan van de gemeente. In feite heeft zij de kloof tussen de tempel en de gemeente overbrugd, doordat zij heeft gediend in de overgang van het loutere symbolisme van de eerstgenoemde naar de geestelijke realiteit van de laatstgenoemde. In de vergelijking van de gemeente met de synagoge vallen vier punten in het bijzonder op:

1. Zoals in de synagoge de Schriften centraal stonden, is de Here Jezus, het vleesgeworden Woord, het middelpunt van de gemeente. “Want waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam,” zei Hij, “daar ben Ik in hun midden” (Matt. 18:20). Met deze woorden heeft de Here Jezus eens voor altijd het principe vastgelegd van Zijn Hoofdschap in de gemeente.
2. De verstandhouding van “vrome mannen” en Joden in de synagoge toonde, veel duidelijker dan de tempelorde ooit had kunnen doen, dat Gods voornemen niet beperkt was tot één ras, maar de hele mensheid betrof. Het wezen van de Gemeente is dat Christus als Hoofd woont temidden van een nieuwe, geestelijke mens, waarin elke aardse barrière volledig en voor altijd verbroken is (zie Ef. 2:13-22).
3. Zowel van de synagoge als van de gemeente bestond het leiderschap uit meer dan één oudste. Het meervoudige karakter van het oudstenschap van de synagoge is op zich geen sluitend bewijs dat de gemeenten ook een dergelijke vorm van leiderschap behoren te hebben, maar laat wel duidelijk iets van Gods gedachte zien, iets dat goed onderbouwd wordt door de Schrift en door de wijze van doen in de gemeenten in de tijd van de apostelen.
4. De synagoge was het centrum voor samenkomsten voor gezamenlijke aanbedding en onderwijs, en haar gemeenschap was een krachtig getuigenis naar de heidense wereld toe, het middel om vele niet-Joden te brengen in het licht van goddelijke openbaring. Op gelijke wijze vormt het samenkomen als plaatselijk gemeente het fundament van zowel de opbouw van Gods volk als van hun getuigen zijn voor de wereld. Het Nieuwe Testament geeft de plaatselijke gemeente een zeer belangrijke plaats in de vervulling

van Gods doeleinden. Ongetwijfeld is dit de reden dat de gemeente het doelwit is geweest van satanische krijgslisten en aanvallen door de eeuwen heen.

Tegen deze achtergrond van de Joodse synagoge moeten we kijken naar het begin van de gemeente zelf.

Het was Pinksterdag. Jeruzalem werd overstroomd door bezoekers, Joden en proselieten van zowel binnen als buiten de grenzen van het Romeinse rijk. Ze waren gekomen om het traditionele dankfeest te vieren, waarop de Here God de dank werd gebracht voor de goede gave van een overvloedige oogst. Lucas beschrijft in Handelingen 2 hoe de Geest volgens de belofte van de Heer aan Zijn discipelen werd geopenbaard, temidden van Zijn volk de aanwezigheid van Christus vestigde en zo die goddelijke gemeenschap op aarde, de gemeente, oprichtte. Door de verkondiging van Christus als de vervulling van de gehele wet en de profeten werden meteen zo'n drieduizend man toegevoegd aan de gemeente, die "bleven volharden bij het onderwijs der apostelen en de gemeenschap, het breken van het brood en de gebeden" (Hand. 2:42). Degenen die toen tot geloof gekomen waren, moeten wel meteen zijn gaan getuigen van Christus, want er staat dat God doorging met dagelijks zielen toe te voegen aan de gemeente (Hand. 2:47). En het laat geen twijfel dat zij, toen ze naar huis terugkeerden, sommigen tot in de uithoeken van het Romeinse rijk en verder, het getuigenis van een nieuw leven met zich mee droegen en vrijmoedig spraken over hun ontmoeting met de Christus. De vervolging die daaruit ontstond, verspreidde de discipelen nog meer, maar dat bevorderde juist de snelle uitzaaiing van het levende Woord. "Zij dan, die verstrooid werden, trokken het land door, het evangelie verkondigende" (Hand. 8:4).

Wat we weten over de beginnende verbreiding van het evangelie beperkt zich hoofdzakelijk tot de verspreiding binnen de grenzen van het Romeinse rijk. Dat is ook het gebied waarop Lucas zich voornamelijk richt in Handelingen, wanneer hij het werk van de Heilige Geest nagaat vanaf het begin in Jeruzalem tot in Rome toe. Er zijn natuurlijk aanwijzingen voor een beweging van Gods Geest over een veel groter gebied, bijvoorbeeld de aard van de menigte die op de Pinksterdag aanwezig was, waarvan sommigen van buiten het Romeinse rijk kwamen, zoals al eerder is genoemd, "Parten, Meden, Elamieten, inwoners van

Mesopotamië” (Hand. 2:9), allemaal burgers van het Partische rijk aan de andere kant van de rivier de Eufraat. Of denk aan de Ethiopische ambtenaar aan het hof van de Kandake, die, toen hij terugkeerde uit Jeruzalem, aangesproken werd door Filippus, die hem doopte op de belijdenis van zijn geloof, nadat Filippus hem Christus verkondigd had vanuit de Schrift die deze man bezig was te overdenken, namelijk Jesaja 53 (Hand. 8:26-39). Ongetwijfeld hebben zulke mensen tot op zekere hoogte bijgedragen aan een dieper doordringen van het evangelie in zowel het Oosten als het Zuiden.

En wat kunnen we vertellen over de apostelen zelf? Er is verrassend weinig bekend over het leven van de twaalf na Pinksteren. De levens van Petrus en de broers Jacobus en Johannes kunnen met een redelijke zekerheidsgraad worden nagegaan aan de hand van historisch bewijsmateriaal, maar van de anderen is praktisch niets bekend, behalve een enorme hoeveelheid legendes die rond hun namen zijn ontstaan. Er is geen reden om aan te nemen dat ze in Jeruzalem verder niets meer hebben ondernomen en dat daarom hun geschiedenis onbekend is gebleven. Daarom verondersteld men dat ze naar het buitenland zijn gereisd om het evangelie te verkondigen. Er is een sterke traditie die Thomas en Bartholomeus verbindt met India en het is goed mogelijk dat, onder Gods leiding, India haar eerste kennismaking met het evangelie aan hen te danken heeft. De christengemeenschap in Zuid-West India, in de staat Kerela, is ongetwijfeld bijzonder oud. Toen Pantaenus, het hoofd van de grote katechismusschool te Alexandrië, dit gedeelte van India bezocht rond het jaar 180 n.Chr., kwam hij daar het christendom als een reeds gevestigde orde tegen, met, naar men aanneemt, het evangelie van Mattheus in het Hebreeuwse schrift. De boodschap van het kruis moet daarom al heel vroeg India zijn binnengedrongen en het is evenzeer moeilijk vast te stellen dat dat het werk is geweest van deze twee apostelen als dat de prediking van Christus door anderen gedaan is.

Maar wat is er gebeurd met hen die in Jeruzalem zijn gebleven na de openbaring van de Geest, de eerste gemeente? Aan de ene kant onderhielden ze hun band met de traditionele Joodse gemeenschap, aan de andere kant kwamen ze bij hen thuis samen om, zoals de Here Jezus hen had opgedragen, Hem te gedenken in het breken van het brood, en ook om elkaar aan te sporen, gemeenschap te beoefenen en samen te bidden

(Hand. 2:42,46; 4:23,24). Maar deze tweevoudige verhouding werd al snel ernstig verstoord, wat uiteindelijk tot gevolg had dat de relatie tussen de gemeente en het orthodoxe Jodendom volledig verbroken werd. Die relatie was natuurlijk al wankel doordat de apostelen volhielden dat ze moesten doorgaan met het verkondigen van Christus, Iemand die de Joden juist officieel hadden veroordeeld, maar ondertussen ook aanhangers onder hen had. Bovendien rees er een bijzonder invloedrijke stem van wijsheid en voorzichtigheid in het voordeel van de apostelen, namelijk die van Gamaliël, een farizeeër en een zeer gerespecteerd wetgeleerde (Hand. 5:34-40). Niet lang daarna gebeurde er iets dat deze mildheid en openheid voor Gods werk volledig zou vernietigen.

Een van de gelovigen in Jeruzalem was een Grieks sprekende Jood, Stefanus genaamd. We vinden Stefanus voor het eerst als een van de zeven diakenen die waren aangesteld om voor de noden te zorgen van een verwaarloosde groep in de gemeente. Maar al gauw blijkt dat Stefanus ook een begaafd leraar en spreker is met een bijzonder scherp van God gegeven inzicht in sommige verbanden tussen de Joodse traditie en het evangelie (Hand. 6:10). In een van de synagogen gaf hij een toespraak die de heethoofden onder de Joodse orthodoxie zo prikkelde, dat zij hem grepen en voor het sanhedrin daagden op beschuldiging van godslastering.

De samenvatting van deze toespraak van Stefanus is voor ons bewaard gebleven (Hand. 7). Wat was de hoofdlast van zijn boodschap? Het was eenvoudig het feit dat de oude Joodse offerdienst vanaf het begin was bestemd om weer te verdwijnen en dat nu de tijd was aangebroken voor de vervulling daarvan. Met de komst van Christus was heel de traditionele pracht en praal van de tempel verouderd geworden, en er kon geen verzoening bestaan tussen de twee ordes. Leven en traditie konden niet samengaan. Er was in de Joodse traditie, zoals deze geworden was, geen plaats voor Christus. Ze zou òf volledig moeten plaatsmaken voor Christus òf in vereenzaming een geestelijke dood moeten sterven. Stefanus toont aan dat het tijdelijke karakter van de traditionele offerdienst gesymboliseerd werd door de verplaatsbaarheid van de tabernakel en dat het bouwen van een gebouw op een vaste plaats, namelijk de tempel, in wezen niet strookte met Gods hoogste gedachte (Hand. 7:44-50). Het is waar dat God de toewijding waarmee

de tempel werd gebouwd, waardeerde. Toch was het een menselijk idee (1 Kron. 17:1). De tabernakel werd daarentegen opgericht volgens een specifieke opdracht van God Zelf (Ex. 25:8).

Het is de moeite waard om te vermelden dat er één vooraanstaande leerling van Gamaliël was die wel toegewijd was aan zijn meester, maar niet zo dat hij diens advies aannam om met mildheid om te gaan met de volgelingen van Christus. Die leerling heette Saulus. De veroordeling van Stefanus kreeg zijn volledige goedkeuring. “En Saulus stemde in met zijn terechtstelling” (Hand. 7:60). Saulus, of Paulus, zoals hij later genoemd zou worden, verwierp volledig de verklaring van Stefanus dat Jezus de Christus was in Wie heel de wet en de offers waren vervuld. Hij wist heel goed dat als Stefanus gelijk had, de hele traditie waarin hij was opgevoed en waarvoor hij zo ijverde, een afgelopen zaak was. In het licht van de bediening die Saulus van Tarsus later zou krijgen, is het interessant om te zien hoe zijn stilzwijgende instemming met de terechtstelling van Stefanus verraadt dat hij zich er ten diepste van bewust was dat deze nieuwe beweging, de gemeente, niet in te sluiten was binnen het kader van het Joodse geloof. Scheiding was onvermijdelijk.

Theoretisch gezien zou de synagoge gemeente geworden kunnen zijn, maar in de praktijk is dat nooit gebeurd. Aangezien de synagoge niet de offerrituelen had, en haar gemeenschap rondom de Schrift bestond, was het voor de synagoge ongetwijfeld makkelijker dan voor de tempelorde om aan te nemen dat Christus de vervulling was van het Woord van God. De consequenties voor het aannemen van Christus waren voor de synagoge niet zo groot als voor de tempel, waarvoor er niets anders op zou zitten dan radicaal haar deuren te sluiten. Toch was er nooit de verwachting dat een duidelijke meerderheid van een synagoge-gemeenschap Christus aannam. De trouw aan de orthodoxe, Joodse traditie was te sterk en zat te diep om op die manier te worden ontworteld. De Geest van God moest ergens anders heen om op nieuwe en vrijere grond te kunnen beginnen. Hier zien we slechts het begin van een voortdurend terugkerend patroon van gebeurtenissen door de geschiedenis van de gemeente heen. Zodra datgene wat God heeft geopenbaard, kristalliseert in een traditie, waaraan men zich streng houdt en die met louter menselijke energie wordt uitgedragen, wordt het een ondoordringbare barrière voor de waarheid. Het leven van de Geest kan nooit opgesloten

DE FAKKEL VAN HET GETUIGENIS

worden in een kader van religieuze traditie. God is veel groter dan de gedachten van de mens over Hem, en de plant van de gemeente groeit het best in een bodem die niet wordt beslagen door de mooie hegjes van het beperkte menselijke verstand.

De Gemeente vestigt zich

Naar aanleiding van het martelaarschap van Stefanus brak er een felle vervolging uit tegen de gemeente. Lucas zegt: “En er ontstond te dien dage een zware vervolging tegen de gemeente te Jeruzalem” (Hand. 8:1). Een van de belangrijkste voorvechters van dit onderdrukkingsbeleid was Saulus van Tarsus. Hij beschouwde de volgelingen van Christus als een bedreiging voor de Joodse religie. Zijn ijver om ze uit te roeien, bracht hem ertoe een reis naar Damascus te ondernemen, gewapend met brieven waarin hem de toestemming werd gegeven door de hogepriester om de ‘ketter’ gevangen te nemen en hen voor het sanhedrin te Jeruzalem te slepen (Hand. 9:1,2). Toen hij dichtbij Damascus kwam, werd hij als het ware zelf gevangen genomen door Degene die hij vervolgde en werd een van Zijn vurigste discipelen (Hand. 9:1,2).

De vervolging die volgde op de dood van Stefanus leidde ertoe dat velen van de gelovigen in Jeruzalem over een groot gebied verspreid werden. Sommigen reisden zelfs tot Foenicië, Cyprus en Antiochië aan toe. Onderweg en in de steden aangekomen, predikten ze het evangelie. In Antiochië werden enkele gelovigen, ‘mannen van Cyprus en Cyrene’, door de Geest geleid tot een bediening die in het bijzonder in Griekse harten ingang vond (Hand. 11:19-21). De kracht van de jonge gemeente te Antiochië was dat Christus als Here het middelpunt was van haar samenkomsten. Niet voor niets wordt de frase ‘de Here’ zo vaak herhaald in Handelingen 11:21-24. We moeten ons realiseren dat het woord ‘Here’ veel meer betekenis had voor de gelovigen toen dan nu. Het Griekse woord ‘Kurios’, dat in het Nederlandse Nieuwe Testament vertaald is met ‘Here’, wordt ook in de Septuagint gebruikt, daar waar in het Hebreeuws ‘Jahweh’ staat, de meest gezaghebbende naam van de God van Israël en de naam van God die het vaakst voorkomt in het Oude Testament. Dat men deze titel aan Christus gaf, is van zeer grote

betekenis. Met één woord werd Christus volledig boven alles en iedereen geplaatst in de gemeente, een plaats waar geen mens naar kon dingen. Bovendien wordt Zijn recht op deze titel gestaafd door de Schrift zelf. Paulus citeert bijvoorbeeld in zijn brief aan de Filippenzen de profeet Jesaja, waar Jesaja de titel 'Here' direct doet slaan op Christus (zie Fil. 2:2 en Jes. 45:22,23). Buigen voor het feit dat Christus de Here is, is het wezen van de behoudenis en deze houding van onderwerping is een fundamenteel gegeven voor het hele leven van de gemeente. Daar waar deze onderwerping aan Christus aanwezig is, heeft de Here grond waarop Hij kan werken, ook al begrijpt men Zijn wegen maar weinig. Waar zij niet gevonden wordt, kan geen echte gemeente zijn.

Het duurde niet lang voordat het nieuws over de bijzondere beweging in Antiochië de gemeente te Jeruzalem bereikte. Meteen werd Barnabas er naar toe gestuurd om polshoogte te nemen. Als man van geestelijk formaat en inzicht had hij al snel door dat dit een werk van de Heilige Geest was en wijdde zich prompt aan de opbouw en versterking van de gelovigen in hun wandel met de Heer (Hand. 11:22-24).

Daar, in Antiochië, komt Paulus weer in beeld. Na zijn bekering verkondigde hij vrijmoedig Christus in Damascus, de plaats waar hij naartoe was gegaan met het uitdrukkelijke doel om de christenen te vervolgen. Hij ontvluchtte de stad, nadat hem ter ore was gekomen dat de Joden daar erop uit waren om hem van het leven te beroven. Hij keerde terug naar Jeruzalem en zocht de gemeente op, maar werd er niet hartelijk verwelkomt. Integendeel, men was behoorlijk angstig en wantrouwend tegenover hem, behalve Barnabas, die in Damascus was geweest toen Paulus daar was. Hij stelde hem aan de broeders voor als een broeder in Christus en getuigde van het werk dat God door Paulus had gedaan. Maar Paulus' prediking in Jeruzalem wekte opnieuw woede op en ook hier werd een aanslag beraad op zijn leven, ditmaal door de Griekse Joden. Daarop besloten de broeders te Jeruzalem hem te vergezellen naar Caesarea en van daaruit stuurden ze hem gauw naar huis, naar Tarsus, ongetwijfeld opgelucht dat ze deze oproer veroorzakende figuur eindelijk kwijt waren (Hand. 9:22-30).

Na Paulus' vertrek uit het land bleven de gementen toenemen, zowel in kracht als in aantal (Hand. 9:31). God had Zijn bedoeling met Paulus tijdelijk aan de kant te zetten. Het duurde veertien jaar voordat hij

Jeruzalem weer zou bezoeken (Gal. 2:1). Voor zover bekend is hij al die tijd in Tarsus geweest, totdat Barnabas hem daar opzocht en ze samen terugkeerden naar Antochië om daar samen te werken in de bediening. Er is reden om te geloven dat Paulus bijzonder actief is geweest in de verkondiging van Christus aan de heidenen in de omgeving van zijn geboorteplaats. Toch waren die twaalf jaar van betrekkelijk verborgen dienst vermoedelijk jaren waarin de Here God hem persoonlijk onderhield, om hem voor te bereiden op de grote taak die hem wachtte. Aan de andere kant hadden de heiligen te Jeruzalem natuurlijk veel beter voor Paulus moeten zorgen dan dat ze gedaan hadden. Het lijkt er zelfs op dat ze vrijwel geheel geen contact meer met hem hadden. Anders had Barnabas nooit zoveel moeite hoeven doen om hem te vinden en had hij meer geweten dan dat hij nog steeds ergens in of in de buurt van Tarsus was (Hand. 11:25).

Onder de dienst van Barnabas en Paulus groeide de gemeente te Antiochië verder. Een belangrijk teken van die groei was hun zorg voor Gods volk in andere plaatsen, een zorg die handen en voeten kreeg in de vorm van de bijdrage die zij zonden aan de heiligen in Judea, die leden aan de gevolgen van een hongersnood die het land destijds teisterde. Dat is zeer betekenisvol, te meer als men bedenkt dat de gelovigen in Antiochië hoofdzakelijk van heidense komaf waren, terwijl die in Judea allemaal een Joodse achtergrond hadden. God had de broeders en zusters van de gemeente te Antiochië vrijgemaakt van overwegingen ten aanzien van klasse of ras. Ze waren losgemaakt van iedere vorm van traditie en zagen, veel beter dan hun broeders in zusters in Jeruzalem, dat gemeenschap in de gemeente alleen bestaat op grond van een persoonlijk leven met Christus. De gelovigen te Jeruzalem vonden het veel moeilijker om zich volledig te distantiëren van de tradities van de Joods rituelen. Het is zelfs zo dat deze hang naar uiterlijkheden niet alleen het begin was van het verval, dat uiteindelijk zou leiden tot het verderf van het leven van de gemeente, maar bovendien ervoor zorgde dat de band van de eerste gelovigen met de synagoge meer en meer onhoudbaar werd. Voor hen die Christus volledig wilden volgen, was het immers helder dat iedere vorm van compromis met de oude religie een verloochening was van het kruis en van het verschil dat het kruis teweegbrengt in het leven van de gelovige.

De gemeente te Antiochië groeide dus op een heel andere grond op dan die van de synagoge en vanaf het prille begin lijkt er een helder begrip te zijn geweest van de uitzonderlijke rol die de gemeente als een geestelijk gezelschap moet spelen in de basiseenheid waarin natuurlijke en aardse overwegingen geen aandeel hebben. Alleen de namen al van sommige verantwoordelijke broeders duiden op de grote verscheidenheid van achtergrond waarvan zij kwamen (Hand. 13:1). God had hen samengesmolten tot 'Eén Nieuwe Mens'.

De concentratie van het werk van de Heilige Geest was onmiskenbaar aan het verschuiven van Jeruzalem naar Antiochië en juist daar vandaan werden Paulus en Barnabas, door de openbaring van de Geest apart gezet tot de bediening, uitgezonden, ondersteund door de gebeden en de toewijding van de heiligen. Bij zijn vertrek uit Jeruzalem had Paulus een dergelijk blijkgeven van gemeenschap niet gekregen. Dat is ongetwijfeld een teken van de fundamentele tekortkoming, die voor God de reden was om Antiochië te verkiezen tot vertrekbasis van sommige van de grootste zendingsondernemingen in de tijd van de apostelen.

Toegegeven, het was in eerste instantie verstandig geweest van de gemeente te Jeruzalem om Paulus op de boot naar Tarsus te zetten, maar het mocht toch van hen worden verwacht dat ze, als ze enigszins doorgehad hadden dat deze bijzondere man iemand was die God kon gebruiken, iets hadden laten blijken van zorg en in ieder geval hem hadden ondersteund met gebed. Maar, zoals we al gezien hebben, gedurende de veertien jaar dat Paulus weg was uit Jeruzalem heeft de gemeente aldaar nauwelijks enige wetenschap gehad van waar hij uithing, dus is het onwaarschijnlijk dat men veel voor hem gebeden heeft. Eerlijkheidshalve moet vermeld worden dat tijdens hun bezoek aan de gemeente te Jeruzalem met de gulle gift van de broeders en zusters uit Antiochië de oudsten Paulus en Barnabas 'de rechterhand van gemeenschap' reikten, toen zij begonnen aan hun voorgenomen bediening aan de heidenen. Toch laat Paulus in zijn verslag van deze vergadering doorschemeren dat de houding van de oudsten te Jeruzalem meer een tolereren was dan het van ganser harte ondersteunen dat men graag had gezien (Gal. 2:1-10). Was er misschien enige jalousie in het spel, of was hun rasantrots beschaamd doordat ze de voor hen zo noodzakelijke hulp hadden gekregen van het heidense Antiochië en die onmogelijk hadden kunnen weigeren?

De hoofdstukken 13 en 14 van Handelingen vertellen hoe de gemeenten in de steden Antiochië in Pisidië, Iconium, Lystra en Derbe gevestigd werden. Deze plaatsen lagen in de Romeinse provincie Galatië. De plaatselijke gemeenten die daar werden gevestigd door de dienst van Paulus en Barnabas waren de geadresseerden van de brief van Paulus aan de Galaten. Het waren de grote invloedrijke centra langs de grote hoofdwegen van het Romeinse rijk en daarom strategisch voor de prediking van Gods Woord. Er was geen sprake van lukraak campagne voeren. De apostelen realiseerden zich dat wanneer hier groepen trouwe getuigen zouden ontstaan, de waarheid snel over de omliggende gebieden verspreid werd; vandaar dat de apostelen zich op deze steden concentreerden. Dat dit ook de leiding van Gods Geest was, wordt bevestigd door de snelle uitbreiding van de gemeenten.

Waar moest men beginnen met evangeliseren in het Pisidische Antiochië? In de synagoge natuurlijk, want dat gezelschap bestond uit zowel Joden als godvrezenden (Hand. 13:16), de bevolkingsgroep met een bijzondere interesse in geestelijke zaken. En van zowel de Joden als de godvrezenden namen velen de boodschap aan (Hand. 13: 43), die Paulus in alle vrijheid had verkondigd. Paulus maakte dankbaar gebruik van de gewoonte in de synagoge van vrijheid van spreken. Degenen die met hun hele hart geloofden, waren de godvrezende heidenen. Er bleef binnen de synagoge een harde kern bestaan van agressieve Joodse tegenstand. Die tegenstand bereikte zijn hoogtepunt op de daaropvolgende Sabbat, toen de Joden zich in aantal verreweg overtroffen zagen door een enorme menigte heidenen die was samengeschoold om Paulus en Barnabas te horen spreken. De Schrift vertelt dat de reden van de Joodse afwijzing van de boodschap niet gelegen was in enige oprechte onmacht om te accepteren wat Paulus zei, maar eenvoudigweg in jalousie (vers 45). Rasantrots en tradities uit het verleden zaten te diep verschanst in de synagoge van het Pisidische Antiochië om nog te kunnen wijken voor de onbetwiste overmacht van Christus als Messias. Het gevolg was dat er een aparte gemeenschap ontstond. De woede laaide op. Schaamteloos schapen stellen, klonk het verwijt toen, zoals het tegenwoordig regelmatig te horen is in vergelijkbare situaties. Ze stookten enigen van de oprechte maar makkelijk te beïnvloeden elite, die beter had moeten weten, op en dreven Paulus en Barnabas hun gebied uit.

Ze kwamen in Iconium, waar precies hetzelfde gebeurde. De tegenstand kwam van zowel Joden als heidenen, maar de oorzaak lag bij 'de Joden, die hun geen gehoor gaven' (Hand. 14:2). Degenen die wel geloofden werd de toegang tot de synagoge, die voor hen als bron van geestelijke groei had gediend, ontzegd. Afscheiding was onvermijdelijk. Van Iconium reisden Paulus en Barnabas verder naar Lystra den Derbe, waar eveneens gemeenten ontstonden. De Schrift zegt niets over contact met het georganiseerde Jodendom in deze plaatsen, maar waarschijnlijk zou een dergelijk contact hetzelfde opgeleverd hebben als in Antiochië en Iconium. De tegenstanders uit Antiochië en Iconium zaten de apostelen zelfs op de hielen tot in Lystra, vastbesloten om ook daar de boel op te stoken. De starre verdedigers van de Joodse orthodoxie stonden niet toe dat de gevestigde orde van de synagoge werd beïnvloed door het geloof van hun ruimhartigere broeders met meer geestelijk onderscheid. Om hun positie te waarborgen wendden ze middelen aan die buiten het gezichtsveld lagen van de volgelingen van Hem die vol van genade en waarheid is.

Na Derbe keerden Paulus en Barnabas terug langs Lystra, Iconium en Antiochië om daar de jonge gemeenten te bemoedigen en om oudsten aan te stellen. Het aanstellen van oudsten was niet iets dat de gemeenten zomaar door de apostelen werd opgelegd. Het systeem van oudstenschap had eeuwenlang gezorgd voor stabiliteit in de synagoge, was een door en door beproefde structuur gebleken, had de tand des tijds doorstaan en, wat het belangrijkste is, had de bezegeling van de Here God Zelf.

We verlaten Paulus en Barnabas en besteden enige aandacht aan de gemeente te Rome. De Schrift geeft geen duidelijkheid over het ontstaan van de gemeente te Rome, maar er is her en der genoeg informatie te vinden die ons daarover een goede aanwijzing kan geven. Het zou vreemd zijn als de gewichtige gebeurtenissen van de kruisiging en de opstanding niet al heel vroeg Rome hadden beroerd.

Voor het eerst bereikte het evangelie Rome, hoogstwaarschijnlijk, door middel van hen die onder de menigte bezoekers in Jeruzalem waren geweest op de Pinksterdag. De "hier verblijvende Romeinen, zowel Joden als Jodengenoten" (Rom. 2:10) waren feitelijk de enige bezoekers uit het gebied ten Westen van de Bosporus. Van de drieduizend die tot

geloof gekomen waren en zich hadden laten dopen, noemt Lukas niet van welke nationaliteit ze waren, maar er zaten vast en zeker Romeinen tussen. Het is goed voor te stellen dat deze groep gelovigen de kern hebben gevormd waaruit de gemeente in deze wereldstad is ontstaan. Uit Paulus' brief aan de Romeinen, die hij in het jaar 57 vanuit Corinthe schreef, is op te maken dat hij hen beschouwde als een gezelschap dat al een behoorlijke ontwikkeling had doorgemaakt. Hij dankte God "omdat in de gehele wereld van uw geloof gesproken wordt" (Rom. 1:8).

Van twee van degenen die betrokken waren bij het ontstaan van de gemeente te Rome geeft de Schrift uitgebreide informatie, namelijk Aquila en Priscilla. Het eerste dat we over hen lezen is dat ze behoorden tot de Joden die door keizer Claudius in 49 na Christus uit Rome verjaagd waren en zich in Corinthe hadden gevestigd. Toen Paulus Aquila, "van geboorte uit Pontus" (Hand. 18:2) en zijn vrouw ontmoette, ontdekte hij al gauw dat hij iets met hen gemeen had dat veel dieper lag dan het tentenmakerschap, namelijk een geestelijke verwantschap. Kennelijk was het echtpaar tot geloof in de Here Jezus gekomen nog voordat ze in Corinthe waren gaan wonen. Bovendien waren ze geen pasbekeerden meer. God had hen immers gebruikt om Apollos, de welbespraakte, hooggeleerde Alexandrijnse Jood, bekend te maken met het evangelie van Jezus Christus (Hand. 18:24-26).

Zoals in andere plaatsen moet in Rome het prille gemeentelven verbonden zijn geweest met de synagoge. Dat Aquila en Priscilla zich zonder slag of stoot aansloten bij de bediening van Paulus in de synagoge te Corinthe wijst erop dat het hun gewoonte was om de synagogedienst bij te wonen, ook toen ze nog in Rome woonden. Rome had, zoals men kan verwachten, een grote en invloedrijke Joodse gemeenschap, die er al zeker vanaf de tweede eeuw voor Christus was en meerdere synagogen telde. De Romeinen hadden het beoefenen van welke godsdienst dan ook in de stad verboden, behalve de specifiek wettelijk erkende religies, zoals het Joodse geloof. Het christendom was wettelijk bepaald slechts een Joodse sekte. Doordat de christenen verbonden bleven met de synagoge rekenden de Romeinen hen tot een *religio licita* (legale religie), hoe wankel die verbondenheid ook was.

Vele eeuwen daarvoor had Farao, de koning van Egypte, het noodzakelijk geacht om maatregelen te nemen tegen de zich snel uitbreidende

en invloedrijke Hebreeuwse gemeenschap in zijn land. Hetzelfde probleem deed zich herhaaldelijk voor Romeinse gezaghebbers voor. Van tijd tot tijd werden er door hen zuiveringsacties gehouden, die de Joden uit de stad verdreven. Dat moest men natuurlijk op een één of andere manier verantwoorden. Daarom kwam het de Romeinen in het jaar 49 goed uit dat er voortdurend onrust was tussen de Joden onderling. Dat verstoorde de publieke orde van de Romeinse samenleving, wat keizer Claudius dwong om met harde hand in te grijpen. Er werd een verordening uitgevaardigd die de Joden waarschijnlijk verbood om samen te komen voor de openbare synagogedienst, wat eigenlijk neerkwam op verbanning van de Joodse gemeenschap uit de stad.

Maar wat was de oorzaak van deze onderlinge onrust? Een geschiedschrijver verteld ons dat deze was gelegen in een zekere "Chrestus". Het is gissen, maar het zou heel goed kunnen zijn dat "Chrestus" duidt op de leer van Christus en dat de harde kern van orthodoxe, Joodse opstandelingen in Rome dezelfde buitensporige maatregelen tegen de verkondiging van het evangelie namen als de in Handelingen beschreven acties tegen de apostelen in verschillende steden. Het beeld van afscheiding dat we al eerder hebben genoemd, werd ook in Rome bepalend. Toen Aquila en Priscilla terugkeerden naar Rome nadat het tumult was uitgedoofd, ging hun huis steeds meer dienen als de plaats waar de gemeente haar samenkomsten hield.

Filippi vormde een uitzondering. Daar nam bijna de volledige synagoge de boodschap van Christus aan. Hier moeten we ons goed de situatie voor ogen proberen te stellen. Er liep een grote Romeinse hoofdweg door het Balkan-schiereiland, van de Aegaeische zee tot aan de Adriatische kust. Aan die weg lag Filippi, aan de rivier de Gangites in de Noord-Oostelijke hoek van Macedonië. Het was de belangrijkste stad van het gebied en was sinds ongeveer 40 v.Chr. een Romeinse kolonie. Filippi had geen synagoge. Blijkbaar bestond de Joodse gemeenschap maar uit een handjevol mensen. De Joodse gewoonte schreef voor dat voor de oprichting van een officiële synagoge ten minste tien mannen vereist waren. Maar er was wel een samenkomstruimte voor aanbedding en gebed, die hoofdzakelijk bezocht werd door zowel toegewijd Joodse als godvrezende heidense vrouwen (Hand. 16:12-14). Lydia, van heidense afkomst, viel in het groepje op als iemand "die God vereerde" (vers 14).

Ze was een verkoopster van de verfstof purper, waar haar geboorteplaats Tyatira om bekend stond. Zowel zij zelf als haar hele huishouding namen de boodschap die door Paulus gebracht was aan en lieten zich dopen. Zo diende deze synagoge-achtige gebedsgroep als begin van de gemeente te Filippi, waaraan de Here nog velen zou blijven toevoegen.

Paulus, Silas en Timotheüs trokken van Filippi verder naar Tessalonica, een stad met een synagoge. Naar Paulus' gewoonte zochten ze de Joodse gemeenschap op om onder hen te verblijven. Drie weken lang legde hij de Joden de Schriften uit (Hand. 17:1,2). De boodschap van Christus werd door enige Joden aangenomen, maar ook door een zeer groot aantal godvrezende heidenen. Die succesvolle prediking van de apostelen wekte de ongelovig gebleven Joden tot bittere jalousie, wat hen ertoe bracht het gespuis van de stad, dat altijd wel voor een knokpartijtje te vinden was, op te stoken om hen te helpen met een algehele oproer tegen de apostelen. Deze getrouwe aanhangers van Joodse rechtzinnigheid bleken plotseling zeer begaan met het welzijn van het Romeinse rijk en beschuldigden Paulus en de zijnen van verraad. Ze zouden mensen ertoe aanzetten om Jezus uit te roepen tot een rivaal-keizer. De relschoppers wilden de discipelen voor het stadsbestuur slepen en gingen daarom af op het huis van Jason, hun gastheer. Maar Paulus en medereizigers waren in geen velden of wegen te bekennen, waarop ze Jason zelf maar grepen, met enige andere gelovigen en hen voor het bestuur brachten met dezelfde beschuldigingen. De arme Jason bood een borgsom aan tegen goed gedrag van zijn gasten en hielp de discipelen snel op weg richting Berea.

In de synagoge te Berea werden de discipelen hoffelijk ontvangen. De evangelieboodschap maakte zo'n indruk, dat de Joden er de Schriften ijverig op nazochten. Velen, zowel Joden al Grieken, kwamen tot geloof. Maar de vrede werd al gauw verstoord door de Joden uit Tessalonica die, toen ze vernamen dat Paulus in Berea goed was ontvangen, ernaar toe snelden om te verzekeren dat zo min mogelijk mensen besmet zouden raken met deze christelijke dwaling. En ook in Berea waren er de heethoofden die maar al te graag hun steun gaven aan de onbedwingbare verdedigers van het geloof. De gelovigen brachten Paulus in veiligheid en begeleidden hem voor de zekerheid zelfs tot Athene aan toe (Hand. 14:10-15).

Het bezoek aan Tessalonica had veel stof doen opwaaien, maar de daar achtergebleven gelovigen boekten opmerkelijke en snelle geestelijke vooruitgang. Veel steun zullen ze van de synagoge, waar men zo bitter tegen Paulus en de zijnen te keer gegaan was, niet gekregen hebben. Integendeel; ze ondervonden heftige vervolging, zoals duidelijk blijkt uit Paulus' eerste brief aan hen (1 Tess. 1:14; 2:4). Desondanks gaven ze met alle ernst uitdrukking aan het geloof dat ze nog maar net gevonden hadden, zodat Paulus slechts enkele weken daarna vanuit Athene kon schrijven: "Gij zijt een voorbeeld geworden voor alle gelovigen in Macedonië en in Achaje. Want uit uw midden heeft het woord des Heren weerklonken niet alleen in Macedonië en Achaje, maar allerwegen is uw geloof, dat zich op God richt, bekend geworden" (1 Tess. 1:7,8).

We hebben het al over de uitvaardiging van keizer Claudius in het jaar 49 gehad die leidde tot de verdrijving van de Joden uit Rome. Het effect ervan was van beperkte duur, maar Romeinse Joden hadden toch ergens anders een tijdelijk onderkomen moeten zoeken en sommigen waren zodoende in Corinthe terecht gekomen, onder wie Aquila en Priscilla. Aquila werkte in Corinthe als leerbewerker. Hij maakte kennis met Paulus, die, daar aangekomen, met hetzelfde beroep in zijn eigen inkomen voorzag, zoals voor rabbijnen gebruikelijk was. Samen bezochten ze de synagoge. Toen bleek dat Paulus een uitmuntend schriftgeleerde was en onderwijs genoten had van Gamaliël, één van de meest opmerkelijke en gerespecteerde rabbijnen uit die tijd, werd hij al gauw uitgenodigd om de Schriften uit te leggen. Dat deed hij dan ook, week na week, met veel vrijheid, tot geestelijke verlichting van sommigen en tot toenemende irritatie van anderen. Uiteindelijk werd de tegenstand zo uitgesproken dat Paulus geen heil meer zag in voortzetting van de verbondenheid met de synagoge. Hij hoefde niet ver te zoeken voor een alternatieve samenkomstruimte. Naast de synagoge woonde een heidense godvrezende man, Titus Justus genaamd, die sterk onder de invloed was geraakt van Paulus' verkondiging. In zijn huis kwam de nieuwe gemeenschap van christenen samen en zij bleef in aantal toenemen.

Toen Crispus, de overste der synagoge, tot geloof gekomen was in de Here met zijn gehele huis (Hand. 18:8), nam de tegenstand van de kant van de Joden toe. Ze brachten Paulus voor de rechterstoel van Gallio, landvoogd van Achaje, met de aanklacht dat hij een onwettige godsdienst

predikte. Dit was een ernstige beschuldiging, die tot onmiddellijk optreden van de Romeinse gezaghebbers tegen de christenen had kunnen leiden, als deze zou zijn aangenomen. Immers, geen enkele niet erkende godsdienst mocht volgens de wet worden beoefend. Maar Gallio oordeelde dat het geschil enkel een zaak was die de Joden onderling betrof en joeg degenen die de beschuldiging hadden ingediend van zijn rechterstoel weg (Hand. 18:12-17).

Dit incident geeft een belangrijk inzicht in de houding van Paulus ten aanzien van de openbaring van het evangelie dat hij van de Here opgedragen had gekregen om te prediken en op het verband tussen de boodschap en de gevestigde Joodse gemeenschap. Vanuit een natuurlijk standpunt was de erkenning van de jonge christengemeenschap door de Romeinse regering iets om te waarderen. Als Rome haar bescherming niet had verleend, zouden de gelovigen in één klap vogelvrij verklaard en uiteen gejaagd zijn geweest. Ze zouden uiteengejaagd zijn op een moment waarop de gemeente, menselijk gesproken, niet sterk genoeg leek om een dergelijke ongunst van regeringszijde te overleven. De Joden in Corinthe hadden natuurlijk gehoopt dat dat nu juist zou gebeuren door het indienen van hun klacht. Maar Rome bleef het christendom beschouwen als slechts een sekte binnen de Joodse godsdienst en bleef het daarom ook de voorrechten van het Jodendom verlenen, zodat de gemeente veilig leek zolang zij onder de vleugels van de synagoge was. Niettemin deed Paulus geen enkele poging om de oversten van de synagogen gunstig te stemmen en om hun steun aan de gemeente zeker te stellen. Zijn boodschap was zonder compromis en hij leek er niet zo bezorgd over dat hij door de ene na de andere synagoge voor een ketter werd uitgemaakt. Hij bedreef geen diplomatie om ervoor te zorgen dat hij en zijn volgelingen lid konden blijven van de synagoge. Integendeel, hij nam zelfs het initiatief om weg te gaan voordat de Joden de kans kregen om hem eruit te gooien. Hij was in geen enkel opzicht verzoenend ten aanzien van de Joodse tradities, waarvan de synagoge een bolwerk was, en zijn houding en optreden nodigden daarom uit tot tegenstand. De kloof tussen synagoge en gemeente werd al breder en breder en Paulus' weigering om deel te nemen aan de Joodse rituelen en zijn openlijke ontkenning van het diep gewortelde onderscheid tussen Jood en heiden deden nog eens een duid in het zakje.

Paulus was iemand met een wijde blik en moet hebben zien aankomen dat de manier van werken die hij willens en wetens volgde niet alleen uit zou lopen op een definitieve breuk tussen het Jodendom en de gemeente, maar ook tot gevolg zou hebben dat de Romeinse regering de erkenning die de christenen tot nu toe hadden genoten, in zou trekken. Want op het moment dat deze breuk openlijk bekend werd, zou het christelijk geloof de status van wettelijk toegestane godsdienst verliezen en zouden de christenen ofwel hun geloof moeten afzweren, of vluchtelingen worden. Dit was het pad waarop Paulus de gemeente opzettelijk leidde, omdat hij zag dat er geen andere weg was die de hem toevertrouwde openbaring vrij kon houden van enig compromis.

Paulus, Aquila en Priscilla namen de boot van Corinthe naar Syrië. Tijdens een tussenstop in Efeze ging Paulus de synagoge binnen, hield besprekingen met de Joden, maar ging niet in op hun verzoek om langer te blijven, hoewel hij beloofde om terug te komen. Aquila en Priscilla bleven wel in de stad en troffen kort na Paulus' vertrek de welbespraakte geleerde Jood Apollos aan, die oorspronkelijk uit Alexandrië kwam. Apollos "was ingelicht omtrent de weg des Heren" (Hand. 18:25) maar kende alleen de doop van Johannes. Met graagte ontving hij verdere openbaring die God hem schonk door Aquila en Priscilla. Vervolgens was hij van veel nut in het versterken van de gelovigen en in het overtuigen van de Joden ten aanzien van de waarheid dat Jezus de Messias was.

Toen Paulus een paar maanden later in Efeze terugkwam, trof hij er enige discipelen aan, twaalf in getal, die in beperkte mate het evangelie hadden ontvangen. Deze mensen waren mogelijk de vrucht van Apollos' vroegere bediening, want hun beperking in begrip lijkt samen te gaan met wat Apollos zelf wist voordat hem ten volle het evangelie was bijgebracht (zie Hand. 18:24,25; 19:1-6). Hoe het ook zij, ze hadden een open oor voor wat Paulus te zeggen had en werden gedoopt in de naam van de Here Jezus. Dit kleine groepje was het begin van de gemeente te Efeze. Paulus ging zoals gewoonlijk naar de synagoge en drie maanden lang predikte hij er ongehinderd. Maar tegen het einde van die tijd dienden zich de verwachte tegenspraak en tegenstand aan en al gauw werd duidelijk dat er geen verdere bereidheid meer was in de synagoge om de boodschap van de apostel aan te nemen. Paulus probeerde het onvermijdbare niet te weerstaan. De gemeente had vrije

grond nodig om zich, ongehinderd door tradities die langer bestonden dan hun nut, te kunnen ontwikkelen. De Here voorzag in een andere plaats waar de discipelen en geïnteresseerden samen konden komen, namelijk het klaslokaal van een sympathieke, plaatselijke leraar, wiens naam (of bijnaam) Tyrannus was. Daar werd het Woord van de Heer in alle vrijheid verkondigd en groeide dit kleine begin uit tot de gemeente te Efeze.

In dit hoofdstuk hebben we ons bezig gehouden met het bestuderen van het fundament van sommige grotere gemeenten die gevestigd werden tijdens de eerste jaren van de apostolische bediening, hoofdzakelijk die aan welke Paulus later brieven geschreven heeft, die voor ons bewaard zijn gebleven als bladzijden van de heilige canon. In dit onderzoek hebben we een duidelijk beeld gekregen van de ontwikkeling van de verhouding tussen de gemeenten en de Joodse synagoge. Paulus begon zijn bediening altijd in de synagoge, maar steeds weer moest de band ermee verbroken worden en moest de gemeente op schone grond opnieuw beginnen. Zoals afdoende duidelijke gemaakt is, is er geen theoretische reden aan te wijzen waarom deze gang van zaken onvermijdelijk was; in feite leek de synagoge een door God ingesteld medium om de overgang te maken van de orthodox Joodse symboliek van de offerdiensten naar het aannemen van de Christus als Degene in wie al die symboliek vervuld is. Maar ergens in de geschiedenis is Gods voortgaande openbaring in de synagoge tot stilstand gekomen. Licht dat God had gegeven, was gekristalliseerd in een onveranderlijke traditie. De stroom van leven werd tegengehouden. Door de prediking van het evangelie kon het nog maar twee kanten op: door middel van de gemeente zou de synagoge barsten uit de beknelling waarin het werd vastgehouden en zoeken naar een nieuw kanaal om in voort te stromen, of er zou algehele geestelijke stilstand optreden. Aan het begin van de geschiedenis van de gemeente zien we een principe werken dat zich zou gaan herhalen door de eeuwen heen.

Gemeenteorde

Wat was de gewoonte in de eerste gemeenten op het gebied van leiderschap? Geeft de Schrift een bepaalde aanwijzing over dit onderwerp? Het Nieuwe Testament schrijft de basisprincipes voor de levenswijze van plaatselijke gemeenten voor en beschrijft hoe deze in de dagen van de apostelen algemeen golden. De basisorde lijkt op die van de Joodse synagoge en was op sommige punten ongetwijfeld eraan ontleend, zoals we reeds hebben opgemerkt. De oudsten waren zowel in de synagoge als in de gemeenten de vooraanstaanden onder de ambtsdragers. Er worden op heldere wijze strenge voorschriften gegeven voor het gedrag van hen die voor een dergelijke positie in aanmerking komen, maar over hoe deze oudsten gekozen moeten worden, wat de grenzen van hun gezag en wat hun plichten in de gemeente zijn, vinden we verder geen gedetailleerd onderwijs. Aan deze afwezigheid van een strikte procedure ligt goddelijke wijsheid ten grondslag. De Gemeente was niet ontstaan door organisatie; zij was geboren uit het werk van de Geest van God. Het is geen mechanische uitvinding maar een levend organisme. Het element van spontaniteit, dat niet past in een strikte en vooropgestelde orde, is juist datgene waarvan haar leven afhankelijk is.

De twee Griekse woorden die in het Nieuwe Testament vertaald worden met opziener (episkopos) en oudste (presbuteros) wijzen op hetzelfde ambt en worden afwisselend gebruikt. In Milete ontbood Paulus, bijvoorbeeld, de oudsten van de gemeente te Efeze en hij spoorde hen aan als degenen die door de Heilige Geest als opzieners waren aangesteld over de kudde (Hand. 20:17,28). Als hij Titus schrijft, vraagt hij hem om op Kreta in iedere stad oudsten aan te stellen en legt uit wat de eigenschappen zijn waaraan degenen die de plaats van opziener innemen, moeten voldoen (Titus 1:5-7).

Zowel in zijn brief aan Timotheus als in die aan Titus vat Paulus deze

eigenschappen samen. Een oudste moet “de man van één vrouw” zijn; een man die begaan is met het lot van anderen en niet alleen maar gericht is op eigen positie of winst; een man met een evenwichtig en onberispelijk karakter; iemand wiens christelijke standaarden blijken uit een ordelijk, gedisciplineerd en godvrezend gezin; een geestelijk volwassen broeder die niet alleen de zorg draagt voor de opbouw van Gods volk, maar ook in staat is om hen te onderwijzen (1 Tim. 3:1-7; Titus 1:6-9).

De benoeming van een oudste als “man van één vrouw” heeft soms de gedachte gewekt dat er in de eerste gemeente mensen waren die meer dan één vrouw hadden en daarom geen plaats van gezag in mochten nemen. Het is niet waarschijnlijk dat Paulus dit bedoelde. In dezelfde brief gebruikt hij eenzelfde terminologie om uit te leggen wat de voorwaarden zijn waarop weduwen vallen onder een weduwenorde die er toen blijkbaar was in de gemeenten. Een weduwe moest, zegt hij, de vrouw zijn geweest van één man. Men kan niet serieus beweren dat er zusters waren in de eerste gemeenten die polyandrie bedreven. In de Grieks-Romeinse wereld was polygamie niet gebruikelijk, hoewel er ongetwijfeld gevallen van geweest zijn in de bonte samenleving waarmee Paulus in contact kwam. Een gelovige die voor zijn bekering twee vrouwen gehuwd had en deze zaak niet rechtzette nadat hij tot geloof in Christus gekomen was, moest natuurlijk uitgesloten worden van het oudstenschap in de gemeente. Maar wat Paulus schreef, bedoelde hij met een veel bredere toepassing. Het was in eerste instantie bedoeld om diegenen van een verantwoordelijke positie in de gemeente uit te sluiten die gescheiden en opnieuw getrouwd waren, terwijl de eerste vrouw nog in leven was. Morele laksheid was wijdverbreid in de heidense wereld in de dagen van Paulus en de huwelijksverbintenis werd weinig als iets van levenslange trouw beschouwd.

Een andere belangrijke voorwaarde voor oudstenschap was dat de betreffende broeder zijn huishouden op orde moest hebben en in staat moest zijn om zijn gezin goed te besturen. Paulus slaat de spijker op de kop als hij schrijft: “indien echter iemand zijn eigen huis niet weet te bestieren, hoe zal hij voor de gemeente Gods zorgen?” (1 Tim. 3:5), een punt waaraan vandaag de dag vaak te weinig aandacht wordt gegeven. Het gezin was toch de eerste plaats waarin het leven van Christus zijn praktische uitwerking behoorde te krijgen. Als een broeder niet de

essentiële verantwoordelijkheid erkende van het besturen van zijn gezin volgens Gods standaard, kon het moeilijk volgehouden worden dat hij meer was dan een beginneling in geestelijke zaken, wat hem al direct ongeschikt zou verklaren voor deelname aan oudstenschap.

Het Nieuwe Testament beschrijft geen gevallen van het aanstellen van oudsten die als een altijd na te volgen voorbeeld zouden kunnen dienen. Het idee dat het aanstellen van het ambt van oudste alleen door een apostel gedaan mag worden, wordt niet door de Schrift ondersteund. Er is slechts één specifieke verwijzing naar het geval waarin oudsten door apostelen worden aangesteld en wel in de steden Lystra, Iconium en het Pisidische Antiochië door Paulus en Barnabas op hun terugreis vanuit Derbe. Paulus en Barnabas handelden hier in de hoedanigheid van evangelist (Hand. 4:20-23). Jaren later schrijft Paulus aan Titus oudsten aan te stellen in elke stad op Kreta (Tit. 1:5). Of Paulus er goed aan gedaan heeft deze opdracht te geven, mag zeker ter discussie gesteld worden. Overigens hebben geen aanwijzing dat Titus het daadwerkelijk heeft kunnen uitvoeren. We weten vrijwel niets van de gemeenten op Kreta, als er al gemeenten bestaan hebben. Het werk lijkt er nooit echt goed van de grond gekomen te zijn. Nergens lezen we hoe de oudsten te Jeruzalem, Efeze en Filippi hun plaats hebben gekregen, terwijl het er in andere plaatsen, zoals Corinthe en Thessalonica, op lijkt, dat ze erkend werden zonder enige formele aanstelling te hebben gekregen (1 Cor. 16:15,16; 1 Thess. 5:12-14).

De Schrift benadrukt dat het de Geest is die oudsten aanstelt (Hand. 20:17,28). Ze sprongen er uit als Gods keuze door hun leven en wandel, een keuze die aanvaard werd door allen in de gemeente die geestelijk waren. Als op deze manier de keuze direct verbonden wordt met de Geest, volgens de standaard van Gods Woord, wordt op effectieve wijze aan de ene kant de op zichzelf gerichte het lonken naar een gezagspositie ontnomen en aan de andere kant het werk van God bewaard voor de onbetrouwbaarheid van het menselijk beoordelingsvermogen.

In zijn brief aan de Filippenzen richt Paulus zich tot “al de heiligen in Christus Jezus, die te Filippi zijn, tezamen met hun opzieners en diakenen” (Fil. 1:1). Dit vers en het gedeelte in Handelingen 6 dat gaat over het aanstellen van diakenen in de gemeente te Jeruzalem, zijn de twee schriftgedeelten die specifiek het bestaan van het ambt van diaken in

twee van de vroege gemeenten beschrijven. De zin van het diakenambt zou afgemeten kunnen worden aan de taak waartoe het in Jeruzalem werd ingesteld, namelijk om praktische zaken in het dagelijks leven van de gemeente uit te voeren, zoals in dit geval het uitdelen van goederen aan enigen onder de heiligen die behoefte waren.

We weten niet of er diakenen in alle gemeenten waren, maar blijkbaar hadden ze niet dezelfde plaats in de vaste gemeentekorde als oudsten. Er staat niet dat Paulus en Barnabas diakenen hebben aangesteld in Lystra, Iconium en Pisidisch Antiochië, toen ze oudsten aanstelden. Ook heeft Paulus het niet over diakenen als hij Titus adviseert bij het aanbrengen van de gemeentekorde op Kreta. Diakenen hadden hun plaats in de gemeente te Jeruzalem om die reden dat er een bepaalde nood was, en het is waarschijnlijk dat ze alleen die functie bekleedden zolang die nood bestond. De Schrift maakt duidelijk dat het ambt zorgde voor noden in het leven van de gemeente die niet van blijvende aard hoefden te zijn, zodat de diakenen als zodanig functioneerden voor kortere of langere perioden, naar gelang dat de nood vereiste. Maar ze waren geen onmisbaar vast onderdeel van de gemeentekorde. Ook is het niet aannemelijk dat voor elke nood steeds dezelfde mensen in actie kwamen. De gaven van bepaalde personen, die hen geschikt maakten om in bepaalde situaties op te treden, werden in overweging genomen. De noodsituatie die ontstaan was in de geschiedenis van de vroege gemeente te Jeruzalem raakte hoofdzakelijk de Griekse Joden, en de namen van al degenen die tot diaken werden verkozen om te zorgen voor de nood laten zien dat ook zij van Griekse afkomst waren. Blijkbaar voldeden zij het meest aan de eis en werden zij op die basis gekozen. We kunnen moeilijk aannemen dat van de hele Jeruzalemse gemeente zij de enigen waren die geschikt waren om een vast ambt van diaken te bekleden. Als het waar was dat diakenen een erkend vast onderdeel vormden van de gemeentekorde, dan zouden zeker enigen onder hen van Hebreeuwse achtergrond geweest zijn. Anders zou er onder het Hebreeuwse deel van de gemeenschap zo weinig gaven aanwezig geweest moeten zijn, dat ze om die reden geheel en al uitgesloten werden van deelname aan het diakenambt. Bovendien was het Hebreeuws sprekende deel van de gemeente veel groter dan het Grieks sprekende deel. Zij die zich aan het gebed en het bedienen van het Woord moesten wijden, waren van Hebreeuwse achtergrond, dus

kan van hen niet gezegd worden dat ze minder geestelijk waren dan de Grieken in de gemeente (zie Hand. 6:3-6).

Het is goed om de precieze kwalificaties van diakenen te bestuderen. Ze hoefden misschien niet zo goed te kunnen onderwijzen als oudsten, maar dezelfde hoge standaard werd van hen geëist betreffende hun persoonlijke levenswandel en toewijding aan de dingen van de Heer. In geen enkel opzicht waren ze van een soort lagere geestelijke klasse, die alleen de wat minderwaardigere taken toevertrouwd kon worden, omdat ze voor de hogere dingen niet geschikt zouden zijn. Ze waren allemaal mannen “vol van de Geest en van wijsheid” (Hand. 6:3), en ten minste twee van hen, Stefanus en Filippus, waren leraren van uitzonderlijk niveau. In de vroege gemeente vereiste iedere dienst aan God een persoon die volledig aan Hem overgegeven was.

In de gemeente van het Nieuwe Testament gaf de doop aan dat men zich als gelovige in het openbaar vereenzelvigde met de christengemeenschap. Lukas vertelt ons: “Zij dan, die zijn woord aanvaardden, lieten zich dopen en op die dag werden ongeveer drieduizend zielen toegevoegd” (Hand. 2:41). Het schijnt dat iedere gelovige, voordat hij of zij gedoopt werd, in het openbaar een eenvoudige belijdenis deed van het feit dat Jezus Christus de Heer is. Voordat Filippus de Ethiopische hofdienaar doopte, bevestigde hij: “Ik geloof, dat Jezus Christus de Zoon van God is” (Hand. 8:37, volgens sommige handschriften). Het is waar dat dit vers later is toegevoegd aan de oorspronkelijke vertelling van Lukas, maar kan desalniettemin een betrouwbare weergave zijn van wat er werkelijk heeft plaatsgevonden. Op vergelijkbare wijze spoorde Ananias Paulus aan om zich te laten dopen “onder aanroeping van zijn naam” (Hand. 22:16).

Het belang van deze bevestiging ligt natuurlijk niet in de eerste plaats in de woordkeus, maar in de realiteit van de ervaring die erachter ligt. We hebben al opgemerkt dat het geen lege herhaling van een ritueel was, want de erkenning van Christus als Heer had een enorme praktische betekenis voor de Jood en voor anderen wiens geloof in God door de omgang met het Joodse geloof was gevormd, op basis van het Oude Testament (zie hoofdstuk 2, tweede alinea). Deze belijdenis kwam neer op een duidelijk bewijs van een leven dat vernieuwd was in Christus. Het bewijs van een altijd aanwezig geestelijk leven was net zo'n onmisbare

voorwaarde om gedoopt te worden als het vandaag de dag behoort te zijn. Ongetwijfeld hebben de apostelen vergissingen gemaakt. Het incident van Simon in Handelingen 8 was een duidelijk geval waarin Filippus blijkbaar misleid werd, maar de uitzondering bevestigt de regel. [Was de plotselinge roeping van Filippus om naar de woestijn te gaan (Hand. 8:26) misschien gedeeltelijk een maatregel tegen zijn niet al te slimme wijze van optreden tegen het einde van zijn bediening in Samaria? Zei God misschien: "Ga daar maar even vandaan, Filippus. Ik gebruik je wel ergens anders"?]

Het grote zendingsbevel dat de Heer aan Zijn discipelen geeft, is veel duidelijker aangaande hen die Hem zouden volgen. "Gaat dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen en doopt hen in de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes" (Matt. 28:19). Het doel van deze opdracht was natuurlijk niet om alleen maar een doopformule uit te spreken, hoewel het laatste deel van het vers als zodanig gebruikt is en wordt. De woorden van de Heer waren niet alleen bedoeld voor Joden en godvrezende mensen van heidense afkomst, maar voor "al de volken", ver weg in de heidense wereld waar nog niet het kleinste begrip was van goddelijke openbaring. De woorden zijn voor de wereld een noodzakelijke benadrukking van wat voor de Joden en heidense godvrezenden een afdoende samenvatting was van de heerschappij van Christus. Iemand die die innerlijke verandering door goddelijke genade had meegemaakt, zou God de Vader leren kennen als de Schepper en Heerser van de wereld, Degene wiens zelfgenoegzame liefde zich had geopenbaard in de vleeswording. Christus zou hen dat leren. Ze zouden de Zoon leren kennen als Degene door Wie de Vader ten volle geopenbaard was, en door wiens eeuwige werk ze verzoend waren met God door geloof. Ze zouden de Heilige Geest leren kennen als Degene door Wie de standaard van God toegepast werd in hun dagelijks leven, door hen de genade en de kracht te schenken om levens te leven zoals het kinderen van God betaamd, en als Degene door Wie Gods wil geopenbaard en Zijn tegenwoordigheid in hun midden gemanifesteerd werd.

We willen ons niet in de eerste plaats bezig houden met de manier van dopen, maar er bestaat een document uit het begin van de tweede eeuw, de Didache, dat het onderwijs behandelt van de Here Jezus aan de twaalf discipelen en dat een interessant licht werpt op hoe de vroege

gemeente met verschillende zaken omging. Over het onderwerp van de doop staat er: “Doopt hen in stromend water ‘in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest’. Als u geen stromend water hebt, doopt hen dan in ander water: als u het niet kunt doen in koud water, doe het dan in warm water. Maar als u het in geen van beide kunt doen, giet dan drie maal water over hun hoofd ‘in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest.’” Blijkbaar woog de inhoud van het getuigenis zwaarder dan de vorm.

Met de laatste opmerking in gedachte is het belangrijk te erkennen dat de Schrift fundamenteel een gids is tot principe, en in die zin ook een onfeilbare gids is tot gebruik; maar het is geen lijst van voorbeelden die mechanisch en slaafs gevolgd dienen te worden. We kunnen alleen dan de toepassing en de bedoelingen van welke gebeurtenis in de Schrift ook ten volle begrijpen wanneer we deze bezien in de context van de omstandigheden waarin ze plaatsvonden. Anders gaan we al gauw de mist in. Het is waar dat in Handelingen de doop meteen of spoedig volgde op het tot geloof gekomen zijn, maar de praktijk van vandaag de dag dat men mensen doopt die zich mechanisch bekeerd en een mentale belijdenis van geloof afgelegd hebben, die op enkele vragen over de wedergeboorte de juiste antwoorden weten te geven, maar die geen enkel teken van verandering laten zien in hun dagelijks leven, kent geen rechtvaardiging in de Schrift en is in geen enkel opzicht een navolging van schriftuurlijk gebruik.

Wie waren de eerste christenen; degenen wiens doop staat vermeld in het boek Handelingen? We hebben al gezien dat ze of geboren Joden waren, of heidenen met een geestelijke honger die hen ertoe had gebracht om zich bij de synagoge te voegen, waar ze zich veel hadden toegeëigend van de Joodse visie en de Joodse hoop op de Messias. Ze waren mensen die op uitzonderlijke wijze waren voorbereid op de openbaring van het evangelie en door het aanvaarden van Jezus als de Messias en Heer gingen ze alleen maar binnen in datgene waar ze al die tijd al naar uitgezien en voor geleefd hadden, datgene waarvan hun godvrezende wandel al een voortdurend getuigenis was geweest. Als we een parallel willen trekken tussen de ervaring van deze vroege Joden en godvrezende mensen en de bekeringservaring van mensen in onze tijd, lopen we het gevaar de hele betekenis van de doop mis te lopen. In feite was dat

precies de fout die Filippus beging toen hij Simon de tovenaarsdoop gaf. De vroege Joden en godvrezende mensen waren, als een overblijfsel waarin de Geest van God werkzaam was, misschien wel net zo goed het volk van God voor als na hun eigenlijke aanvaarding van Christus. Hun binnengaan was niet zo zeer een binnengaan in een nieuw leven als wel in een nieuwe openbaring. De bekeringservaring van vandaag, waarin mensen overgaan van een afwijzing in een aanvaarding van het werk van Christus, is in de eerste plaats een binnengaan in een nieuw leven waarvan de openbaring slechts een onderdeel is. Het bewijs van de echtheid van de ervaring is een consequente wandel en het is alleen in het licht van een leven dat duidelijk blijkt geeft van een toewijding aan Christus dat het getuigenis van de doop enige betekenis heeft.

Een tweede gebruik dat het leven van de gemeente karakteriseerde was “het breken van het brood”. Het was door de Here Jezus Zelf ingesteld (Lukas 22:19-22) en dit eenvoudige gezamenlijk deelnemen aan het brood en de wijn was voor de discipelen een symbool van het nieuwe verbond waarin ze waren binnengegaan door geloof in Christus. Het persoonlijke leven met Hem, waardoor ze waren doortrokken met goddelijk leven, had hen niet alleen verenigd met God maar ook doen samsmelten in een gezamenlijke band in de gemeente, als deelhebbers van een leven dat van de hemel kwam en de zonde die de mens van God en de mens van de mens gescheiden had, overwon. Door deel te nemen aan dit eenvoudige gebruik, getuigden ze van hun huidige “feestvieren” om de Here en van het gezamenlijk beleven van het feit dat ze allemaal op dezelfde wijze geboren waren in de goddelijke familie door een wonder van genade (Joh. 6:48-51; 1 Cor. 10:16,17).

De doop in de naam van de Heer en het breken van het brood waren de twee uiterlijke tekenen die de groepen gelovigen karakteriseerden. Hoewel de volgelingen van Christus in de eerste dagen die volgden op de uitstorting op Pinksteren gezien werden en zichzelf zagen als slechts een partij binnen de Joodse kudde, kwamen ze wel apart samen in elkaars huizen om brood te breken (Hand. 2:46), en het is waarschijnlijk dat de discipelen op de eerste dag van de week op deze manier de Here gedachten. Lukas vertelt ons over het bezoek van Paulus aan Troas: “En toen wij op de eerste dag der week samengekomen waren om brood te breken, hield Paulus een toespraak tot hen en, daar hij van plan was de

volgende dag te vertrekken, zette hij zijn rede voort tot middernacht” (Hand. 20:7). Hoewel het niet expliciet vermeld wordt, doet het vers vermoeden dat het een gewoonte was van de broeders en zusters om op deze manier elke “dag van de Heer” (zondag) samen te komen.

Het is opmerkelijk dat in de jaren die zouden volgen de betekenis van de doop en de tafel van de Heer punten werden waarover enorm veel geschil ontstond. De houding van opeenvolgende generaties van mensen die zich christen noemen ten aanzien van deze twee symbolische handelingen is een uitzonderlijk zuivere maatstaf geweest van de geestelijke kwaliteit van hun levens, òf dat er van het geloof niet veel meer overbleef dan een oppervlakkig formalisme, een geloof dat zich uit in riten, òf dat er een geloof was van die volhardende, eeuwige kwaliteit die de Onzienlijke ziet.

Wat hadden de vroege gemeenten qua Heilige Schrift om op terug te vallen voor zaken die leiding behoefden? Ze hadden natuurlijk de Schrift van het Oude Testament en men citeerde deze dan ook feilloos als het ging om het aantonen dat Jezus de Messias was. Deze manier van omgaan met de oudtestamentische geschriften was gebaseerd op niets minder dan hoe Christus er Zelf mee omging, die ze in alle zaken eerde als het hoogste hof van beroep en die Zich voorstelde als Degene in wie de Schrift uiteindelijk vervuld is geworden. De vroege gemeenten hadden daarom gelijk dat ze zich in alle vertrouwen mochten beschouwen als de ware erfgenamen van het Oude Testament, en ze bleven het zien als het onvermengde Woord van God.

Samen met de Schriften van het Oude Testament aanvaardden de eerste volgelingen van Christus de woorden van de Here Jezus als bindend. Christus was ten slotte niet alleen gekomen als spreekbuis van God, als profeet, maar als de Messias Zelf, de vleeswording van het Woord van God. Dan was er nog het woord van de apostelen. De Here heeft het goed geacht Zijn gezag te delegeren aan enigen van Zijn discipelen, die in de uitoefening van dat gezag, afgevaardigd werden om te spreken en op te treden in Zijn naam. De woorden van de apostelen werden door de vroege gemeente insgelijks aanvaard als de leiding van God. Hoewel dit niet altijd zonder slag of stoot ging (Paulus moest meer dan eens zijn apostelschap verdedigen), moge duidelijk zijn dat apostolisch gezag als zodanig algemeen erkend werd. In dit type geïnspireerd spreken werd

voorzien door de gaven van apostelschap en profetie. In de gemeente te Antiochië kwam de leiding om Barnabas en Saulus voor hun eerste zendingsreis af te zonderen gedeeltelijk vanuit de bediening van profeten, en enige tijd daarvoor werden in dezelfde gemeente Barnabas en Saulus door de profeet Agabus geleid om op te gaan naar Judea om de broeders en zusters daar verlichting te brengen van de aanhoudende, grote hongersnood die hen had getroffen (Hand. 11:27-30). Later komen we broeder Agabus nog een keer tegen als hij profeteert over het lijden dan Paulus in Jeruzalem zou overkomen (Hand. 21:10-12).

De apostelen konden hun boodschap ook door middel van brieven overdragen aan verscheidene groepen gelovigen of individuen al naar gelang de nood ontstond. Enkele zijn voor ons bewaard gebleven, waaronder dertien brieven van Paulus, de anonieme brief aan de Hebreëen en de algemene brieven van Petrus, Jacobus, Johannes en Judas. Toen er steeds minder ooggetuigen van het leven, de dood en de opstanding van de Here Jezus over bleven, werd het natuurlijk wenselijk dat er een verslag van deze gebeurtenissen werd vastgelegd. De geschriften die we nu kennen als de vier evangeliën begonnen uiteindelijk te circuleren onder de gemeenten en kregen algemene erkenning. Lukas breidde zijn verhaal uit met de geschiedenis die we nu de Handelingen der Apostelen noemen. Als laatste kwam er de Openbaring, opgetekend door Johannes. Al deze geschriften kenden valse tegenhangers, maar, in de loop der tijd werd, onder de leiding van de Heilige Geest, de goddelijke oorsprong en inspiratie van de zeventwintig boeken van ons huidige Nieuwe Testament onveranderlijk gevestigd onder christelijke groeperingen. Het is daarom duidelijk dat het vaststellen van de canon niet het resultaat was van een willekeurig besluit van een of ander Bijbelgenootschap. Al veel eerder dan er een officiële uitspraak was gedaan waren de zesenzeftig boeken van de Bijbel volledig door de gemeenten als Gods Woord aanvaard. Toen uiteindelijk het Concilie van Carthago in het jaar 397 een rechterlijke beslissing over de canonzaak meende te moeten maken, was dat slechts een bevestiging van wat al lang een feit was.

De Gemeente en de Schrift ontwikkelden zich samen, en de Gemeente erkende uiteindelijk de waarheid van de geschreven openbaring als haar volledige fundament. De Bijbel is de uitdrukking van het goddelijke Woord, dat eens direct door de lippen van Christus gesproken werd, en

later door de apostelen. Het Nieuwe Testament omvat de voortzetting van de apostolische bediening, de openbaring van Christus die werd voltooid met het aan Paulus toevertrouwde geheimenis van de Gemeente (Col. 1:24,25). Hieruit volgt dat de in bepaalde mensen belichaamde apostel- en profetiebediening slechts een tijdelijk hulpmiddel was. Zij was van levensbelang tijdens de overgangsfase waarin de formulering van het Woord nog in ontwikkeling was en waarin het Woord gaandeweg door de gelovigen als zodanig werd aanvaard, maar toen het geschreven Woord eenmaal was voltooid, werd die bepaalde bediening van apostel en profeet overbodig, net zoals de oudtestamentische offerdiensten plaats hadden moeten maken voor hun vervulling in Christus. Het principe van “Doch, als het volmaakte komt, zal het onvolkomene afgedaan hebben” (1 Cor. 10:13) was hier van toepassing. De functies van apostel en profeet bestaan nog steeds, maar zijn gevat in het geschreven Woord, niet in een persoon.

Het in de Schriften geopenbaarde evangelie van Christus betekent veel meer dan het uitwissen van iemands in het verleden bedreven zonden; het betekent het bezitten van een goddelijk leven door de kracht van de Heilige Geest, een leven waarvan de ethische normen in alle facetten hoger zijn dan die van anderen. Deze standaard werd de vroege gemeente diep ingeprent. En dat men alles op alles zette om de hoge waarden te handhaven, zien we in de brief aan Paulus aan de Corinthiërs, waarin hij optreedt tegen ernstige afval van de norm van christelijk gedrag. Een dergelijk afdwalen van deze hoge gedragscode was in wezen een ontkenning van het evangelie en had de maatregel tot gevolg van uitsluiting van de gemeenschap. De omgang kon alleen hersteld worden door bekering die getoond werd door een afdoende verandering van karakter.

De gedragsstandaard onder christenen maakte zelfs indruk op diegenen onder de heidenen die zich niet lieten misleiden door de roddelaars. Zelfs tijdens de latere vervolging door de Romeinse gezagsdragers wisten beambten zich soms geen raad hoe ze de orders van de staat moesten uitvoeren, omdat er zo vaak geen bewijs was voor de beschuldigingen tegen christenen. Voor Rome zou, in theorie, gelden dat christenen betrokken waren bij criminele activiteiten, ze weigerden de keizer te eren en deel te nemen aan staatsgodsdienstelijke ceremoniën,

wat geïnterpreteerd werd als verraad. De klik die christenen haatte alleen om het feit dat ze anders waren, hadden natuurlijk andere klachten en verspreidde geruchten over hen van incest en ritueel kannibalisme. Het dilemma van de beampten was dat, terwijl misdaden tegen de staat vooral verbonden werden met het christelijke geloof, er geen wet leek te bestaan die het christendom specifiek als misdaad benoemde. Moest ieder christen dan schuldig geacht worden totdat hij zijn trouw aan de autoriteiten had laten zien door deel te nemen aan een of andere voorgeschreven rite en zodoende een bewijs had geleverd dat hij zijn geloof vaarwel had gezegd? Dit was een vrijwel onmogelijke eis; zo sterk was het christendom inmiddels ingeburgerd. De veroordeling van christenen aan de ene kant en het gebrek aan substantieel bewijs van illegale praktijken aan de andere kant was een combinatie die iedere beampte die oprecht bezig was met rechtspraak wel in verwarring moest brengen.

Deze verwarring in verband met de hoge ethiek onder christenen wordt goed geïllustreerd door een briefwisseling in het jaar 112 na Christus tussen de Romeinse keizer Trajanus en Pliny, gouverneur van de provincie Bithynië. Pliny had de keizer om raad gevraagd aangaande hoe met de christenen om te gaan en vraagt: "... of alleen het belijden van de naam op zich al gestraft moet worden of slechts de criminele praktijken die aan de naam verbonden zijn." Hij verteld verder over een anonieme brief die hij gekregen heeft, met een lange lijst met namen. Hij heeft deze mensen ondervraagd en bevond dat velen van hen al jaren terug hun christelijk geloof vaarwel hadden gezegd. Maar het interessante is de beschrijving die ze gaven over het geloof dat ze verlaten hadden: "Maar ze hielden vol dat hun fout of misstap slechts hierin gelegen was, dat ze gewoon waren om samen te komen op een bepaalde vaste dag voor zonsopgang en beurtzangen opdroegen aan Christus als God, en dat ze zich aan een eed verbonden om geen enkele misdaad te plegen, geen diefstal, roof of overspel, geen scheuring te veroorzaken, om geen verantwoordelijkheid uit de weg te gaan als daar een beroep op gedaan werd. Ze vertelden verder dat ze na de samenkomst weer uit elkaar gingen om vervolgens samen te komen voor een gezamenlijke maaltijd met gewoon onschuldig voedsel." In zijn antwoord aan Pliny zegt Trajanus: "... Inderdaad, er kan geen algemeen geldende beslissing gemaakt worden waarin een pakket van maatregelen tegen hen wordt vastgelegd. Ze

mogen niet zomaar verjaagd worden. ... Anonieme documenten die u worden voorgelegd mogen in geen geval enige aandacht krijgen. Ze zijn een zeer slecht voorbeeld en nogal onwaardig aan de tijd waarin wij leven." Overduidelijk was het niet criminaliteit waardoor de christenen verwarring stichtten, maar hun goede karakter.

De gemeenten waren in de begintijd niet met elkaar verbonden door een soort overkoepelende organisatie, hoewel ze hecht verenigd waren door de banden van gemeenschap in Christus. Er was geen gemeente die iets voor had boven een andere gemeente. Toch werden die gemeenten die al langer bestonden en dieper gegrond waren in het geloof op natuurlijke wijze gerespecteerd als bron voor advies en geestelijke raad in tijden van nood. In het patroon van evangelisatie zoals dat is samengevat in Handelingen werd het evangelie eerst gepredikt in de strategische centra, en van daaruit drong het de wijdere omgeving binnen. De gemeente die was gebruikt als uitgangspunt voor de verkondiging van de waarheid had natuurlijk een ouderlijke zorg voor de jonge gemeenten die door haar waren ontstaan, en daar stond een gepaste geestelijke erkenning van de zwakkere groepen tegenover, maar dat betekende in geen enkel opzicht dat de ene gemeente heerste over een andere: het was eenvoudig een uitdrukking van de zorg van gemeenschap waardoor allen samen groeiden in het leven in de Geest.

De eerste keer dat om advies gevraagd wordt, is als een afvaardiging van Antiochië naar de apostelen en oudsten te Jeruzalem gezonden wordt in verband met de zaak rond de besnijdenis van heidense bekeerlingen. Er waren zekere Joodse leraars die erop stonden dat dit nodig was om behouden te worden (Hand. 15:1-35). Uit de beschrijving van Lukas blijkt dat de broeders en zusters te Antiochië eenvoudig weg enige volwassen raad verlangden in verband met een vraag die behoorlijke verwarring veroorzaakte. Ook wensten zij de integriteit te toetsen van de bezoekende leraars die blijkbaar hadden gezegd dat de apostelen achter hun boodschap stonden (Hand. 15:1,24). Er is geen aanwijzing dat ze uit waren op een soort ex cathedra vanuit Jeruzalem die onwillekeurig als goddelijke wet zou moeten worden erkend. Als de gemeente te Jeruzalem had gevonden dat het hun plaats was om haar mening aangaande de leer op te leggen, dan had men vrijwel zeker al veel eerder geprobeerd om een mening op te stellen omtrent zo'n belangrijk

onderwerp als de besnijdenis. Ze moeten immers wel geweten hebben dat besnijden niet werd gedaan onder de gelovigen te Antiochië, terwijl men zich in de gemeente te Jeruzalem had geconformeerd aan dit Joodse gebruik. Toch maakt de discussie die volgt op het voorleggen van de zaak aan de oudsten te Jeruzalem volkomen duidelijk dat er daarvoor weinig of geen poging was gedaan om de gedachte van de Geest over de zaak te zoeken. Er was tot nu toe geen aanleiding geweest voor een grondig onderzoek omdat er geen probleem over bestond in hun eigen midden. Men had er nog niet over na hoeven denken wat besnijdenis voor anderen betekende.

De brief met de uitkomst van de vergadering te Jeruzalem laat onmiskenbaar een houding van gezag zien. Dat zou volkomen juist zijn geweest als het een apostolische uitspraak betrof, wanneer we bedenken wat de positie van de apostelen was in die specifieke periode. Maar de gemeente te Antiochië had het woord van Paulus, die onder hen verbleef toen de vraag over besnijdenis zo plotseling werd gesteld. En Paulus was ongetwijfeld afgestemd op de gedachte van de Geest over deze zaak. De brief uit Jeruzalem was geen apostolische uitspraak, maar een brief van de gemeente (Hand. 15:23) geadresseerd aan en met de bedoeling hem te verspreiden onder de gelovigen in Antiochië, Syrië en Cilicië, met een 'advies' waarvan verwacht werd dat deze werd opgevolgd. En het 'advies' werd inderdaad opgevolgd. Het was uiteindelijk een goed advies. De hele achtergrond van dit voorval laat zien dat de gemeente te Jeruzalem het niet hun positie achtte om te handelen vanuit kerkelijke gezag voor gemeenten in andere plaatsen, maar dat ze hun raad gaven op het moment dat er om gevraagd werd en wel met de verwachting dat die raad zonder tegenspraak werd opgevolgd. Een 'advies' waaraan men zich altijd en onvermijdelijk moet houden, is natuurlijk niets anders dan een bevel. Maar in het volgende hoofdstuk komen we hier uitgebreid op terug.

Zelfs in een latere periode in de geschiedenis van de gemeente, toen een alleenheerschappij van bisdommen haar intrede had gedaan, werd de onafhankelijkheid van de afzonderlijke gemeenten gehandhaafd. Gemeenten mogen elkaar dan wel om raad gevraagd hebben over van allerlei zaken, maar nadat de raadgevingen waren gedaan, gold nooit dat een uitspraak van een groep gelovigen bepalend was voor alle andere gemeenten. Heel vaak hebben individuen geprobeerd om hun eigen

oordeel in sommige zaken voor iedereen bindend te maken. Maar het feit dat men dat probeerde, bewijst al dat de gemeenten geen enkele menselijke soevereiniteit of enige 'moederkerk' als spreekbuis van God erkenden. Om slechts een voorbeeld uit het post-apostolische tijdperk te noemen: in het jaar 231 werd Origenes, een van de meest begaafde en geestelijk gezinde leraars aller tijden, geëxcommuniceerd door de jaloerse Demetrius, bisschop van Alexandrië. Demetrius probeerde de erkenning voor zijn optreden te krijgen van de hele christelijke wereld, om zo de invloed van Origenes de nek om te draaien, maar de gewenste steun werd algemeen afgewezen. Origenes behield het respect van degenen die hij onderwees tot zijn dood in het jaar 254.

In de eerste jaren van de geschiedenis van de gemeente waren er vele gelegenheden voor de gelovigen om elkaar dienstbaar te zijn in praktische zaken. Al meteen vanaf het begin ontwikkelde zich een gevoel van wederzijdse verantwoordelijkheid. In de gemeente te Jeruzalem deelde men vrijwillig in de middelen van bestaan, zodat in de behoeften van minder bedeelden werd voorzien (Hand. 2:44,45), en sommigen van de eerste gelovigen die afgezonderd werden voor een bepaalde dienst waren de diakenen die de taak kregen om de distributie van liefdadigheidsgiften te begeleiden.

Dit gezamenlijke plichtsbesef werd al gauw in een wijdere kring zichtbaar dan de plaatselijke gemeente, namelijk in het verlangen van de ene gemeente om te zorgen voor de noden van een andere gemeente. De gemeenten in Jeruzalem en Judea leken bestookt te zijn met een chronische armoede die anderen aanzette tot het geven van veel hulp. Barnabas en Saulus werden door de gelovigen te Antiochië afgevaardigd om tijdens hevige hongersnood de gemeente te ontlasten (Hand. 11:29,30). Later zou Paulus in een uitgestrekt gebied een inzameling organiseren voor de heiligen te Jeruzalem. In vele plaatsen droegen de gelovigen met gulle hand bij aan de gift (Rom. 15:25,26; 1 Cor. 16:1-4). Een van Paulus' belangrijkste doelstellingen in het organiseren van deze inzameling werd niet verwezenlijkt, zo lijkt het, namelijk het smeden van intiemere banden tussen de voornamelijk heidense gemeenten en de nogal klassenbewuste Joden van de gemeente te Jeruzalem. Toch gaf het gebaar blijk van een verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van elkaar, dat in alle gemeenten wel aanwezig was. En als de ontvangende

partij misschien niet zo gezegend werd als ze had moeten zijn, dan was het zeker tot zegen en versterking van de gevende.

We zien in het Nieuwe Testament dat er naast de gevestigde leiding over de plaatselijke gemeenten die door de oudsten werd behartigd een dienst werd uitgevoerd door begaafde broeders die zich bewogen tussen de verschillende gemeenten. Paulus, bijvoorbeeld, en sommigen van de apostelen waren betrokken bij zo'n bediening. Het boek Handelingen geeft een duidelijk inzicht in de functie die deze bediening had. In zijn brief aan de Efeziërs somt Paulus de gaven op die tot vestiging en opbouw dienen van de gemeente. Het zijn apostelen en profeten, van wie de bediening nu belichaamd is in de voltooide canon van de Schrift (zie pagina 34), en verder de evangelisten, herders en leraars, die door de eeuwen heen een bediening hebben naar de bekwaamheid die de Here God Zijn dienstknechten toebedeelt (Ef. 4:11). Deze gaven functioneerden op plaatselijk niveau door de dienst van de oudsten van elke gemeente afzonderlijk en op grotere schaal de reizende dienstknechten van de Heer, zoals Paulus, die een zeer waardevolle geestelijke verbondenheid vormden tussen de kinderen van God in de verschillende gemeenten. Ze waren geen officiële ambtsdragers van enige kerkelijke organisatie, maar dienaars van Christus die als zodanig erkend werden, en van wie het gezag werd erkend omdat ze het kenmerk van de Geest droegen. De doelmatigheid van hun bediening was alleen afhankelijk van hun geestelijke waarde. Ze bekleedden geen officiële positie die hen de garantie zou geven van een status die, ook al zou hun toewijding aan God en hun geestelijke levenskracht tanen, van blijvende aard was.

Ten slotte besteden we enige aandacht aan hoe de eerste gelovigen genoemd werden. De gemeente in de tijd van de apostelen vond het belangrijk om naamloosheid te behouden, iets dat tot op de dag van vandaag wordt voortgezet en dat op zichzelf een interessant gegeven vormt voor geschiedkundige bestudering. Steeds weer ondervond dit verlangen tegenstand, maar het heeft nog nooit aan iemand ontbroken die de gedachte steunde dat de naam van de Heer voldoende is om Gods kinderen te duiden. Het leek altijd weer een verloren strijd, maar de strijd gaat door.

De gelovigen in de vroege gemeenten gebruikten van allerlei namen om zichzelf te beschrijven, maar de termen die in de brieven het meest

gebruikt worden, zijn 'heiligen' en 'broeders en zusters', waarmee eenvoudig wordt gewezen op het feit dat zij mensen waren in wie God een werk had gedaan en dat ze met elkaar verbonden waren als kinderen van God. Een naam die hen in de Hebreeuwse maatschappij werd opgelegd, was 'Nazareners', wat ongetwijfeld voortkomt uit het feit dat ze volgelingen waren van Jezus van Nazareth. Lukas spreekt in Handelingen over de 'discipelen' en in Antiochië kregen ze voor het eerst de naam 'christenen' (Hand. 11:26). Ze spraken veel over Jezus als de 'Christus', een term die zeer betekenisvol was voor de Joden, maar voor de heidenen wat vreemd klonk en hen weinig zei. De heidenen noemden hen daarom 'christianoï', Christus' volk. Dat was wel een heel geschikte naam. Wat wil Christus' volk nog meer dan eenvoudig 'christenen' genoemd te worden?

Tekenen van achteruitgang

Als we stilstaan bij de menselijke natuur en de wereld, dan is het niet verwonderlijk dat het werk van God niet onaangetaast blijft. Het kind van God en de gemeente worden geboren temidden van een voortdurende geestelijke strijd. En wat God ook doet, de mens probeert het uiteindelijk steeds weer om te buigen en te vormen naar zijn eigen wil en voorkeur. Het Nieuwe Testament toont hoe de wereld steeds weer de gemeente probeert te beïnvloeden, om met grote kracht en aandrang dat wat hemels is naar beneden te trekken tot een aards niveau.

Al geruime tijd voordat de apostelen hun bediening hadden voleindigd, waren er krachten aan het werk die de gemeente van binnenuit wilden vernietigen. Maar ook nu laat de altijd betrouwbare Schrift ons niet in de steek en heeft zij ons een waarschuwing nagelaten, tegen de geniepigheden die de geestelijke energie uit de gemeente kunnen zuigen totdat het van iets goddelijks gereduceerd is tot iets puur menselijks. Het is een waarschuwing die voor alle tijden geldt. De problemen die de gemeente uit apostolische tijd tegenkwamen, zijn opgeschreven in de brieven van het Nieuwe Testament, zodat wij ze kunnen overdenken. Ze typeren de onbevattelijkheid voor geestelijke principes die door de eeuwen heen ten grondslag heeft gelegen aan de uiteindelijke verworping, neergang en ondergang van vrijwel elke beweging van de Geest van God. Helaas is het bijna onmogelijk om de levensloop van de gemeenten na te gaan in de jaren die direct volgden op de periode die het Nieuwe Testament omvat. Vanaf het punt in de geschiedenis waar Lukas ons in Handelingen naartoe leidt tot aan de tweede helft van de tweede eeuw is er een aanzienlijk gebrek aan geschiedkundige informatie over de ontwikkeling van de gemeenten. Wat er uit deze mistige periode tevoorschijn komt, is een gemeente die in velerlei opzicht verschilt van de gemeenten in het Nieuwe Testament. Grote en verrijkende veranderingen hebben

plaatsgevonden en men is onmiskenbaar de richting ingeslagen van de institutionalisering van latere jaren.

De kristallisatie van het christendom is op haar beurt weer de belangrijkste oorzaak van de opkomst van nieuwe uitdrukkingen van het leven van het evangelie. Daar waar de vitaliteit van geestelijk leven niet gevat kon worden binnen de steeds nauwer wordende grenzen van een door de mens opgelegde organisatie en regelgeving, brak zij los en vond zij haar vollere uitdrukking in een omgeving van directe en ongehinderde gemeenschap met God.

Een van de leerzaamste verslaggevingen die voor ons in de Schrift staan opgetekend, is de ontwikkeling van de gemeente te Jeruzalem, van de plaats die zij innam in het vroegchristelijke plaatje en van haar verhouding met de andere gemeenten die het uiteindelijke resultaat waren van de verspreiding van het evangelie. De Jeruzalemgemeente nam als “moedergemeente” een unieke positie in. Ze had het voorrecht het nauwst in contact te zijn met degenen die de Here Jezus tijdens Zijn verblijf op aarde persoonlijk gekend hadden, en ze bezat vanzelfsprekend een grotere rijkdom aan volwassen geestelijke ervaring dan de jongere gemeenten. Zoals we reeds zagen, werd het advies van de broeders uit Jeruzalem in moeilijke vraagstukken door anderen van grote waarde geacht. Toch zien we geleidelijk, maar onmiskenbaar, het aandachtspunt van Gods werk verschuiven van Jeruzalem naar Antiochië, een gemeenschap van gelovigen van voornamelijk heidense afkomst. Antiochië was, als geen ander, de drijfkracht achter de grote zendingsondernemingen waarin Paulus een hoofdrol speelde. Antiochië ondersteunde krachtig het werk van de Heer in gebed en gemeenschap. Jeruzalem kreeg meer en meer de plaats van een toeschouwer van de grote vooruitgang van het evangelie, zij het een zeer geïnteresseerde toeschouwer, een die meent een zeker recht te hebben op een vinger in de pap. Toch is haar geestelijk aandeel in de verspreiding van de waarheid buiten Jeruzalem en Judea van weinig betekenis.

Als er één gemeente betrokken had moeten zijn bij de grote zendingstreken van Paulus dan was het de gemeente te Jeruzalem. Ze waren immers zo'n duidelijke vervulling van het gebod van de Heer om het evangelie aan de hele mensheid te verkondigen. Maar Jeruzalem leek andere dingen aan het hoofd te hebben die men belangrijker vond.

Waardoor ging haar fundamentele betekenis voor de uitbreiding van het werk van het evangelie zichtbaar achteruit, ondanks haar unieke voorrechten en mogelijkheden? Willekeur van Gods kant lijkt niet aan-nemelijk. Er zijn andere verklaringen die waarschijnlijker zijn.

Christus was de vervulling van heel Gods handelen met Israël. En Israël was, zoals we al hebben opgemerkt, de natie waaraan het eerst het evangelie werd gepresenteerd en wel door middel van de synago-ge. Vele gelovigen van het eerste uur voelden niet aan wat Stefanus en Paulus inzagen, namelijk dat een radicale scheuring tussen gemeente en synagoge onvermijdelijk was. Zij beschouwden de gemeente als een soort nieuwe stroming binnen de Joodse gemeenschap en niet meer dan dat. En zolang christenen trouw bleven aan de ceremoniële wet werden ze geaccepteerd door de Joden, met welke terughoudendheid dan ook. We hebben opgemerkt hoe Paulus' inzicht in het wezen en de betekenis van het evangelie en de gemeente hem ertoe brachten om een houding aan te nemen die resulteerde in een duidelijke en definitieve breuk met het Joodse geloof. Maar in Jeruzalem vinden we een tegenovergestelde tendens, namelijk om steeds te bemiddelen. Dit veroorzaakte een vreemdsoortige tegenstelling in de gemeente te Jeruzalem. Aan de ene kant kon men het werk van de Geest van God onder de heidenen niet ontkennen, en moest men erkennen dat het in feite in de Schriften was voorzegd, maar aan de andere kant kon men zich niet ontdoen van een gevoel dat besnijdenis en andere onderdelen van de ceremoniële wet verplicht waren voor Joodse gelovigen, hoewel ze toegaven dat deze din-gen niet noodzakelijk waren om behouden te worden.

Er zijn aanwijzingen dat de zorg van de gemeente te Jeruzalem om een tolerante verhouding met de Joodse gemeenschap in stand te hou-den zo groot werd, dat haar getuigenis afstompte en zij haar geestelijke kracht verloor. We hebben gezien hoe de broeders Paulus bij zijn eer-ste bezoek aan Jeruzalem na zijn bekering kortweg weer op de boot naar huis zetten, toen zijn aanwezigheid hen in verlegenheid begon te brengen. En wat moeten we denken van die leraars uit Judea die zoveel onrust zaaiden in Antiochië en onder de andere gemeenten in Galatië (Hand. 15:1; Gal. 2:12)? Enigen van hen hadden blijkbaar een bood-schap van Jacobus, de meest vooraanstaande onder de broeders te Jeru-zalem, bij zich, en wekten daarmee de indruk dat, waar ze ook kwamen,

hun prediking de steun van de oudsten te Jeruzalem had. De brief die als gevolg van deze kwestie vanuit Jeruzalem werd rondgestuurd, ontkent de steun natuurlijk stellig (Hand. 15:24), maar moeten we dan geloven dat deze predikers, die men voor de bodes van nieuws van Jacobus hield, moedwillig vervalsing pleegden, of dachten ze oprecht dat ze aanzienlijke steun uit Jeruzalem genoten voor hun nadruk op de besnijdenis als iets dat nodig zou zijn om behouden te worden? Er lijkt geen reden om te twifelen aan hun oprechtheid en alle reden om te geloven dat ze op geen enkele manier ongerechtvaardigd waren in hun gedachte dat de gemeente te Jeruzalem achter hen stond.

Binnen de gemeente te Jeruzalem bestond een kleine maar luidruchtige groep 'Farizeeën die gelovig geworden waren' (Hand. 15:5). Ze waren, zoals de meeste sterk overtuigde groeperingen, in staat ophef te maken en een indruk die niet in verhouding stond met hun grootte (wat overigens goed is als ze toevallig gelijk hebben, maar slecht als ze ongelijk hebben). Ze hielden koppig vast aan de vereisten van de ceremoniele wet en hadden een aanzienlijke aanhang (Hand. 21:20). Toen de afvaardiging uit Antiochië in Jeruzalem was aangekomen om de zaak van de besnijdenis met de oudsten van de gemeente te bespreken, pleitten enigen van deze groep 'Farizeeën die gelovig geworden waren' blijkbaar voor het opleggen van het gebruik van de besnijdenis en van de ceremoniële wet. De reden van de komst van de afvaardiging was hun op een of andere manier ter ore gekomen. De petitie lijkt volledig ongevraagd te zijn geweest en werd ingediend voordat de apostelen en oudsten samen gekomen waren om de zaak te overdenken. Het is duidelijk dat deze ijverars voor de wet een sterke gedachtestroming binnen de gemeente vertegenwoordigden (Hand. 15:5,6). Ze waren gewend om van zich te laten horen, en ze waren gewend dat er naar hen geluisterd werd.

Maar wat was de houding van Jacobus in dit alles? Jacobus was, zoals we al zagen, leider geworden van de gemeente te Jeruzalem. In de recente vervolging die was aangesticht door Herodes tegen 'sommigen van de gemeente' (Hand. 12:1) was Jacobus de dans ontsprongen. Toch had Herodes wel Jacobus, de broer van Petrus, laten ombrengen en Petrus zelf in de gevangenis gegooid, en wel tot genoegen van de Joden (Hand. 12:2). Blijkbaar had de bevolking in het algemeen respect voor Jacobus en de zijnen, een respect dat onder anderen Petrus verspeeld had. De reden

hiervan is dat Petrus, in gehoorzaamheid aan de visie die God hem had gegeven, omging met de heidenen, wat Joodse gevoeligheden op dat gebied ernstig schond, terwijl Jacobus niet afweek van strikte navolging van de wet. Terwijl Jacobus aan de ene kant het geloof in Christus als de basis van het evangelie volledig onderschreef en geen enkele illusie had dat het houden van de ceremoniële wet noodzakelijk was voor de behoudenis, was aan de andere kant zijn houding naar de extremisten toe vriendschappelijk. Al was hij het in zijn hart niet met hen eens, hij verzette zich niet tegen hen. Daarom is het begrijpelijk dat de leraars die in Antiochië en Galatië verschenen, geloofden dat wat ze leerden de algemene ondersteuning genoot van de gemeente te Jeruzalem en van Jacobus zelf.

Jacobus was natuurlijk geen dweper. Hij was iemand die bekend stond om zijn opofferingsgezindheid, zachtaardigheid en hartelijkheid. Hij werd 'Jacobus de goede' genoemd. De manier waarop hij omging met de besnijdeniskwestie laat zien dat hij zeker iemand was die geen gebrek had aan nuchter verstand. Maar juist deze combinatie van wenselijke eigenschappen had zijn negatieve kanten. Hij was een uitmuntend bewaarder van de vrede doordat hij altijd beide kanten van de zaak zag en de andere kant respecteerde met een zachtaardigheid en een overtuiging die vrijwel onweerstaanbaar was. Natuurlijk wist hij dat besnijdenis en het houden van de ceremoniële wet niet noodzakelijk waren voor de behoudenis, maar dat betekende niet dat degenen die zich hielden aan die gebruiken niet behouden waren. Zij behoorden ook aan Christus, als ze in Hem geloofden, dus waarom zou men tegen hen moeten zijn? Het zwakke punt van Jacobus was waarschijnlijk dat zijn verlangen om de vrede te bewaren zijn verantwoordelijkheid om te blijven staan voor de positieve waarheid van het evangelie overheerste. En het is alleen de waarheid die werkelijk en blijvend vrijmaakt.

We moeten de invloed van de kracht van deze verzoenlijkheid, waarvan Jeruzalem het centrum was, niet onderschatten. Ook moeten we niet onderschatten wat voor een schadelijke invloed ze was. Haar eigenlijke wortel was een beperkt begrip van het doel van Christus. Hoe duidelijk het ook was door het werk van de Geest dat de heidenen gelijke deelgenoten waren in Gods plan, hoezeer deze waarheid ook door velen van de Jeruzalemse gelovigen in theorie werd onderschreven, in hun

hart konden ze zich niet van het idee ontdoen dat Christus er speciaal voor de Joden was en dat de heidenen, wilden ze deel krijgen aan Zijn verlossingswerk, zich dat voorrecht moesten toeëigenen door proseliet van het Joodse geloof te worden. Dit type houding vindt men natuurlijk in elke tijd terug. Traditioneel geloof en bijgeloof zijn zeer hardnekkig, hoe dwaas ze soms ook zijn. In vele delen van de wereld zijn er talloze vormen van bijgeloof ten aanzien van gezond voedsel dat, wanneer dat in een bepaald seizoen of samen met andere dingen gegeten wordt, zou leiden tot ziekte. Het is onbegonnen werk om een dergelijk ongegrond geloof te ontcrachten. De persoon in kwestie kan bijzonder intelligent zijn en de argumenten die hij te horen krijgt, kunnen aardig overtuigend zijn, toch zal hij, nadat hij met alles heeft ingestemd, er onveranderd aan vasthouden dat zijn traditionele geloof waar is. De gemeente te Jeruzalem mat met twee maten. Om tot Gods volk te behoren, hanteerde men voor zichzelf een andere maatstaf dan voor de gemeenten in de heidense wereld. De verklaring van deze tegenstelling is dat men in de gemeente te Jeruzalem de wijdde van het werk van Christus niet naar waarde kon schatten. Wat zou er gebeurd zijn als God het aandachtspunt van Zijn werk niet had verplaatst van Jeruzalem naar Antiochië? De situatie in Jeruzalem zou zijn uitgroeid tot een door Jacobus geleide groep traditionalisten die de Gemeente zou hebben beperkt tot een puur Joodse sekte. Door de visie en bediening van Stefanus, Barnabas en Paulus werd de invloed van traditionalisme gebroken en de voorgenomen centralisatie van het gemeentelven in Jeruzalem voorkomen, wat de Gemeente vrijheid gaf en wat de Geest de vrijheid gaf om in haar te werken.

De ervaringen van Petrus en Paulus geven ons ook verhelderende voorbeelden van zowel de invloedskracht van de houding van de gemeente te Jeruzalem als van de schade die deze houding mogelijk tot gevolg heeft. God had Petrus op overrompelende wijze geopenbaard dat zowel de heidenen als de Joden erfgenamen van het evangelie waren. Eerst wees Petrus, als rechtzinnig Jood die de wet hield, de betekenis van het visioen dat hij had gekregen, af, maar aanvaardde het daarna als het Woord van God. Toen hij zijn ervaring met de broeders in Jeruzalem deelde, konden ook zij niets anders doen dan aanvaarden wat God had gesproken, en ze 'verheerlijkten God' (Hand. 11:1-18). Toch zien we hoe deze vastberaden Petrus later, in Antiochië, zijn standpunt overboord

zet vanwege de druk die op hem uitgeoefend wordt door de leraars uit Judea die de Joodse gebruiken onderwijzen. Voor hun komst had hij zich vrij bewogen onder en gegeten met de heidense gelovigen, maar later zonderde hij zich van hen af at hij alleen nog samen met de Joden. In feite begon er een Joodse kliek om hem heen te ontstaan. Zelfs Barnabas werd misleid. Petrus werd verrassend makkelijk afgeleid van wat God hem zo duidelijk had laten zien, door het bezoek van mensen die zeker niet het apostolisch gezag als het zijne hadden en zeer waarschijnlijk ook niet de geestelijk volwassenheid als die van hemzelf. Maar zij kwamen uit de kring van Jacobus en dat feit overschaduwde alles. In de ogen van Petrus had de gemeente te Jeruzalem nog steeds een bijzonder aura van superioriteit en gezag.

Paulus vermaant Petrus onomwonden. Zijn verhouding met de gemeente te Jeruzalem kenmerkte zich door nauwe gemeenschap, maar was niet van dien aard dat hij zich liet overrompelen door een gevoel van superieur gezag van haar kant. Op geen enkele manier kon Petrus' handelen worden goedgepraat. Het was in werkelijkheid een ontkenning van het evangelie (Gal. 2:11-17). Petrus lijkt de vermaning goed te hebben opgenomen.

Paulus werd zelf ook op de proef gesteld. Het gebeurde tijdens zijn laatste bezoek aan Jeruzalem. Hij was er heen gegaan, samen met broeders uit andere gemeenten om de collecte te bezorgen die hij had gehouden voor de armen in de Jeruzalemse gemeente. Paulus had het advies gekregen om niet naar Jeruzalem te gaan, omdat zijn bediening en gemeenschap onder de heidenen vijandschap tegen hem had opgeroepen.

Paulus en de zijnen werden hartelijk ontvangen. Op de eerste dag na hun aankomst hadden ze een ontmoeting met de oudsten. Paulus was vol van wat hij de Geest had gezien doen en hij deelde alles met de oudsten wat God door zijn bediening onder de heidenen had gedaan. "Geweldig! Geweldig!" zeiden ze, "Prijs de Heer! Maar weet u, broeder, ziet u de duizenden gelovige Joden hier in Jeruzalem die ijveraars voor de wet zijn?" En ze vervolgden met hem te vertellen hoeveel vijandschap er was ontstaan door de verhalen die over hem rond gingen. "Waarom kunt u ze niet laten zien dat u een even goede Jood bent als ieder ander?" Het geval was dat zich een uitstekende gelegenheid voordeed om dit te doen. Vier broeders uit de gemeente te Jeruzalem hadden een

tijdelijke Nazarener-eed op zich genomen en stonden op het punt om die in de tempel te beëindigen. Paulus zou met hen mee kunnen gaan en meedoen met de rituele wassing en op die manier zowel aan de traditiegetrouwe gemeente als aan de Hebreeuwse bevolking laten zien dat hij zijn oude gebruiken niet vaarwel had gezegd. Dat was het plan en Paulus stemde ermee in. Had hij dat wel moeten doen? Als wat hij deed goed was geweest, kan men zich afvragen waarom God de stap niet eerde, want die miste totaal zijn doel. In plaats van dat de argwaan van de mensen verminderde, veroorzaakte het een openbare uitbraak van woede (Hand. 21:17-32), die hem niet echt populairder maakte bij dat deel van de gemeente dat hij juist voor zich had willen winnen.

De meeste menselijke schrijvers van biografieën zijn geneigd om één karaktereigenschap ten koste van de ander te benadrukken, maar de Bijbel is volledig eerlijk en portretteert mensen zoals ze werkelijk zijn. De zwakke punten van de apostelen worden getrouw weergegeven naast hun sterke punten. Zijn bezoek aan Jeruzalem was een van de gelegenheden dat Paulus een fout maakte. Het is natuurlijk makkelijk om na de gebeurtenis wijs te zijn, maar de fout van Paulus kan ons enige heilzame lessen leren. We kunnen goed meevoelen met zijn dilemma. Hij was de gast van de gelovigen te Jeruzalem die gebrandmerkt waren door wat hij gedaan had en nu deed zich een gelegenheid voor om de haat tegen hen iets te verminderen. Hijzelf was een Jood die hield van zijn volk naar het vlees. Mocht hij zich niet tot op zekere hoogte met hen vereenzelvigen en zodoende niet alleen voor zichzelf, maar ook voor zijn Heer sympathie winnen? En wat de oudsten zeiden was zo redelijk, hun zorg was zo groot en hun houding zo hartelijk. En wie kon weerstand bieden aan Jacobus? Die kon zelfs een hart van steen doen smelten, en Paulus' hart was niet van steen. Paulus werd op zachtaardige wijze tot een compromis overgehaald.

Nog twee andere zaken komen naar voren uit de zojuist aangehaalde ervaringen van Paulus en Petrus. Allereerst zien we dat de Jeruzalemse gemeente zo druk bezig was om het de Joden aangenaam te maken, dat de visie van de gemeente als een goddelijke gemeenschap die uit elk ras uitgeroepen is, verduisterd werd. Het is waar dat de uitkomst van de discussie over de besnijdenis zeer redelijk was (Hand. 15:23-29; 21:25). Ze legden de heidense gelovigen geen verplichting op om de Joodse

gebruiken na te leven. Toch bestond er, zoals we al opmerkten, te midden van deze duidelijke verklaring van de absolute toereikendheid van het geloof in Christus deze duidelijke tegenstelling in het dagelijkse leven van de gemeente te Jeruzalem. Al was het dan niet in theorie, feitelijk namen ze het wedergeboren leven door de Geest niet aan als het enige dat diegenen die in Christus waren, verbond, ongeacht of ze Jood of heiden waren. Zouden we kunnen zeggen dat de gemeente te Jeruzalem de eerste christelijke gezindte was? Ze voegde aan de gemeenschap van geestelijk leven de noodzaak toe van zich conformeren aan een voorgeschreven rite.

Ten tweede zien we dat Petrus' ervaring in het bijzonder een bijna onbewuste neiging toont om Jeruzalem te beschouwen als het centrum, niet eenvoudig in een gezonde geest van gemeenschap, maar in een geest van ondergeschiktheid. In feite achtte Petrus de mening van de broeders te Jeruzalem zo hoog, dat hij geweld deed aan zijn eigen geweten en de uitdrukkelijke opdracht ongehoorzaam was die God hem gegeven had in de meest aanschouwelijke, meest geestelijke ervaring van alle die hij ooit zou kennen. Dit was zeker niet het soort verhouding tussen de gemeenten dat de Geest koesterde. Maar als Petrus zich, met zijn ervaring en geestelijke volwassenheid, liet beroven van geestelijk onderscheidingsvermogen door een verleiding tot een misplaatste, aardse trouw, wat mag dan verwacht worden van de gemeenschap van gewone gelovigen, die binnenkort overrompeld zou worden door hetzelfde gezag als dat Petrus had overrompeld? De standaard die de Heer hanteerde was van een totaal andere orde. De gemeenschap van gelovigen, hoe klein ook en waar ze ook samenkwamen, was Zijn woonplaats in de Geest. Als ze Hem onderdanig zouden blijven, zouden ze altijd Zijn gedachte kennen, "Want waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben Ik in hun midden" (Mat. 18:20). We zien dit in de parktijk functioneren in bijvoorbeeld Antiochië, waar de wil van de Heer duidelijk geopenbaard werd terwijl de broeders "vastten bij de dienst des Heren" (Hand. 13:2).

Vanuit het gezichtspunt van de gemeente te Jeruzalem bekeken, kan er weinig twijfel over bestaan dat men voelde dat men een speciale gezagspositie innam ten opzichte van de andere gemeenten. Toen men Petrus en Paulus de broederhand gaf als erkenning van hun bediening

onder de Joden, respectievelijk de heidenen, hadden de broeders te Jeruzalem één verzoek, namelijk dat zij de armen bleven gedenken, waarbij met de armen natuurlijk de gelovigen te Jeruzalem zelf bedoeld werd, die, zoals al is genoemd, te kampen hadden met een chronische armoede (Gal. 2:7-10). Paulus zegt dat deze zelfde last al zwaar op zijn eigen hart lag en we weten dat hij wat dit betreft trouw zijn plicht heeft gedaan. Toch is het twijfelachtig dat Paulus en de broeders te Jeruzalem hetzelfde verstonden onder 'de armen gedenken'. Paulus beschouwde het als een geestelijke plicht als teken van liefde, gemeenschap en zorg die er is onder alle ware gelovigen. Maar bij de broeders te Jeruzalem lag het vrijwel zeker meer in de sfeer van een eerbetoon die ze mochten verwachten vanwege hun speciale positie, net zoals de tempel te Jeruzalem eerbetoon ontving van de Joden die verstrooid waren over de wereld.

We mogen ook onze twijfels hebben ten aanzien van de houding van de leraars die de Joodse gebruiken onderwezen en daarmee in Antiochië en geheel Galatië zo'n opschudding veroorzaakten. Dachten ze dat hun boodschap speciaal gewicht had omdat ze uit Jeruzalem kwamen? We weten niet precies wat hun eigenlijke opdracht was, maar wel dat ze hun boekje te buiten zijn gegaan, want dat wordt met naam en toenaam genoemd in de brief vanuit Jeruzalem over de besnijdenis. Maar dat alleen verklaart niet de verwarring die hun onderwijs veroorzaakte. Men moet ook in ogenschouw nemen dat, hoewel de oudsten te Jeruzalem de leer die deze mensen predikten duidelijk afwezen, ze zich niet van hen distantiëerden. Ze waren immers op zijn minst op gezag van Jacobus uitgezonden (Hand. 15:24, Gal. 2:12). Het enige dat de omstandigheden ten volle verklaart, is dat deze leraars uit Jeruzalem in feite een air van gezag en superioriteit met zich meedroegen die niet eenvoudig van geestelijke, maar van officiële aard was, wat wijst op een zeer vroege tendens naar centralisatie, met Jeruzalem als hoofd. Dat deze tendens niet op dat moment heeft doorgezet, kwam door de kracht van de gemeente te Antiochië en door het feit dat God het aandachtspunt van Zijn werk had verplaatst van Jeruzalem naar Antiochië.

Het mag dan nutteloos zijn om te speculeren over wat er gebeurd was als het gezag van Jeruzalem wèl de ontwikkeling en het leven van de andere gemeenten had kunnen beheersen, toch is het niet moeilijk te bedenken wat voor ernstige moeilijkheden er ontstaan waren door

de sterke hang in Jeruzalem naar de Joodse ritën en het ontbreken aan een werkelijke, hartelijke aanvaarding van de heidenen. Hoe bewonderenswaardig en geruststellend de brief van Jacobus en de oudsten aan Antiochië en de andere gemeenten ook was, hij zou alleen van blijvende invloed zijn geweest onder de gemeenten die steun bij de gemeente te Jeruzalem zochten als zij de inhoud ervan meer hadden toegepast in de praktijk. Maar de gemeente te Jeruzalem vertoonde het tegenovergestelde gedrag. En als God niet had ingegrepen, had de Jeruzalemse houding de totale christelijke gemeenschap in tweeën gesplitst en wijdverspreide verdeeldheid veroorzaakt.

Als we onze studie van de redenen samenvatten waarom God het goed achtte om Jeruzalem te vervangen door Antiochië als springplank voor de grote zendingsonderneming in de tijd van de apostelen, zijn er drie zaken die benadrukt worden als een groot gevaar voor het leven van de gemeente en een rem op de werking van de Geest.

1. Het in de praktijk afwijzen dat het leven in de Geest de enige en onontbeerlijke grond is van gemeenschap. Geestlijk leven is natuurlijk niet alleen maar een erkenning van wie Christus is. Het is een erkenning die een goddelijke verandering teweegbrengt. Een heilig leven is onlosmakelijk verbonden met het bezitten van geestelijk leven, en daar waar een praktische wandel die Christus eert samengaat met een openlijke erkenning van Hem en een onderwerping aan Hem, blijft er geen enkele vereiste over als voorwaarde van gemeenschap.
2. De tendens die in de gehele menselijke natuur algemeen aanwezig is om de mens centraal te stellen in plaats van God centraal te stellen. Het belang van gemeenschap kan niet te veel benadrukt worden in het leven van de gemeente. Wedergeboorte is in wezen een binnengaan in een leven dat gemeenschap beoefend. Door een onderlinge afhankelijkheid binnen de gemeente maakt God Zijn gedachte bekend, maar het doel van gemeenschap is om ons Gods hand te kunnen laten zien en om ons afhankelijker van Hem te maken. Zodra de gemeente afhankelijk wordt van de middelen van Gods genade in plaats van God Zelf, degenereert gemeenschap tot afhankelijkheid van de mens, of heldenverering en wordt een strik.

3. De ontwikkeling van centralisatie van beheersing en kerkelijk autoritair gezag. Dit loopt uiteindelijk uit op een aanvechting van de heerschappij van Christus, want Hij is het Hoofd van de gemeente en is actief aanwezig door Zijn Geest temidden van Zijn volk. Christus is de enige Middelaar tussen God en de mens. De gemeente is de machtiging toevertrouwd om God te vertegenwoordigen in de wereld, maar geen menselijk wezen of groep is gemachtigd om God te vertegenwoordigen voor de gemeente, omdat Christus daar persoonlijk woont. Omdat kerkelijk autoritair gezag afbreuk doet aan de stimulans om direct afhankelijk te zijn van God, leidt het niet tot een gezonde ontwikkeling van geestelijk leven, want het moedigt een mechanische houding aan ten aanzien van geestelijke waarheid, wat uiteindelijk het geloof reduceert tot een dood formalisme.

Als we de loop van de gemeente door de eeuwen heen volgen, zullen we deze drie tendensen steeds weer de kop op zien steken, de Geest van God verhinderd worden in Zijn werk door door de mens opgelegde beperkingen, maar Hem dan opnieuw zien bewegen om een openbaring te geven van het vollere doel van Christus op vrijere grond.

Een kort overzicht van enige moeilijkheden die twee andere gemeenten in het Nieuwe Testament tegenkwamen, zal voldoende de subtiële middelen illustreren die de Satan hanteert om te pogen het getuigenis van de gemeente te vernietigen. Afgezien van Jeruzalem doet de Schrift geen duidelijker verslag van het ontstaan van de gemeenten dan in het geval van Corinthe en Efeze. We hebben de drie brieven die aan deze gemeenten geschreven zijn door de apostel Paulus en ook nog de boodschap van de Geest van God aan de gemeente te Efeze die voor ons staat opgeschreven in Openbaring 2.

De Corinthe gemeente was getroffen door het kwaad van immoraliteit en verdeeldheid, wat bekende verschijnselen waren in het leven van de stad zelf. De bevolking was hoofdzakelijk bezig met handel (als ze zich niet stortten in het bevredigen van vleselijke lusten), maar de stad was een beste rivaal van het nabijgelegen, intellectuele Athene. Daarom waren veel Corintheïers schijnfilosofen. Dit is ongetwijfeld de oorzaak van de vele haarkloverij en het geruzie in de gemeente. Maar dat waren slechts symptomen van een fundamenteel kwaad. Hun gefilosofeer had

hun eigendunk zodanig vergroot dat ze in de praktijk de heerschappij van Christus afwezen. Daarom begint Paulus zijn eerste brief aan hen niet met hen af te kraken om hun dwaasheden, maar met het verhogen van Christus, in een poging hen beschaamd te doen staan doordat ze hun eigen bekrompenheid en dwaasheid in zouden zien wanneer hun ogen afgericht zouden worden van de drek naar de heerlijkheid van God. Alleen al in de eerste tien verzen van zijn brief noemt Paulus Christus niet minder dan zes keer Heer. Paulus' heilzame brief was het middel in Gods hand om het perspectief van de Corinthiërs weer goed te krijgen en hun eerste liefde voor de Heer keerde terug. Hun ervaring laat ons zien dat alles wat afbreuk doet aan de heerschappij van Christus in de gemeente, zelfs een bezig zijn met waarheid zelf, een potentiële vernietiger is van Gods doel met Zijn volk.

De les van de Efezegemeente is in wezen dezelfde. Paulus richt zijn brief aan 'de heiligen en gelovigen in Christus Jezus' en met die eenvoudige frase laat hij zien dat het wezen en doel van de gemeente hier van afhangt dat ze een volk zijn dat onderworpen is aan de Heer. De Efezegemeente viel op door haar geestelijke groei en volwassenheid. In het boek Openbaring wordt zij geprezen voor haar volhardende ijver, geduld en geestelijk onderscheid, maar ondanks al deze dingen kon er een gebrek zijn aan toewijding aan Christus met het hart, wat de gemeente onbruikbaar maakte voor God. De waarheid die ze zo goed kenden, kon hen trots maken en zelfgenoegzaam, en de energie waarmee ze die verkondigden kon vleselijke energie zijn. Zo verwierpen ze de heerschappij van Degene die werkelijk Hoofd is, stelpten de stroom van het leven van de Geest en lieten de gemeente zelf schipbreuk lijden.

Trots en zelfgenoegzaamheid zijn het fundamentele kwaad dat God Zijn rechtmatige plaats ontzegt. Het kan allerlei vormen aannemen die allemaal even geloofwaardig lijken: de doelmatigheid van menselijke organisatie om het functioneren van de gemeente te vergemakkelijken en haar te beschermen tegen dwaling, afhankelijkheid van een man of een menselijke hiërarchie, vermomd als nederigheid en gemeenschap, een ijver voor een bepaald aspect van waarheid dat het recht op gemeenschap ontnemt tenzij die 'waarheid' iedereen wordt opgelegd. Al deze dingen wijzen de heerschappij van Christus af. De oorzaak van de grote geestelijke strijd door de eeuwen heen is dat Christus onttroont wordt

van Zijn rechtmatige plaats temidden van Zijn volk. Hoe vaak lijkt de aartsvijand te hebben gewonnen. Maar als de mens schijnbaar zegevierde en de graankorrel van de heerschappij van Christus in de aarde viel en stierf, ontkiemde deze weer om een nog grotere oogst te geven.

Verandering

In het vorige hoofdstuk zijn we voornamelijk bezig geweest met de verwaandheid die postvatte in bepaalde delen van de gemeente in de vroege jaren en de deur open zette voor verzwakkende veranderingen die geleidelijk hun intrede deden in de gemeenten.

Hoewel er weinig historische informatie beschikbaar is over de groei en de ontwikkeling van de gemeente vanaf het einde van de apostolische tijd tot laat in de tweede eeuw bestaat er geen twijfel over dat de reikwijdte van de verspreiding van het evangelie fenomenaal was. In een brief van Pliny, gouverneur van Bithynië aan de Romeinse keizer Trajanus, ongeveer in het jaar 112 na Chr. behandelt hij in het bijzonder het probleem dat de verspreiding van het christendom veroorzaakte voor de regering van de provincie. Hij zegt: “Want velen van alle leeftijden, alle lagen van de bevolking en beide geslachten worden beschuldigd (dat betekend: beschuldigd van christen-zijn) en zullen worden beschuldigd. Dit besmettelijk bijgeloof heeft zich niet alleen over de steden verspreid, maar ook over de dorpen en het platteland.” Dan vervolgt Pliny met te vertellen hoe tempels vrijwel geheel verlaten waren en de handel in voeder voor offerdieren plotseling in elkaar gezakt was, doordat de heidense offers in onbruik geraakt waren. Het is waar dat vele ‘christenen’ ‘teruggekeerd’ waren vanwege de vervolgingen in die tijd, wat laat zien dat niet allen die de naam van Christus beleden en die, een tijd lang, hun heidense gewoontes hadden verlaten, werkelijk wedergeboren waren, maar de reikwijdte van de invloed van het evangelie tot aan het einde van de tweede eeuw is niettemin duidelijk. Als dit het geval was in de provincie Bithynië, dan was de situatie zeker vergelijkbaar in andere delen van Klein-Azië en daarbuiten. Wat Paulus schreef aan de Thessaloniëzen kan heel goed indicatief zijn voor de algemene ijver en inspanning die de vroege gemeente tentoonspreidde in de verkondiging van het geloof.

“Want uit uw midden heeft het woord des Heren weerklonken niet alleen in Macedonië en Achaje, maar allerwegen is uw geloof, dat zich op God richt, bekend geworden, zodat wij daarvan niets behoeven te zeggen” (1 Thess, 1:8).

De gemeenschappen van gelovigen, klein en groot, gingen door met hun werk en getuigenis in dezelfde, eenvoudige afhankelijkheid van de altijd aanwezige Heer, in gemeenschap met elkaar en begeleid door oudsten. Dat de Geest de oudsten tot deze taak geroepen had, bleek uit de geestesgaven die hen toebedeeld waren, zoals in de eerste gemeenten die waren ontstaan door de bediening van de apostelen. Het duurde niet lang voordat er een andere wind ging waaien. Er bleven altijd mensen vasthouden aan de Bijbelse grond van samenkomen, maar naar mate de christengemeenschap groter werd, begon het gezicht van de gemeente te veranderen. Natuurlijk vond de verandering geleidelijk plaats, en in sommige plaatsen werd tot in de tweede eeuw de vorm uit de tijd van de apostelen voortgezet, of sommige aspecten ervan.

We hebben de fundamentele houding achter de veranderingen gezien, maar wat was de uiterlijke reden ervan? De uiterlijke reden van de meeste kerkelijke veranderingen was gewoon eigenbelang. Zodra de heerschappij van Christus niet meer de enige stuwkracht van de gemeente is, en de zelfgenoegzame mens het heft in handen neemt, kan het niet anders dan dat er veranderingen worden doorgevoerd in het geestelijke patroon, zogenaamd voor de efficiëntie, want het geestelijke patroon werkt eenvoudig weg niet als de mens, en niet God, bestuurt. Menselijk eigenbelang is nooit een goede hulp geweest voor geestelijke vooruitgang.

De tendens naar één man aan het roer in een gemeente is voor het eerst in Jeruzalem te zien. Ongetwijfeld werd de gemeente, tenminste in theorie, geleid door een meervoudig oudstenschap, maar in de verwijzingen naar deze mannen in Handelingen zien we dat één man een steeds hogere plaats wordt gegeven, namelijk Jacobus. Als de gemeente te Jeruzalem genoemd wordt, lezen we eerst over de apostelen (Hand. 9:27) of over “de apostelen en de broeders” (Hand. 11:1). Maar later wordt Jacobus apart genoemd, samen met de anderen die het leiderschap over de gemeenschap hadden. “Bericht dit aan Jakobus en de broeders,” zegt Petrus als hij vertelt over zijn bevrijding uit de gevangenis (Hand. 12:17).

Jacobus is ook degene die als woordvoerder of voorzitter verschijnt in de discussie over de besnijdenis (Hand. 15:15). Het is natuurlijk nodig dat, als de nood zich voordoet, één persoon uit een groep oudsten optreedt als woordvoerder voor de groep (het zou niet praktisch zijn om allen in koor te laten spreken), maar uiteindelijk bekleedde Jacobus een positie die veel hoger was. Hij werd zelfs meer dan eerste onder gelijkwaardigen; hij werd gewoon de eerste en kwam duidelijk naar voren als de leider van de groep.

De overgang van oudstenschap naar autoritair leiderschap ligt voor de hand, en vanuit menselijk standpunt is zo'n verandering bijna onvermijdelijk. Het blijkt dat het Bijbelse principe los van de Geest onmogelijk werkt. Zodra een nederige afhankelijkheid van de Heer verslapt, degenerereert het oudstenschap tot niets meer dan een menselijke commissie. Commissies hebben allerlei interessante mogelijkheden. Als alle leden zwak zijn, neemt nooit iemand een beslissing; als alle leden sterk zijn, staat niemand toe dat iemand anders een beslissing neemt; als er slechts een paar sterke persoonlijkheden zijn, loopt de commissievergadering al gauw uit op een scheldkanonnade; als er maar één sterke persoonlijkheid is, worden de anderen 'jaknikkers' en de commissie doet voor alle praktische doeleinden alles wat die ene man vindt dat er moet gebeuren. Commissieleiding is berucht om haar zwakheid en werkt eigenlijk alleen als er één sterke persoon is die de touwtjes in handen heeft. En als zijn positie wordt erkend en voortgang vindt, smelt de commissie weg tot niets en laat men alles aan hem over.

Het is interessant om te zien dat Jacobus' goedaardige leiding in Jeruzalem niet blijvend het idee van een eenmansbestuur vestigde. De gemeente werd natuurlijk uiteengeslagen door de verschrikkelijke oorlog en de verwoesting van de stad in het jaar 70 na Chr. Maar toen de oorlog voorbij was, keerden sommige christenen terug en de gemeente te Jeruzalem werd opnieuw opgericht. Een broeder die Simeon heette, schijnt vele jaren lang eenzelfde gezagspositie te hebben ingenomen in de gemeente als Jacobus, maar na zijn dood in het jaar 107 tot het jaar 135 lijkt de gemeente opnieuw te zijn geleid door een meervoudig oudstenschap, wat erop wijst dat het Bijbelse principe dat vroeger van kracht was geweest, nog niet vergeten was. De geschiedkundige Eusebius uit de vierde eeuw noemt een lijst die ongeveer honderd jaar voor zijn tijd

opgesteld was van dertien mannen die leiders waren van de gemeente te Jeruzalem gedurende deze achtentwintig jaar. Hij veronderstelt dat zij bisschoppen waren zoals hij die in zijn eigen tijd kende als alleenheersers, maar enige rekenkunde zal uitwijzen dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat dertien mensen achtereenvolgens in een gemeente leiding gegeven hebben, ieder gemiddeld niet veel langer dan twee jaar. Bovendien laat zijn miscalculatie zien hoe sterk het idee van alleenheersende bisschoppen was geworden in de tijd van Eusebius. Het is veel aannemelijker dat de lijst van dertien namen gewoon een lijst is van de oudsten van de gemeente te Jeruzalem tijdens die achtentwintig jaar.

Een ander gevaar in de vroege gemeente, dat vandaag de dag niet minder algemeen is, was dat van zelfaangesteld leiderschap. Er bestaan maar weinig gemeenten waar er niet een één of andere zelfverzekerde, en misschien wel een bij uitstek capabele broeder is, die vindt dat hij de zaken veel beter kan regelen dan degenen die dat doen of dan wie ook. Als het oudstenschap zwak is, zal hij al gauw het toneel beheersen, en als er geen oudsten zijn, zal hij het werk van een half dozijn oudsten in zijn eentje doen met een wilskracht en voortvarendheid die alles opjaagt en tenslotte iedereen wegjaagt. Johannes schrijft over zo iemand in zijn derde brief, namelijk Diotrefes.

Broeder Diotrefes was me er eentje en Johannes zucht in verdriet over de chaos die hij veroorzaakt. Diotrefes hield ervan om een belangrijke plaats in te nemen (zulke mensen lijken nooit veel verschil te zien tussen werkelijk hooggeplaatst zijn en beruchtheid), en natuurlijk wist hij meer en alles beter dan wie ook van de apostelen. Toen Johannes aan de gemeente schreef, kreeg Diotrefes de brief in handen en zei dat ze geen tijd wilden verspillen en niets met hem te maken wilden hebben. Hadden ze niet de verhalen gehoord die over Johannes de ronde gingen? Ze zijn niet van plan Johannes te ontvangen en ook niet de volgelingen van Johannes in verband met die zaak, en mochten er in de gemeenten mensen zijn die hen wel willen ontvangen, dan kunnen ze zich bij hen aansluiten, maar dan moeten ze wel vertrekken (3 Joh. vers 9 en 10). Diotrefes heerste met ijzeren hand.

Het beeld is overbekend. Maar wat is het antwoord op een dergelijke situatie? Het antwoord is toch heel eenvoudig, dat er voor het leiderschap van de gemeente iemand gekozen, apart gezet of door

God aangesteld wordt (verschillende mensen geven de voorkeur aan verschillende terminologie), die bij iedereen in de smaak valt? Daarbij wordt met iedereen allen behalve Diotrefes bedoeld. Dit lijkt de oplossing te zijn geweest die men toepaste in een betrekkelijk vroege fase in de geschiedenis van de gemeente, want het lijkt geen twijfel dat het vestigen van alleenheerschappij van bisschoppen juist was bedoeld om ondermeer het reële kwaad te bestrijden van het zichzelf aanstellen in gemeentezaken door bekwame, geestelijke despoten. Of een gekozen despoot beter is dan een niet gekozen despoot is natuurlijk discutabel.

De tragedie van deze gang van zaken was dat het een puur menselijke maatregel was, de weg van de minste weerstand, want de natuurlijke weg is altijd makkelijker voor het vlees dan de weg van de Geest. De enige manier om de Bijbelse orde werkbaar te maken is voortdurende onderwerping aan de wil van de Heer, maar dat is tevens de enige manier waarop de gemeente kan groeien en zich gezond kan ontwikkelen. Zodra bepaalde kwade zaken werden bestreden door binnen de gemeente te makkelijk de toevlucht te nemen tot menselijke maatregelen, ging de gemeente op de lange duur veel meer achteruit door geestelijk gebrek op andere gebieden.

De geschriften van Ignatius bevatten de eerste duidelijke vermelding van de alleenheerschappij van een bisschop en wel doordat Ignatius zelf bisschop van Antiochië was. In het jaar 115 schreef hij, op weg naar Rome om daar geëxecuteerd te worden, brieven aan verschillende plaatsen waarin hij het grote belang van het bisschoppelijk ambt benadrukt. Voor hem was een enkelvoudige bisschop in de gemeente onontbeerlijk, en zijn gezag was absoluut. Hij alleen kon de doop en de tafel van de Heer bedienen. Zelfs voor het houden van een gezamenlijke maaltijd was het nodig dat hij aanwezig was. De heftigheid waarmee Ignatius de positie van de bisschop verdedigt, is een duidelijk bewijs dat die positie sterk werd aangevochten. Hij zal niet de enige voorvechter geweest zijn van de hoge plaats van een bisschop, maar deze gedachte was blijkbaar niet zo sterk geworteld dat zij zich zonder verdediging rustig kon ontwikkelen. Maar halverwege de tweede eeuw had de visie van Ignatius wijdverspreide aanvaarding gekregen.

De gemeente te Rome werd ten minste tot het jaar van het martelaarschap van Ignatius geleid door oudsten, en korte tijd daarna schrijft

Polycarpus aan de gemeente te Filippi, waarbij hij zich niet richt tot een enkele bisschop, maar tot de oudsten. Toch bekleedde Polycarpus, als bisschop van Smyrna, een vergelijkbare positie als die van Iganlius in Antiochië, en beide mannen hadden enigen van de apostelen gekend. Polycarpus had onderwijs genoten bij Johannes. Eigenlijk is het vreemd dat iemand met zo'n bekwaamheid en toewijding, die zelfs in contact gestaan had met de bron van de heilige Schrift, zo sterk vasthoudt aan een positie die, tenminste in het geval van Ignatius, geen steun vindt in de Bijbel. Maar het laat zien dat zelfs iemands ijver voor de verkondiging en verdediging van de waarheid hem kan doen grijpen naar middelen van menselijke doelmatigheid ten koste van goddelijke orde. Polycarpus, een oude en geëerde dienstknecht van de Heer, werd in Smyrna ter dood veroordeeld vanwege zijn geloof in het jaar 156.

De eerste alleenheersende bisschop verschilde natuurlijk van die van de moderne tijd met zijn verantwoordelijkheid over een groot bisdom en is het beste te vergelijken met een pastoor of priester van een parochie. Het zou anders onmogelijk geweest zijn voor de bisschop om voor te gaan bij elke viering van de tafel van de Heer, zoals Ignatius dat voorschrijft. Ook was er in die dagen geen sprake van enige vorm van bisschoppelijke opvolging. Zelfs toen dit laatstgenoemde idee voor het eerst naar voren trad, verschilde het volledig van wat nu verstaan wordt onder apostolische opvolging. Aan het eind van de tweede eeuw schreef Irenaeus over dit onderwerp, maar hield zich daarbij eenvoudig bezig met een historische opeenvolging van een lijn van bisschoppen op bepaalde plaatsen. De wijdverspreide visie in hedendaagse bisdommen is het product van de fantasie van iemand in een veel latere fase in de geschiedenis van de gemeente. Die visie is dat de wijding van een nieuwe bisschop voor altijd bevestigd wordt door een geheiligde daad van een bisschop en dat die aanstelling van bisschop tot bisschop terug te voeren is tot de tijd van de apostelen. Bovendien gelooft men dat allen die op deze manier gewijd zijn, bekleed zijn met apostolisch gezag.

De intrede van alleenheersende bisschoppen had al gauw tot gevolg dat er twee klassen binnen de gemeente erkend werden en zette bovendien de deur open voor ander kwaad. Deze twee klassen zijn door de eeuwen heen blijven bestaan in de vorm van het onderscheid tussen de geestelijken en de leken. Het woord 'klericaal' is in dit verband zeer

ongelukkig. Het komt van het Griekse woord 'kleiron', dat Petrus gebruikt in zijn eerste brief en vertaald is met 'het erfdeel des HEEREN' of 'hetgeen ten deel gevallen is' (1 Petr. 5:3, Staten Vertaling, respectievelijk NBG). Het maakt deel uit van Paulus' aansporing aan de oudsten (vers 1) en het is overduidelijk dat met 'het erfdeel van God' of 'hetgeen de oudsten ten deel gevallen is' de gelovigen in de gemeente als geheel bedoeld wordt. Maar door een vreemde etymologische verdraaiing is er een woord ontstaan dat bijna het tegenovergestelde betekent van de wortel van het woord, dat duidt op de grote eenheid en het grote voorrecht van de gemeente als geheel. Het woord 'klericaal' wordt nu gebruikt om een klasse van mensen te omschrijven die een speciaal voorrecht hebben binnen de gemeente zelf.

De motivatie van Ignatius om een klericaal systeem krachtig ingevoerd te zien worden, was ongetwijfeld zuiver. Hij was erop gebrand de gemeente te beschermen tegen de in die tijd heersende dwalingen. Hoe waardig zijn doel ook was, het middel was fout en diende juist de machten die hij wilde te bestrijden.

Het doolhof van Griekse filosofie had veel ontevredenheid en teleurstelling voortgebracht in de harten van de mensen. Velen zochten naar innerlijke vrede in andere richtingen. Dit was, zoals we al zagen, een van de belangrijkste redenen van de toestroom van heidense godvrezenden in de Joodse synagogen, van wie velen onder de eersten waren die het evangelie aannamen. Maar er waren andere, minder wenselijke bijproducten van het Griekse denken. Er ontstonden talloze sekten of 'mystieke godsdiensten'. Iets dergelijks gebeurde in Japan aan het einde van de laatste wereldoorlog. De desillusie die de val van de Shinto-staat met zich mee had gebracht, veroorzaakte een enorme groei van 'nieuwe godsdiensten', allerlei kleine sekten met een mengsel van geloven die allemaal een zekere mate van geestelijke troost en vrede boden. De Griekse sekten hadden een grote invloed en waren populair. Om de zegeningen ervan te ervaren, moest men allerlei inwijdingsriten ondergaan die uitgevoerd werden door een priesterklasse, die voor dergelijke handelingen was ingesteld.

Het Christendom heeft altijd opengestaan voor heidense invloeden, zodanig dat het is afgeweken van het goddelijke patroon, en de afwijking die Ignatius zo ijverig voorstond, paste wonderlijk goed in de

mystieke sfeer van de sekten die in die tijd in de mode waren. Het is eenvoudig te begrijpen hoe heidenen die het christelijk geloof hadden aangenomen een heel andere betekenis hechtten aan een regiem van geestelijken dan Ignatius en zijn geestverwanten er ooit mee hadden bedoeld. Het is maar een kleine stap om mensen van een speciale klasse te gaan beschouwen als een klasse met speciale macht. En vanzelfsprekend werden de ceremoniën die zij deden, de doop en de tafel van de Heer, direct in verband gebracht met die macht. Nu de kracht van de Geest was verdwenen, kwamen deze ritens ervoor in de plaats; de doop werd een middel waardoor op wonderbaarlijke wijze de wedergeboorte werd verleend, en ook de tafel van de Heer werd, doordat het brood en de wijn door de macht van de bisschop op wonderbaarlijke wijze veranderden in het werkelijke vlees en bloed van Christus, een middel van magische toediening van goddelijke genade. Het was allemaal een directe erfenis van het heidendom, want noch is er ergens in het Nieuwe Testament enige aanwijzing dat dopen of het bedienen van de tafel van de Heer beperkt is tot een speciale klasse, noch zijn de veronderstelde wonderbaarlijke eigenschappen van deze instellingen in enige mate in overeenstemming met Bijbelse leer.

En zo begon het verderf. Wedergeboorte door de doop werd aan het begin van de tweede eeuw onderwezen, en een variatie daarop van waarschijnlijk iets latere datum was de doop van kleine kinderen, een praktijk die het Nieuwe Testament op geen enkele wijze onderschrijft. In het jaar 197 veroordeelde Tertullianus de praktijk, samen met het dopen van overledenen, wat nog zo'n vernieuwing was.

Maar de zaak van Christus was nog niet verloren. Het zuurdesem was de gemeenschap van de gemeente binnengedrongen en deed zijn verraderlijke werk, een proces dat zich zou voortzetten 'totdat het geheel doorzuurd was'. Maar deze bedorven gemeente was alleen dat wat voor de wereld zichtbaar was als het resultaat van het evangelie. Temidden van een toenemende verloochening van het leven in Christus had God Zijn kinderen die niet meegesleurd werden met de aanpassing aan heidense wegen. Dat zijn degenen die de fakkel van het getuigenis door de eeuwen heen zouden dragen. Naarmate we de ontwikkelingen van dit getuigenis door de jaren heen volgen, wordt het steeds duidelijker dat het van tijd tot tijd zeer verschilt van het georganiseerde instituut van

het christendom. De geschiedenis van het werk van de Geest van God is niet de geschiedenis van welke organisatie dan ook, en dat wat normaal 'kerkgeschiedenis' genoemd wordt, is maar al te vaak een verdrietig verhaal van dweepziek geruzie en zelfzuchtige intrige. Toch zijn de geschiedenissen van de geestelijke beweging en die van het aardse instituut zo nauw met elkaar verweven dat het onmogelijk is van het ene verslag te doen zonder naar het andere te verwijzen.

Terwijl er een voortdurende activiteit gaande was van verlamme krachten binnen de Gemeente, was er gedurende de eerste drie eeuwen één ding dat de voortgang daarvan afremde, namelijk de felle vervolging die de gelovigen ondergingen. De eerste gewelddadige golf van vervolging tegen de christenen door de keizerlijke macht vond plaats in het jaar 64 tijdens het bewind van Nero. De vervolging breidde zich over het gehele rijk uit en werd vaak systematisch uitgevoerd. Er waren perioden waarin het geweld in zekere mate bedaarde en tijden waarin de storm geheel was gaan liggen, grotendeels afhankelijk van de opeenvolgende keizers die de troon bestegen, maar tot vroeg in de vierde eeuw tijdens het bewind van Constantijn leefde de gemeente, die bij de wet vogelvrij verklaard was, onder voortdurende bedreiging van de zwaarste en wreedste straffen. De christenen werden gemarteld en ter dood gebracht; al hun bezit werd in beslag genomen, en ook werd er alles aan gedaan om de Schriften te vernietigen.

De verleiding is groot om nu af te dwalen door in details te treden over het onuitsprekelijke lijden dat de gelovigen hebben ondergaan. De gelegenheid die Nero aangreep voor zijn wrede onderdrukking in het jaar 64 was de grote brand in Rome. Het gerucht ging dat de keizer zelf schuldig was aan brandstichting, dus gebruikte Nero de christenen als zondebok en beschuldigde hen ervan de stad in brand te hebben gestoken. We weten niet zeker of het gerucht waar was dat de keizer zelf schuldig was aan de misdaad, maar een man die zo openlijk beestachtig te keer kon gaan, zou in staat zijn om welke wandaad dan ook te begaan, terwijl hij slim genoeg was om juist de ongelooftwaardigheid van de aanklacht tegen hem te gebruiken om zich in te dekken, want zijn populariteit was aanzienlijk gedaald. Maar er was voldoende kracht van volksofinie tegen de christenen om de mensen aan Nero's kant te krijgen voor de verschrikkelijke slachtpartij die hij aanstichtte. Christenen waren

niet populair. Het hele Romeinse leven hing aan elkaar van heidense gewoonten, waaraan zij resoluut weigerden deel te nemen, dus was sociale uitbanning het gevolg. In de ogen van de Romeinse burger was hun afgezonderde leven omgeven met een geheimzinnige waas, en kwaadwillige geruchten en onvermijdelijke roddel maakten het plaatje compleet van een volk dat de vijand van de mensheid was en niet behoorde te leven. Het voorbeeldige leven van de christenen verdreef geleidelijk deze volkshaat, maar de geschiedenis van de gemeente was nog maar net begonnen en wantrouwen zat al op een hoogtepunt. Toch had de orgie van wreedheid van Nero een gevoel van medelijden opgeroepen in de harten van de doorsnee bevolking. Ze hadden genoeg van al dat bloed en de onaangename reuk van geroosterd menselijk vlees. Men hield er een walging van over dat die hele slachting alleen maar ter bevrediging was van de woestheid van een menselijk beest. Het was tijdens deze golf van vervolging dat de apostelen Petrus en Paulus de marteldood stierven te Rome. Nero pleegde uiteindelijk zelfmoord in het jaar 68 om aan de doodstraf te ontkomen waartoe de senaat hem veroordeeld had.

Een van de ergste aspecten van Nero's wreedheid was dat zij diende als een verschrikkelijk voorbeeld voor latere Romeinse heersers die een onderdrukkingsbeleid tegen de christenen nastreefden en velen van hen deden hun uiterste best om het geloof uit te roeien.

Zoals in Japan nog steeds de keizer goddelijkheid wordt toegeschreven, zo was het ook in het Romeinse rijk en vele verhalen van martelaarschap hebben betrekking tot dit feit. Een christen zou nooit de keizer 'heer' kunnen noemen of meedoen aan de gewoonte om ter ere van hem enkele korrels wierook te offeren. Dit waren dan ook de proefmiddelen die men vaak gebruikte, en meedoen of weigeren betekende leven of dood.

Een van de bekendsten van het grote leger martelaren uit deze tijd was Polycarpus. Hij was een leerling van de apostel Johannes en werd later bisschop van Smyrna, waar hij ter dood gebracht werd in het jaar 156. De grote belijdenis van zijn geloof heeft door de eeuwen heen velen uitgedaagd. Toen hij naar de plaats gebracht werd waar hij geëxecuteerd zou worden, werd hem gesmeekt om zijn belijdenis te herroepen en zijn leven te redden. De stadhouder van Azië zelf smeekte de geachte oude dienstknecht van God om toch de keizer te erkennen, Christus te

verloochen en vrijgelaten te worden. Toen sprak Polycarpus deze denkwaardige woorden: "Achtzestig jaar heb ik Hem gediend, en Hij heeft mij geen kwaad gedaan; hoe zou ik dan mijn Redder en Koning kunnen lasteren?" Hij werd weggevoerd naar de brandstapel. Polycarpus' dood betekende een voorlopig einde van de vervolging in Azië. Om zo'n heilig man weggevoerd te zien worden om geëxecuteerd te worden voor zijn getrouwheid, was blijkbaar de aanleiding voor een algemeen gewetensbezwaar tegen het georganiseerd afslachten van christenen, wat voor de gemeenten een onderbreking van angst en verwoesting gaf.

De vervolging ging op en neer, maar het werd steeds duidelijker dat niet de gemeente, maar het Romeinse rijk de strijd moest opgeven. Wat van regeringswege de officiële houding tegen de christenen ook was, voor de gewone man had de christelijke levenswijze een bijzondere aantrekkingskracht. De christenen mochten hun geloof niet openlijk belijden, maar hun consequente levenswijze ontcrachtte alle oude vooroordelen en kwaadsprekerij. De jaren van vrede waren jaren waarin velen aan de gemeente werden toegevoegd, en christenen drongen door tot in alle lagen van de maatschappij. Als er al vervolging uitbrak, werd deze minder en minder gesteund door het gewone volk, en uiteindelijk ook door de ambtenaren die de vervolgingsmaatregelen moesten uitvoeren. Niet in elk deel van het rijk ondervonden christenen deze toenemende vrijheid. In Palestina en Egypte vond de zwaarste van alle vervolgingen plaats in het begin van de vierde eeuw. Maar als men de situatie bekijkt in het keizerrijk als geheel, werd de verdrukking tegen de gelovigen minder hevig.

Een nieuwe golf van vervolging brak uit in het jaar 202 tijdens het bewind van Septimius Severus, die volgde op een verordening die hij had doen uitgaan die de bekering tot zowel het Joodse als het christelijke geloof verbood. Dit is interessant, omdat er voor het eerst een wetgeving verschijnt die specifiek het houden van het christelijk geloof als een overtreding verklaart. Het christelijk geloof werd al langere tijd officieel los gezien van het Jodendom en was daarom een 'onwettige godsdienst'. Christendom was eerder volgens de Romeinse wet schuldig bevonden aan verstoring van de openbare orde, maar de verordening van 202 verklaarde het christendom zelf tot een misdaad.

Na bijna een halve eeuw van rust werd de gemeente opnieuw

aangevallen tijdens het korte bewind van Decius. Het Romeinse rijk werd aan twee fronten bedreigd door vijanden, de Goten in het Noorden en de Sassanieden in het Oosten. Decius besloot om mensen van regeringswege op te laten te roepen, waarna van hen geëist werd om trouw aan de staatsgodsdienst te tonen. Het christendom moest worden verwoest en iedereen moest offeren aan de staatsgoden. Sommige christenen herriepen hun geloof in deze verdrukking, anderen hielden stand, maar voor het eerst was er maar weinig deelname vanuit de volksmenigte aan de vervolging. Sommige heidenen probeerden zelfs om burens die christenen waren te helpen om te ontsnappen aan het toezicht van de ambtenaren. De oude verdachtmakingen en bitterheid die jaren had geduurd, was eindelijk aan het verdwijnen. De zachtmoedigen beërfden de aarde.

De laatste gewelddadige poging om het christendom te vernietigen was in het jaar 303 tijdens de regering van Diocletianus. De christenen waren zo talrijk geworden, dat het duidelijk was dat er of iets in één klap aan gedaan moest worden, of helemaal niets. Het was nu of nooit om met de situatie af te rekenen. Er werden verordeningen uitgegeven om eerst alle plaatsen waar christenen samenkwamen te vernietigen, dan de Schriften, daarna de leiders te arresteren en als laatste alle christenen te dwingen om aan de staatsgoden te offeren op straffe des doods. De strengheid waarmee deze maatregelen werden getroffen, verschilde van plaats tot plaats, maar de christenen begonnen niet alleen de steun te krijgen van het gewone heidense volk, maar ook van de ambtenaren zelf. Uiteindelijk schafte keizer Galerius de anti-christelijke verordeningen af in het jaar 311. Hiermee eindigde de vervolging door het rijk. Rome was verslagen.

Hoe was het gesteld met het geestelijke niveau van de gemeente als geheel tijdens deze eeuwen van beproeving? Ongetwijfeld waren er velen die zich wel tot de christelijke ethiek aangetrokken voelden, maar nooit tot waarachtige wedergeboorte kwamen. Zulke mensen vielen makkelijk terug in hun oude staat als er beproeving kwam. Anderen gaven alleen toe onder de zwaarste verlokking. Toch bleef over het algemeen het christelijk getuigenis onaangetast en de geestkracht van vele lijdende kinderen van God verbrak de tegenstand onder het volk.

Halverwege de tweede eeuw schreef een anonieme schrijver een brief

aan iemand die interesse toonde in het christelijk geloof, Diognetius genaamd, waarin hij het leven schetst van de christelijke gemeenschap. Zijn woorden zeggen in het kort wat de gehele Romeinse wereld uiteindelijk moest toegeven. “Christenen,” zegt hij, “laten ons hun geweldige en boeiende manier van leven zien. Ze wonen in hun eigen landen, maar slechts als bijwoners, terwijl ze alle moeiten verdragen als vreemdelingen. Elk buitenland is voor hen als een thuis, terwijl hun thuisland voor hen als buitenland is. Ze brengen hun dagen door op aarde, maar ze zijn hemelburgers. Ze gehoorzamen de wetten van het land en tegelijkertijd gaan ze de wet te boven met hun manier van leven. Ze hebben iedereen lief en worden door iedereen verguisd.” Het bloed van de martelaren had het zaad van het evangelie begoten, en de vrucht van de Geest was het getuigenis van de gemeente.

Dwaalleringen

Al in de tijd van het Nieuwe Testament werd het leven van de gemeente verstoord door allerlei vormen van valse leer. De Grieks-Romeinse wereld waarin de apostelen leefden was vol van filosofische bespiegelingen, en velen van de intellectuele elite stortten zich in 'superieure' vormen van studie die theorieën opstelden over het wezen en de vraagstukken van het leven. De algehele cultuurgeest van die tijd wordt treffend neergezet door Lukas als hij over de inwoners van Athene schrijft: "Alle Atheners nu en de vreemdelingen, die zich daar ophielden, hadden voor niets anders tijd over dan om iets nieuws te zeggen of te horen" (Hand. 17:21). Deze religieuze denkers putten uit allerlei bronnen om een of andere theorie op te stellen over God die de menselijke geest zou bevredigen, en ze aarzelden niet om ook het christelijk geloof daarbij te betrekken. Het Griekse denken probeerde op deze manier de gemeente binnen te dringen en de uiteindelijke poging om het christelijk geloof te interpreteren als modern, verlicht denken had allerlei dwaalleringen tot gevolg die vele jaren lang 'het geloof dat eens door de heiligen was overgeleverd' tegenwerkten. Paulus' brief aan de Colossenzen, bijvoorbeeld, en Johannes' eerste en tweede brief geven waarschuwingen tegen deze heersende vormen van dwaling die de bron waren van verscheidene moeilijkheden waarmee de gemeenten van het Nieuwe Testament bewust of onbewust belegerd werden.

Om de voortgang van de gemeente te begrijpen, is het nodig om iets over deze dwaalleringen te weten, niet om het feit dat ze het karakter van de gemeente zouden veranderen, maar om de middelen die de gemeente ter hand nam om hun invloed teniet te doen. Deze tegenmaatregelen waren veel meer dan de dwaalleringen zelf verantwoordelijk voor de veranderingen die uiteindelijk de gemeenten zo ver van de eenvoud van nieuwtestamentisch gemeentelven weg zouden leiden.

Gnostiek

Wat aan veel van de heersende heidense filosofie in de Grieks-Romeinse wereld in de tijd van de apostelen ten grondslag lag, was de gedachte dat de materiële wereld in wezen slecht en waardeloos was en dat daarom het lichaam, dat immers tot de materiële wereld behoort, moreel neutraal was. Deze gedachte had natuurlijk een nog vroegere herkomst, en is een bekend facet van sommige vormen van oosters denken. Rond deze fundamentele, valse aanname, ontwikkelden zich verscheidene interpretaties (of beter gezegd misinterpretaties) van de christelijke boodschap. Deze interpretaties zijn bekend geworden als gnostiek.

‘Gnosis’ is het Griekse woord voor kennis, en had specifiek betrekking op een onzinnige kosmologie (zoals we er vandaag de dag tegenaan kijken) die de ‘wetenschappelijke benadering’ belichaamde van dat tijdperk. Deze theorie hield in dat elke planeet een geestelijke heerser was die elk een bepaalde invloed uitoefende over een bepaald gebied en de aarde gescheiden hield van de uiteindelijke werkelijkheid. Die gedachte was natuurlijk toen al niet nieuw en vormt de basis van dat verderfelijke bijgeloof, astrologie. Het is eenvoudig om te zien hoe dit alles paste in de gedachte van een aparte, geestelijk werkelijkheid en een materiële orde die er in wezen niet toe doet. Ver buiten het gebied van de planeten woonde God, ver verheven boven de besmetting van deze materiële wereld die niet de schepping was van de hoogste God, die Zichzelf nooit zou verlagen om geïnteresseerd te zijn in zulke dingen, maar van een of andere minderwaardige halfgod. Gekerstende ‘gnosis’ of gnostiek, zoals het later genoemd zou worden, beschouwde het lichaam als de gevangenis van de ziel, en Jezus als de vertegenwoordiger van het goddelijke die zich verwaardigd had om dit lagere gebied van de aarde binnen te gaan om de gevangen ziel te bevrijden en deze weer met de eeuwige geest te verenigen.

De praktische toepassing van gnostiek in het dagelijks leven kon twee kanten op. Het kon betekenen dat, omdat het lichaam amoreel was, wat men ook met het lichaam deed geen consequenties had. De tweede mogelijkheid was dat, omdat het lichaam niet van werkelijke waarde was, zijn behoeften zoveel mogelijk genegeerd of onderdrukt moesten worden. Gnostici volgden over het algemeen de laatstgenoemde interpretatie. Ze stonden daarom bekend om hun strikte discipline en

ascetisme. Hier verwijst Paulus naar als hij aan de Colossenzengemeente schrijft, waar gnostieke ideeën hun intrede poogden te doen, over het gevaar om in slavernij gebracht te worden aan geboden door hen die deze oplegden: “Raak niet, smaak niet, roer niet aan” (Col. 2:21).

Een andere valse leer die de vroege gemeente moest bevechten was docetisme. Docetisme was op dezelfde aannames gebaseerd als gnostiek, en zijn karakteristieke zienswijze was dat de vleeswording slechts een verschijningsvorm (in de zin van onwerkelijkheid) van God was. Christus, beweerde men, was niet werkelijk in het vlees gekomen. Dit was de leer die Johannes zo sterk veroordeelde in zijn eerste brief.

Een overblijfsel van het gnostieke denken is overgebracht op het christendom tot op de dag van vandaag. Het komt het duidelijkste naar voren waar er een grotere diepte van geestelijk onderwijs is en waar mensen geprobeerd hebben om zich aan het Woord van God te houden. We moeten altijd op onze hoede zijn tegen een veronderstelde geestelijkheid die verhoogt wat ‘geestelijk’ is en alles wat materieel en aards is kleineert tot iets dat volkomen waardeloos is. Het materiële deel van ons wezen, ons lichaam, is van veel grotere waarde voor geestelijk welzijn dan velen veronderstellen. De Schrift verlaagt nooit de materiële orde en verhoogt niet de geestelijk orde tot dat wat de enige, absolute en uiteindelijk werkelijkheid inhoudt. De huidige wereldorde is gevallen en de consequentie daarvan is, zoal we weten, dat het eens voorbij zal gaan (1 Petr. 1:24-25), maar daarvoor in de plaats komt niet een leegheid, maar een nieuwe schepping, en die nieuwe schepping zal genoten worden door een nieuw opstandingslichaam (1 Cor. 15:42-44).

Men waardeerde dit welzijn van geestelijk leven, dat ook het aardse aspect van ons wezen insluit, vernieuwt en heiligt, niet en daardoor ontstond er het extreme ascetisme dat nu en dan een belangrijke plaats innam in de geschiedenis van de gemeente. Het is ook de bron van de neiging van gelovigen in sommige specifieke delen van de wereld om alle schoonheid en ordelijkheid te verwerpen als iets ‘werelds’. Juist het christelijke leven moet een leven zijn van schoonheid en orde.

Marcionisme

In de tweede eeuw had een leraar, Marcion genaamd, grote invloed onder de christenen en had vele volgelingen die hij samenbracht in

gemeenten die andere gemeenten als het ware moesten beconcurreren. Het marcionisme was een invloed waar generaties lang mee rekening gehouden moest worden.

Marcion werd rond het jaar 85 geboren in Klein-Azië. Hij groeide op in de gemeenten in zijn provincie, en vanuit zijn zorg over zonde en kwaad ontwikkelde hij geleidelijk een leer die uitgesproken de zijne was. Deze gedachten bracht hij mee naar Rome rond het jaar 140, maar ze waren volkomen onacceptabel in de ogen van de gelovigen. Hij scheidde zich daarom af van de gemeenten en begon mensen samen te brengen in aparte gemeenschappen.

Marcion was diep beïnvloed door het gnostieke denken en baseerde zijn leer op de veronderstelling dat de materiële orde in haar wezen slecht is. Zij was, beweerde hij, niet geschapen door de God die Jezus proclameerde, maar door een minderwaardige god die niemand anders was dan de Jahweh van het Oude Testament. Hij is voor zover bekend de eerste persoon die beweerde dat de God van het Oude Testament en de God van het Nieuwe Testament twee verschillende wezens waren. De God van het Oude Testament was voor Marcion een koude, strenge God van oordeel, die er altijd op uit was om mensen in slavernij te brengen, terwijl de God van het Nieuwe Testament een God was van liefde en vergeving die de vrijheid van de mensheid verlangde. Marcions geloof bracht hem er onvermijdelijk toe om de oudtestamentische Schriften geheel en al te verlaten. Hij vond ze in wezen verderfelijk. Jezus, zei hij, was gekomen om de mens te bevrijden van de slavernij waarin hij was gebracht door de God van de Joden en door het Joodse geloof. Jezus beschouwde hij, net als in de docetistische theologie, als slechts een tijdelijke verschijningsvorm van God en was niet werkelijk in het vlees gekomen.

Wat Marcions leer vooral een uitgesproken eigen karakter gaf, was zijn achting voor Paulus. Zoals we gezien hebben, verwierp hij het gehele Oude Testament, en het grootste gedeelte van het Nieuwe Testament wees hij eveneens af. De discipelen, stelde hij, waren misleid om te denken dat Jezus de Joodse Messias was en de vervulling van de oudtestamentische profetie. Wat praktisch alle nieuwtestamentische schrijvers schreven was eenvoudig bedoeld om de oude, Joodse misleiding te begaan en moest daarom samen met de Joodse geschriften vernietigd worden. Alleen

Paulus begreep echt het evangelie, dat een speciale openbaring aan hem geweest was, en slechts één persoon begreep Paulus echt. Die persoon was natuurlijk Marcion.

Dit alles betekende dat het gedeelte van de Schrift dat Marcion wel accepteerde, onderworpen moest worden aan de meest drastische behandeling. Hij stelde een eigen canon samen die uit twee delen bestond; het eerste deel omvatte het evangelie van Lukas en het tweede de eerste tien brieven van Paulus. Deze moesten allemaal passend gekuist worden om ze te ontdoen van dingen die blij zouden kunnen geven van iets goeds over Jahweh, of dingen die gezag zouden kunnen toeschrijven aan het Oude Testament. Als iets van het Oude Testament aangemerkt zou kunnen worden als goddelijke openbaring, dan was het nog verwerpelijk, omdat mensen die het Joodse geloof voorstonden er in geknoeid hadden om de Schrift in hun belang te doen zijn. En dat onderscheidend vermogen had alleen Marcion. Hij voegde aan deze canon een werk van zichzelf toe, de 'Antitheses' genaamd, waarin hij inging op zijn geloofswijze die gebaseerd was op het verschil tussen de God van het Oude Testament en de God van het Nieuwe Testament.

Hoe kon Marcion zo'n grote aanhang krijgen, en waarom duurde zijn invloed zo lang? Een deel van zijn populariteit dankte hij ongetwijfeld aan zijn opmerkelijke persoonlijkheid. Als wij bedenken dat hij bijna zestig was toen hij zijn volgelingen in aparte groepen begon samen te brengen, dan is het duidelijk dat hij een behoorlijk enthousiaste en energieke man geweest moet zijn om zo'n langdurige invloed te hebben. Aan de andere kant is het vrijwel zeker dat eerder al een fundament gelegd was door zijn invloed binnen de gemeenten in de periode dat hij zijn leer nog aan het ontwikkelen was.

Er was nog een factor die meehielp aan zijn succes, namelijk de groeiende invloed van de opkomst van geestelijken als een aparte klasse en wereldgelijkvormigheid in de gemeenten. Gemeenten waar het geestelijk leven op een laag pitje staat, zijn goede grond voor het zaad van valse leer, vooral als die valse leer, wat bijna altijd het geval is, met een beetje van de waarheid is vermengd en gepaard gaat met praktijken die mensen aanspreken die zoeken naar geestelijke bevrediging. Marcion volgde de algemene tendens onder de gnostici van strikt ascetisme en dwong zijn volgelingen ongetrouwd te blijven. Men doopte en hield de

tafel van de Heer, en zijn groepen keerden terug naar een grotere eenvoud van samenkomen die herinnert aan vroegere dagen. Omdat marcionisme het huwelijk verbood, kon het niet voortgezet worden door de normale manier van het gezinsleven, en was zijn voortbestaan daarom afhankelijk van ijverige propaganda, wat een andere aanwijzing is voor de reden van de populariteit en kracht van de stroming.

Manichaeïsme

Aan het einde van de eerste helft van de derde eeuw verscheen er een nieuwe religie, manichaeïsme genaamd. Mani werd geboren in 216 in Babylonië en oefende een invloed uit die reikte van Spanje tot in China. Hij was sterk beïnvloed door de gnostiek, wat blijkt uit zijn onderschrijven van dualisme, het algemene concept ervan. Hij beschouwde zichzelf als iemand in de lijn van de grote wijsgeren die door de eeuwen heen de wereld een toenemende begrip hadden gebracht van de voortdurend zich ontwikkelende openbaring van God aan de mensheid. Hij identificeerde zich ook met de Heilige Geest die de Heer aan Zijn discipelen beloofd had nadat Hij van hen was heengegaan.

Mani putte zijn ideeën uit verschillende bronnen, niet alleen van het christendom, maar ook van het zoroastrianisme en boeddhisme. Zijn visie was in feite het vestigen van een universele religie die een verzameling was van de ‘waarheden’ van al die verschillende religies. Zijn volgelingen werden zowel in het oosten als in het westen met geweld vervolgd, maar de godsdienst verspreidde zich desondanks snel. Mani had een behoorlijke invloed in Perzië, maar werd later ter dood gebracht door kruisiging in het jaar 276.

Manichaeïsme had natuurlijk aantrekkingskracht voor de filosofisch ingestelde zoeker naar waarheid. Augustinus, die later zo'n krachtige invloed zou hebben op de geschiedenis van het christendom, was een manichaeïst voordat hij zich bekeerde tot Christus, en Priscillianus, de grote Spaanse hervormer, toonde eveneens enige interesse in de leer van Mani voordat hij christen werd. Toen de gemeente geleidelijk aan de vorm aannam van een eucoemenische beweging met Rome als centrum, waarbij georganiseerde eenheid en menselijk autoritair gezag de plaats innamen van geestelijke kracht, werd ‘manichaeïst’ een bijnaam waarmee men maar al te graag diegenen brandmerkte die

zich niet wilden identificeren met de Roomse gemeenschap, maar zich wilden houden aan de eenvoudige orde en de geestelijke standaard van de Schriften. Vele groepen gelovigen die we later zullen behandelen, werden gebrandmerkt als manichaeïsch, waaronder de volgelingen van bovengenoemde Priscillianus, hoewel de beschuldiging volledig ongegrond was. Het manichaeïsme verloor geleidelijk zijn invloed, hoewel er een opleving was van de leer in de middeleeuwen en sommige ideeën ervan zijn natuurlijk nog steeds terug te vinden in theosofie en vormen van universalisme.

Arianisme

Arius was een leider in de gemeente te Alexandrië vroeg in de vierde eeuw, en de onenigheid rond zijn naam en leer zou het gehele christendom doen schudden. De gnostiek, het marcionisme en het manichaeïsme waren zulke mengsels van christelijke en heidense gedachten, dat ze al gauw niet meer beschouwd werden als iets dat met het fundamentele christelijke geloof te maken had. Met het arianisme komen we bij een wezenlijk ander type dwaalleer, want de onenigheid had niet te maken met het wezen van de christelijke openbaring, maar met de interpretatie van een geaccepteerd feit van de christelijke openbaring, namelijk de drie-eenheid.

Het feit van de drie-eenheid, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest in de ene Godheid is eenvoudig te onderkennen in de Schrift, maar de vraag kwam naar voren aangaande de verhouding tussen deze drie Personen. De christenen werden ervan beschuldigd niet één, maar drie Goden te aanbidden, en deze aanklacht moest weerlegd worden. Het onderzoek dat daaruit voortkwam veroorzaakte een worsteling die nog steeds doorgaat om woorden te vinden die voldoende recht doen aan de goddelijke openbaring. De mens is onvermijdelijk begrensd zodra hij een poging waagt om eeuwige waarheid te verklaren. Onze woorden schieten tekort om ons begrip uit te drukken, en ons begrip schiet evenzeer tekort om de werkelijkheid te bevatten. Het is niet verwonderlijk dat, in de poging om wat God heeft laten zien in menselijke woorden uit te drukken, er verschillende interpretatiescholen zouden ontstaan, en dat sommige van deze scholen tot onverantwoorde extremen zouden gaan door de eenheid van de Godheid te benadrukken en tegelijkertijd

onvoldoende plaats te geven aan de Zoon en de Heilige Geest.

Tijdens de periode die we beschouwen bestonden er twee beroemde theologische scholen te Antiochië en Alexandrië. Arius was opgeleid door de gerenommeerde geleerde Lucianus te Antiochië, een school die grote nadruk legde op de waarheid van het mens-zijn van Christus. Deze nadruk was vooral noodzakelijk om de invloed van de gnostiek te bevechten en vergelijkbare dwalingen die ontkenden dat Christus in het vlees was gekomen. Maar er was een behoorlijk verschil in nadruk tussen Alexandrië en Antiochië, en zo gebeurde het dat toen Arius naar Alexandrië kwam, hij in het jaar 318 uiteindelijk in conflict kwam met de theologische opvattingen van bisschop Alexander, die hij beschuldigde van ketterij. Het specifieke punt van ketterij waarvan Alexander beschuldigd werd, was sabellianisme, dat, op zijn beurt, behoort tot de monarchiaanse school van denken. Monarchianisme leerde dat de Zoon en de Heilige Geest slechts verschijningsvormen van God de Vader waren, of verschillende manieren waarop de Vader besloten had Zich tijdelijk te openbaren, en sabellianisme zei dat de Vader, Zoon en Heilige Geest eigenlijk drie karakters waren waarin de ene God Zich manifesteerde, zoals in een toneelstuk drie rollen gespeeld kunnen worden door één en dezelfde persoon.

Als reactie op deze ene extremiteit ging Arius net zo ver in de andere richting, maar fundamenteel gezien lijkt zijn leerstelling te zijn beïnvloed door het Griekse denken. Arius' opvatting van God was meer gnostiek dan christelijk. God was voor hem te ver verwijderd van de mensen om enige directe relatie met hen te hebben. De Zoon, zei hij, was een geschapen wezen, de eerste en hoogste van alle geschapen wezens, noch God, noch mens, maar een middelaar tussen de twee. De misvatting van het arianisme is natuurlijk dat als men de goddelijkheid van Christus ontkent, men ook Zijn kracht ontkent om te behouden. In het jaar 321 werd Arius zijn leiderschap in Alexandrië ontnomen. Desondanks had hij een behoorlijke aanhang. We komen terug op de manier waarop het arianisme de vroege christelijke wereld deed schudden.

Toch waren deze duistere, theologische onenigheden, hoe belangrijk ze ook waren, niet de dingen waar de gewone gelovigen zich mee bezig hielden, en velen die arianisten genoemd werden, waren in werkelijkheid toegewijd aan de Heer, getuigden ijverig en deden een opmerkelijk

zendingswerk in de noordelijke koninkrijken van Europa. Nochtans was het arianisme levensgevaarlijk voor het geloof en zodra het het dagelijks leven van de gemeente binnengedrongen was, liet het geen ruimte over voor het leven van de Geest. Een interessante bijkomstigheid is de manier waarop Arius zijn opvattingen probeerde te verspreiden. In plaats van ze te onderwerpen aan de volwassen en met gebed ondersteunde beschouwing van geestelijke mensen bedde hij ze in in niet al te poëtische liederen die door de Alexandrijnse christenen gezongen werden op populaire melodieën.

Pelagianisme

Pelagius was afkomstig van de Britse eilanden en werd geboren in de tweede helft van de vierde eeuw. Hij was iemand met een degelijkheid en integriteit en was geschokt toen hij Rome bezocht, dat geacht werd als het grote centrum van de christelijke religie, en het morele peil zag dat in de stad heerste. Hij ontwikkelde zijn leer in Rome, in het begin van de vijfde eeuw. Pelagius' opvattingen waren een reactie op zijn gevoel dat de orthodoxe leer over de mens en de zonde een aansporing gaf tot lichtzinnig leven. Hij beweerde dat als de zonde het resultaat was van de van Adam geërfde gevallen natuur, waarvoor de mens daarom niet verantwoordelijk gehouden kon worden, er alle reden was voor tevredenheid met een laag moreel peil en weinig stimulans om het kwaad te overwinnen. De zondige natuur, zei hij, was niet geërfd. Iedereen was onschuldig bij de geboorte en kreeg alleen dan deel aan Adams zonde wanneer men zijn slechte voorbeeld volgde door een bewuste daad van de eigen wil. Behoudenis was daarom slechts afhankelijk van de wil van de mens om te kiezen voor het goede.

De grootste tegenstander van Pelagius was Augustinus, die toegaf dat Pelagius een degelijk persoon was. Doordat hij de opvattingen van Pelagius probeerde te weerleggen, ontwikkelde hij zijn leer van goddelijke genade. Het geschil tussen de twee grote mannen was de wortel van het grote conflict dat tot op de dag van vandaag nog in allerlei vormen bestaat, namelijk het conflict over de soevereiniteit van God en de vrije wil van de mens. Augustinus had, net als de apostel Paulus, een wonderlijke bekering en zijn eigen ervaring was een bewijs van de ongekende genade van God en het feit dat de mens zelf niets kan doen voor zijn

eigen behoud dan het aannemen van het goddelijke initiatief in onweersaanbare liefde. Pelagius had waarschijnlijk niet een dergelijke radicale geestelijke ervaring en legde dusdanig de nadruk op de vrijheid en verantwoordelijkheid van de mens om te kiezen, dat in zijn leerstelling de genade van God volkomen onnodig werd.

Terwijl er veel waar was in wat Pelagius leerde, was zijn fundamentele uitgangspunt tegengesteld aan de Schrift en verduisterde het het begrip van de mens over zichzelf, stimuleerde zijn trots door hem te doen geloven dat hij zichzelf kon redden en verwijderde hem van zijn bewustzijn van afhankelijkheid van God. Eigenlijk is pelagijnisme gemeen goed in de wereld van vandaag, namelijk de gedachte dat de mens behouden kan worden door 'zijn best te doen'.

Sacerdotalisme

Augustinus wordt wel gezien als de grootste christelijke leraar sinds de tijd van het Nieuwe Testament. Over zijn geestelijk formaat en zijn intellectuele gave bestaat geen twijfel, en de bijdrage die hij heeft geleverd aan het christelijk denken is zeker enorm, toch is juist de grootheid van zijn naam de oorzaak geworden van de vestiging van de grofste dwaling die hijzelf verspreidde. Meer dan wie ook is het Augustinus geweest die de gevaarlijke leer voorstond van behoudenis door de sacramenten van een georganiseerde, aardse kerk, wat geleid heeft tot 'priesterkunst' met al haar kwade praktijken en ellende die zij door de eeuwen heen heeft voortgebracht. We komen later op Augustinus terug. Sacerdotalisme begon niet bij hem, maar was een ontwikkeling die terugging tot vroegere tijden en vond zijn oorsprong in uitspraken van vroegere leraars.

We hebben in het vorige hoofdstuk de opkomst gezien van de geestelijkheid in de vroege gemeenten en hoe de speciale positie die zij bekleedde, leidde tot de vorming van een christelijke elite binnen de plaatselijke gemeente, met de neiging om te geloven dat deze speciale krachten bezat. Ignatius hield, hoewel hij sommigen van de apostelen persoonlijk had gekend, streng vast aan de overheersende positie van een bisschop in een plaatselijke gemeente, en vond dat dopen en het bedienen van de tafel van de Heer alleen gedaan konden worden in zijn aanwezigheid. Dit baande de weg voor de overdreven belangrijkheid die aan priesters en door priesters bediende sacramenten gegeven wordt.

Tussen het einde van de vroege geschiedenis die door Lukas is opgeschreven in Handelingen en het einde van de tweede eeuw ligt een periode waarvan geen opeenvolgend verslag van de ontwikkeling van de gemeente beschikbaar is. Aan het einde van die tijd, als ons de situatie weer duidelijk wordt, zien we een situatie die sterk verschilt van die in de dagen van de apostelen. Verschillende factoren hadden ertoe bijgedragen dat veel van het christelijke getuigenis gekristalliseerd was. Wat we zien is niet alleen een aantal onafhankelijke christelijke groepen die met elkaar verbonden zijn in de band van gemeenschap en geestelijk leven, maar ook een eucoemenisch lichaam, de katholieke (in de zin van 'universeel', vert.) kerk, die een duidelijk erkende canon van de Schrift bezat, en een in toenemende mate goed gedefinieerde leerstelling. Daarnaast waren er natuurlijk ook de uitgesproken dwalingen, die meer heidens dan christelijk waren. We zullen later meer zien van de gelovigen die in een tijd van toenemende formaliteit en levenloosheid van de katholieke kerk waarachtig geestelijk leven toonden. Maar honderd jaar voor de tijd van keizer Constantijn bestond er al een vorm van een georganiseerde, katholieke kerk die allen uitsloot die zich niet aan haar praktijken conformeerde.

Een van de strengste en halsstarrigste voorstanders van dit vroege katholicisme was Cyprianus. Cyprianus werd omstreeks het jaar 200 geboren, groeide op in een heidense omgeving, maar werd enkele jaren na zijn bekering tot het christendom tot bisschop van Carthago gewijd. Hierin zien we een overduidelijk afwijken van het duidelijke principe in de Schrift, zelfs als we loslaten dat de aanstelling tot bisschop iets heel anders is dan het Nieuwe Testament voor ogen heeft met de verantwoordelijkheidspositie van een oudste. Een van de voorwaarden voor een oudste in de Schriften is dat een oudste geen pasbekeerde mag zijn (1 Tim. 3:6), en het is mogelijk dat Cyprianus nog niet helemaal losgekomen was van heidense ideeën en daardoor zijn extreme opvattingen ontwikkelde over het gezag van de bisschop als hoogste functie van de katholieke kerk en de werkzaamheid van de sacramenten, die zo'n duidelijke stap waren in de richting van pauselijke hoogheid.

Cyprianus vond dat het gezag van de bisschoppen dezelfde was als dat van de apostelen. Hij schreef speciale waardigheid toe aan de bisschop van de gemeente te Rome als opvolger van Petrus, hij stond niet

toe dat de bisschop van Rome of welke bisschop ook gezag uitoefende over een andere bisschop. Voor hem was de gemeente het bestuur van de gevestigde opvolging van bisschoppen in haar totaliteit in hun verscheidene gezagszetels, en iets dat buiten het gezag van die gevestigde opvolging viel of enige afscheiding daarvan sneed degenen die de kudde hadden verlaten af van de mogelijkheid van behoudenis. De kerk alleen had geldige sacramenten, en omdat behoudenis door de sacramenten werd toegediend, kon er geen behoudenis zijn buiten de kerk om. Dit hield Cyprianus voor waar, wat ook het leven of de leer was van degenen die zich afscheidde. Ook al was men wat geloof en praktijk betreft precies hetzelfde als de katholieke gemeenschap, ook al had men een voorbeeldig christelijk karakter, het feit dat men zich had afgescheiden van het terrein van apostolisch gezag scheidde men ook af van de genade van God. Dit was het terrein van de Gemeente van Christus en, zoals Cyprianus zei: "Hij die niet in de Gemeente van Christus is, is geen christen."

Anderhalve eeuw later zou Augustinus, in zijn polemieek tegen pelagianisme, Cyprianus aanhalen ter ondersteuning van zijn eigen dwaalingen. Sacerdotalisme heeft zich voortgezet door de eeuwen heen en is waarschijnlijk de allergrootste bedreiging geweest van geestelijk leven.

Reactie

Het gevolg van deze leringen op het leven van de gemeente was een groot aantal verschillende reacties. Twee vragen beheersten de overwegingen van de gemeente. Ten eerste: wat is de waarheid? Ten tweede: hoe kan de waarheid het best verdedigd worden en bewaard blijven? Het effect van deze vraagstelling, dat zich over vele jaren uitbreidde, was voor een deel goed en voor een deel slecht.

Een van de goede effecten van gnostiek was dat het de christelijke leiders stimuleerde om meer moeite te doen om hun geloof te begrijpen en redenties op te schrijven van wat ze geloofden. Deze nieuwe, intellectuele activiteit was niet zonder gevaar, want het begon geleidelijk de plaats in te nemen van toewijding aan Christus, en het christelijk geloof werd hoe langer hoe meer een zaak van kennis, het beamen van waarheden, meer dan toewijding aan en liefde voor de Heer.

Hoewel deze intellectualisering van het geloof in eerste instantie voortkwam uit de noodzaak om de gnostiek te bestrijden, zou het toch wel ontstaan zijn, misschien niet in die periode van de geschiedenis, dan zeker later. Het is een van de meest subtiele gevaren die nog steeds de gemeente bedreigen, en zijn verraderlijke inbreuk is overal waarneembaar, in welke gemeenschap van gelovigen ook, wanneer de spontane toewijding aan de Heer die samengaat met het binnenstromen van het leven van de Geest, begint weg te ebben. Als men te veel bezig is met het bestrijden van dwaling vergeet men snel dat juiste leer niet automatisch geestelijk leven betekent.

Begin jaren zestig van de twintigste eeuw was er een grote opleving van evangelische waarheid in vele delen van de wereld. Dat is bijzonder bemoedigend, maar naast deze terugkeer naar Bijbelse leer is er onmiskenbaar een ontwikkeling van evangelische rechtzinnigheid die geestelijk dood is. Mensen mogen dan wel de taal kennen van wedergeboor-

te maar hebben niets ervaren van het werk van de Geest. Alleen door Hem kunnen ze deel krijgen aan de goddelijke natuur. Het beamen van de juiste bewoording van Bijbelse waarheid, of de mechanische belijdenis van een ervaring van Gods werk kan het leven van Christus niet vervangen.

De reactie van de gemeente op het marcionisme richtte zich voornamelijk op Marcions canon. We zagen al dat Marcion het gehele Oude Testament verwierp en ook een groot gedeelte van het Nieuwe Testament, wat overbleef naar zijn eigen opvattingen redigeerde en dit, samen met wat eigen toevoegingen, heilige schrift noemde. Welnu, als Marcions opvatting niet waar was, als de geschriften die hij geïnspireerd noemde dat feitelijk niet waren, dan was het de taak van de gemeente om aan te geven welke geschriften wel geïnspireerd genoemd mochten worden. Dit werd dan ook gedaan, en verscheidene lijsten met canonieke boeken verschenen die door verschillende leiders van gemeenten zijn samengesteld in de vroege eeuwen, voordat het Concilie van Carthago in 397 een definitieve lijst maakte van de zevenentwintig boeken van het Nieuwe Testament zoals we ze vandaag de dag hebben.

Men moet zich realiseren dat de geschriften van het Nieuwe Testament geen extra gezag kregen doordat ze officieel erkend werden door de gemeente. Het tegendeel was het geval. De erkenning van de canonieke boeken was eenvoudig het onderschrijven van een beproefd feit. Het gezag van de Schrift was al gevestigd door haar toepassing door de Heilige Geest in de ervaring van de gelovigen. Door de Bijbelse geschriften als canoniek aan te nemen, erkende de gemeente hun gezag als doorslaggevend in alle zaken die met geloof en wandel te maken hadden. Zij vormden de norm waaraan elke leerstelling getoetst en volgens welke elk geschil opgelost moest worden.

Terwijl het toegenomen begrip van het geloof en de specifieke erkenning van de Schrift beide belangrijke stappen vooruit waren, was de manier waarop het vroege, eucoemenische christendom opkwam als de door zichzelf aangestelde bewaker van het geloof en het Woord niet bepaald toe te juichen. We hebben gezien hoe, in een zeer vroeg stadium van de geschiedenis van de gemeente, het oorspronkelijke, Bijbelse patroon werd aangevallen en meer en meer plaatsmaakte voor de overheersing van een orde van geestelijken. Toen deze afwijking van het

goddelijke plan eenmaal een feit was, werd de nieuwe, geestelijke hiërarchie de duidelijke verdediger van het geloof en de bewaarder van het Woord. Dus wat de gemeente in haar verdediging van geestelijk leven tegen dwaling had gewonnen, werd nu afgebakend binnen een exclusieve, eucoemenische kring. Het gezag van deze kring nam toe en de veronderstelling dat men de bewaker van het geloof en het Woord was, werd al sterker. Daarnaast begon men zich het exclusieve recht toe te eigenen om het geloof te definiëren en het Woord te interpreteren, terwijl men iedereen excommuniceerde die niet onvoorwaardelijk trouw was aan wat men als de zuivere leer had opgesteld. Het feit dat we na twintig eeuwen christendom nog niet ten volle hebben geleerd dat de enige afdoende verdediging van de waarheid het in praktijk brengen van de waarheid is, is iets om over na te denken. Waar mensen in onderdanigheid aan Christus leven, kan men erop vertrouwen dat de Geest het geloof en het Woord beschermt zonder dat er enige menselijke organisatie bij te pas hoeft te komen. Het goede voornemen van de mens om de waarheid te beschermen door het te vangen in zijn eigen beperkte begrip ervan binnen een of andere menselijke organisatie is gedoemd te mislukken. De waarheid kan niet leven in gevangenschap.

Naarmate het eucoemenische concept van christendom in kracht toenam, werden degenen die buiten deze georganiseerde ontwikkeling bleven meer en meer gewantrouwd en als ketters beschouwd, hoe trouw ze ook waren aan het geloof en hoe voorbeeldig hun leven ook was. Het was niet ongebruikelijk om zulke mensen van manichaeïsme te beschuldigen. Het grotere bewustzijn van het wezen van de waarheid en van het gezag van het Woord bracht ook een groter bewustzijn van dwaling met zich mee, wat helaas leidde tot de bevordering van heksenjacht. Dwalingjacht is een uiterst gevaarlijke bezigheid, niet alleen voor degenen die de dwaling volgen, maar vooral voor de jager zelf. Het is gebleken een zeer verwoestende kracht te zijn in het leven van de vroege gemeente, want de overheersende factor werd al snel de passie om het kwaad uit te roeien in plaats van het goede op te bouwen. Een christendom dat zich verdiept in het negatieve verwoest zichzelf. De gelijkenis van onze Heer over het onkruid is bijzonder relevant voor Zijn volk in alle tijden (Matt. 13:24-30). We hoeven niet te denken dat onkruid goed is, maar het uittrekken ervan is niet de belangrijkste bezigheid van de gemeente.

Onkruid zal er altijd zijn in het christendom tot aan het eind der tijden, maar het zal minder ruimte hebben om zich te ontwikkelen als het koren sterk en stevig groeit. De voortvarendheid van sekten is heel vaak een symptoom van wegwijning van de gemeente, en het antwoord ligt niet in proberen ze uit te roeien in de energie van het vlees, maar ligt in een vernieuwde instroming van geestelijk leven. Als de gemeente haar energie had gestopt in positieve, geestelijke groei in plaats van haar te verbruiken aan de poging alles wat men ook maar aanmerkte als dwaling uit te roeien, dan had zij misschien meer kracht gehad om het subtielere kwaad te bestrijden waarmee zij later geconfronteerd werd.

Toegegeven moet worden dat in de eerste strijd tegen valse leer de gemeenten grotendeels één waren. Tot op zekere hoogte kwam de gemeente waarin de Geest bewoog in leven en kracht nog overeen met de uiterlijke organisatie, ondanks de vroege tekenen van afwijking van het apostolische patroon. Gnostiek, marcionisme en al het andere waren zulke verwarde mengsels van waarheden en dwaling dat aanhangers ervan nooit konden behoren tot hen die één in het leven van de Geest waren. Maar er ontstond onenigheid binnen de gemeente over theologische vraagstukken ten aanzien van deze dwalingen. De tendens van een te intellectuele benadering van het geloof en de vurigheid waarmee men conflicten inging, leidden tot een onbuigzaamheid die de basis van gemeenschap bedreigde. Zielskracht triomfeerde over de geest. Men waardeerde onvoldoende dat de eindige mens een beperkte capaciteit heeft om oneindige waarheid te bevatten, en dat in alle theologische stellingen, hoe belangrijk en opbouwend ze ook zijn, genade een absoluut wezenlijke rol speelt. Genade is de enige basis waarop gemeenschap in de Geest kan worden gehandhaafd. Als dit noodzakelijke element van genade ontbrak, werd het onvermijdelijk dat geschilpunten onderworpen werden aan menselijke bemiddeling. Doordat men al afgeweken was van Bijbelse principes en er een kerkelijke hiërarchie was ontstaan die op één plaats samengeroepen kon worden als vertegenwoordiging van de eucoemenische kerk, stond het uitvoeringsapparaat van deze bemiddeling gebruiksklaar. Zo bereikten de theologische geschillen van de vroege eeuwen hun hoogtepunt in de grote kerkelijke concilies die zo'n bekend onderdeel vormen van de kerkgeschiedenis.

De reden achter de organisatie van vele concilies was de vraag naar

precieze formulering van bepaalde facetten van christelijke leer die de heersende dwalingen van die tijd zouden uitsluiten. Op dat niveau be-
wezen ze een belangrijke en noodzakelijke dienst. Ze waren bovendien
het symbool van de menselijke autoritaire overheersing van de eucoe-
menische kerk, en dat is wat ons hier in de eerste plaats bezighoudt.

Het is op dit punt niet belangrijk om in te gaan op alle vraagstuk-
ken die de concilies door de eeuwen heen hebben behandeld. Een kort
overzicht van het eerste, het concilie van Nicaea in 325, volstaat om aan
te tonen dat deze samenkomsten van kerkelijke waardigheidsbekleders
het teken waren van het bestuur van menselijke wetgeving over zaken
die de Geest aangaan.

In het vorige hoofdstuk hebben we Arius en zijn leer behandeld. In
321 was Arius uit zijn positie van oudste in de gemeente te Alexandrië
gezet, maar hij had nog steeds een wijdverspreid respect in het oosterlijk
deel van het Romeinse rijk, waar velen onder de christelijke leiders met
hem een gezamenlijke trouw deelden aan de theologische school van
Antiochië. Arius werd in feite zo machtig, dat de gemeente in het Oos-
ten bedreigd werd met splitsing. Dat vooruitzicht baarde Constantijn,
die toen nog onbetwist heerste over het gehele keizerrijk, grote zorgen.
Constantijn probeerde, met een maximum aan goede wil en met een mi-
nimum aan theologische kennis, om de dreigende splitsing af te wenden
door Arius en Alexander, bisschop van Alexandrië, bij elkaar te krijgen.
Dat mislukte volledig. Naar aanleiding daarvan riep hij alle vertegen-
woordigers samen van de gemeenten in de gehele toen bekende wereld
om in Nicaea in Klein-Azië de zaak te bespreken. Ongeveer driehonderd
bisschoppen namen deel, verdeeld over de twee kampen. Arius leidde
persoonlijk zijn eigen delegatie, en het concilie werd voorgezeten door
te toen nog niet gedoopte Romeinse keizer, Constantijn zelf.

Het resultaat van het concilie was de formulering van een leerstel-
ling die expliciet de opvatting van Arius verwierp en eindigde met de
door 'de heilige katholieke en apostolische kerk' uitgesproken vervloe-
king van hen die niet instemden met de overeenkomst. Arius en de
enige twee bisschoppen die weigerden te tekenen, werden geëxcom-
municieerd, maar Arius slaagde erin om de gunst te winnen van keizer
Constantijn, en zo duurde het geschil voort. Desondanks was Nicea een
hoogtepunt in de onvermijdelijke beweging naar centralisatie van het

eucoemenisch kerkelijk gezag. Het was zover. Het was één groep mensen gelukt om op te treden als de stem van de wereldkerk. Niet iedereen gehoorzaamde hun uitspraken, zoals blijkt uit het voortduren van het conflict rond Arius, maar de stem was onmiskenbaar een stem met gezag. De centralisatie van het bestuur van de kerk werd verder versterkt na het tweede concilie, dat in 381 te Constantinopel gehouden werd, toen de verklaring dat de stelling van Nicaea de ene, wettige religie was, keizerlijke steun kreeg.

Verscheidene factoren hebben ertoe bijgedragen om te verzekeren dat het bestuur zou worden gevestigd in Rome. De gemeente te Rome was de enige gemeente in het Westen die kon zeggen dat het ontstaan was door de dienst van de apostelen en ze werd gerespecteerd om het degelijke onderwijs en het praktische leven dat de christenen in Rome in vroegere tijden hadden laten zien. Voor de jongere, zich nog ontwikkelende gemeenten in het Westen gold de gemeente te Rome als de logische plaats om naar toe te gaan voor advies. Rome was de hoofdstad van de beschaafde wereld. Het leek daarom ook logisch dat de gemeente aldaar als een gemeente van naam beschouwd werd. Daar kwam nog eens de bescherming van de keizer bovenop toen Constantijn het christendom begon te begunstigen. Ook had de gemeente te Rome de waardigheid overgenomen van het keizerlijke hof, nadat Constantijn in het jaar 334 zijn hoofdstad verplaatst had naar het nieuw gebouwde Constantinopel, dat naar hem genoemd was. Daarnaast speelt nog mee dat het concilie van Nicaea naast de dwaling van Arius ook andere zaken behandelde, waaronder gemeentebestuur en de voorrang van bisschoppen. De bisschopszetels te Rome, Antiochië en Alexandrië werden erkend als leidinggevende posities. Als laatste moet genoemd worden dat in de laatste jaren van de vierde eeuw, toen de politieke macht van Rome taande, de kerkelijke macht van Rome zodanig toenam dat zij het onbetwiste gezag uitoefende over het gehele georganiseerde christendom. Het eucoemenische proces was voltooid. Wat de gelovigen te Jeruzalem in de kinderjaren van de gemeente niet gelukt was, namelijk om haar centraal bestuur op te leggen, doordat het voorkomen werd door het genadige ingrijpen van God, werd nu dan toch werkelijkheid.

We zijn in dit hoofdstuk met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis gegaan, maar alleen zo konden we duidelijk zijn wat het gevolg was van

schijnbaar kleine afwijkingen van Bijbelse principes in het begin van de gemeente. Het begon met het hulpmiddel van menselijke organisatie. Daarna kwam de overdreven intellectualisering van het geloof in de poging om het effect van gnostiek en andere dwalingen tegen te werken. De Formuleringen van leerstellingen die daaruit voortkwamen, werden gezaghebbend doordat een gecentraliseerde organisatie van kerkelijk bestuur steeds invloedrijker werd. Het ene reageerde op het ander. De georganiseerde kerk hielp het belang van correct geloof te benadrukken, wat resulteerde in koude rechtzinnigheid, en de formuleringen van steeds nauwkeuriger geduide definities van geestelijke waarheid was voor hun aanvaarding afhankelijk van een steeds machtiger wordende kerkorganisatie. Rome was het onvermijdelijke resultaat. Zo kwam het dat bijna onmerkbaar geestelijk leven als het fundament van de gemeente plaatsmaakte voor mentale instemming met een credo, dat door de eucoemenische kerk opgelegd werd als wet.

De grote fout van een gemeente die voor de handhaving van haar leven uiteindelijk een beroep doet op haar organisatie is dat de basis van het leven in de Geest haar volledig uit het oog is geraakt. Menselijke organisatie kan alleen optreden op basis van wetgeving, en kan alleen rechtspreken over de uiterlijke daden van een mens, niet over innerlijke gedachten en motieven. Er is zeker een plaats voor wetgeving in de gemeente, maar zij is altijd onderworpen aan het leven van de Geest. De gemeente is het gebied van de heerschappij van Christus die temidden van Zijn volk woont. Waar onderworpenheid en toewijding aan Hem de basisfactoren van gemeentelven blijven, reikt Zijn heerschappij tot in de geest en de ziel van een mens, die de bron vormen van al zijn daden. Waar deze heerschappij van de Geest wordt verloochend, is verderf het onontkoombare gevolg. Een van de grote lessen van de geschiedenis van de gemeente is hoe snel de mens geneigd is om deze wet van geestelijk leven te verloochenen en te proberen om Gods werk te besturen op zijn eigen vleselijke, efficiënte manier. Pelagianisme was een menselijke reactie op deze fout van de verloochening van de heerschappij van Christus in de gemeente. Sacerdotalisme was het logische apparaat dat nodig was om, in een ijdele, aanmatigende poging de zegeningen en kracht te verlenen die alleen toebehoren aan het werk van de Heilige Geest.

Tegen deze achtergrond van een steeds complexere en geestelijk

tanende eucoemenische christendom moeten we ons nu richten op de manier waarop een getuigenis van leven van afhankelijkheid van Christus werd voortgezet. De waarheid mag dan ten onder gegaan zijn in rituelen en organisatie, praktisch christenleven mag dan vervaagd zijn tot theologische bespiegelingen, een waarachtig persoonlijk of gezamenlijk getuigenis is nooit geheel uitgeroeid geweest. De lijn die deze mensen en bewegingen volgden mag soms overdreven streng geleken hebben, of gebrek hebben gehad aan een tolerantie die ten minste aan de buitenkant een voortzetting van gemeenschap mogelijk had gemaakt, maar hun werkelijke betekenis kan alleen ingeschat worden wanneer ze tegen een veel bredere achtergrond van de geschiedenis van de gemeente beschouwd worden dan eenvoudig tegen de achtergrond van de gebeurtenissen in de tijd waarin zij leefden. Dan wordt zichtbaar dat de ware, geestelijke geschiedenis van de gemeente vaak haar loop heeft door middel van de generaties van degenen die werden veracht door het georganiseerde christendom, en niet door middel van het bouwwerk van de traditionele christenheid.

Ondanks de vroege verwijdering van de eenvoudige, Bijbelse orde ging een begrip van het ware fundament van de gemeente niet geheel verloren. Ignatius' uitspraak 'waar Jezus Christus is, daar is de katholieke gemeente' is een aanwijzing dat, in zijn denken, hij niet was afgeweken van geestelijk leven als het enige fundament van de plaatselijke gemeente, hoewel hij in zaken betreffende gemeenteorde behoorlijk was afgeweken van de nieuwtestamentische praktijk. Ignatius stond een gedacht voor van een verheven plaats van de bisschop in het leven van de gemeente. Daarbij moet opgemerkt worden dat de afwijking van een Bijbels patroon niet een uitdoving betekende van het leven van de Geest. Vorm komt altijd op de tweede plaats na leven, en het is om die reden dat door de hele geschiedenis heen regelmatig een stroom van geestelijke opleving is geweest in een religieus systeem dat weinig gemeen heeft met iets dat ook maar enigszins lijkt op wat de apostelen voor ogen hadden. Aan de andere kant moeten we concluderen dat vorm niet onbelangrijk is. De openbaring van het leven van de Geest zal onvermijdelijk worden beperkt als het niet een 'lichaam' heeft waardoor het kan worden uitgedrukt, en waar dat het geval is moet het leven wel verzwakken totdat het uitsterft, of het barst los uit de stremmende beperkingen om

ergens anders een vollere uitdrukking te vinden. De eerste afwijkingen door de vroege gemeente van de geestelijke orde maakte niet directe een einde aan geestelijk leven, maar ze zetten de deur open voor verzwakende misstanden die in een later stadium van haar ontwikkeling de gemeente zouden uitputten.

Origenes

De grootste christelijke geleerde van de eerste eeuwen was ongetwijfeld Origenes uit Alexandrië. Hij werd geboren in het jaar 185 als zoon van godvrezende ouders. Door hun getrouwe opvoeding kwam hij al jong tot geloof. Leonidas, zijn vader, die hem als eerste de Schriften onderwees, stierf de marteldood vanwege zijn geloof toen Origenes nog geen twintig was. Later werd Origenes voor een bepaalde tijd hoofd van de grote theologische school te Alexandrië, waar hij zijn lenigheid van denken oefende, zowel in de Schriften als in Griekse filosofie, om de diepe vragen van het geloof op te lossen. Van zijn hand hebben we de eerste poging tot het opstellen van een systematische theologie. Als oudste in de gemeente te Alexandrië en leek was hij iemand met een buitengewone toewijding, en zijn kennis dwong het respect af van mannen van naam in de gemeente. Maar zijn grote bekwaamheid leidde niet tot een harmonieuze relatie met kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, die veronderstelden dat het recht om onderwijs te geven alleen aan hen toebedeeld was, of jaloers waren op de achting die Origenes kreeg. Zo kwam het dat Demetrius, bisschop van Alexandrië, hem uit het ambt van oudste zette in het jaar 221. Hij bracht de laatste drieëntwintig jaar van zijn leven door in ballingschap in Palestijns Caesarea, waar hij zijn zeer gewaardeerde bediening voortzette. Daar stierf hij in het jaar 254 als gevolg van martelingen die hij had ondergaan tijdens de vervolging die in het jaar 250 was opgezet door de Romeinse keizer Decius.

Origenes had een bijzonder helder begrip van het wezen van de gemeente. Hij zag dat de basis van de gemeente van geestelijke aard was, en dat allen ertoe behoorden die goddelijk leven ontvangen hadden. Het kon niet klakkeloos vergeleken worden met een menselijke organisatie. Een leraar als Origenes, met zijn erkend respect en heilige levenswandel moest wel een brede invloed hebben onder degenen die een oprecht verlangen hadden om een levend getuigenis van het opstandingsleven

te behouden, waar hij ook ging en onderwees.

Het moet ons geen zorgen baren dat sommige van Origenes' opvattingen later gebrandmerkt werden als ketterij. Er zullen maar heel weinig mensen bestaan die op bijzondere wijze door God gebruikt zijn en die niet, op een zeker punt in hun loopbaan, ketter genoemd zijn, vaak door degenen die eenzelfde oprecht verlangen naar de waarheid hebben. Die praktijk is nog steeds niet uitgestorven, maar het zal een grote dag zijn wanneer zij die met goede intenties het geloof hebben verdedigd, erachter komen dat sommigen van de door hen meest verguisde ketteren toch een plekje in de hemel hebben gekregen.

Novatianen

In het jaar 250 deed keizer Decius een poging om de veiligheid van de staat te waarborgen door algehele trouw te eisen aan de staatsreligie en deed hij een verordening uitvaardigen die een zware vervolging aanstichtte tegen de christenen in het gehele rijk. Onder de druk van deze kwekking door de regering verloochenden vele christenen hun geloof door het voorgeschreven offer te offeren aan de staatsgoden. Voor sommigen voor wie christen zijn niet meer was dan een dun laagje vernis over een heidens hart en die er in vreedstijd wel baat bij hadden om bij een gemeente te horen, was een open belijdenis van het heidendom een kleine stap, die hun geweten niet in nood bracht. Anderen gaven alleen onder zware bedreigingen, geweld en marteling toe. Toen de periode van vervolging voorbij was, rees natuurlijk de vraag over hoe en wie van degenen die onder druk het geloof hadden verloochend weer toegelaten mochten worden tot de gemeentesamenkomsten. De zwakkere gelovigen, die minder moed hadden getoond in de verdrukking en hun lichamen gespaard hadden tegen de prijs van een kwaad geweten, keerden terug met oprechte bekering en verlangden om weer in gemeenschap te komen met hen die ze vroeger gekend hadden. Maar er waren ongetwijfeld ook christenen in naam die ook rehabilitatie wensten met minder waardige motieven.

Moesten degenen die eenmaal waren gevallen weer worden verwelkomd? De vraag was het onderwerp van hevige discussie binnen de gemeenten en groot verschil van mening. Aan de ene kant waren er met een rigoureuze houding die zeiden dat niemand die Christus had

verloochend weer in gemeenschap hersteld kon worden. Zij vonden een bekwame leider in de oudste van de gemeente te Rome, Novatianus. Een wat soepelere houding werd aangenomen door een meerderheid van verantwoordelijke broeders en dat gaf de doorslag. Novatianus en degenen die met hem stonden voor een zuivere gemeente werden uitgesloten van de katholieke kerk en vormden gemeenschappen die zich verspreiden over een gebied van Klein-Azië tot Spanje. Deze groeperingen uit die specifieke periode wisten zich tweeëneenhalve eeuw stand te houden en werden bekend in de geschiedenis als novatianen, maar het is zeker dat ze een veel bredere beweging vertegenwoordigden dan de invloed van één man, hoewel Novatianus een erkend leider was in hun midden en degene onder hen rond wie, tijdens zijn leven, de conflicten draaiden.

Een andere naam die aan hen gegeven werd, was katharen, of puriteinen. De groepen zelf waren niet blij met deze benamingen en wilden toch liever novatianen genoemd worden. De naam katharen is een door de geschiedenis heen telkens terugkerende naam die vaak door de Rooms-katholieke kerk gegeven werd aan wat zij als gevaarlijke sekten beschouwden. Vaak ging het om mensen met een voorbeeldig leven en mensen die voor de geestelijke wortels van hun gemeenschappen verwezen naar de tijd van de apostelen. We zullen de katharen nog een keer tegenkomen in dit hoofdstuk. De novatianen uit het midden van de derde eeuw moeten niet gezien worden als een volledig nieuw protest tegen de toenemende laksheid van de kerk. Veeleer bliezen ze een al bestaand protest nieuw leven in van groepen christenen die niet het eenvoudige geloof en de eenvoudige praktijk van de tijd van de apostelen hadden verlaten.

Het is gemakkelijk om te zeggen dat de afscheiding van Novatianus kwam doordat hij te hard was, terwijl de algemene houding van de leiders van de gemeente de ware geest van Christus zouden laten zien. Dat kan over het algemeen waar zijn, maar het is net zo waar dat er diepere dingen mee gemoeid waren. Ongetwijfeld wilde de Here Zelf meer genade betonen aan degenen die waren gevallen dan de rigoureuze partij. Tenslotte verloochende Petrus de Heer onder veel minder zware druk dan het lijden dat onder de vervolging van Decius ondergaan was. Toch brengt bekering herstel en een daaruit voortvloeiend leven van uitgesproken bruikbaarheid. De mens nadert zelden Gods bereidheid

om barmhartigheid en vergeving te tonen.

Aan de andere kant hebben we te maken met alles wat de mildere houding inhield, die door de meerderheid van bisschoppen aan werd genomen. In de beoordeling daarvan moeten we rekening houden met het gemiddelde peil van christelijk leven in de gemeente van toen. Zij stelden voor dat de gevallen gelovigen onderworpen werden aan een proeftijd en dan volledig in gemeenschap hersteld zouden worden. Dit was bij uitstek redelijk, op voorwaarde dat de bedoeling van de proeftijd was dat men met het onderscheidingsvermogen van de Geest een volhardende toewijding en trouw en de Heer zou kunnen waarnemen. Maar wat was het geval? Er zullen heus oprecht toegewijde gelovigen tussen gezeten hebben die in gemeenschap werden hersteld, maar het is ook goed mogelijk dat iemand kon worden hersteld eenvoudig door een bepaalde formaliteit te doen. Het was immers de tijd waarin de opvatting groeide dat geestelijk leven werd toegediend door middel van de rituelen van de kerk en dat het naleven van deze rituelen het belangrijkste was.

De belangrijkheid die aan de doop werd gegeven als een rite waardoor genade werd toegediend, wordt goed geïllustreerd door het grote conflict over het onderwerp tussen Stefanus, bisschop te Rome, en Cyprianus, bisschop te Carthago. Cyprianus was van mening dat de ene katholieke kerk de geldige sacramenten bezat, dat daarbuiten geen behoudenis mogelijk was, en dat daarom onder geen beding de doop door hen die zich hadden afgescheiden van de moederkerk of door de kerk als ketters werden gezien, als geldig erkend kon worden. Stefanus vond het tegenovergestelde. Maar beide meningen veronderstellen dat de rite het directe middel is waardoor men deel krijgt aan goddelijke genade, waarbij Cyprianus de nadruk legt op de aard van de kerk en Stefanus op de rite zelf en niet de omstandigheden waarin zij werd bediend. De onenigheid eindigde met de dood van Stefanus in het jaar 257 en de marteldood van Cyprianus een jaar later. De opvattingen van Stefanus zijn sindsdien in de Roomse gemeenschap gangbaar gebleven.

Uit Cyprianus' opvatting over de gemeente volgde zijn houding tegenover Novatianus. Novatianus was nooit beschouwd als een ketter. In feite was hij strikt orthodox in zijn visie, en was een van de grote denkers die het op zich genomen had om een verklaring op te stellen van de relatie tussen de drie Personen van de Drie-eenheid. Maar zijn

rechtzinnigheid maakte weinig indruk op Cyprianus, die volhield dat orthodoxie, karakter, ja alles geestelijk geen betekenis had omdat hij was afgescheiden van de ene katholieke kerk. Novatianus was van mening dat het fundament van de gemeente consequent geestelijk leven was, maar voor Cyprianus lag deze in haar genadetoedienende rituelen, en deze opvatting van Cyprianus was symptomatisch voor het geloof dat zich zo stevig zou vestigen als de gangbare leer.

Als men ervan uitgaat dat de novatiaanse reactie op het ontvangen van hen die waren gezwicht in tijden van vervolging overdreven strikt was, moet men zich toch realiseren dat de novatiaanse splitsing in een wijder perspectief inhield dat men vasthield aan het principe van geestelijk leven als de enige basis van gemeenschap in de gemeente. En dat was van wezenlijk belang voor het christelijk geloof, wilde het niet degenereren tot een ritueel van opgepoetst heidendom. Als we Novatianus zonder enige voorzichtigheid veroordelen, veroordelen we daarmee ook elke inspanning tot het herstellen van een getuigenis van heiligheid in de gemeente, die op weg was om een poel te worden van alle denkbare verderf. Op een gedenkwaardige gelegenheid in de kinderjaren van de gemeente achtte God het nodig om oordelend te handelen op een manier die we vandaag de dag zouden beschouwen als overdreven streng, om de gemeente te redden van ontijdig verderf (Hand. 5:1-11). Het is goed mogelijk dat de strengheid van de novatiaanse reactie op dat moment in de geschiedenis net zo nodig was om de echtheid van een getuigenis van Christus te beschermen toen het op allerlei slinkse wijzen werd aangevallen.

Montanisme

Montanisme, een beweging die ongeveer in het midden van de tweede eeuw binnen de katholieke kerk ontstond, had met de novatianen gemeen dat het een hoog peil van christelijk leven verwachtte van degenen die deel uit maakten van de gemeenschap. Ook dit was een reactie tegen de groeiende laksheid die duidelijk zichtbaar was binnen de georganiseerde kerk. Naarmate organisatie toenam en er meer en meer gezag uitgeoefend werd door de bisschoppen, kwam er meer nadruk op een geestelijke werkzaamheid van door de bisschoppen uitgevoerde rituelen, met name de doop en de eucharistie. Dit neigde ertoe Jan en

alle man toe te laten tot de gemeenschap van de gemeente, wat de montanisten terecht zagen als een gevaar voor het hele geestelijk leven van de gemeente. Het werk van de Geest, vonden zij, werd vervangen door een afhankelijkheid van organisatie en ritueel.

De mensen die montanisten genoemd werden, dankten hun naam aan Montanus, die in het jaar 156 in de bergen van Frygië begon te onderwijzen. Het was, gezien de toestand van de gemeente zoals Montanus die zag, niet onlogisch dat hij een grote nadruk legde op de plaats van de Heilige Geest onder het volk van God. Ook moeten we niet denken dat deze nadruk ongezond was. Integendeel, zijn benadering was zeer nodig gezien de buitensporige plaats die vorm gekregen had en de afhankelijkheid van een leer die geleidelijk het leven van de gemeente verlamde. Helaas sloeg Montanus in sommige dingen door tot onverantwoorde extremen. Naar zijn zeggen was de tijd waarin hij leefde het tijdperk van de Geest, die niet minder dan in de dagen van de apostelen wonderen deed en door profeten sprak, van wie Montanus er zelf natuurlijk ook één was. De terugkomst van de Heer was aanstaande en Hij ging het Nieuwe Jeruzalem stichten hier op aarde.

Wat de stijve en starre kerk nog het meest verontrustte, was de activiteit van de montanistische profeten, of beter gezegd de montanistische profetessen. Hierin zien we natuurlijk de duidelijke piek in de montanistische reactie tegen het toenemende kerkisme. De bisschop was de belichaming van formalisme; de profeet was de belichaming van het werk van de Geest. Profetie speelde een belangrijke rol in het leven van de gemeente in de tijde van de apostelen. We hebben in het Nieuwe Testament bijvoorbeeld een figuur als Agabus (Hand. 11:27,28;21:10). We mogen niet alle profetie als behorend tot het verleden plaatsen. Wanneer profetie juist begrepen wordt als een gave van de gemeente (Ef. 4:11) is zij, in samenhang met de Schriften, nog steeds actief daar waar heldere uitleg van de Schriften getekend wordt door de zalving van de Geest, wat de Schriften van dode letter maakt tot iets dat uitermate praktisch en onmisbaar is. Dat dit element van profetie grotendeels verdwenen is in de prediking van tegenwoordig is niet iets om trots op te zijn. Het is in feite alleen maar een symptoom van de geestelijk doodsheid waar zo vaak genoeg mee wordt genomen als de norm van gemeentelven. Ongetwijfeld blonken de montanisten uit in de wat meer ecstatische en

onvoorspelbare variëteit van profetie, waarvan Agabus' voorspellingen als een goed voorbeeld genomen kunnen worden.

Wat we ons moeten realiseren is dat er door de verheffing van de macht van de bisschop minder plaats overbleef in de gemeente voor elk type profetische bediening. Ignatius, toch niet de minste enthousiasteling, benadrukte zodanig de voorrang van de bisschop dat een geestesgave eigenlijk alleen maar door deze hoogwaardigheidsbekleder uitdrukking kon vinden in de gemeente. Hierdoor werd de tegenstelling tussen de orthodoxe kerk en de montanistenbeweging op de spits gedreven tot een strijd tussen bisschop en profet, of tussen kerkelijke strijfhed en de spontaniteit van geestelijk leven.

Montanisten werden, evenals de novatianen, niet geclassificeerd als ketters. Ze waren rechtzinnig ten opzichte van de fundamentele leer, en waren niet afgeweken van het fundament van de apostelen. Maar als Ignatius of sommigen van zijn medebisschoppen nu geleefd hadden, zouden ze hen waarschijnlijk 'randkerkelijken' genoemd hebben. Het vuur van vervolging had niet hetzelfde effect op de montanisten als op de rest van de kerk. De kwestie van wie van degenen die onder de vervolging de Heer verloochend hadden weer toegelaten mochten worden, speelde bij hen niet. Montanisten kozen eerder voor martelaarschap en keken neer op de houding van sommige kerkleiders die, niet geheel onterecht, zich tijdens vervolging koest hielden, met in het achterhoofd de gemeente weer te kunnen dienen als de storm van vervolging geluwd was.

Het is vrij gemakkelijk om ons de geest van de montanistengroeperingen voor te stellen, met hun passie voor moraliteit, hun aanstekelijk enthousiasme, hun warmte van gemeenschap en hun ijver voor de Heer. Ze hadden hun wortels in een werelddeel dat gekenmerkt werd door zijn uitbundige temperament, en zij maakten die reputatie waar. De verschijningsvormen van montanisme hebben zich door de geschiedenis heen verschillende keren voorgedaan en kunnen herkend worden in de pinksterbewegingen van tegenwoordig. Daar vinden we vaak dezelfde excessen en dezelfde warmte van geest. Hoewel veel montanisme door het formele christendom werd betreurd, was er iets in het leven van de beweging dat onmiskenbaar getuigde van de kracht van God. Het is noemenswaardig dat er binnen de georganiseerde, katholieke kerk stemmen opgingen om niet al te streng op te treden tegen de

montanisten, omdat anders de kerk gevaar zou lopen om de Geest uit te doven. Deze sympathie maakten het voor de montanistische groepen mogelijk om lange tijd door te gaan als een geestelijke beweging binnen de georganiseerde christenheid. Uiteindelijk werd duidelijk dat de nieuwe wijn van het leven van de Geest niet oneindig kon worden gevat in de oude wijnzakken van formele religie. De montanisten, die begonnen waren als groepen binnen de kerk waarin degenen die toegewijd waren aan de Heer ware geestelijke gemeenschap konden vinden terwijl ze hun loyaliteit aan de georganiseerde godsdienst handhaafden, werden duidelijk afgescheiden gemeenschappen. Deze afscheiding vond eerst in het Oosten plaats, waarschijnlijk omdat daar de uitbundigheid van montanistische groepen groter was. In het Westen bleef de katholieke verbondenheid langer bestaan, maar ook daar was de definitieve breuk onvermijdelijk.

Montanisme was wijdverspreid en overleefde, tenminste in Frygië, het land van herkomst, tot in de zesde eeuw toen het met geweld vernietigd werd door keizer Justinianus. Tegen het einde van de tweede eeuw had het zich verspreid naar de Romeinse provincie Afrika. Het is mogelijk dat het Afrikaanse montanisme een wat mildere variëteit was, niet zo sterk getekend door het wilde enthousiasme van de Frygische gemeenschappen. Ongetwijfeld werden sommige excessen waar de beweging met name in haar begin aan blootstond, in de loop der tijd en door ervaring getemperd. Het is zeker veelzeggend dat in het begin van de derde eeuw Tertullianus, de grote Carthaagse theoloog, zich in Afrika aansloot bij het montanisme. Tertullianus verbrak zijn banden met de katholieke kerk volledig en vond gemeenschap met 'de mensen van de Geest' van waaruit hij zijn werk voortzette. Iemand met Tertullianus' kaliber en ervaring laat zich niet snel in met de luchtige oppervlakkigheid waarmee montanisme soms wordt vereenzelvigd. Dat hij zijn lot zo volledig deelde met de beweging wijst op een stabiliteit en robuustheid van christelijk karakter in het montanisme dat het tot het getuigenis gemaakt heeft dat het was en dat zijn overleving de moeite waard maakte. Toen uiteindelijk de volgelingen van Christus die montanisten genoemd werden de fakkel van het getuigenis moesten neerleggen, stonden anderen klaar om hem op te pakken.

Staatsvlifierij met de kerk

Het begin van de vierde eeuw bracht de kerk een van de zwaarste beproevingen. Het is een periode die gekenmerkt wordt door zowel overwinning als nederlaag. Centraal staat keizer Constantijns omarming van het christendom. De gemeente had bijna driehonderd jaar een wilde ontwikkeling doorgemaakt. Er waren nog steeds christenen die vasthielden aan de eenvoudige toewijding en trouw aan de Heer die kenmerkend waren voor de gemeenschappen uit de tijd van de apostelen. Aan de andere kant was er ook het duidelijke effect van de hand van de mens in de dingen van God. Geestelijk gezien was het onvermijdelijk dat een dergelijke beproeving zou komen. Geloof moet nu eenmaal beproefd worden. Als het fundament en de structuur van de kerk zoals die in het jaar 313 er bij stonden niet waren beproefd door het getij van de nieuwe tijd dat toen binnenkwam, waren ze wel op een andere manier beproefd.

De bescherming die de Romeinse regering bood aan de christelijke kerk mag dan een tragisch effect gehad hebben, maar achter dit alles zat de hand van God. Dat de zwakheden die zich in de loop van drie eeuwen hadden ontwikkeld aan het licht kwamen, werkte uiteindelijk mee ten goede voor de zaak van Christus. Het positieve is dat Constantijns troonsbestijging betekende dat de wereld had moeten toegeven dat het leven van Christus in Zijn volk onverwoestbaar is. Het vuur van vervolging kon het niet uitdoven en de vloed van onderdrukking kon het niet overweldigen. Het enorme vermogen van het geestelijk leven van de gemeente om te overleven en alle vleselijke middelen van de wereld tegen haar te overwinnen, stond als een onbetwistbaar feit. En de overwinning werd alleen met geestelijke wapens behaald; het was werkelijk de overwinning van het kruis, de zwakheid en dwaasheid van God die de kracht en de wijsheid van de mens overwonnen. De gemeente had gewonnen. Het grote Romeinse keizerrijk moest het hoofd buigen.

Aan de andere kant zien we de grote veranderingen in de gemeente

en het effect daarvan toen de gemeente een nieuw gebied betrad van populariteit en bijval van de wereld. Het leven van de Geest is groter dan iedere vorm (vert.), en de genade van God staat boven vele dwaasheden van de mens, maar daar mogen we niet van afleiden dat vorm geheel onbelangrijk is, en dat we onvoorwaardelijk kunnen rekenen op de genade van God, hoe de mens ook rommelt in geestelijke orde. Dat de gemeente geleidelijk afweek van de oorspronkelijke vorm maakte niet geheel een einde aan het geestelijk leven binnen de gemeente, zoals de geschiedenis van de eerste drie eeuwen goed laat zien, maar de vroege orde was in de wijsheid van God ingesteld met name om te kunnen standhouden tegen de druk en de moeilijkheden waarmee de gemeenste uiteindelijk en onvermijdelijk te maken zou krijgen. Waar de eenvoud van een geestelijke gemeenschap begon te zwichten voor de complexiteit van een menselijke organisatie verzwakte de weerbaarheid van de gemeente tegen zeker kwaad tot op het punt dat catastrofe onvermijdelijk was. We zullen dit zien als we ons onderwerp vervolgen. God organiseerde de gemeente tegen catastrofe; de mens organiseerde de gemeente tot catastrofe.

Het westerse Romeinse rijk was het toneel van interne rivaliteit. In het jaar 312 trok Constantijn naar het Zuiden op tegen zijn tegenstander, Maxentius. Constantijn aanbad de zonnegod, zijn beschermgod, en had de titel van hogepriester van de Romeinse staatsgodsdienst. Maar vlak voordat hij uittrok tegen Maxentius kreeg hij een visioen waarin hij, naar zijn zeggen, de vorm van een kruis in de lucht zag. Later, op de avond voor de beslissende slag bij de Milvische brug, kreeg hij een droom waarin hij een 'goddelijke' opdracht kreeg om de schilden van de soldaten te voorzien van een monogram dat bestond uit de eerste twee letters van de Griekse naam voor Christus, een 'X' met daaroverheen een 'P'. Constantijn ging het slagveld op in het geloof dat hij op een speciale manier onder de beschermende zorg was van de God van de christenen. Hij overwon, en zijn overwinning overtuigde hem van het geloof, waaraan hij de rest van zijn leven trouw zou blijven. Dit is de eerste keer dat men zich beriep op Gods instemming met oorlogvoering, wat een bijzonder ongelukkig voorbeeld werd voor latere tijden. In het Romeinse rijk weigerden vele christenen om te dienen in het leger. Ze werden vaak verdacht van ontrouw vanwege hun algemene weigering om deel te nemen aan de voorgeschreven religieuze ceremoniën. Toch

werden christenen niet gedwongen om het leger in te gaan, waarschijnlijk omdat de Romeinen bang waren dat dat op hun eigen hoofd zou terugkeren. Oorlogvoering is iets dat op een of andere manier lijkt te botsen met het leven en het onderwijs van Christus. In onze tijd lukt het de meeste christelijke leiders om daarmee in te stemmen, tenminste in vreedetijd.

Constantijns overwinning bij de Milvische brug en zijn heerschappij over het westerse deel van het Romeinse rijk dat daaruit voortvloeide werd onmiddellijk gevold door een verordening die een eind bracht aan alle vervolging van christenen. In het jaar daarna, 313, hadden hij en zijn oosterse tegenhanger, Licinius een ontmoeting te Milaan om een verdere verordening uit te vaardigen die vrijheid van godsdienst verzekerde in het gehele rijk en eiste dat eigendom dat christenen onder de vervolgingen was afgenomen weer teruggegeven werd. Maar de Milaanse overeenkomst bracht geen blijvende vrede. Er volgde een conflict tussen Constantijn en Licinius. De laatstgenoemde ondernam verdere vervolgingen tegen de christenen, omdat hij, niet verwonderlijk, geloofde dat zij meer aan de kant stonden van de westerse keizer die toleranter was ten aanzien van de christenen. Constantijns macht nam geleidelijk toe en in het jaar 324 kreeg hij het gezag over het gehele Romeinse rijk. Zijn succes werd gevierd met een vernieuwde verklaring van vrijheid van godsdienst.

Constantijns omarming van het christendom betekende niet dat hijzelf openlijk het christendom aannam. Het is waar dat hij meer was dan een voorstander; hij geloofde dat hij bijzondere dank verschuldigd was aan de God van de christenen, maar tegelijkertijd behield hij zijn titel als hogepriester van de heidense staatsreligie. Het was pas in het jaar voor zijn dood in 338 dat hij zich liet dopen en op die manier zich openlijk tot christen verklaarde. Er waren vele en verscheidene effecten op de gemeente van deze steun van het rijk, maar we zullen ons met name met twee zaken bezighouden.

Ten eerste werd christendom mode. Hoewel Constantijn zelf geen toegewijd christen was, moedigde hij anderen wel aan het geloof aan te nemen, en er waren genoeg mensen die heel graag iets aannamen, als ze daarmee een aanbeveling van de staat verkregen. Er kwam daardoor een grote instroom van ongelovigen in de christelijke kerk, ongelovi-

gen die waren gekerstend door de aanhangsels van het geloof te leren en door zich te laten dopen, maar die desondanks ongelovig bleven in hun hart. De weg was natuurlijk al gebaad voor zo'n instroom door de overdreven intellectualisering van het geloof en door de toenemende neiging naar het geloof in de sacramenten. We hebben de ontwikkeling van beide factoren al opgemerkt. De ingang van heidense opvattingen die gepaard ging met de groei van het christelijke gebied moest wel een aanzienlijke invloed hebben op de gemeente. Na Constantijns troonsbestijging werden de massa's in de grote steden van het rijk in bijzonder korte tijd allemaal 'christelijk'.

Ten tweede kreeg de staat zeggenschap in kerkelijke aangelegenheden. In hun dank aan Constantijn voor zijn bescherming gaven de kerkleiders hem een hoge plaats in kerkelijke zaken, waarop hij in geen geval recht had. Er moet bij vermeld worden dat de grond al lang toebereid was. Als centralisatie in de organisatie van de gemeente niet had plaatsgevonden, zou Constantijn onmogelijk zo'n plaats hebben kunnen krijgen, of de mate van bestuur die hij uitoefende. De voorrang die aan bisschoppen gegeven werd, en het aanzien dat sommigen onder hen weer hadden boven andere bisschoppen, wat hen de heerschappij gaf over hun mindere broeders, zorgde voor een makkelijk communicatiemiddel tussen de staat en de kerk, en ook voor een effectief bestuursmiddel voor de staat toen haar gezag in de kerk ten volle werd erkend.

Er was een interessante parallel hiervan in Japan tijdens de laatste oorlog. De georganiseerde groepen christenen in het land vormden een grote federatie die goedgekeurd en bestuurd werd door de staat. Maar een groot aantal groepen christenen maakte moedig aanspraak op de onafhankelijkheid van elke plaatselijke gemeente. De waarheid van deze aanspraak wordt onderschreven door het feit dat de Japanse regering het onmogelijk vond om hen in te sluiten in de federatie en met elke plaatselijke groep afzonderlijk moest omgaan. De leiders van sommige van deze groepen werden gevangen genomen, en hun literatuur werd in beslag genomen, toch bleven anderen rustig samenkomen bij mensen thuis, zoals ze gewend waren. Ze bestaan nog steeds in Japan. Ze hebben de beproeving van de oorlog overleefd met een onbezoedeld getuigenis en een onaangetast geloof.

De ontwikkeling van een hiërarchische vorm van bestuur binnen de

kerk bracht onvermijdelijk een soort quasi-politieke rivaliteit met zich mee en een hang naar macht, met al zijn verderfelijke tendensen. Nu er zo'n grote nadruk lag op het organisatieaspect van de gemeente in plaats van op haar geestelijke wezen, werd de weg verder gebaad voor het sluwe type aspirant leider, die binnen de kerk alle ruimte vond voor zijn kunsten. Het was maar een kleine stap van zijn religieuze manoeuvres naar samenwerking met de politieke wereld die nu een christelijk sausje had gekregen. De verzwakking van de kerk had de deur geopend voor een onheilge samenwerking tussen kerk en staat. De gemeente had haar vrijheid geruild voor populariteit en de consequentie daarvan was dat zij onder een veel ergere en verraderlijke tirannie kwam dan ze ooit gekend had, de tirannie van een werelds kerkisme.

Nu de bevolking in de grote steden 'christelijk' geworden was, duurde het niet lang voordat kerkleiders de grillen van de massa begonnen uit te buiten, zoals de rijksmacht haar vroeger had uitgebuit. In een vorig hoofdstuk is opgemerkt hoe Arius in het grote theologische conflict dat zijn opvattingen hadden veroorzaakt alles als het ware op de markt bracht voor iedereen die wel zin had in wat beroering. De meerderheid wist amper wie Arius was en nog minder over de theologie waar ze zo'n reclame voor maakten. Maar het was de tijdgeest. Eeuwige waarheid werd een zaak van straatroddel en vechtpartijen, zoals bij de verkiezing van Damasus tot bisschop van Rome in het jaar 366. Helaas was de tijdgeest van het begin van de vierde eeuw geen voorbijgaande fase. Hij was gekomen om te blijven en is triest genoeg een bekend fenomeen gebleven door de bladzijden van de kerkgeschiedenis heen en is nog steeds een bekend verschijnsel binnen het christendom. Intolerantie binnen de kerk begon alarmerende vormen aan te nemen, en ook het onredelijk hameren op niet wezenlijke dingen en op uniformiteit, wat altijd het teken is van een levenloze religie. Conformiteit aan elke gril van een centraal religieus gezag werd het kenmerk van orthodoxie, en degenen die zich niet wilden conformeren, werden meer en meer gezien als rebellen, die of gedwongen moesten worden tot onderwerping of uitgeroeid. Het is bijzonder tragisch en ironisch dat de gemeente, die zo zwaar vervolgd was geweest en net de haar zo welverdiende vrijheid had verkregen, nu zelf de rol op zich nam van vervolger en de vrijheid ontnam aan anderen, zelfs binnen haar eigen muren.

Het is moeilijk om een bepaalde datum te geven waarop pauselijke voorrang precies zijn intrede deed. De uiteindelijke heerschappij van Rome was de afloop van een ontwikkeling die zich over een lange periode had uitgestrekt. Rome was in het begin met recht een bron van advies geweest voor andere gemeenten die raad en gemeenschap nodig hadden, maar door de ontwikkeling van de Roomse reputatie kreeg het advies geleidelijk aan een nieuw soort gezag. Het werd vereerd tot op het punt dat, als men er ook maar over droomde om het in twijfel te trekken men verwaand bevonden werd. En advies dat automatisch wordt geaccepteerd, is een bevel.

Als we toch een tijdsaanduiding willen geven aan de uiteindelijke vestiging van het pausdom, dan is er goede grond om de tijd van Leo de Grote als uitgangspunt te nemen, die bisschop van Rome was van 440 tot 461. Voor die tijd was de hoge plaats die aan de kerk te Rome gegeven werd, al vrijwel een vastgesteld feit, maar Leo zette dat feit op een theologisch fundament. Hij was het die het gezag van de Roomse kerk grondde in zijn interpretatie van de woorden van onze Heer aan Petrus: “En Ik zeg u, dat gij Petrus zijt, en op deze petra zal Ik mijn gemeente bouwen en de poorten van het dodenrijk zullen haar niet overweldigen. Ik zal u de sleutels geven van het Koninkrijk der hemelen, en wat gij op aarde binden zult, zal gebonden zijn in de hemelen, en wat gij op aarde ontbinden zult, zal ontbonden zijn in de hemelen” (Matt. 16:18,19). Petrus was de oprichter van de gemeente te Rome en de Roomse bisschoppen erfden zijn gezag en die specifieke verhevenheid daarbij inbegrepen, die besloten ligt in het feit dat de Heer hem ‘de sleutels van het Koninkrijk der hemelen’ had gegeven. Zo luidde Leo’s argument. Petrus heeft vrijwel zeker Rome bezocht, waarschijnlijk meerdere malen. Het is ook zeer aannemelijk dat hij een rol speelde in de totstandkoming van de gemeente te Rome. Helaas zijn deze feiten voor vele christenen omgeven met een waas van vooroordeel. Noch maken die feiten Leo’s argumenten waar, noch rechtvaardigen zij zijn interpretatie van de Schrift.

Dit alles heeft zeer weinig te maken met geestelijk christendom. Maar juist om die reden is het noodzakelijk geweest om deze akelige kant van het christendom van de vierde eeuw te noemen, omdat het laat zien hoe ver het georganiseerde christendom was afgeweken van een geestelijk geloof. Vanaf de vierde eeuw tekent de ware, geestelijke bewe-

ging zich veel duidelijker af tegen de georganiseerde religie. Het beeld van voor deze tijd was veel meer een mengelmoes. Naast de ontwikkeling van de kerkorganisatie bleven er altijd mensen buiten de invloed van het proces, die vasthielden aan de oorspronkelijke eenvoud en niet verstrikt raakten in het opkomende kerksysteem. Toch is het duidelijk dat, in de jaren van de onverbiddelijke overgang van een geestelijke gemeente naar een wereldse kerk, de beweging van de Geest en de zichtbare weergave van de gemeente zoals die over het algemeen erkend werd, vaak samengingen. Het beeld dat van het christendom in de eerste drie eeuwen geschetst moet worden, is niet alleen een beeld van zwakheden en moeilijkheden, maar toont ook veel van leven en overwinning. We hoeven onze hoofden niet te buigen. Maar hoe anders is het in de eeuwen die volgen. Er waren nog steeds grote zielen binnen de Roomse gemeenschap aan wie we tot op de dag van vandaag, dankzij God, enorm veel te danken hebben, maar hun positie was een anachronisme. Sommigen werden, door een ontrechte trouw aan de 'moederkerk' vervolgd tot de dood binnen de kudde; anderen, zoals Augustinus, hebben zelf meegeholpen aan het versterken van de dwaling van de kerk; weer anderen vonden troost van het hele vuile gedoe in de afzondering en de dienst van het kloosterleven. Maar de grote geestelijke beweging, de uitdrukking van de gemeente in nieuwtestamentische zin, vindt men vanaf nu over het algemeen buiten het georganiseerde christendom zoals dat erkend en gecentraliseerd was in Rome.

Na Pinksteren verspreidde de prediking van het evangelie zich ver buiten de grenzen van het Romeinse rijk. In zijn grote en machtige buur, het Perzische rijk, hadden zich groepen christenen gevestigd en waren doorgestaan door de eerste drie woelige eeuwen heen, afgesneden van veel dat de gemeenten in het Westen had beïnvloed. Verscheidene factoren droegen bij aan hun afzondering, waaronder de sfeer van wantrouwen tussen de twee rijken en het verschil in taal. Het resultaat hiervan was dat de oosterse gemeenten veel langer het eenvoudige karakter van de tijd van de apostelen behielden. Zelfs tot in de derde eeuw, toen het kerkelijke systeem van het Westen zich snel ontwikkelde, leken de oosterse groepen vast te blijven houden aan hun individuele onafhankelijkheid en actief te zijn geweest in verdere verspreiding van de waarheid.

Aan het begin van de vierde eeuw werd er een poging gedaan om de

gemeenten in het Perzische rijk te verenigen onder één hoofd, maar die ondervond hevige tegenstand, en hoewel men het voorstel bleef aandringen, zorgden andere gebeurtenissen ervoor dat de invoering ervan lange tijd werd uitgesteld. Toen het christendom met de troonsbestijging van Constantijn de officiële steun kreeg van het Romeinse rijk, kwam er een heftige reactie tegen christenen in het Perzische rijk. Het is niet moeilijk om te begrijpen hoe de Perzische koningen christenen, die een geloof aanhingen dat vreemd was aan het zoroastrianisme, de oorspronkelijke Perzische godsdienst, begonnen te verdenken van heulen met de vijandige en zeer gevreesde Romeinse macht. Dit wantrouwen brak uiteindelijk uit in een verschrikkelijke vervolging die veertig afschrikwekkende jaren duurde, waarin ongeveer zestienduizend christenen de dood vonden vanwege hun geloof. De vervolging eindigde in het jaar 399 met de troonsbestijging van Yezdegerd I. Yezdegerd heeft nooit de loyaliteit aan Christus getoond die Constantijn had, maar zijn verbondenheid met zijn eigen oude religie kon niet voorkomen wat al in de Romeinse wereld had plaatsgevonden, een verbintenis tussen kerk en staat, hoewel die verbintenis wat lossere was en van een iets ander karakter.

In de vriendelijkheid van Yezdegerd zag de Romeinse keizer een kans om de wegens de vervolgingen zeer gespannen geraakte relatie tussen de twee keizerrijken wat te versoepelen en hij zond bisschop Maruta op vredesmissie, die zich bewees als zeer bekwaam onderhandelaar. Maar Maruta had meer op het oog dan verlichting voor de onderdrukte christenen in het Oosten. Hij wilde er ook voor zorgen dat ze bij de kudde van het Rooms-gecentraliseerde christendom gevoegd werden, en na de hevige beproeving die meer dan een generatie duurde, waren de gemeenten in Perzië maar al te blij met enig teken van gemeenschap. Isaak, aartsbisschop van Seleucia-Ctesiphon, de hoofdstad van het Perzische rijk, en Maruta benaderden samen Yezdegerd I en ze kregen toestemming om een synode te houden in het jaar 410 met het doel om de kerk te reorganiseren. Yezdegerd benoemde Isaak tot hoofd over de gehele christelijke gemeenschap in zijn rijk en de synode prees de heidense monarch om zijn ruimhartigheid. In de nieuwe kerkorganisatie gold dat alle afwijkingen van het vastgestelde bestuur verboden waren op straffe van excommunicatie van 'het lichaam van Christus' en tuchtmaatregelen

die door de keizer zouden worden opgelegd. Yezdegerd kreeg gezag over praktisch de hele kerk.

Maruta had een brief van de bisschoppen van het Westen meegenomen waarin de principes van de kerkpraktijken en leerstellingen uiteengezet werden, die de oosterse gemeenten volledig op één lijn zouden brengen met de westerse ontwikkelingen. Alle christenen moesten worden georganiseerd in één systeem waar geen afwijking van mogelijk was. Degenen die het er niet mee eens waren, werden veroordeeld. Er werden regels opgesteld voor de opvolging van bisschoppen die zeggenschap zouden krijgen over vast omschreven gebieden. In elk pastoraat werd slechts één gemeenschap toegestaan. De wil van de Perzische keizer werd erkend en daarmee de verhevenheid van de westerse kerk die haar centrum had in Rome. Zo werden de kerken van het Oosten en het Westen samengevoegd tot één kudde. Vroeg in de geschiedenis van de gemeente was de tendens naar centralisatie zichtbaar in Jeruzalem. In het begin van de vijfde eeuw had het proces een andere belangrijke ontwikkelingsfase bereikt. Het Roomse christendom bleek de christelijke wereld in zowel het Romeinse als het Perzische rijk te beheersen.

Constantijns houding ten opzichte van het christendom was voornamelijk van politieke aard. Zijn loyaliteit aan de God van de christenen was ongetwijfeld oprecht, maar zijn interesse was absoluut niet puur geestelijk. Het christendom moest één van de verenigende krachten zijn van het rijk. Het was daarom belangrijk dat de kerk onder Rooms gezag één zou zijn. Constantijns zorg hiervoor is duidelijk zichtbaar in zijn rol in het conflict rond de donatisten.

De donatisten, zoals ze, genoemd naar twee leiders die beiden Donatus heetten, bekend werden, ontstonden in Noord-Afrika na de zware vervolging onder Diocletianus in het begin van de vierde eeuw. Ze waren zeer beïnvloed door het onderwijs van Novatianus zo'n vijftig jaar daarvoor en hielden er eenzelfde opvatting op na ten aanzien van degenen die geestelijk afgedegen waren in tijden van geweld. Uiteindelijk scheidden ze zich af van de katholieke gemeenschap, omdat ze het niet eens waren met de aanstelling van Caecilianus als bisschop van Carthago, tegen wie ze bepaalde beschuldigingen hadden geuit. Constantijn had zijn best gedaan om te bemiddelen in het conflict, maar toen twee door hem aangestelde commissies van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders

in het voordeel van Caecilianus oordeelden, riepen de donatisten, die zich keihard opstelden, zich uit tot de ene ware katholieke kerk en 'excommuniceerden' daarmee praktisch het gehele christendom. In Carthago werd, in plaats van Caecilianus, Donatus tot bisschop gewijd. De beweging bleef lange tijd bestaan. Aan het begin van de vijfde eeuw werd het leger tegen haar ingezet in een poging om haar volgelingen te dwingen zich weer bij de katholieke kudde aan te sluiten, maar pas na de mohammedaanse invasie in de zevende eeuw verdwenen de donatisten uit Noord-Afrika.

Constantijn moet in zekere mate verantwoordelijk gehouden worden voor de afschuwelijke intolerantie die de geschiedenis van het christendom door de eeuwen heen zo zwart gemaakt heeft. Zijn vleierij met de nu zo supergeorganiseerde kerk heeft haar aangemoedigd om zichzelf een gezag over menselijke zielen aan te matigen dat alleen aan God behoort. Deze geest van intolerantie ten aanzien van alles wat het etiket scheurmakerij kreeg opgeplakt, werd nog verder aangewakkerd doordat de politieke noodzaak van de eenheid van de kerk boven het belang van haar geestelijke toestand werd gesteld. Constantijn werd een voorbeeld voor opeenvolgende keizers, die op één na allemaal uiterlijk het christelijk geloof beleden. Zijn bescherming van het christendom gold niet voor hen die niet pasten in het religieuze systeem dat kon dienen om zijn eigen politieke doeleinden te bevorderen.

De donatisten werden bij het ontstaan van de beweging gekenmerkt door een hoge standaard van christelijke wandel, maar hun nadruk op een zuivere gemeenschap binnen de kerk werd later gekleurd door minder wenselijke factoren. Ze hebben zich nooit ontdaan van de hiërarchische organisatie die binnen de katholieke kerk zowel oorzaak als gevolg was van het geestelijke verval. Ze hadden toegegeven aan de verderfelijke invloed van de partijgeest die zo'n gewoon verschijnsel was geworden in de georganiseerde godsdienst. De donatisten hadden geestelijke vrijheid hoog in het vaandel en hadden een motto: "Wat heeft de keizer met de gemeente te maken?" Maar dit strookte niet met het feit dat ze voortdurend een beroep deden op de keizer in hun conflict. Het bleek niet meer te zijn dan een teken van hun frustratie dat de keizer niet aan hun kant stond. De donatisten vormden een belangrijk deel van de christelijke gemeenschap in Noord-Afrika, maar zetten hun tweedracht

voort, totdat het christendom in dat deel van de wereld werd weggevaagd door de volgelingen van 'de profeet'.

De donatisten hadden gelijk dat geestelijk leven en karakter en niet sacramenten het fundament zijn van de gemeente, maar hun opvatting van een heilig leven leidde niet tot het afwijzen van het verlangen om door een wereldse macht erkend te worden als de ware katholieke kerk. Het heeft geen zin om te gissen wat er gebeurd zou zijn als de donatisten wel die erkenning hadden gekregen, maar ze hadden kunnen weten dat macht verderft. Het verlangen naar die macht alleen al was een dusdanig verderfelijke invloed dat de donatisten meer als een negatieve dan als een positieve kracht de christelijke geschiedenis in zijn gegaan. Het is altijd moeilijk voor christenen om te geloven dat het dragen van de smaad van Christus in een wereld die Hem niet erkent een deel van hun leven is, en dat het voor een volledig effectief getuigenis een absoluut vereiste is dat in de gemeente de nederigheid van Christus getoond wordt. Het leven van Christus, dat het fundament is van de gemeente, houdt niet alleen de afwezigheid in van zonde en compromis met de boze, maar ook de aanwezigheid van de deugden van Christus, toegepast in het dagelijks leven van wedergeboren mannen en vrouwen.

Religie en het evangelie

Terwijl de katholieke macht toenam, ging de uitbreiding van het christendom door. Aan de ene kant waren er ijverige vertegenwoordigers van het evangelie. Door hun bediening was er een verspreiding van geestelijk leven waar niet aan getwijfeld kan worden. Aan de andere kant waren er de verscheidene factoren die voor afwijking van de Bijbelse eenvoud hadden gezorgd. Met de verspreiding van het evangelie kwamen er daardoor meteen al elementen van zwakheid in het fundament van de nieuwe gemeenten, met onvermijdelijke, rampzalige gevolgen.

Nestorius

Een van de opmerkelijkste zendingsbewegingen aller tijden had haar oorsprong in Nestorius uit Antiochië, die in het jaar 428 werd aangesteld als bisschop van Constantinopel. Nestorius was een groot spreker, had grenzeloze energie en won grote populariteit en veel respect, maar veroorzaakte tevens bittere tegenstand van hen die jaloers waren op zijn toenemende invloed. Dit was vooral het geval bij Cyrillus, bisschop van Alexandrië. Er was toch al een traditionele rivaliteit tussen de bisschopszetels van Alexandrië en Constantinopel en Cyrillus lag altijd op de loer om zijn status te verhogen ten koste van Nestorius.

Nestorius behoorde tot de Antiochisch-theologische school die, zoals we reeds zagen, een bijzondere nadruk legde op het mens-zijn van Christus. Dit was een noodzakelijke nadruk om een heersende tendens om de menselijkheid van Christus onwerkelijk te maken, tegen te gaan. Maar Nestorius werd, omdat hij de twee naturen van Christus benadrukte, ervan beschuldigd dat hij leerde dat Christus twee Personen was. Hij werd in het jaar 431 wegens ketterij gedagvaard voor het Concilie van Efeze.

Er was in die tijd in de kerk een toenemende neiging tot de aanbidding

van de maagd Maria. Dit werd krachtig bestreden door sommigen, onder wie Nestorius, en hoewel mariaverering niet officieel door het kerkelijk gezag werd toegestaan, ging veroordeling ervan tegen het volksgevoel in. Het was een zeer gemene krijgslist van Cyrillus van Alexandrië, die het Concilie van Efeze domineerde, om Nestorius de vraag voor te leggen of in zijn leer de titel 'Theotokos' aan Maria gegeven mocht worden, ofwel 'Moeder Gods', zoals het woord wel vertaald wordt. Nestorius ontkende natuurlijk dat Maria wel de moeder van de Mens Christus, maar niet van zijn goddelijkheid was. Hij werd veroordeeld en verbannen en leefde de rest van zijn leven in armoedige omstandigheden in de Egyptische woestijn. Tijdens zijn verbanning schreef hij een uitleg van zijn geloof, getiteld 'De Bazaar (verhandeling) van Heraclides van Damascus'. De maatregelen van het concilie van Efeze waren buitengewoon oneerlijk en dienden alleen om de zelfzuchtige ambitie en bittere vijandschap van Cyrillus te bevredigen.

Vele bisschoppen waren het oneens met de veroordeling van Nestorius. Deze werden op gelijke wijze verdreven en vonden een schuilplaats onder de christenen in Syrië en Perzië, die voortaan werden gebrandmerkt als nestoriaans. De Perzische heersers zagen in deze verdeeldheid in het christendom een bedreiging voor de veiligheid van het rijk, omdat de Perzische gemeenten werden buitengesloten van steun uit het buitenland. Ze gaven daarom de gemeenten meer vrijheid. Dat was een stimulans voor de ijver om het evangelie te verspreiden, wat de nestorianen tot in de uithoeken van de wereld bracht met de boodschap van verlossing. Deze onvermoeibare zendelingen verspreiden zich over Arabië, over de vlakten van Centraal-Azië, zuidwaarts het Indiase schiereiland in en naar Ceylon, en oostwaarts China in, dat zij bereikten in de eerste helft van de zevende eeuw. Een onderdeel van hun arbeid was de vertaling van de Schriften in een groot aantal verschillende talen.

De geschiedenis van de nestoriaanse zending is een inspiratie voor ons allemaal in ons getuigen voor Christus. Toch werd hun werk gehinderd en faalde het uiteindelijk door hun verbondenheid met de kerktraditie, die zo'n belangrijke rol was gaan spelen in het leven van de katholieke kerk. Nieuwe gemeenten werden georganiseerd onder één hoofd en bisschoppen werden aangesteld volgens de oude hiërarchische orde. In de jaren die volgden op de zendingsactiviteiten werd al

gauw het misplaatste geloof in kerkelijk gezag geïntroduceerd, en ook het geloof in de werkzaamheid van de sacramenten voor de behoudenis. De afscheiding van de nestorianen van de katholieke kerk was een gelegenheid geweest om terug te keren tot de Bijbelse vorm (vert.) van de heerschappij van de Geest, door Wie de Heer in het midden van Zijn volk woont, maar men had vastgehouden aan hun verbondenheid met wereldse macht. En zo volgden zij dezelfde neergaande lijn als de kerk binnen het Romeinse rijk.

Verslagen van nestoriaanse zending vertellen over zendelingen die niet alleen geestelijke boeken met zich meebrachten, maar ook beelden. Hieraan kunnen we zien hoezeer ze waren afgeweken van de zuiverheid van het evangelie. Het aantal bekeerlingen nam toe, maar het morele karakter nam af. De gemeenten die door de nestorianen gesticht waren, ontvaardden als getuigenis van het leven van Christus. 'Christelijke' afgoderij was een slecht voorbeeld voor heidense afgodendienaars, en de hele toestand baande de weg voor de grote golf van de islam die over uitgestrekte territoriale gebieden heen zou slaan en alles wegvaagde wat hij tegenkwam. Maar misschien was de islam slechts Gods oordeel over een kerk die zo was ontvaard en afgeweken van de waarheid in Christus Jezus, dat het maar beter kon worden vernietigd dan dat het was gebleven als een schande voor de Naam van Degene die zij beleed als Heer.

Twintig jaar na de veroordeling van Nestorius te Efeze werd Eutyches, een van zijn felste tegenstanders, zelf ook beschuldigd van ketterij. Op het Concilie van Calchedon werd hij veroordeeld voor zijn mening dat Christus maar één natuur had. Deze leer, monofysitisme genaamd, wordt nog steeds aangehangen in de Koptische kerken van Egypte en Ethiopië. Hoewel het christendom in de begintijd tot in Ethiopië was doorgedrongen, had het eenzelfde lot als dat van de nestoriaanse gemeenten, nadat ze vast waren komen te zitten in ritueel en traditie.

Al relatief vroeg had de boodschap van Christus de westelijke en noordelijke uithoeken van het Romeinse rijk bereikt. We weten weinig over hoe of door wie het evangelie daar gepredikt is, omdat er geen grote namen worden genoemd in verband met de vroege zendingsactiviteiten in deze delen van de wereld. We weten dat het evangelie toen al verder dan deze plaatsen gekomen was. In het jaar 314 namen drie bisschoppen uit Brittannië deel aan de synode van Arles, wat erop wijst dat er

toen al een gevestigde christelijke gemeenschap bestond in dat land. De Goten die Rome plunderden in het jaar 410 waren een gedeeltelijk gekerstend ras, en het is waarschijnlijk aan de christelijke Goten te danken dat er nog iets van de oude Romeinse beschaving is overgebleven. Het christendom van de Goten en de komst van Britse bisschoppen naar Arles op zichzelf wijzen op een ontaarde vorm van religie zoals die nu gecentraliseerd was in Rome, maar het laat ook zien dat de boodschap van Christus daadwerkelijk tot deze gebieden was doorgedrongen. Bovendien was er temidden van de vervuilde, oppervlakkige godsdienst iets dat grotere geestelijke waarde had.

Gewoonlijk wordt er veel te weinig waarde gehecht aan de rol die gewone mannen en vrouwen gespeeld hebben in de bevordering van het evangelie. De geschiedenis van de gemeente wordt zo vaak voorgesteld als en beperkt tot de georganiseerde voortgang van de georganiseerde godsdienst. Maar het leven van Christus komt in de eerste plaats tot uiting in de dagelijkse levens van degenen die zich hebben onderworpen aan Zijn heerschappij, en dit getuigenis is het machtigste wapen in de verspreiding van het evangelie. Zo is het altijd geweest en zo is het nu nog, waar geestelijk leven niet is afgebrokkeld tot een puur uiterlijke vorm. De gemeenschap die zo ontstaat tussen God en de mens en tussen gelovigen onderling is iets veel groters dan uitgedrukt kan worden door een door de mens onderhouden kerksysteem.

De snelheid van mens of paard was het enige dat reizen door de Romeinse wereld beperkte. Men kon volledig vrij van de grenzen van Schotland tot Mesopotamië gaan, zonder gehinderd te worden door internationale obstakels, en er was een voortdurende verkeersstroom in het belang van handel of rijksbestuur. Hoogstwaarschijnlijk heeft het evangelie door handelaren vanuit Gallië de Britse eilanden bereikt. Tegelijkertijd verspreidde het evangelie zich op eenzelfde manier vanuit Zuid-Oost-Europa en Klein-Azië over Bulgarije en Rusland.

Augustinus

Nu we een algemene beschouwing gegeven hebben over de uitbreiding van het christelijk geloof in verschillende delen van de wereld wordt het tijd om terug te keren naar de ontwikkeling van het beleid binnen de Rooms Katholieke kerk, want juist daar vinden we het centrum van

tegenstand tegen de groei van geestelijk geloof. Nergens vinden we een treffender voorbeeld van het leven van het katholieke christendom dan in het leven van Augustinus. In Augustinus zien we de verwarring van geestelijk leven en gedachtegoed met kerkelijke barbaarsheid. Waarschijnlijk heeft niemand meer bijgedragen aan het christelijke denken dan Augustinus, en waarschijnlijk heeft niemand meer bijgedragen aan de vestiging van de Rooms Katholieke kerk en eeuwenlange onbarmhartigheid in de naam van Christus. Augustinus had een ervaring met Christus die hem een diep inzicht gaf in de heerlijkste waarheden van de Schrift. Toch is het zo dat hij de ernstigste dwalingen toeliet. En dat niet alleen. Hij introduceerde ze ook.

Augustinus werd geboren in het jaar 354 in Numidië, in Noord-Afrika, als zoon van een heidense vader en een godvruchtige moeder, Monica, die, toen ze zag dat hij opgroeide in een leven van geestelijke leegheid en losbandigheid, aanhoudend voor hem bad. In zijn frustratie zocht Augustinus in vele in die dagen gangbare filosofieën naar de zin van het leven, maar vond die nergens. Toen hij dertig jaar oud was, werd hij leraar retoriek in Milaan, waar hij onder de invloed kwam van de grote bisschop Ambrosius. Twee jaar later kwam hij waarachtig tot geloof door het lezen van de laatste verzen van Romeinen 13. Ambrosius doopte hem in het jaar 387. Het jaar daarop keerde hij terug naar zijn geboorteplaats in Afrika, en in 395 werd hij bisschop van Hippo, waar hij de rest van zijn leven woonde.

Augustinus ontwikkelde met name twee lijnen van leerstellingen, de leer van genade en de leer van de kerk. Zijn nadruk op de eerstgenoemde heeft gezorgd voor veel geestelijke verlichting; zijn behandeling van de laatstgenoemde heeft gezorgd voor evenveel geestelijke duisternis.

Dat in het denken van Augustinus de genade van God zo overheerst, is heel begrijpelijk. Zijn dramatische bekering en de radicaliteit van de verandering in zijn leven die er direct op volgde, leidden tot de nadruk op de grote kloof die er tussen hem en God was geweest, en op de verschrikking van de zonde die er het gevolg van was geweest. Alleen de grenzeloze genade van een liefdevolle God kon die kloof overbruggen. Voor Augustinus was het niet moeilijk om de leer en de ervaring van de apostel Paulus te begrijpen. De ervaring van Paulus was zijn eigen ervaring. Hij wist dat er in hemzelf geen goed woonde waarmee hij ook

maar in het minst zijn behoudenis had kunnen verdienen. Zijn leer van genade kwam mede tot stand als reactie tegen de leer van Pelagius (zie hoofdstuk 6). Pelagius ontkende het feit van de erfzonde en zag daarom niet de noodzaak van goddelijke genade om de mens te verlossen uit de slavernij van de zonde. Hij zei dat de mens met eigen wilskracht zijn behoudenis, of het volgen van God volledig kon bepalen. Augustinus zette alles op alles om tegen deze onbijbelse leer in te gaan en schreef een aantal verhandelingen over dit onderwerp.

Twee factoren zetten Augustinus aan tot het ontwikkelen van zijn leer over de kerk. Allereerst was er zijn zorg over de donatistenbeweging, die zich van de katholieke organisatie had afgescheiden. Ten tweede was er de desastreuze val van Rome in het jaar 410, die het ineenstorten van het westerse keizerrijk voorzegde. Dat was wat hem inspireerde om zijn grote verhandeling 'Over de stad Gods' te schrijven, waarin hij zijn opvattingen over het wezen van de kerk uiteenzet.

De donatisten hielden eraan vast dat alleen degenen met een gereinigd hart deel mochten nemen aan de tafel van de Heer. Augustinus daarentegen hing een theorie aan die stelde dat de communie alleen binnen de kerk mogelijk was en dat alleen door de kerk de genade van God aan de mens kon worden toebedeeld door middel van de sacramenten. Hij beweerde dat behoudenis buiten de kerk niet mogelijk was, hoe rechtvaardig iemand ook was of hoe sterk zijn geloof ook was. In zijn boek 'Over de stad Gods' stelde hij de kerk tegenover Rome, de grootste stad op aarde die op het punt stond te verdwijnen. Maar de kerk die hij zich voorstelde als de stad van God was niet de geestelijke eenheid van gelovigen, maar de kerkelijke organisatie van het katholicisme. Augustinus vond zelfs dat geweld was toegestaan om mensen binnen de invloedssfeer van het katholieke systeem te brengen. Hij zei dat het de voorkeur had dat mensen door middel van onderwijs tot kennis van Gods weg gebracht werden, maar als men niet wilde luisteren, was dwang toegestaan. Om zijn stelling kracht bij te zetten, citeerde hij de woorden van onze Here: "Dwing hen binnen te komen" (Luc. 14:23). Toen geopperd werd om geweld te gebruiken tegen de donatisten, stribbelde hij eerst tegen, maar stemde er later mee in. Zijn opvatting over de kerk als een aardse organisatie en een louter zichtbare eenheid zette hem ertoe aan om aardse middelen te gebruiken voor de opbouw van

de kerk en de handhaving van haar macht. De dwaling heeft geleid tot onuitsprekelijk lijden en het door de vingers zien van voortwoekerend kwaad, en heeft zodoende eeuwen van zwarte bladzijden in de geschiedenis van het christendom opgeleverd.

Augustinus ontleende zijn gezag aan traditionalisme en geloof in de sacramenten. Hij cultiveerde het geloof in het vagevuur en moedigde het gebruik van relikwieën aan, dat in de handen van gewetenloze priesters een schaamteloze en lucratieve handel zou worden, waarbij ingespeeld werd op het bijgeloof van de bevolking, om de schatkist van het katholicisme en de zakken van de kerkvoogden te vullen. Toch waren deze dingen zo ongewoon tegenstrijdig met zowel sommige aspecten van de leer van Augustinus als zijn eigen ervaring. Aan de ene kant verheerlijkt hij de genade van God, die verkiest en behoudenis verleent aan wie Hij wil, maar aan de andere kant beperkt hij behoudenis tot een aardse, kerkelijke organisatie die genade toebedeelt door haar sacramenten, die de enige middelen vormen van Gods werk. In zijn eigen bekering had hij de kracht van God ervaren, die hem overtuigd had door Zijn Woord. En door deze genade alleen had hij vrede en verzoening gevonden. Toch is hij later bereid, beveelt hij zelfs aan, om het werk van de Geest te vervangen door angst voor pijn die door mens opgelegd wordt, en aanvaardt hij een afgeperste belijdenis als geloof dat behoudt. Het leven van Augustinus is een voorbeeld van de onverantwoorde uitersten waartoe een zeer toegewijd mens met vurige ijver kan komen, als hij, zij het met goede bedoelingen, afwijkt van de principes van de Schrift.

De leer van de kerk zoals deze door Augustinus uiteengezet werd, kreeg ten volle gestalte in het katholieke systeem. Iedereen die geen trouw betoonde aan 'de enige ware kerk', was een ketter, en elke groep christenen die Bijbelse onafhankelijkheid nastreefde en alleen de Here erkende als het Hoofd van de gemeente, was scheurmaker. Met gekonkel, dwang of vervolging probeerde de Roomse kerk iedereen onder haar invloed te krijgen. Maar God had nog zijn getuigen. Zelfs binnen het katholicisme stonden mannen op met grote toewijding aan de Here, die zich uitspraken tegen het overduidelijke kwaad dat overal bedreven werd. Ze hadden een waarachtige last om het evangelie te verkondigen, maar heel vaak deden ze water bij de wijn door misplaatste loyaliteit aan de ontaarde kerk waarin ze waren geboren en opgegroeid, en verzwakte

hun getuigenis, brokkelde hun dienst af en werd hun geestelijk inzicht verduisterd door het lijkkleed van kerkelijk traditionalisme waarvan ze zich niet hadden kunnen ontdoen. Maar buiten de doodse Roomse kerk waren er gelovigen die in eenvoudige afhankelijkheid van de Here door Zijn Woord het licht, het leven en de vrijheid van de eerste gemeenten behielden. Op hen, die de stroom vormen van de geestelijke beweging van de Gemeente door de eeuwen heen, concentreren we ons.

Kloosterleven

De neergang van geestelijk leven en de toename van wereldgeijkvormigheid binnen de gemeenten leidde tot de afscheiding van groepen die hun gemeenschap met God en met elkaar probeerden te behouden volgens eenvoudige, Bijbelse lijnen. Het bracht anderen ertoe zich geheel af te zonderen van de zaken van de wereld en zich geheel over te geven aan een ascetisch leven van studie en eenzame aanbidding. Dit ontwikkelde zich in kloosterleven, dat een blijvende plaats kreeg binnen de georganiseerde christelijke gemeenschap. Een deel van deze kloosterorden legde de nadruk op eenvoud en niet op ascetisme, en wilden dienstbaar zijn in de maatschappij en niet louter gericht zijn op de ontwikkeling van het geestelijke leven van haar leden. Sommige mannen die een bijzonder heilige levenswandel hadden en binnen de Roomse gemeenschap bleven, vonden in de kloostergemeenschappen een vrijere gelegenheid om God te dienen, en een vluchtoord, weg van de vuile intrige en corruptie die overal in de kerk te vinden was. Deze kloosterorden vertoonden over het algemeen eenzelfde ontwikkeling. Ze begonnen in een geest van zelfverloochening en dienstbaarheid, maar werden gaandeweg rijker, wereldser en trotser en misbruikten uiteindelijk het gezag dat ze hadden verkregen. Daar kwam dan weer een reactie op, waardoor er weer een nieuwe orde opgericht werd om terug te keren tot de oorspronkelijke principes, maar dan herhaalde zich het proces.

Ten tijde van de geboorte van Augustinus in het jaar 354 was er in Spanje een bijzondere beweging aan de gang om terug te keren naar de loutere afhankelijkheid van het Woord van God, en die verspreidde zich tot in Frankrijk en Portugal. Een uitmuntend persoon die bij deze beweging hoorde, was Priscillianus, een rijke Spanjaard die een hoge opleiding genoten had en welbespraakt was. Priscillianus had de oude,

heidense godsdiensten verlaten, maar voelde zich vooralsnog niet tot het christendom aangetrokken en zocht rust en vrede voor zijn geest in de filosofieën die in die tijd gangbaar waren. Maar zijn zoektocht bracht hem terug tot de Christus die hij aanvankelijk had verworpen, en begon aan een nieuw leven van vurige toewijding aan de Here. Hij werd een groot geleerde en leraar van de Schriften. Vele mensen werden aange-trokken tot zijn bijeenkomsten waar de oprechtheid van zijn prediking en de praktische aard van zijn uiteenzettingen in de handen van God gebruikt werden om nieuw leven in Christus voor velen een realiteit te maken.

Priscillianus was leek, maar zijn bekwaamheid was de kerk opgeval-len en hij werd aangesteld als bisschop van Avila. Zijn heilige levens-wandel, zijn leer en zijn populariteit brachten een sterke reactie teweeg bij de Spaanse geestelijkheid, en in het jaar 380 werd hij beschuldigd van manichaeïsme. Dit was natuurlijk een favoriete beschuldiging waarmee de katholieke kerk diegenen beschuldigde die weigerden haar absolu-te gezag te erkennen. Hij werd onschuldig bevonden, maar in het jaar 384 werd hij op de Synode van Bordeaux opnieuw aangevallen door zijn tegenstanders, bij wie de kwaadaardige bisschop Ithacus zich had aangesloten. Ze beschuldigden hem en zijn volgelingen niet alleen van ketterij, maar ook van immoraliteit en toverij. Priscillianus en de zij-nen gingen in hoger beroep bij keizer Maximus, maar deze wilde zich om politieke redenen geliefd maken bij de Spaanse geestelijkheid en be-krachtigde de terechtstelling. Priscillianus en zes andere 'priscillianen', zoals ze genoemd werden (hoewel ze zichzelf alleen christenen noem-den), werden onthoofd en de volumineuze geschriften van Priscillianus werden koortsachtig in beslag genomen en vernietigd.

Deze wandaad bleef niet zonder tegenspraak. Twee van de belang-rijkste kerkelijke gezagsdragers uit die tijd, Martin van Tours en Ambrosius, de onverschrokken bisschop van Milaan, protesteerden fel tegen een dergelijk kwaad en weigerden de omgang met de bisschoppen die betrokken waren geweest bij de vervolging. Het volk keerde zich tegen de vijanden van Priscillianus, en toen keizer Maximus van de troon gestoten was, werd bisschop Ithacus, die Priscillianus' executie oogluikend had toegestaan, afgezet. Jaren later gaf de Roomse kerk toch haar officiële goedkeuring aan Priscillianus' terechtstelling en liet zij het

nageslacht de onomwonden leugen na dat hij en zijn geloofsgenoten gestraft waren voor hun ketterij en slechtheid. De echte reden van de terechtstelling was alleen maar dat de Katholieke kerk iedereen die afweek van de Roomse traditie wilde onderdrukken.

De ontdekking in het jaar 1886 van geschriften van Priscillianus heeft veel licht geworpen op zijn karakter, zijn leer en hen die zich bij hem hadden aangesloten. Het is jammer dat veel informatie over groepen christenen die door de eeuwen heen zijn afgeweken van het kerkelijke instituut van hun vijanden komt. De verstrekkers van die informatie moeten daarom verdacht worden van vooroordeel. Toen Rome de verscheidene bewegingen vervolgde, probeerde zij tevens alles te vernietigen dat deze groeperingen voor de volgende generaties in een goed licht zou kunnen stellen. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat tijdens de eeuwen van Roomse overheersing er veel meer gemeenschappen van gelovigen waren die hun getuigenis uitdroegen in eenvoudige afhankelijkheid van Christus dan die we nu kennen. Sommige facetten van het onderwijs dat Priscillianus gaf, zijn zeer verhelderend, en laten een man zien van heilig karakter met een zeer helder inzicht in de betekenis van de Schrift, in een tijd waarin zoveel geestelijke waarheid vertroebeld was door traditie en verdraaiing.

Priscillianus baseerde zijn onderwijs puur op Gods Woord, dat hij als het enige gezag aanvaardde in leerstellige zaken en in de dingen van het dagelijkse leven. Christenen zijn geroepen tot een heilig leven dat voortkomt uit gemeenschap met Christus. Niet door sacramenten krijgt men toegang tot deze gemeenschap, maar door levend geloof. Priscillianus erkende geen geestelijk onderscheid tussen leken en geestelijken. Alle gelovigen hebben evenzeer deel aan de Geest, die hen onderwijst in het Woord. De bediening van het Woord is daarom iedereen toegestaan, naar het welbehagen van de Geest. Het verschil tussen deze opvattingen en de leer van de Kerk is duidelijk en hoe de prediking van Priscillianus en de zijnen de wortels aantastte van de klerikale overheersing, de leer van apostolische opvolging en de leer van de sacramenten. Het was onvermijdelijk dat de Katholieke Kerk het onderwijs van Priscillianus afwees, want zijn op de Schrift gebaseerde benadering van de gemeente stond lijnrecht tegenover die van Rome.

De dood van Priscillianus en zijn metgezellen betekende niet het

einde van zijn werk en de afkeer van het volk tegen de schaamteloze slachting van vrome mensen zorgde ervoor dat de golf van vervolging tijdelijk kalmeerde. Later zou deze opnieuw opkomen met toenemende gewelddadigheid, maar de groepen gelovigen die zichzelf christenen noemden en door anderen priscillianen genoemd werden, gingen nog ongeveer twee eeuwen door.

Christendom in Brittannië

We hebben eerder in dit hoofdstuk opgemerkt dat het evangelie de Britse eilanden bereikt had. Het christendom in Engeland was aanvankelijk relatief weinig beïnvloed door het katholicisme, maar werd halverwege de vijfde eeuw grotendeels vernietigd door de angelsaksische invasie. Rond het jaar 385 werd in het dorpje Bannavern, waarvan we niet precies weten waar het gelegen heeft, Succat geboren, of Patrick, zoals we hem vandaag de dag kennen. Patricks ouders waren eenvoudige, toegewijde christenen, maar hun kleine jongen toonde weinig interesse in hun geestelijk onderwijs. Als tiener werd hij ontvoerd door een bende Ierse stropers, die hem verkochten aan een heidense clan. En juist daar, ver weg van elke christelijke invloed, herinnerde hij zich wat hij als kleine jongen geleerd had en gaf hij zijn leven aan Christus. Patrick was zogezegd tweemaal gevangen genomen en tweemaal gered. Toen hij uiteindelijk weer thuiskwam bij zijn ouders, hoorde hij de roeping van God om terug te keren naar Ierland met het evangelie.

In 432 kwam Patrick in Ierland aan en begon hij zijn evangelisatiewerk. Men kan niet zeggen dat hij in het geheel niet beïnvloed was door de dwalingen van die tijd, maar er zijn geen aanwijzingen dat hij het Roomse gezag aanvaardde. De gemeenten die door zijn dienst ontstonden, waren beslist van een volkomen andere en zuiverder aard. Het evangelie dat Patrick verkondigde, was niet het evangelie van tradities of sacramenten, maar de boodschap van het Woord van God, die velen tot bekering en trouw aan Christus bracht.

Honderd jaar later stond in een van deze Ierse gemeenten een zeer vrome man op, Columba genaamd. Met een vurige drang om het evangelie te verkondigen, koerste Columba in het jaar 563 met verscheidene andere ijverige christenen naar het Noorden en landde op Iona, een eilandje op de Westkust van Schotland. Daar vonden ze Culdeeën die

christen geworden waren en zich daar gevestigd hadden. Ze waren naar Iona gevluht voor groepen Picten en Schotten op het vasteland. De Culdeëen waren christenen van wie de geschiedenis terug gaat tot de vroege dagen van het christendom in Brittannië. Zij hadden alleen het Hoofdschap van Christus, niet dat van enig kerkelijk systeem, weigerden luxe en overdaad, leefden van eerlijke arbeid en waren ijverig in de dienst van Gods Woord. Onder deze omstandigheden was er een gemeenschap van christenen ontstaan van waaruit het licht van het evangelie over het Britse vasteland en het Europese continent zou schijnen.

De groep christenen op Iona wordt vaak voorgesteld als een kloostergemeenschap, maar dit is misleidend, want het verschilde aanzienlijk van de kloosters binnen het katholicisme. Er was in de Iona-groep niet het systeem van priesters dat een groot gedeelte van de christelijke wereld had overspoeld. Columba was niet belangrijker dan zijn medegevolgen. De gemeenschap werd geleid door voorgangers of oudsten. De mening van Columba was dat Gods Geest iemand tot een dienstknecht van de Here maakte en niet de aanstelling door mensen. Aan rituelen hechtte men geen waarde, en de Schriften alleen bepaalden geloofsleer en gedragsregels in het dagelijks leven. Vanuit de Iona-gemeenschap werden mannen als door God verkozenen geselecteerd om het evangelie in andere gebieden te verkondigen. Er waren ongetwijfeld elementen in hun werk die niet volgens de vorm (vert.) waren van de tijd van de apostelen, maar ze waren vrij om de Here te volgen, en met de Schriften als hun gids verkondigden ze het evangelie tot in Noord- en Centraal Europa.

Engeland was onder de voet gelopen door heidense angelsaksen, die nu aan de ene kant beïnvloed werden door de onafhankelijke gemeenten van Brittannië en aan de andere kant door Rome. De energieke paus Gregorius I was vastbesloten om de Engelsen te bekeren en door hen heen de reeds bestaande groepen christenen in het Noorden en Westen onder het gezag van de Katholieke Kerk te brengen. Met dat doel organiseerde hij in het jaar 597 een zendingsoperatie onder leiding van Augustinus, een man die werd gekarakteriseerd door een mengsel van vroomheid en een verterende ambitie voor zichzelf en voor Rome. Tegelijkertijd was hij een vaardig diplomaat. Augustinus leek de mening te zijn toegedaan dat de bevordering van de macht van de Kerk belangrij-

ker was dan zaken van christelijk karakter. De missie was in sommige opzichten een groot succes. Binnen een jaar werden Ethelbert, koning van Kent, en duizenden van zijn onderdanen bekeerd tot het Roomse geloof. Maar er ontstond een hevig conflict tussen de oude Britse gemeenten en het systeem dat Augustinus introduceerde. Zijn poging om de Ierse en Schotse christenen onder het gezag van de paus te brengen, mislukte volkomen.

Keer op keer werden er pogingen gedaan om de vrije gemeenten van Brittannië te onderwerpen. Met de jaren nam hun geestelijke kracht af en verzwakte hun weerbaarheid. Sommigen hielden het langer vol dan anderen, maar aan het begin van de achtste eeuw kon gezegd worden dat het grootste gedeelte van de christenen op de Britse eilanden onder het bestuur van Rome was gekomen.

Het vuur van de Geest was nog niet uitgedoofd en dat zal ook nooit gebeuren. In de bergen van Caledonië (Schotland) en elders bleven groepen christenen voortbestaan die losstonden van wat door de wereld in het algemeen erkend werd als de Kerk, hun getuigenis behielden en weigerden om welk menselijk instituut dan ook als middelaar tussen God en henzelf te erkennen. Deze getrouwen en degenen die na hen kwamen, zouden door hun geloof bijdragen aan de geestelijke bewegingen in latere tijden. De fakkel van het getuigenis bleef branden en werd overgenomen om in de daarop volgende eeuwen veel helderder te gaan schijnen.

Fakkeldragers

Islam

In de tijd van het Oude Testament gebruikte God vaak heidense volkeren om Zijn eigen in geestelijk verval geraakte volk te oordelen. In het tweede en derde hoofdstuk van Openbaring worden waarschuwingen gegeven aan de zeven gemeenten, dat God de kandelaars van het getuigenis wegneemt als Zijn volk niet volhardt in toewijding aan Hem. Er zijn gebeurtenissen in de geschiedenis van de Gemeente die juist geïnterpreteerd zouden kunnen worden als een goddelijke ingreep om dat weg te vagen wat een schande voor de naam van Christus geworden was. In de zevende eeuw was het zover, dat de Gemeente rijp was om geoordeeld te worden.

Mohammed werd in het jaar 571 in Mekka geboren in een welgestelde familie. In zijn jeugd reisde hij met handelskonvoien mee langs de belangrijkste handelsroutes van het Arabische schiereiland. In Syrië en Palestina kwam hij veelvuldig in contact met Joden en Christenen. Hij was niet onder de indruk van het christendom, vermengd als het was met bijgeloof en afgodendienst. Hij had een vooruitziende blik en zag waartoe het verval tot polytheïstische afgoderij van zijn eigen ras zou leiden. Hij besloot zijn leven in te zetten voor hervorming. Visioenen die hij meende van God gekregen te hebben, vuurden hem nog eens extra aan. Hij zette ze op papier en noemde deze geschriften de koran.

Wat er ook van Mohammed en zijn omstrede karakter gezegd kan worden, op sociaal gebied heeft hij een grote hervorming gebracht voor de Arabieren in die tijd, die beslist nodig was. Hij zei dat God Eén was en dat hij Zijn profeet was. Zijn strenge afwijzing van de afgoderij en andere kwade praktijken wekte in Mekka zo'n tegenstand op, dat hij in het jaar 622 met een groep volgelingen naar Medina vluchtte. Deze vlucht

staat bekend als 'hijra' en geldt als het begin van het moslim-geloof. Het was het grote keerpunt in zijn leven. Toen hij in het jaar 632 stierf, lag vrijwel geheel Arabië aan zijn voeten.

Kaliefen namen de leiding van Mohammed over en de islam verspreidde zich met verbijsterende snelheid. In het jaar 635 viel Damascus in handen van de moslim-troepen, en daarna de grote zetels van het christendom, Jeruzalem, Antiochië en Alexandrië. Duizenden kerkgebouwen werden vernietigd of omgebouwd tot moskeeën. De golf overspoelde Noord-Afrika en wiste er het christendom vrijwel geheel uit. Weinige christengemeenschappen overleefden het. Degenen die weigerden Christus te verloochenen, stierven en degenen die Hem verloochenden, werden opgenomen in de islamitische strijdkrachten, die op deze manier sterk toenamen. Het schijnbaar onoverwinnelijke getij raasde over Spanje en kwam Frankrijk binnen, maar daar werd het in het jaar 732 bij Tours eindelijk tot stilstand gebracht door de vastberaden strijdkrachten van Karel Martel. In een van de belangrijkste veldslagen uit de geschiedenis leed de islamitische invasie een vernietigende nederlaag.

Binnen honderd jaar na de dood van Mohammed had de islamitische overheersing zich verspreid over een gebied van India tot Spanje en haar overwinningen waren nog lang niet tot een einde gekomen. Dat zo'n catastrofe de Kerk kon treffen, gaat ieders verstand te boven. Toch was het niet de geestelijke beweging van de Gemeente die met uitsterven bedreigd werd, maar het trotse kerkelijke systeem dat aanspraak meende te mogen maken op heerschappij over zielen van mensen en dat de verering die alleen God toekwam, gaf aan sacramenten en afgodsbeelden. De islam was een oordeel over heidense afgoderij. Het was ook een oordeel over christelijke afgoderij.

De Kerk was zo ver van het onderwijs van de Schrift afgeweken en afgoderij werd zo schaamteloos bedreven, dat Leo III, keizer van het Oosten, in het jaar 726 een poging deed om een einde te maken aan de misstanden. Hij verbood de verering van beelden en afbeeldingen. Zijn zoon Constantijn V zette dit beleid voort, maar het kreeg sterke tegenstand van zowel het gewone volk als de geestelijkheid. De onenigheid mondde uit in schandelijk geweld van beide zijden, want geen van beide partijen had enig geestelijk motief.

Paulicianen

Een geestelijke reactie tegen al dit kwaad bleef niet uit. De pogingen van de ongeestelijke Leo III om de zaak te beslechten, waren onhandig en puur menselijk. Maar veel eerder dan hij waren er groepen gelovigen die zichzelf alleen christenen of broeders noemden en die zich sterk verzetten tegen de afgoderij, het geloof in de sacramenten en andere hardnekkige misstanden van de Katholieke Kerk. Halverwege de zevende eeuw verschijnen ze als paulicianen op het toneel van de geschiedenis in het gebied van Mesopotamië. Waarom ze paulicianen genoemd werden, is niet precies bekend, maar het kan eenvoudig zijn vanwege hun respect voor de apostel Paulus en zijn geschriften. De Katholieke Kerk schoof hen allerlei valse leerstellingen in de schoenen, maar de vraag is of degenen die de beschuldigingen uitten, betrouwbaar waren, omdat hun leven een ontkenning was van de waarheid die zij beleden. Heiligheid was van weinig betekenis voor hen en waarheid werd verdraaid tot dwaling. Dat ooit een kerksysteem kon ontstaan dat zich de Gemeente van Jezus Christus noemde, ondertussen elke denkbare schandelijkheid bedreef en zich desondanks de gunst van een heilig God waardig achtte, is een droevige illustratie van de perverse menselijke natuur. Dat de mens kan denken dat God hem gunstig gezind is vanwege zijn lippendienst aan orthodoxe formulieren, terwijl hij deze in zijn dagelijks leven verloochent, is tekenend voor zijn verderfelijkheid. Deze zelfde kerk bespote de heilige levenspraktijk van mannen en vrouwen die ernaar streefden om hun levens te ordenen in nederige gehoorzaamheid aan Christus door Zijn Woord, en brandmerkte hen als ketters. Men realiseerde zich niet dat op de laatste dag, wanneer we voor de grote Rechter staan, Hij ons niet vraagt om een geloofsbelijdenis op te zeggen, maar in ons een gehoorzaam en onderdanig hart zoekt. “Aan hun vruchten zult gij hen kennen,” zei onze Here, maar van de geestelijkheid van deze donkere eeuwen kon niet verwacht worden dat ze de Schriften begrepen.

Wat ook de opvatting over de paulicianen is, men is het er in het algemeen over eens dat ze een bijzonder respect voor het gezag van de Bijbel hadden, een eenvoudig bestaan voorstonden, oprechte en ernstige mensen waren en een krachtig getuigenis uitdroegen tegenover de onsmakelijke praktijken van de Katholieke Kerk. Hun vijanden getuigden tegen hen, maar hun levens getuigden van Christus. Zij beschouwden

zich eenvoudig als opvolgers van degenen die vasthielden aan het onderwijs van de apostelen. En met iedere schriftuurlijke rechtvaardiging ontkenen zij het recht van de kerkelijke systemen van het christendom om zich gemeenten te noemen, vanwege hun geestelijk verval.

Geschiedkundigen hebben in het beschrijven van de aard van de paulicianen en andere groepen die door de eeuwen heen verschenen de neiging gehad om te snel kritiekloos te accepteren wat over hen gezegd en geschreven is door hun vijanden. De geschiedenis van de Roomse Kerk in haar handelen met hen die weigerden om te buigen voor haar overheersing, is een weerzinwekkend verhaal van plundering en vervolging. Ze probeerde niet alleen de personen te vernietigen die tegen haar waren, maar ook de gedachtenis van hun namen door de grofste beschuldigingen te schande te maken en om hun geschriften en alles wat ten gunste van hen geschreven was, uit te wissen. Het is daarom niet verwonderlijk dat er meer literatuur bewaard is gebleven dat hen veroordeelt dan dat hen aanbeveelt. De enorme moeite die het in latere eeuwen gekost heeft om de Schriften uit te geven in de talen van het gewone volk illustreert treffend de methoden die Rome ter hand nam om haar gezag over zielen van mensen te behouden. Bijbels werden in beslag genomen en verbrand, samen met hen die verantwoordelijk waren voor de publicatie en verspreiding ervan, als ze weigerden om hun 'zonde' van het verspreiden van het Woord van God te herroepen. Dergelijke methoden werden ook in de tijd van de paulicianen al veelvuldig toegepast.

De paulicianen aanvaardden geen gecentraliseerd gezag over de heren der verspreide plaatselijke gemeenten. De plaatselijke gemeenten hadden God als hun Hoofd, en werden geestelijk opgebouwd en versterkt door leraren die van plaats tot plaats trokken op een vergelijkbare manier als die van Paulus en anderen in nieuwtestamentische tijden. Ze stelden geen geloofsbelijdenis op die men gezamenlijk moest ondertekenen en waarop hun eenheid gebaseerd zou moeten zijn. Doordat verschillende groepen door de dienst van verschillende mensen ontstaan waren, verschilden ze ook enigszins van elkaar, zowel in vorm als in nadruk. Hun geestelijke eenheid was gelegen in het leven dat ze hadden in Christus en dat naar voren kwam in hun dagelijkse handel en wandel. Ze hadden een diep respect voor het Woord van God, dat ze aanvaardden als hun gids en fundament voor geestelijke groei.

Een Armeens boek dat ergens tussen de zevende en de negende eeuw geschreven is met de titel 'De sleutel van de waarheid' beschrijft de fundamenteën van het geloof en de manier van leven van de paulicianen in die tijd. De schrijver, van wie de naam onbekend is, was zelf een van de 'broeders'. Twee zaken worden bijzonder benadrukt ten aanzien van de verschillende gewoonten die opgesomd worden, ten eerste het lezen van de Schriften en gebed en ten tweede heilige levenswandel in overeenstemming met Gods Woord. Paulicianen werden door de Roomse Kerk van manichaeïsme beschuldigd, maar het is bijzonder moeilijk te begrijpen hoe iemand er manichaeïstische ideeën op na kan houden als hij zo het Woord van God eert. Om de leer van Mani te onderschrijven moet een groot gedeelte van de Schrift of afgewezen of veranderd worden.

'De sleutel van de waarheid' verwerpt de praktijk van de doop van kleine kinderen, maar wijst erop dat de gemeente een verantwoordelijkheid heeft om te bidden voor de kinderen van gelovigen, en de ouders aan te sporen hun ernstige taak te volbrengen om hun kinderen op te voeden in heiligheid en in de kennis van de Here en Zijn Woord. De doop moet gegeven worden aan hen die erom vragen, als een getuigenis van hun bekering en geloof. Ook dit was in tegenspraak met de verkeerde, Roomse gedachtegang dat de doop het middel was tot het toedienen van verlossende genade. Voor de paulicianen betekende het getuigen van een werk dat God al had gedaan. Ze legden ook nadruk op vroom karakter en heilige levenswandel, niet alleen ten aanzien van degene die gedoopt werd, maar ook van degene die doopte. Met betrekking tot het aanstellen van oudsten wijst de schrijver op de voorwaarden die de Schrift geeft en vermaant tot grote bedachtzaamheid dat aan deze voorwaarden wordt voldaan. Een broeder die de taak van oudste aanvaardde, moest bereid zijn om de gevaren te trotseren die zijn positie met zich mee bracht, en om voor de Heer te lijden.

De paulicianen trokken mensen aan die Christus vurig waren toegewijd. In de reeds genoemde feiten over hen zien we de eenvoudige orde en de heilige levenswandel van de vroege gemeenten weerspiegeld. Onder hen waren mannen die hun leven hadden toegewijd aan de bediening van Gods Woord met een nederige geest. Ze goten hun levens uit in het verkondigen van de waarheid en stierven liever dan dat ze hun Heer zouden verloochenen.

Constantijn Silvanus

Een vooraanstaande figuur onder de paulicianen was Constantijn Silvanus. Hij wordt wel beschouwd als de oprichter van de paulicianen, maar volgens het getuigenis van de paulicianen zelf bestonden ze al lang voor de tijd van Constantijn Silvanus. Het lijkt er meer op dat de verbondenheid van zijn naam met het ontstaan van deze groepen zijn oorsprong heeft in de menselijke tendens om het begin van een beweging van de Geest toe te schrijven aan de mens in plaats van aan God.

Constantijn was een bijzonder getalenteerd persoon. Rond het jaar 653 was hij met het evangelie in aanraking gekomen door een Armeens reiziger, die hij gastvrijheid had bewezen. Deze man was een waarachtig gelovige in Christus. Hij zag dat God hem naar iemand had geleid met uitzonderlijke kwaliteiten en gaf zijn gastheer iets wat zeer kostbaar geweest moet zijn, namelijk een manuscript dat de vier evangeliën en de brieven van Paulus bevatte. Nog nooit was een cadeautje zo nuttig geweest. Constantijn raakte volkomen in de ban van wat hij las. Het openen van Gods Woord bracht licht in zijn ziel en door het werk van de eeuwige Geest werd hij een nieuwe schepping in Christus. Hij begon te getuigen van het nieuwe leven dat hij had ontvangen en al gauw vond hij gemeenschap met groepen mensen die eenzelfde ervaring hadden gehad en de afgoderij en het bijgeloof van de georganiseerde kerk verwierpen. Ze kwamen samen op een manier die hijzelf had geleerd uit de Schriften. Constantijn veranderde zijn naam in Silvanus, de naam van de medewerker van Paulus, en gaf zijn leven voor de prediking van het evangelie en de versterking van de gemeenten. Hij zette zijn bediening voort tot aan zijn dood in het jaar 684. Hij woonde in de buurt van Kibossa, Armenië, en reisde van daaruit om het Woord te bedienen, in oostelijke richting langs de Euphrates, in westelijke richting naar Klein-Azië. God gebruikte hem voor de bekering van grote aantallen Katholieken en heidenen.

De Byzantijnse keizer had lucht gekregen van het succes van Silvanus en de groei van de paulicianen en vaardigde in 684 een verbod tegen hem uit. Om dit uit te voeren, zond hij vanuit Constantinopel één van zijn ambtenaren naar Armenië, Simeon genaamd en Silvanus werd door steniging ter dood gebracht. Simeon had de paulicianen nauwkeurig geobserveerd in hun beproevingen en was zo onder de indruk van de rust

en de geestkracht die ze in hun vervolging toonden, dat hijzelf navraag begon te doen naar hun manier van leven, overtuigd werd van de waarheid, zich aan Christus overgaf en één werd met degenen die hij moest vernietigen. Hij keerde terug naar Constantinopel, maar kon geen vrede meer vinden in het dienen van de keizer. Hij vluchtte naar Kibossa, waar hij in dienst trad bij een groter Koning en nam het werk over van de man die hij had laten ombrengen. Slechts twee jaar later ging ook hij het leger van martelaren in. Samen met een groot aantal gelovigen werd hij verbrand tijdens een alles-of-niets-poging van de keizer om de paulicianen tot onderwerping aan de georganiseerde kerk te dwingen. Die poging mislukte overigens volledig. Het vuur van vervolging versterkte het geloof, de moed en de toewijding van de gelovigen alleen maar. Predikers en leraren werden opgeleid om de plaats in te nemen van hen die hun leven hadden gegeven voor hun Here, en de gemeenten groeiden.

Sergius

Een andere opvallende dienstknecht van God onder de groepen christenen die bekend staan als de paulicianen, was Sergius, die in Klein-Azië diende in de eerste vijfendertig jaar van de negende eeuw. Net als Silvanus was hij tot geloof in Christus gekomen door het lezen van de Schriften. Een vrome zuster had hem gevraagd waarom hij de evangeliën niet las, waardoor hij zich realiseerde dat het Woord van God niet alleen voor de Roomse priesters was, maar voor iedereen. Hij ontving nieuw leven en een brandende roeping om het Woord van de Waarheid, dat hem zo veranderd had, te bedienen. Hij verdiende zijn levensonderhoud als timmerman, maar was veel op reis en diende door middel van het schrijven van brieven, die wijd verspreid onder de gemeenten circuleerden. Zijn bediening was met een bijzonder gezag, en de Here gebruikte hem om de gelovigen te onderwijzen en geschillen op te lossen, zoals die er helaas altijd in de gemeenten van God zullen zijn zolang de mens nog niet 'de mate van de wasdom der volheid van Christus' bereikt heeft. Ook Sergius stierf de martelaarsdood.

Halverwege de negende eeuw was er de beruchte vervolging onder keizerin Theodora. Er wordt gezegd dat in vijf jaar tijds honderdduizend mensen de dood vonden in een golf van onbeschrijfelijke gewelddadigheid. Sommigen onder de paulicianen waren geestelijk niet tegen

dat geweld opgewassen. Het was een eeuw lang vrij kalm geweest en er hadden tijdens die eeuw sympathiekere keizers geregeerd. Het kan zijn dat dat ertoe heeft geleid dat in die tijd mensen zich aan de paulicianen hadden toegevoegd die niet zodanig aan Christus waren toegewijd dat ze alle rechten op zichzelf hadden opgezegd. Dat gevaar ligt altijd op de loer voor de gemeenten van God. Als Gods volk kan worden overreed om de eigen rechten te zien als het allerbelangrijkste, worden al gauw vleselijke middelen aangewend, met als resultaat dat de gemeenten geestelijk krachteloos raken. Dit is precies wat er gebeurde met een deel van de paulicianen. In uiterste wanhoop en onder enorme verdrukking zochten ze niet de genoegzaamheid van de genade die van boven komt, maar trokken ze verontwaardigd ten strijde tegen hun onderdrukkers. Ze sloten een bondgenootschap met de mohammedanen die ageerden tegen de afgoderij van de katholieke wereld in de naam van vrijheid en zuivere aanbidding van de ene God. Het was een verloren strijd. Misschien was in de ogen van deze paulicianen een heidens christendom verder afgedwaald van de openbaring van Christus dan de islam, maar het mohammedanisme ontkende de Schriften, datgene waardoor alleen God bij machte is geestelijk leven aan de mens te geven. De paulicianen werden verpletterend verslagen en de bergen in gedreven. "Allen, die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen" (Matt. 26:52).

Bogomils

Toch was er een behoorlijke groep overgebleven, die het zaad zou vormen van een nieuwe generatie van getuigen van het evangelie op het Europese vasteland. Halverwege de achtste eeuw waren sommige paulicianen met medewerking van keizer Constantijn V, die zelf een onwrikbare tegenstander van beeldendienst was, geëmigreerd naar Constantinopel en Thrace. Daar verkondigden ze het evangelie en er ontstond een groot aantal gemeenten in het gebied van het Balkan-schiereiland. Deze mensen werden algemeen bekend als 'bogomils', wat eenvoudig 'vrienden van God' betekent. Opnieuw valt het op hoe het principe van leven werkt. Leven vermenigvuldigt zichzelf. De Gemeente is de belichaming van het leven van Christus en is niet afhankelijk van bepaalde leiders of instituten voor de voortzetting van haar bestaan. Waar de door Gods Woord geleide levenskracht van de Geest werkt in degenen die deel zijn

van dat lichaam, zullen de gemeenten in aantal toenemen en groeien. Geen aardse of helse macht kan hen overwinnen. Als ze op de ene plaats worden uitgeroeid, is dat alleen maar om op de andere plaats weer tevoorschijn te komen en de Schrift alleen is gebleken voldoende te zijn om Gods volk voort te leiden en te vestigen in de weg van de waarheid.

De groepen christenen die bekend staan als de bogomils ondervonden overeenkomstig de tijdgeest wilde aantijgingen van de aanhangers van de Roomse kerk. Ze werden natuurlijk beschuldigd van ketterij en, terecht, van ontkenning van veel typisch Roomse leerstellingen, inclusief de waarde van de sacramenten en kerkorde. Ze gaven geen speciale eer aan Maria, noch aan het teken van het kruis of andere relikwieën. De tafel van de Heer werd in de Roomse kerk niet volgens de Bijbel gevierd, zeiden ze, en haar priesterschap was corrupt. Het is daarom niet verwonderlijk dat ze zo wreed behandeld werden. Aan de andere kant werden ze beschuldigd van kwade praktijken en immoraliteit, wat vreemd genoeg herinnert aan de beschuldigingen tegen christenen uit de tijd van het Romeinse Rijk.

Toch veroordeelde niet iedereen de bogomils op die manier. Er was namelijk ook tegenstand van de kant van invloedrijke personen, die een andere benadering kozen dan de weg van wreedheden. Ze gaven toe dat de bogomils een hoge levensstandaard en moraliteit hadden, dat ze liefde en genade predikten vanuit de evangeliën en dat ze de christelijke deugden in hun manier van leven lieten zien, maar voegden daaraan toe dat ze dat alles vanuit een kwaad motief deden, om de mensen te misleiden. Ze gaven toe dat de bogomils een eenvoudig leven van zelfverloochening hadden, maar schoven hen in de schoenen dat ze de manichaeaanse leer er op na hielden dat de gehele materiële schepping in haar wezen slecht is. Wat het motief van deze christenen ook was voor hun heilige levenswandel, het was ongetwijfeld hun oprechtheid die menige zoekende ziel tot hen aantrok. Zo'n nederigheid en eenvoud kwam men binnen de Roomse kringen niet tegen.

Onder beproeving en vervolging bleef het werk van God zich jarenlang uitbreiden, om een hoogtepunt te bereiken aan het einde van de twaalfde eeuw in Bosnië, waar de heerser met zijn gezin en nog ongeveer tienduizend man zich bij de bogomils voegden. Het katholicisme verloor zijn greep op het land. Men kwam niet samen in

rijk versierde kerkgebouwen met allerlei attributen, maar in eenvoudige ruimten zonder klokken, beelden en altaren. Ook hielden de gelovigen hun samenkomsten wel thuis. De bijbelse leer van het priesterschap van alle gelovigen werd geëerbiedigd en de groepen werden geleid door een meervoudig oudstenschap. De gelovigen werden opgebouwd door de onderwijsbediening van broeders uit hun eigen midden. Er waren ook leraren die het Woord van God bedienden buiten de plaatselijke gemeente. Zij werden ondersteund door de tienden van de gelovigen. De armen en behoeftigen in de gemeenten werden ook geholpen volgens de wet van de liefde in Christus.

De verspreiding van deze vrienden van God werd in toenemende mate een bedreiging voor de Roomse kerk, en Rome bleef bepaald niet stil zitten om deze nederige maar krachtige stroming tegen te werken. Paus Innocentius III wilde de koning van Hongarije helpen en dwong in 1203 de staatshoofden van Bosnië tot onderwerping. Zij beloofden gehoorzaamheid aan de Roomse kerk, het herintroduceren van Roomse praktijken in de gemeenten en het vogelvrij verklaren van alle ketteren. Maar grote aantallen eenvoudige gelovigen lieten zich minder gemakkelijk knechten. Ze hadden leven in Christus en het Woord van God als genoegzame richtlijn gevonden en hadden een vertrouwen op God dat niet afhankelijk was van de bekering van hun staatshoofden. Ze weigerden om zich over te geven. Dat betekende veelvuldige en wrede vervolging. Aanvankelijk probeerde de paus vredelievende methodes aan te wenden om de gelovigen terug te krijgen in de 'moederkerk', maar ze werden des te talrijker. Uiteindelijk gaf hij in wanhoop de koning van Hongarije de opdracht om Bosnië binnen te vallen. Het land werd verwoest door een oorlog die jarenlang gewoed heeft. De vernielingen die de oorlog aanrichtte, maakten het land tot een grote chaos, maar de gemeenten bleven bestaan. In 1291 kwam er een nieuwe verschrikking in de vorm van de inquisitie, waarin haar uitvoerders wedijverden in verfijning van wreedheid om de volgelingen van Christus uit te roeien. Deze inquisitie ging door tot in de vijftiende eeuw. Uiteindelijk namen de Turken, die de Europese bolwerken op hun fundamenten hadden doen schudden, maar afgeslagen waren, Bosnië in 1463 in, wat het land vierhonderd jaar moslimoverheersing opleverde. De Bosniërs hadden geen verweer gegeven. De Turk kon immers toch niet slechter wezen

dan de inquisitie? Maar onder de nieuwe overheersing leek het heldere licht van de vrienden van God in Bosnië uit te doven.

Katharen

De Roomse kerk moest betreuren dat in haar ogen ketterse gemeenten overal te vinden waren, van de Zwarte Zee tot de Atlantische Oceaan. Groepen gelovigen vergelijkbaar met die in de Balkan waren met name talrijk in het Noorden van Italië en in Zuid-Frankrijk. Ze werden dikwijls katharen genoemd, wat 'puriteinen' betekent, een naam die we al eerder zijn tegengekomen. Het onderdrukkingsbeleid dat in het Oosten gevoerd was tegen de 'kettters' had grote aantallen bogomils westwaarts gedreven. Ook was er door de kruistochten een nieuw netwerk ontstaan tussen oosterse en westerse volken. Zodoende vonden gelovigen, waarheen ze ook gingen, mensen van gelijke geest, en deze verschillende groeperingen, hoe ze ook genoemd werden door de Roomse geestelijkheid, verenigden zich, tot wederzijdse opbouw.

Zoals in het Oosten stonden er in het Westen leraren op die onbevreesd de heersende kerkelijke dwalingen afwezen en die mensen tot nieuw leven leidden door de prediking van de Schriften. Onder hen waren Peter de Brueys en Henry de Cluny, Peters medewerker aan het einde van zijn bediening. Er is weinig bekend over het begin van het leven van Peter, maar bijna twintig jaar lang reisde hij veel om onbevreesd het evangelie te verkondigen, tot hij uiteindelijk gearresteerd werd en in 1226 te St. Giles verbrand werd. Henry trok veel mensen aan door zijn welsprekendheid en vurige geest. Door zijn sobere en godvruchtige leven kreeg hij veel aanhang. Met onvermoeibare inzet predikte hij van het jaar 1101 tot aan zijn dood in 1147. Zoals gewoonlijk werden zij die door de prediking van deze mannen het licht van het evangelie hadden ontvangen en uit het moeras van dood formalisme tot het onderwijs van de Schriften probeerden terug te keren, over één kam geschoren met sektarische namen. De mens lijkt niet in staat om te leren dat een beweging van Gods Geest groter kan zijn dan een bepaald persoon die God in Zijn genade gebruikt heeft in die beweging. Door de prediking van Peter en Henry werden velen toegevoegd aan die groepen die katharen genoemd werden of met allerlei namen geduid werden die zij zelf nooit hebben erkend. In 1167 vond in Saint-Félix-de-Caraman, in de buurt

van Toulouse, een grote conferentie voor leraren plaats, waar velen van deze gelovigen aan deelnamen. Van heinde en verre kwamen oudsten naar deze conferentie, zelfs uit Constantinopel, wat de bijzondere kracht laat zien van gemeenschap in de Geest die gebaseerd is op iets dat een veel sterkere band geeft dan georganiseerde verbondenheid.

Bernard van Clairvaux was iemand die zijn uiterste best deed om deze christenen te bekeren tot de Roomse kerk. Hij werd geboren in het jaar 1090 en zou één van de meest vooraanstaande religieuze krachten worden uit zijn tijd. Hij was een goed spreker, sober, had een mystieke inslag en een vastberadenheid die zeldzaam was in de Roomse kerk van die tijd. Bernard zou later zelfs geroemd worden door mannen als Luther en Calvijn. Zelfs tot op de dag van vandaag zingen en koesteren we sommige van zijn liederen. Maar hij was bijzonder intolerant. Bitter en schril is het dat hij klaagde over de groepen die weigerden om enig mens als hun oprichter te erkennen. Hij zei dat ze ontstaan waren door demonische geesten. De pogingen van Bernard om ze terug te winnen voor de staatkerk hadden vrijwel geen succes. Hij stierf in het jaar 1153.

De waldenzen

De naam “waldenzen” werd oorspronkelijk gegeven aan groepen gelovigen in het zuidelijke Alpengebied. Er wordt verondersteld dat de naam afgeleid is van Peter Waldo, een rijke zakenman uit Lyon die in de eerste helft van de twaalfde eeuw geboren werd. Hij was zeker niet de oprichter, maar werd een bekende prediker, was een onvermoeibare arbeider en werd bijzonder gerespecteerd onder de gelovigen. De oorsprong van de waldenzen is in feite niet bekend. Volgens henzelf gaat die terug tot de tijd van de apostelen en is het geloof van vader op zoon overgegaan vanaf het eerste begin van het bestaan van de gemeente. Het is mogelijk dat deze groeperingen de geestelijke nalatenschap waren van christenen die tijdens de vroege Romeinse vervolgingen noordelijk zijn gevlucht. De echtheid van hun geloof werd erkend door hun vijanden, en getoond in hun onberispelijke levenswandel.

De waldenzen kenmerkten zich door hun uitgesproken eerbied voor de Schriften, die de leidraad voor hun dagelijks leven en gemeentevormden. Hun samenkomsten waren daarom eenvoudig, zonder de hoog ontwikkelde rituelen en verordeningen van de Roomse kerk. Ge-

deeltelijk kwam dit doordat ze in de afzondering van de bergen en dalen in staat waren geweest om hun leven in toewijding aan Christus voort te zetten zonder beïnvloed te worden door de radicale en onbijbelse veranderingen die plaatsvonden binnen de georganiseerde religie. Ze waren in die zin geen hervormers. Omdat ze afgezonderd van de Roomse wereld woonden, droegen ze niet de kenmerken van een reactie tegen de gewelddadige tegenstand van de kerk tegen hen die zich hadden afgescheiden van Rome vanwege haar dwalingen.

De waldenzen vonden, zoals we al opmerkten, in de Schriften een volledige leidraad voor hun dagelijks leven en het gemeentelven. Het kennen van de inwonende Christus door de Geest was voor hen een waarheid van het allerhoogste belang. Zolang de absolute noodzaak van deze ervaring van Christus niet in het geding was, deed men niet moeilijk over interpretatie van de Schrift. Behoudenis was door geloof en de Roomse kerk had geen gezag om de deur naar Gods genade te openen of te sluiten. Het bewijs van behoudenis was een heilige levenswandel. De doop was een getuigenis van het geloof in Christus, en het avondmaal was een gedachtenis aan Zijn offer. De gemeenten werden geleid door oudsten en werden opgebouwd mede door de dienst van broeders die vanuit hun midden uitgezonden werden om de verschillende gemeenten langs te reizen. Geestelijke kwalificatie was de belangrijkste eigenschap van deze leraars, maar hun opleiding hielp ook mee om het Woord van God op de juiste manier te bestuderen en uit te leggen. Van de geschriften van sommige grote ‘kerkvaders’ werd eveneens nuttig gebruik gemaakt, zij het voorzichtig. De waldenzen erkenden het licht dat God aan Zijn dienstknechten in het verleden gegeven had, ondanks het feit dat deze in hun denken beperkt waren geweest door de invloed van kerks formalisme. Het hoogste gezag kenden zij toe aan het Woord van God en daar moest alles aan tetoetst worden.

Peter Waldo, een rijke koopman uit Lyon, was in het bezit gekomen van een vertaling van het Nieuwe Testament en was erdoor aangeraakt. Hij voelde de roeping om te stoppen met zijn bedrijf om Christus te gaan dienen. Hij was zeer onder de indruk van de woorden van de Here: “Indien gij volmaakt wilt zijn, ga heen, verkoop uw bezit en geef het aan de armen, en gij zult een schat in de hemelen hebben, en kom hier, volg Mij” (Matt. 19:21). Waldo besloot letterlijk te gehoorzamen. Hij zorgde

ervoor dat zijn vrouw en kinderen goed voorzien waren, gaf de rest aan de armen en wijdde zijn leven aan het onderwijzen van Gods Woord. Anderen sloten zich bij hem aan en zo gingen ze verder, twee aan twee, zoals onze Here Zijn discipelen had uitgezonden, om de waarheid van Christus te verkondigen. In het jaar 1179 vroegen zij aan het derde Concilie van Lateranen toestemming om in het openbaar te prediken, maar Paus Alexander III weigerde, niet vanwege vermeende ketterij, maar omdat hij hen beschouwde als ongeletterde leken. Peter Waldo had licht gekregen door de Schriften en vond dat de mens zijn stem verhef tegen de stem van God. Hij en zijn metgezellen weigerden om te stoppen met prediken. Het resultaat was dat ze volledig geëxcommuniceerd werden door de Kerk van Rome. Waldo was nauw verbonden met de waldenzen en zijn prediking bracht veel zegen en groei. De broeders en zusters waren min of meer geïsoleerd geraakt in hun afgelegen valleïen, maar God gebruikte de invloed van Peter Waldo en de zijnen om de nodige stuwkracht te geven aan de inspanning van de waldenzen om het evangelie te verspreiden over een veel uitgestrekter gebied. Peter Waldo stierf in Bohemen in het jaar 1217.

Het is interessant om de bediening van Peter Waldo te vergelijken met die van Franciscus van Assisi. Hij was de zoon van een textielhandelaar uit Assisi in Midden-Italië. Hij werd geboren in het jaar 1182 als Giovanni Bernadone, maar zijn bijnaam, Franciscus, kreeg de overhand boven de naam die zijn ouders hem hadden gegeven en als Franciscus is hij door de eeuwen heen bekend gebleven. In het jaar 1209, toen hij de woorden van Christus aan de apostelen uit Mattheüs 10:7-14 voorlezen hoorde worden, voelde hij dezelfde drang die Peter Waldo ruim twee decennia eerder had ervaren en trok erop uit om bekering en het Koninkrijk te prediken. Daarbij had hij gezworen om zo armoedig mogelijk en in alle nederigheid te leven. Toen anderen tot hem aangetrokken werden, stelde hij een soort belijdenis samen, die hoofdzakelijk een verzameling was van geboden van de Here. In het jaar 1210 gaf de paus er schoorvoetend zijn goedkeuring aan. Hier scheiden de wegen van Peter Waldo en Franciscus van Assisi.

Franciscus was iemand van uiterste ijver, toewijding aan de Heer en heilig karakter. Hij was lichamelijk zwak, maar zijn zendingsvisie bracht hem tot aan Egypte en Syrië toe om Christus aan de moslims te pre-

diken. Maar de belijdenis die hij voor zijn volgelingen had opgesteld, werd al gauw gewijzigd en uiteindelijk veranderd in een kloosterorde. De nadruk op prediking week voor een nadruk op bedelen, armoedig leven week voor rijkdom en de orde gleed af naar een wereldse macht die eraan bijdroeg om mensen geketend te houden aan het gezag van Rome. De veranderingen die tijdens Franciscus' eigen leven plaatsvonden, deden hem veel verdriet, maar hij leek ze toch te accepteren. Hoe betreurenswaardig hij ze ook vond, hij wilde zich hoe dan ook volledig voegen naar de kerkelijke macht.

Het is interessant om te bedenken wat Franciscus gedaan zou hebben als zijn verzoek aan de paus om goedkeuring van zijn belijdenis was afgewezen, zoals Peter Waldo's verzoek om toestemming om te prediken was afgewezen. Waarschijnlijk had Franciscus niet het sterke standpunt van Waldo ingenomen. Er is een toepasselijke les te leren uit de verschillende richtingen die deze twee stromingen uitgegaan zijn. De metgezellen van Peter Waldo hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de versterking van een geestelijk gemeentegetuigenis. De Franciscanen werden een instrument van Roomse tirannie. We ontkennen de toewijding van Franciscus en zijn vroege volgelingen niet, noch hun verlangen om een opwekking te zien van ware geestelijke waarden binnen de Roomse kerk, maar wanneer een geestelijke beweging ingekapseld kan worden binnen de grenzen van een werelds, kerkelijk systeem, zal zij al gauw naar beneden getrokken worden tot hetzelfde niveau als het systeem dat zij trachtte te hervormen.

De tegenstand van de Roomse kerk tegen de waldenzen en katharen (of albigenzen, een andere vage term waaronder sommige groepen gelovigen bekend stonden) bereikte zijn hoogtepunt in een besluit dat tot stand kwam tijdens het concilie van Toulouse in 1229 en verstrekkene gevolgen had. Voor de katharen en waldenzen was het gebruik van de Bijbel bijzonder belangrijk. In alle geloofszaken en zaken die betrekking hadden op het dagelijks leven beriepen ze zich op de Bijbel als het hoogste gezag. De geestelijkheid kreeg door dat de Schrift de basis was van de tegenstand tegen de Kerk van Rome en besloot daarom om leken het Bijbellezen te verbieden. Wel mocht men de Latijnse Psalter en andere delen van het brevier lezen. Verder werd vastgesteld dat geen enkel deel van de Bijbel vertaald mocht worden in de taal van het gewone volk. In

theorie gold deze verordening plaatselijk, maar het werd een voorbeeld voor vergelijkbare maatregelen die elders werden ingesteld. In de praktijk werden de beperkingen wijdverspreid toegepast en als algemeen geldend opgelegd. Het Concilie van Trente van 1545 tot 1563 maakte de verordeningen absoluut en verklaarde de Latijnse Vulgata tot enige gezaghebbende versie van de Bijbel en stelde dat elke katholiek uitsluitend en onvoorwaardelijk de Bijbeluitleg van de Kerk moest aannemen.

De enorme woede die het bezit en het lezen van de Bijbel opwekte, laat ons zien hoe belangrijk het Woord van God is in het leven van de plaatselijke gemeente. Duidelijker dan in andere perioden van de geschiedenis van de Gemeente zien we hier hoe de strijd om een gemeentegetuigenis te handhaven gelijk is aan de strijd om de Bijbel zijn rechtmatige plaats te geven. Rome probeerde de gewone man en vrouw de Bijbel volledig te ontzeggen. Het protestantisme heeft daar nooit in mee willen gaan, maar als de Bijbel aan niemand die hem wilde hebben, ontzegd werd, werd telkens weer het gezag van de Bijbel aan de kant geschoven door een kerkorde die er bovenop geplaatst werd, of door verkeerde uitleggingen van mensen die er duidelijk op uit waren om hun interpretaties door te laten gaan voor verlichte godsdienst. Wanneer dat het geval is, zoals tegenwoordig, gaan de betekenis, het doel en de levenskracht van de gemeente verloren. Maar waar de Schriften hun rechtmatige plaats herkrijgen, is er een terugkeer naar die eenvoudige orde, het leven en het gezag, die in de tijd van Handelingen der apostelen voor de groepen gelovigen zo kenmerkend waren.

De waldenzen en vergelijkbare groepen gelovigen hadden een grote en blijvende invloed, waardoor de waarheid van de Schrift zich snel verspreidde en het aantal gemeenten bijzonder toenam. Vooral in de eerste helft van de veertiende eeuw namen zij toe als nooit tevoren en hun geestelijk onderwijs bereikte velen die niet direct bij de kring van deze gemeenten zelf aangesloten waren. Straatsburg en Keulen dienden lang als centra van leven en onderwijs. Het bovenmatige gezag dat de Roomse kerk zich had aangewend en de tegenstand hiertegen van de kant van sommige wereldlijke leiders droegen ertoe bij dat de ogen van velen geopend werden voor de richting waarin de waarheid gezocht moest worden. Waar de wereldlijke gezaghebbers met hen sympathiseerden en een standpunt innamen tegen de inbreuk van het katholicisme op

hun vrijheid, konden de gemeenten zich ontwikkelen en het Woord des levens verspreiden in een betrekkelijk vredig tijdperk.

Het gezag van de Roomse kerk kwam in zijn volledigheid tot uitdrukking in de theologie van Thomas Aquinas. Zijn invloed doet zich tot op de dag van vandaag gelden. Zijn werken worden gebruikt als basis van het theologische onderwijs van de Roomse communie. Aquinas begon zijn grote theologische werk rond 1265 en stierf in 1274, voordat het was voltooid. Hij was een eenvoudig man van veel gebed, maar desondanks een prooi van de ergste dwaling. Meer dan wie ook stemde hij in met het gebruik van aflaten, een gebruik dat tot groot verderf en moreel kwaad leidde, zodat het een van de directe aanleidingen werd voor de opschudding van de Reformatie. Volgens Aquinas was de verdienste van Christus en de heiligen een verzameling goede werken, die ervoor gezorgd hadden dat hun gunsten door de goede kerkambten overgebracht konden worden op strafbare zondaren, om de straf die zij vanwege hun slechte daden verdienden, te verlichten, hetzij in in dit leven hetzij in het vagevuur. Het duurde niet lang of de verkoop van aflaten was een schandelijke commerciële zwendel geworden, die rijk en arm plunderde en de schatkist van de kerk en de portemonnees van gewetenloze geestelijken vulde. Aquinas leerde dat om behouden te worden men zich aan de Roomse paus moest onderwerpen. Dit werd nog eens officeel bekrachtigd in een bul die was opgesteld door paus Bonifatius VIII in het jaar 1302. Het was te verwachten dat oprechte zoekers naar de waarheid in opstand kwamen en, omdat mannen en vrouwen door de prediking van het Woord ware vrede in Christus vonden, groepen gelovigen zich snel in aantal zagen toenemen.

Het concilie van Toulouse had in het jaar 1229 de procedure van de inquisitie gesystematiseerd en toen de tijd rijp was, was alles klaar om deze tegen de 'ketteren' in te zetten. De omstandigheden namen een voor de Roomse kerk gunstige wending toen in het jaar 1348 Karel IV, iemand die bereid was om elke pauselijke gril te ondersteunen, keizer werd van het Heilige Roomse Rijk. Er werd meteen actie ondernomen om vastbesloten alle christelijke groeperingen uit te roeien, en de inquisitie werd met duivelse efficiëntie uitgevoerd. Velen werden overgehaald tot het katholicisme. Anderen werden gemarteld en tot de brandstapel veroordeeld, totdat Rome aan het eind van de veertiende eeuw dacht de

overwinning behaald te hebben. Maar hier en daar konden gelovigen schuilen tegen de storm. Het onderwijs van John Wycliffe in Engeland en Jan Huss in Bohemen oefenden een krachtige invloed uit in deze landen, en vele gelovigen zochten daar de vrijheid om God te dienen. Maar dat brengt ons naar een volgend hoofdstuk in ons verhaal.

Samentrekkende wolken

Zelfs binnen de Roomse kerk gingen er stemmen op om op te staan tegen het onverantwoord gebruik van gezag en de overduidelijk kwade praktijken die de norm schenen te zijn. Een van de belangrijkste figuren onder hen was Marsilius van Padua, die enige tijd rector van de universiteit van Parijs is geweest, en arts van beroep was. In 1324 publiceerde hij zijn *Defensor Pacis*, waarin hij zijn radicale opvattingen uiteenzette, opvattingen die paus Clemens VI omschreef als de ergste ketterij die hij ooit gelezen had. Marsilius toonde aan dat het hoogste gezag van geloof en wandel de Bijbel is. De Gemeente is de kring van hen die hun vertrouwen stellen op Christus, niet de kerkelijke organisatie met haar pausen, bisschoppen en geestelijken. De laatstgenoemden hebben daarom geen enkel gezag om vast te stellen wat christelijke waarheid is of om gehoorzaamheid aan hun verordeningen af te dwingen. Deze ambten waren feitelijk van menselijke oorsprong. Petrus had geen speciale plaats onder de apostelen en geestelijke hiërarchie was vreemd aan het Woord van God. Het uiteindelijke gezag in de gemeente is het voorrecht van het gehele gezelschap van christenen, vertegenwoordigd in een Algemene Raad.

Marsilius zou zijn opvattingen ongetwijfeld met de dood hebben moeten bekopen, ware het niet dat hij de bescherming genoot van de keizer, tot zijn dood in het jaar 1342.

John Wycliffe

John Wycliffe werd in de jaren dertig van de veertiende eeuw geboren in de buurt van Richmond in Yorkshire. Hij ging studeren aan een van de faculteiten van de universiteit van Oxford, waar hij zich buitengewoon onderscheidde. Zijn academische kwaliteiten waren zodanig dat in Engeland waarschijnlijk niemand zijns gelijke was in zijn tijd. Als

jongeman werd hij al gegrepen door de kracht van de Schrift en hij nam zich voor om anderen te geven wat hij zelf had ontvangen. Als leraar theologie aan de universiteit had hij alle gelegenheid om de weg van het geloof uit te leggen, en zijn moed en transparante, vrome karakter onderstreepten krachtig wat hij leerde. Onbevreesd toonde hij aan hoe de Roomse geestelijkheid het Woord van God had uitgebannen en drong erop aan dat het weer zijn rechtmatige plaats zou krijgen in de kerk.

In 1374 werd Wycliffe rector te Lutterworth. Daar predikte hij het Woord tot een steeds wijdere kring. De bron van het geloof, zo leerde hij, is het evangelie van Jezus Christus. De paus kan zich niet zomaar gezag toeëigenen, maar moet zich, door het Woord van God, aan Hem onderwerpen, zoals ieder ander. Dergelijke onderwijzing, die zich snel onder het volk verspreidde, dreigde de hele positie van de Roomse kerk te ondermijnen. Die raakte dan ook verontrust. In 1377 werd Wycliffe beschuldigd van ketterij. Die beschuldiging werd later ingetrokken, omdat hij respect had afgedwongen bij de regering en hij haar gezag met succes verdedigd had ten koste van dat van Rome (Wycliffe was een begaafd politicus). Een andere reden was dat hij geliefd was bij velen onder het gewone volk.

Wycliffe zette zijn bediening voort met nog grotere ijver dan voorheen. Het ene na het andere traktaat vloeide uit zijn pen, in het Latijn en in het Engels. Maar wat verreweg zijn belangrijkste werk was, was de publicatie van de eerste Engelse Bijbel, de vrucht van zijn vurige verlangen om het Woord van God te zien verschijnen in de taal van het gewone volk. Het is niet bekend hoeveel van de vertaling die zijn naam draagt ook werkelijk het werk van Wycliffe zelf was, maar dat doet er weinig toe. Hij was zeker de inspiratiebron, onder Gods leiding, achter deze gedenkwaardige onderneming en het weerspiegelt zo duidelijk zijn grote liefde voor de Here, zijn rechtzinnigheid en zijn geestelijk inzicht. Wycliffe kende geen Hebreeuws of Grieks, maar was een goede geleerde in het Latijn. De vertaling, die voltooid werd tussen 1382 en 1384, was van de Latijnse Vulgata. Het werk werd met blijdschap en in wijde kring ontvangen, en de Geest van God begon op een nieuwe wijze te werken.

Wycliffe zelf kreeg steeds meer licht door zijn diepe omgang met de Schriften, vooral in zijn latere levensjaren, toen hij zich toegedeedde op diepere overdenking van Gods Woord. Lange tijd had hij de leer van

de transubstantiatie verkondigd, maar toen hij door het Woord van de Waarheid overtuigd werd van de waarheid, verklaarde hij deze leer met grote kracht tot onbijbelse, godslasterlijke misleiding en in 1381 publiceerde hij zijn afwijzing ervan in een traktaat.

Het belangrijkste aspect van Wycliffes onderwijs was wel zijn onwrikbare erkenning van het absolute gezag van de Bijbel. De uitleg van de Schrift is niet voorbehouden aan een mens of organisatie; de betekenis van de Schrift wordt duidelijk gemaakt door de Heilige Geest, aan hen die Christus als het Licht hebben ontvangen en die Gods Woord tegemoet treden in een nederige en gezeggelijke geest. Behoudenis, zo stelde Wycliffe, is door geloof, maar het bewijs van geloof is een heilige levenswandel. Hij scheidde geloof niet van werken, maar toonde aan, net als de apostel Jacobus, dat het laatste het onvermijdelijke gevolg is van het eerstgenoemde. Hoewel hij tot zijn dood priester in de Rooms Katholieke kerk was, zag Wycliffe de gemeente niet als de uiterlijke kerkelijke organisatie waarvan de paus het hoofd was. Hij geloofde dat de gemeente bestond uit het hele gezelschap van de uitverkorenen, en dat haar enige Hoofd Christus is. In de zichtbare uitdrukking van die gemeente op aarde erkende de Schrift slechts twee ambten, oudsten en diakenen, en iedere gelovige had het recht tot directe toegang tot God door genade in Christus. Alle gelovigen zijn priesters.

Het grootste voorrecht dat een mens kon hebben, zei Wycliffe, was om het Woord te prediken. Om het evangelie naar de afgelegen dorpen te brengen, zond hij zijn 'arme predikers' uit. Ze gingen eenvoudig gekleed en aten sober, om zo het nieuwe leven in Christus te verkondigen en het tegelijkertijd in hun levens te laten zien. Ze werden later door hun tegenstanders 'lollarden' genoemd, waarschijnlijk een spotnaam, wat 'babbelaars' betekent. De mate van populariteit van de lollarden was een maat voor de honger naar de waarheid van het Woord van God die de Heilige Geest in de harten van rijk en arm, geleerd en ongeleerd, bewerkt had. De inhoud van hun prediking was niet louter veroordeling van Rome, maar de positieve uiteenzetting van het evangelie van genade dat bevrijding en leven bracht. Ze erkenden een bediening als haar gezag alleen afhankelijk was van de Bijbel en als God er geestelijke opbouw door kon bewerken voor allen met een luisterend oor en een gehoorzaam hart. Er ontstonden groepen die zich baseerden op getrouwheid

aan de Schriften, waarvan sommige lange tijd bleven bestaan, ondanks dat de predikers door vervolging verjaagd werden. Het lezen van de Schriften in het Engels werd een ernstig vergrijp.

Wycliffe stierf op de laatste dag van 1384. Hij was toen nog steeds rector te Lutterworth. Dat hij een natuurlijke dood gestorven was, was, in zekere mate, te danken aan Edward III, omdat hij volhield dat een koning van Engeland de baas was over zijn gebied. Ook was het te danken aan de instabiliteit van de Roomse kerk in die tijd. Anders was hij zeker door toedoen van zijn kerkelijke vijanden op beschuldiging van ketterij op de brandstapel terechtgekomen.

In het jaar 1378 begon een van de meest kluchtige schandalen in de geschiedenis van de Roomse kerk, wat het grote Westerse Schisma genoemd wordt. Nadat paus Gregorius XI gestorven was, kwamen er twee pausen, Urbanus VI in Rome, en Clemens VII in Avignon. Beiden meenden zich de ware opvolger van Petrus te mogen noemen. Bijna veertig jaar lang duurde de scheiding voort, waarin de rivalen elkaar vervloekingen naar het hoofd slingerden. Sommige landen steunden de paus in Rome, andere de paus in Avignon. De katholieke wereld stond volledig perplex, wat de 'ketter' even aan de aandacht van de kerk deed ontsnappen. In die korte periode nam de Here van de Gemeente Zijn dienstknecht John Wycliffe vredig tot Zich.

De betekenis van John Wycliffe in de geschiedenis van de geestelijke beweging van de Gemeente was niet zozeer gelegen in zijn houding ten aanzien van Rome. Hoewel hij onbevreesd de misstanden veroordeelde, heeft hij zich nooit van de katholieke organisatie afgescheiden. Zijn betekenis ligt in zijn nadruk op het allerhoogste gezag van Gods Woord. Die nadruk vroeg om een opnieuw erkennen van die plaats van Gods Woord als de enige basis van de Gemeente. Dat zou het enige redmiddel zijn voor de Gemeente van weg te zinken in het moeras van de overbodige riten en het bijgeloof waarin het Roomse geloof was terechtgekomen, om haar weer terug te brengen tot het Bijbelse concept van de gemeente. Het bestaan van de gemeente op plaatselijk niveau is volledig en uitsluitend gebaseerd op het levende Woord. Waar het Woord van God zijn rechtmatige plaats niet krijgt, vervalt de gemeente van hoe God haar bedoelt tot verdorvenheid, en sterft. In de tijd van Wycliffe was de geestelijkheid berucht om haar onwetendheid van de Schrift. En dat was

niet zonder reden, want de vrije toegang tot de Bijbel voor de gewone man zou de ondergang van het Roomse systeem betekend hebben.

Waarom was er zo'n hevige tegenstand tegen de vertaling van de Schriften in de volkstalen? Een van de belangrijkste redenen was de bedreiging die dit met zich mee zou brengen voor het katholieke kerksysteem. Op het Europese vasteland waren er bijvoorbeeld landstaalversies van de Bijbel in omloop onder de waldenzen en andere groeperingen en overal waar het gezag van het Woord werd erkend, deed de paus tevergeefs pogingen om zijn vermeende gezag te doen gelden. Het principe van alleenheerschappij waarop de organisatie van de middeleeuwse kerk was gebouwd, was afhankelijk van de status van het Latijn. De massa kende geen Latijn en was daarom geestelijk afhankelijk van de wil en de interpretaties van de Roomse hiërarchie. Als hen de vrijheid gegeven was om de Schriften in hun eigen taal te lezen en direct op de Heilige Geest te vertrouwen voor de uitlegging ervan, zou geestelijke onafhankelijkheid gestimuleerd worden, wat de wortel van het Roomse gezag zou hebben aangetast. Het katholieke systeem en vrije omgang met Gods Woord gaan niet samen en het is daarom iets volledig anders dan wat de Schrift de Gemeente van Jezus Christus noemt. Omgekeerd is het ook zo, dat het getuigenis van de gemeente gebaseerd is op een hartelijke erkenning van het gezag van de Bijbel. Toen John Wycliffe de Bijbel aan het Engelse volk in de eigen taal gaf, legde hij het fundament voor een herleving van het getuigenis van de gemeente.

Jan Huss

Door het huwelijk van Richard II van Engeland met een Boheemse prinses, Anna, in het jaar 1383, werden nieuwe wegen geopend voor contacten tussen Bohemen en Engeland. Studenten uit Bohemen werden aangetrokken tot de universiteit van Oxford. Hiëronymus van Praag was een van hen. Hiëronymus kwam onder de invloed van het onderwijs van Wycliffe en keerde naar zijn land terug om de 'nieuwe' leer met grote vrijmoedigheid te verkondigen. Zijn trouw in het getuigen van de kracht van het evangelie gaven geestelijk leven en licht aan Jan Huss, die een grote invloed zou gaan uitoefenen op het Boheemse leven, zowel op religieus als op politiek gebied.

Jan Huss werd geboren uit een boeren gezin en klom louter uit eigen

verdiende op tot rector van de universiteit van Praag, een van de voornaamste universiteiten van Europa. Hij was een goed spreker, nam over zijn geloof geen blad voor de mond en zo maakte hij een enorme indruk op het volk. Maar ook werden er nationalistische gevoelens opgewekt, die uitdrukking gaven aan een eeuwenlange wedijver tussen de Duitsers en de Tsjechen. Zo ging de geestelijke kracht van de volgelingen van Jan Huss gepaard met een politiek aspect, dat geestelijk minder gezond was en later voor betreurenswaardige ontwikkelingen zou zorgen.

Het vurige betoog van Huss en zijn onbevreesde vermaning ten aanzien van de streken van de geestelijkheid brachten hem natuurlijk in conflict met de Roomse kerk. Hij werd door de paus geëxcommuniceerd en de geschriften van Wycliffe, die de bron van zijn 'ketterij' vormden, werden in het openbaar verbrand. Maar hij kreeg de steun van de koning van Bohemen en van het overgrote deel van het volk. Bohemen was in verwarring. De opening van het Concilie van Konstanz, dat in 1414 zou beginnen, naderde, en de door het onderwijs van Wycliffe en Huss ontketende situatie in Bohemen werd op de agenda gezet. Huss werd uitgenodigd om deel te nemen en hem werd vrijgeleide beloofd door de keizer van het Heilige Roomse Rijk, Sigismund. Hij vond dat het zijn plicht was om getuigenis af te leggen van de waarheid voor het gezelschap van heersers en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders. Maar hij werd misselijk bedrogen. Zijn 'vrijgeleide' deed hem in een smerige kerker belanden op een van de mooie eilandjes van het meer van Konstanz. Tegelijkertijd ontving het Concilie een 'openbaring van de Heilige Geest' dat de kerk niet gebonden is aan een belofte aan een ketter, wat de kerkelijke leiders zeer goed uitkwam.

Huss werd wreed behandeld, maar niets kon hem ertoe aanzetten om terug te nemen wat hij naar het Woord van God had onderwezen. Met grote standvastigheid en heldhaftigheid bleef Hij trouw aan Zijn Heer. In 1415 werd Huss, nadat hij tijdens een dienst openlijk te schande was gemaakt, naar de brandstapel geleid, waar hij de martelaarsdood stierf. Niet lang daarna volgde Hiëronymus van Praag, die Huss tot het licht had gebracht, hem op dezelfde wijze.

De manier waarop Huss en Hiëronymus behandeld waren, wakte de grootst mogelijke afkeur op in Bohemen en leidde tot snelle ontwikkelingen onder hun volgelingen. Er ontstonden verschillende partijen,

waarvan de twee grootste bekend zijn komen te staan als de utraquisten en de taborieten. Beide partijen kenmerkten zich door een vermenging van geestelijke principes en vertrouwen op vleeselijke middelen. De utraquisten hadden meer de neiging om een compromis te sluiten met Rome en werden uiteindelijk door de paus als staatskerk erkend. Er werden wat concessies gedaan. Zo werd het recht verleend aan een ieder om brood en beker te ontvangen in de viering van het avondmaal, een praktijk die de katholieke communie natuurlijk vreemd was. Maar eigenlijk kwam vrijwel alles weer in handen van Rome. De taborieten danken hun naam aan het plaatsje Tabor, dat hun centrum was. Zij hielden veel meer vast aan de principes van Wycliffe en Huss dan de utraquisten. Zij lieten zich tot geen enkel compromis met Rome verleiden, maar in hun strijd voor het geloof lieten zij de geestelijke wapenuitrusting liggen en namen het zwaard op. De paus richtte een leger op om ze te onderwerpen, maar onder de bekwame generaal Jan Zizka drongen ze het terug. In 1434 werden ze in een gevecht met de utraquisten verslagen.

Buiten deze betreurenswaardige conflicten om, die zo vreemd waren aan de geest van Christus, waren er anderen die verkozen om de weg van het lijden te gaan en weigerden om te proberen de geestelijke strijd met vleeselijke wapens aan te gaan. Deze mensen kwamen meestal uit de groepen van de hussietenbeweging die het meest geestelijk gezind waren, zowel utraquisten als taborieten, en ook uit de waldenzen. Ze gingen door met het zoeken van Gods leiding ten aanzien van evangeliseren, gemeentoorde en het dagelijks leven, vanuit de Schriften. Een uitnemend leraar onder hen was Peter Cheltschizki. Zijn begrip van het wezen van de gemeente was Bijbels en helder. Hij stond voor een terugkeer naar de eenvoudige praktijk uit de tijd van de apostelen, toen gelovigen louter op grond van hun persoonlijk kennen van Christus samenkwamen, om versterkt te worden in hun omgang met God en met elkaar, om zo hun opdracht te vervullen om Christus in deze wereld te vertegenwoordigen. Halverwege de vijftiende eeuw stonden deze verschillende groeperingen bekend als de Unitas Fratrum (de broeders des gemenen levens). Ze hadden geen enkele behoefte om een nieuwe stroming of gezindte te stichten, want ze erkenden de volledige eenheid van geest met christenen in elk land, waar ze ook maar gevonden werden. Wel verklaarden ze zich afgescheiden van de kerk van Rome.

De groepen gelovigen bloeiden niet alleen in geestelijke zin op, maar ook in andere aspecten. Onder hen waren mensen met groot intellect en anderen hadden een hoge functie en waren kapitaalkrachtig. Men besteedde veel aandacht aan onderwijs. Nauw verbonden met deze gemeenten werden in Noord-Duitsland en Nederland scholen opgericht, die alom geroemd werden om hun hoge standaard. Hun doel was onderwijs te geven dat gebaseerd was op het evangelie van Christus. Erasmus was een leerling aan een van zulke scholen in Deventer. Maarten Luther had groot respect voor de geschriften van sommigen van deze gelovigen.

Vroeg in de zestiende eeuw wist paus Alexander VI de koning van Bohemen te overtuigen dat de toenemende invloed van 'de broeders' een bedreiging vormde voor zijn troon. Nogmaals werden zij het slachtoffer van vervolging, niet alleen door de Roomse kerk, maar ook door de utraquisten. Ook onder 'de broeders' waren er die geestelijk afgleden, van wie velen zich mengden in de gewapende strijd tussen de protestantse en rooms-katholieke machten van Centraal-Europa. De protestanten werden verslagen in 1547. De oorzaak van de uiteindelijke ondergang van wat men de 'hussgezindte' in Bohemen zou kunnen noemen, was het schijnbare onvermogen van de geestelijke nakomelingen van Huss om hun trouw aan Christus vrij te houden van politieke verwickelingen. "... want allen, die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen" (Matt. 26:52).

Maar er zit een andere kant aan het verhaal. Door de eeuwen heen heeft God een overblijfsel bereid waardoor een getuigenis jegens Hem bewaard is gebleven en Zijn voornemens uitgewerkt zijn. Het effect van oorlog en vervolging was dat sommige getrouwe gelovigen verstrooid werden naar streken waar ze nieuwe gelegenheid vonden om van Christus te getuigen. Sommigen vestigden zich in Polen en begonnen een werk dat zich over het hele land verspreidde. Een ander overblijfsel van 'de broeders' werd het geestelijke voorgelicht van de Moravische beweging in een latere eeuw.

Het werk rond Wycliffe en Huss was slechts de voortzetting van een getuigenis van het evangelie dat nooit uitgedoofd was geweest. De wijdverspreide sympathie die de beweging onder hoog en laag had opgeroepen was tegelijkertijd een maatstaf voor de toenemende walging die

de pauselijke corruptie verwekte. Er was geen profeet voor nodig om te voorspellen dat deze groeiende ontevredenheid op een dag tot een hoogtepunt zou komen. De onvermijdelijke Reformatie kwam dichterbij. Ondertussen was er een andere kracht in het spel van een wereldlijkere aard, die meehielp de weg te bereiden.

De Renaissance

De naam Renaissance, wat hergeboorte betekent, wordt gegeven aan de herleving van interesse in kunst en klassieke literatuur die over Europa heen ging tijdens de veertiende eeuw. Een groot aantal factoren gaf de aanzet tot deze nieuwe geest, maar het kreeg een grote stuwkracht in het jaar 1453, toen Constantinopel ingenomen werd door de Turken en vele geleerden naar het Westen vluchtten, die niet alleen vele onschatbare Griekse manuscripten met zich meebrachten, maar ook de invloed van hun eigen denken. Europa was burgerlijk geworden in haar interesses en kijk op het leven. maar plotseling braken vergezichten van een nieuwe wereld door de duisternis heen. Een nieuw tijdperk brak aan, een tijdperk van nieuwsgierigheid, avontuur en honger naar onderwijs. Dit was het tijdperk dat kunstenaars voortbracht van een onvergelijkbaar hoog niveau, zoals Michael Angelo en Leonardo da Vinci. In diezelfde periode werd de boekdrukkunst uitgevonden, wat de verspreiding van de nieuwe kennis enorm vergemakkelijkte en versnelde. De Bijbel kon nu in oplagen van duizenden uitgegeven worden. In de tijd van Wycliffe, toen zijn vertaling nog met de hand uitgeschreven moest worden, was dat ondenkbaar.

De herleving van interesse in kunst en de Griekse en Latijnse klassieken had ook slechte kanten. Het zette sommigen aan om christelijke waarden te verlaten en bezig te gaan met heidense levensidealen, wat leidde tot moreel verval. Zo werd de Renaissance bekend om zowel haar cultuur als haar losbandigheid. Maar onze interesse gaat meer uit naar een ander gevolg van het 'nieuwe denken'. Het zette mensen vrij van de banden waarmee de Roomse kerk hun denken had bekneld, en er ontstond een nieuwe ontdekkingsgeest naar de betekenis van het Woord van God. Men wilde daarvoor verder zoeken dan de onvolmaakte Latijnse Vulgata en terug gaan naar de oorspronkelijke bronnen. Een van de beste uitvloeisels van de Renaissance waren de reeds genoemde scholen van

‘de broeders’. Daar werd de nieuwe liefde voor schoonheid verbonden met de onderwijzingen van Christus, waardoor schoonheid iets van haar diepere betekenis kreeg. Voor godsvrucht is meer nodig dan cultuur; cultuur zonder Christus leidt tot opgepoetst heidendom.

Erasmus

Een van de opmerkelijkste christelijke ‘humanisten’ (zoals de toegewijden van het nieuwe denken werden genoemd) was Desiderius Erasmus. Hij werd omstreeks 1467 geboren in Rotterdam. Erasmus was sterk beïnvloed door het onderwijs dat hij in Deventer genoten had en was bijzonder leergierig. Aan het eind van de eeuw vertrok hij naar Engeland, waar hij onder de invloed kwam van de briljante John Colet. De uitleg van de brieven van Paulus die Colet aan de universiteit van Oxford gaf, maakte op hem grote indruk. Colet wees het schandelijke gedrag van de geestelijkheid af en legde de nadruk op het gezag van de Schriften. Door zijn invloed begon Erasmus aan zijn grootste werk, de vervaardiging van het Griekse Nieuwe Testament, voorzien van eigen annotaties, samen met een nieuwe vertaling in het Latijn. Het bestuderen van de Schriften werd nu tot een heel ander niveau verheven. Mensen konden nu de exacte bewoordingen lezen die geleid hadden tot het ontstaan van de Gemeente en ze vergelijken met het grote kerkelijke systeem dat hen in zo’n wrede greep hield.

Erasmus was voor de vertaling van de Schriften in de volkstalen. Ook gebruikte hij zijn denkvermogen en uitdrukkingsvaardigheid om het bijgeloof en de dwaling van de kerk te bekritisieren en belachelijk te maken. Maar er was iemand nodig die sterker was dan hij om een reformatie te bewerken. Erasmus had een helder inzicht in het kwaad van Rome, wijdde vele van zijn geschriften aan de noodzaak van verandering binnen de kerk, maar typeerde zich te veel als passieve geleerde om zover te gaan dat hij brak met de kerk die hij bekritiseerde. Zijn bijdrage aan de Reformatie is onmiskenbaar, hoewel hij dat misschien zelf niet zo bedoeld had. De nadruk die Wycliffe en anderen gegeven hadden op het allerhoogste gezag van het Woord van God kreeg door het Griekse Nieuwe Testament een nieuwe impuls. Tegelijkertijd opende het Griekse Nieuwe Testament de weg voor een beter begrip van de inhoud ervan. De verduidelijking van het Woord van God opende de weg voor een

nieuwe uitdrukking van het leven van Christus in Zijn volk dat in Zijn Naam samenkomt.

Het verlangen van Erasmus naar hervorming binnen de katholieke kerk, en zijn volharding daarin, heeft zo zijn tegenhangers gehad, zowel voor als na zijn tijd, tot op de dag van vandaag. Als de geschiedenis ons iets leert dan is het wel dat grote instituten moeilijk te veranderen zijn. Ze veranderen wel, maar onvermijdelijk ten kwade, door de tijd bewerkt, zodat dat wat er in het begin nog van God was, afbrokkelt tot iets wat puur van de mens is. Rome is zeker veranderd door de tijd heen, maar niet in de richting van de eenvoud van de vroege gemeenten. Hetzelfde geldt voor de grote secties binnen dat wat men nu het protestantisme noemt. Er is verandering opgetreden, maar altijd richting de heerschappij van de mens, niet van God. De gemeenten die afstamden van de prediking van Jan Huss raakten verward in de politieke veten van die tijd, waardoor de effectiviteit van hun getuigenis verzwakte. In elke eeuw moest God opnieuw mensen uit de grote stromingen tot Zichzelf roepen. Dat doet Hij nog steeds.

William Tyndale

William Tyndale was een medestudent van Erasmus in Oxford. Hij werd waarschijnlijk begin jaren negentig van de vijftiende eeuw geboren in de valei waar de rivier de Severn in uitmondt. Erasmus was bekend in Oxford en het was daar dat zijn Griekse Nieuwe Testament een warme ontvangst kreeg, en ook dat Tyndale tijdens het bestuderen van dit omstreden boek de veranderende kracht van het Woord van God ervoer, wat de rest van zijn levensloop en werk zou bepalen en wat de grondlegging zou betekenen van de Reformatie in Engeland. Al gauw verzamelde zich een vriendenkring om hem heen om samen het Griekse Nieuwe Testament te lezen. De geestelijkheid kreeg door dat de erkenning van het gezag van God door de directe openbaring van Zijn Woord hun eigen gezag bedreigde en sloeg alarm. Tyndale week uit naar Cambridge. Ook daar vond hij enkelen die door de kracht van de Schriften waren aangeraakt en andere leergierigen. En ook in Cambridge begon het licht van het getuigenis te schijnen.

De tegenstand van de geestelijkheid nam toe en er werden vernieuwde pogingen gedaan om de invloed van het beroemde werk van Erasmus

teniet te doen. De grootste tegenstander was niemand minder dan kardinaal Wolsey, officieel vertegenwoordiger van de paus en opperste rechter van Engeland. Zijn beroemde geschrift *Ego et meus rex* (Ik en mijn koning) geeft enig idee over de macht die hij had in het land. Wolsey had ook een geestdriftige ambitie om 'de zetel van Petrus' te bemachtigen, dus kwam het hem eigenlijk goed uit dat hij een aanleiding had om de naam te krijgen van de grote voorvechter van de katholieke rechtzinnigheid en de dappere verdediger tegen de 'onzalige ketterij' van de Bijbel.

Tyndale verliet Cambridge en keerde terug naar zijn geboortestreek, waar hij werk vond aan het huishouden van Sir John Walsh op Sodbury Hall, voor een periode van ongeveer achttien maanden. Sir John en Lady Walsh namen hem aan als onderwijzer van hun kinderen. Het gezin Walsh had zich toegelegd op gastvrijheid, en Sir Johns hoge positie, leergierigheid en gulheid lokten allerlei edelen en geleerden naar zijn huis en tafel. Daar gingen de gesprekken gewoonlijk over de brandende vragen van die tijd, het nieuwe denken, Luther, Erasmus en de Schriften. Tyndale had met zijn gevatheid altijd een groot aandeel in de levendige conversatie, en bekrachtigde zijn argumenten met verwijzingen naar het Griekse Nieuwe Testament, waarvan hij altijd een exemplaar bij zich had. Sir John en Lady Walsh stonden bijzonder positief tegenover de gezichtspunten van de onderwijzer van hun kinderen. Het was te verwachten dat Tyndale de gramschap zou opwekken van kerkvorsten en geestelijken die aan de tafel in de grote eetzaal van Sodbury Hall samenkwamen. Het feit dat hun eigen slechte Bijbelkennis voortdurend werd blootgelegd, maakte hen nog onvriendelijker naar deze nederige geleerde, die met zijn lenige hersens altijd een antwoord paraat had vanuit het Woord van God, op de bijgelovige dwalingen van de katholieke priesters. Tyndale was geschokt om te zien hoe onwetend de geestelijkheid was van de Bijbel, maar dat spoorde hem tegelijkertijd aan tot het gedenkwaardige besluit om zijn leven toe te wijden aan het verstrekken van Gods Woord aan het volk van Engeland in de eigen taal. Op Sodbury Hall begon hem pas echt de onwetendheid onder de priesters te dagen en het was daar dat hij, als reactie op een hemelgergende uitspraak van een zogenaamd geleerde theoloog, die speciaal gestuurd was om hem te bekeren, de onsterfelijke woorden sprak: "Als God mijn

leven spaart, duurt het niet lang voordat ik ervoor gezorgd heb dat een ploegknecht meer van de Schriften kent dan u.”

Om zijn door God gegeven taak uit te kunnen voeren, moest Tyndale zijn land ontvluchten toen hij nog maar ongeveer dertig jaar oud was. De rest van zijn leven leefde hij in ballingschap en probeerde hij met onverzettelijke vastberadenheid zijn doel te bereiken onder onvoorstelbaar moeilijke omstandigheden en teleurstellingen. Er werd voortdurend op hem gejaagd. Hij verhuisde van plaats naar plaats om maar niet ontdekt te worden en ervoor te zorgen dat zijn dierbare manuscripten niet in beslag werden genomen. In 1526 werd de eerste editie van zijn Engelse Nieuwe Testament gepubliceerd, en de boeken werden Engeland binnen gesmokkeld, waar ze door vrienden gedistribueerd werden. Velen van hen moesten hun verlangen om God door Zijn Woord tot het volk te laten spreken met de dood bekopen. In een rechterlijk bevel verbood de bisschop van Londen Tunstall het bezit van het Engelse Nieuwe Testament en waarschuwde hij het volk tegen dat ‘verderfelijke en kwade vergif’. De geleerde en staatsman Thomas More werd door Tunstall gedrongen om het op te nemen voor de kerk. More bracht de laatste jaren van zijn leven door met het weerleggen van Tyndales werk, maar zijn inspanning was, ondanks al zijn literaire kunsten, tevergeefs. Hij beweerde dat de vertaling van het Nieuwe Testament vol fouten zat. Het zoeken naar fouten, zei hij, is als het zoeken naar water in de zee. Maar een onbevooroordeeld onderzoek in latere jaren gaf Tyndale ruimschoots gelijk wat betreft de vertaling uit het Grieks en ook zijn Engelse vertaling van het oudtestamentische Hebreeuws. Tyndale was de eerste die toegaf dat er in een feilbare, menselijke vertaling altijd wel onvolmaaktheden voorkomen en hij drong erop aan dat er correcties gemaakt moesten worden als men betere bewoordingen vond om de betekenis van het origineel uit te drukken. Maar in feite heeft geen enkele versie zoveel invloed gehad op de verschijning van de ‘Authorized Version’ dan het werk van Tyndale. Deze ‘King James Version’ bestaat voor het grootste deel uit de onveranderde bewoordingen van Tyndale.

William Tyndale kwam aan zijn einde op de manier die hij verwacht had. Hij werd verraden door een landgenoot, hem werd ketterij ten laste gelegd en werd daarvoor veroordeeld. In het jaar 1536 werd hij te Vilvoorde in de buurt van Brussel van zijn gevangenis naar de plaats

van executie geleid. Hij werd vastgebonden aan een groot houten kruis en kreeg een strop om zijn nek. Er werden takkenbossen rondom zijn lichaam gelegd. Er werd een teken gegeven, waarop de beul het touw aantrok en Tyndale zijn heerlijke beloning binnenging. De brandstapel werd aangestoken en het onaanzienlijke lichaam dat zo'n grote ziel had gehuisvest, veraste.

Tijdens Tyndales laatste levensjaren op het Europese continent gebeurde er veel in Engeland. Hendrik VIII was verbolgen over het huichelachtige optreden van de paus in de scheidingsprocedure van zijn toenmalige echtgenote, waardoor deze mislukte. Uiteindelijk verbrak hij de band van Engeland met de Roomse kerk, in het jaar 1534, door de 'Act of Supremacy' op te stellen, een wet die de koning verklaart tot het hoofd van de kerk van Engeland. De ban op de Engelse Bijbel werd opgeheven, zij het voor een korte tijd, en Miles Coverdale gaf in 1535 de eerste druk uit van de volledige versie van de Schriften in het Engels. Hij baseerde zijn vertaling op het grote werk van Tyndale van het Nieuwe Testament en een gedeelte van diens Oude Testament. Coverdales Bijbel was de eerste Bijbel die in Engeland vrij mocht circuleren en dat gebeurde ook, juist in de tijd dat Tyndale de martelaarsdood stierf te Vilvoorde. In 1538 werd het koninklijke besluit uitgevaardigd dat in elk kerkgebouw een exemplaar van de Bijbel moest komen te liggen en beschikbaar moest zijn ten behoeve van het onderricht van een ieder die deze wenste te lezen. Tyndale moet zich verblijd hebben in de hemel, om te zien dat de arbeid waarvoor hij zijn leven gegeven had, eindelijk vrucht droeg.

Hendrik VIII wordt wel 'de vader van de Engelse Reformatie' genoemd. Daar zit wel wat in, als men onder de Reformatie de verbreking van de religieuze band tussen Engeland en Rome verstaat. Maar deze zwaarlijvige, losbandige monarch, die zo gemakkelijk zijn vrouwen en onderdanen, zowel protestanten als katholieken, opofferde om zijn koninklijke lusten uit te kunnen leven, was zeer zeker niet de vader van de geestelijke beweging, waarbij mannen en vrouwen die wedergeboren waren door de kracht van de opgestane Christus rondom hun Here konden samenkomen om de wereld het getuigenis te laten zien van een verheerlijkte Heiland in de gemeente. Geestelijke reformatie is gebaseerd op stevigere grond, de grond van het Woord van God dat leeft en

tot in eeuwigheid blijft. Het was Tyndale die God gebruikte om in de Engelssprekende wereld van de zestiende eeuw het stevige fundament te leggen waarop Hij opnieuw kon bouwen. Vanaf die Pinksterdag dat de Gemeente ontstond, is dat fundament en de gemeente die daarop gebouwd is, nooit afwezig geweest in de wereld, zoals we gezien hebben, en dat ondanks alle pogingen van de aartsvijand om haar omver te werpen. En met de komst van het Reformatietijdperk kwamen er subtiele, reformatie-eigen aanvallen op het getuigenis van een levende gemeente.

De welkome regen van de Reformatie

We zijn nu toe aan de gebeurtenissen rond de Reformatie zelf. Eigenlijk hebben we er al een behandeld, want het middelpunt van alles wat voor de Reformatie echt van betekenis is, is een Boek, niet een man of mannen. Over het algemeen wordt onder de Reformatie verstaan de grote breuk die een hoofdbestanddeel van het christendom in twee kampen verdeelde, de katholieken en de protestanten. De geschiedenis waar wij ons mee bezig houden, heeft voornamelijk betrekking op iets anders, namelijk het natrekken van de geestelijke geschiedenis van de geestelijke Gemeente door de eeuwen heen, een Gemeente die is blijven getuigen, terwijl strijd en schandalen de kerkwereld verscheurden en machtige religieuze systemen opkwamen en omvielen. In zekere zin blijft een groot deel van de verandering die de Reformatie teweeggebracht heeft buiten beschouwing. Toch heeft de Reformatie gezorgd voor een geheel nieuwe atmosfeer en een nieuw godsdienstig denkbeeld in vele delen van de christelijke wereld. Als we hier geen aandacht aan zouden besteden, zouden we ons ontdoen van kennis van de achtergrond waartegen de geestelijke beweging van de Gemeente moest voortgaan, en van de nieuwe problemen waarmee zij geconfronteerd werd vanaf de tijd van de Reformatie.

Ook is het belangrijk om de verschillende vormen te zien waarin de Reformatie tot stand kwam in verschillende landen. In vele plaatsen bleef veel van het oude en overbodige bestaan, hoewel Rome met al haar grovere misstanden overwonnen was. In andere plaatsen was er een terugkeer naar bepaalde Bijbelse principes, wat niet alleen het individu de vrije toegang gaf tot het genadeheil, maar wat ook ten minste een gedeeltelijke terugkeer bracht tot het gezamenlijke leven van gemeenschap dat zo'n duidelijk kenmerk was van de vroege gemeenten. Om deze verscheidene elementen waaruit de Reformatie is opgebouwd, te

begrijpen, moeten we kijken naar de levens van sommigen van de grote hervormers zelf.

Maarten Luther

Maarten Luther werd in het jaar 1483 geboren als zoon van een mijnwerker. Hoewel zijn vader arm was, besloot deze om zijn zoon een opleiding te geven tot rechtsgeleerde. Zo ging Maarten, nadat hij de basisschool had afgerond, in het jaar 1501 naar de universiteit van Erfurt. Vanaf zijn jeugd schijnt Luther een diep besef van de werkelijkheid van geestelijke dingen gehad te hebben. Zijn diepe zondebesef en zijn verlangen naar innerlijke vrede leidden hem er uiteindelijk toe om de voor hem uitgestippelde loopbaan te verlaten en toe te treden tot de augustijnse kloosterorde Eremites te Erfurt. Daar legde hij zich ijverig toe op de behoudenis van zijn ziel door boetedoening, vasten en gebed. De Duitse augustijnen vertegenwoordigden de betere kant van het kloosterleven, werden wijd en zijd gerespecteerd, legden nadruk op prediking en bevatten enkele diep geestelijk ervaren mannen. Een van hen was Johannes von Staupitz, overste van de orde. Op een dag, tijdens een inspectieronde van het klooster, zag hij Maarten Luther gewikkeld in een hevige geestelijke worsteling om zijn behoudenis. Von Staupitz raadde hem aan om de Bijbel te lezen en wees hem direct op Christus door Wie alleen behoudenis is en gemeenschap met God. Door het lezen van de brief van Paulus aan de Romeinen scheen het licht in Luthers hart en vond hij vrede met God. Rechtaardiging was door geloof alleen.

Luthers diepe ervaring werd versterkt door zijn studie van de Schriften, en hij bleek een uitmuntende gave te hebben om te prediken. Door de geestelijke ommekeer in zijn eigen leven begon hij natuurlijk zijn traditionele geloof en de waarde van het hem omringende religieuze instituut met bijbehorend instrumentarium onder de loep te nemen. En vanzelfsprekend vond hij uit dat deze ernstige gebreken vertoonden. Dit gebeurde in de tijd dat hij lezingen hield over de Bijbel op de universiteit van Wittenberg, en gewichtige bijval kreeg van zijn toehoorders.

In het jaar 1517 vond Luther een goede gelegenheid om op praktische wijze uitdrukking te geven aan zijn geloof. Paus Leo X had geld nodig, heel veel geld. Hij was begonnen met de bouw van de sint-pieter en het zakgeld voor zijn eigen buitensporige bestedingen raakte op. De

verkoop van aflaten was een bron van inkomsten gebleken, dus werd besloten om deze pauselijke handel uit te breiden. Ter bevordering van dit idee werd een dominicaanse monnik ingezet, Tetzal genaamd, een bekwame verkoper, die in de buurt van Wittenberg ventte met gewiekste verkooppraatjes en achterbakse grappen, zoals het rijmpje: “Als ’t muntje in het kistje klinkt, het zieltje in de hemel springt.”

Het was de laatste strohalm, maar tegelijkertijd een ideale aanleiding om de hele zaak aan het licht te brengen als een gigantische fraude. Luthers geest was vol van zijn ervaring van goddelijke genade en was woest over deze godslasterlijke aanmatiging. Hij probeerde de keurvorst van Saksen in actie te laten komen, maar dat mislukte. Daarop timmerde hij zijn vijffennegentig stellingen vast op de deur van de slotkapel van Wittenberg, wat de sluizen opende van de vloed van generaties lang opgekropte gevoelens tegen paapse onderdrukking. Aflaten, zo leerde Luther, kunnen noch schuld noch straf van God kwijtschelden. Alleen waarachtige bekering brengt vergeving, en voor de vergeven zondaar zijn aflaten waardeloos. Vrienden drukten exemplaren van de stellingen en ze werden over heel Duitsland verspreid. Eindelijk was er iemand die uitdrukte wat zovelen wel wisten, maar niet durfden uit te spreken.

Luther werd in het jaar 1518 door Rome op het matje geroepen, maar de wijze raad van vrienden voorkwam dat hij ging; het zou zeker zijn veroordeling geworden zijn. De paus verwees de zaak naar zijn vertegenwoordiger in Duitsland, en Luther verscheen voor hem in Augsburg, waar hij werd gevraagd om de stelling terug te nemen dat de paus geen macht kan uitoefenen door middel van aflaten en dat alleen de verdiensten van Christus voldoende zijn om behouden te worden. Hij weigerde dit te doen en vluchtte terug naar Wittenberg. Aanvankelijk was Luther niet tegen het hoofdschap van de paus, maar toen hij de grond naging waarop de pauselijke positie gebaseerd was, kwam hij tot de conclusie dat deze bijzonder wankel was. Halverwege de negende eeuw werd een verzameling verklaringen gepubliceerd die werden toegeschreven aan de beroemde zevende eeuwse aartsbisschop Isidorus van Sevilla. Er stonden besluiten in die van pausen en concilies uit de eerste eeuw zouden zijn. Ook bevatte deze bijzondere verzameling de Donatie van Constantijn, waarin, zo werd beweerd, Constantijn de onderwerping gebood van alle kerkleiders aan paus Sylvester en zijn

opvolgers en bovendien Sylvester de macht schonk over het gehele Westerse Romeinse Rijk. De hele zaak was een bijzonder slimme vervalsing, en blijkbaar het werk van een hoog geschoold persoon. Maar men was in die tijd niet kritisch, en alles werd over het algemeen als echt en oprecht geaccepteerd, tot de vijftiende eeuw, toen de Renaissance de geest van onderzoek opwekte, en de reusachtige misleiding aan het licht kwam. Toch was de enorme macht van Rome, zowel in kerk als staat, en de overdreven aanmatigheden van de geestelijkheid, voor een groot deel gebaseerd op deze valse verklaringen.

Ondertussen werd Luther gesterkt door de steun van een man die zijn levenslange vriend zou worden en een grote invloed zou uitoefenen op de voortgang van de Reformatie. Philippus Melanchthon kwam in het jaar 1518 naar Wittenberg als professor in het Grieks. Hij was een bijzonder verlegen en teruggetrokken persoon, maar ook een uitmuntend geleerde. Vrijwel vanaf het begin van zijn Wittenbergse tijd zette hij zijn opmerkelijke gaven in voor de zaak van Luther. Het is moeilijk om twee mensen te vinden die zo van karakter verschilden dan Luther en Melanchthon, maar Luthers gedreven, vurige persoonlijkheid en Melanchthons intellectuele bekwaamheid en kalme vastberadenheid vormden samen een enorm krachtig en effectief koppel.

In 1519 werd in Leipzig een debat gevoerd tussen Johann Eck, een bekwaam voorvechter van de katholieke zaak, en Andreas Karlstadt, een aanhanger en collega van Luther uit Wittenberg. Luther woonde het debat bij en werd vergezeld door een student als zijn lijfwacht en Melanchthon. Karlstadt had zich niet al te goed voorbereid en de snel denkende Eck bewees zichzelf bijna de meerdere. Maar de unieke oprechtheid van Luther overheerste. Toch wist de slimme Eck hem genadeloos tot een uitspraak te dwingen, waar hij zich niet meer uit kon redden. Dat ging als volgt. Eck stelde de vraag of Luther het hoogste gezag van de paus afwees. Het antwoord was ja. Daarop vroeg Eck of hij daarom instemde met de visie van Jan Huss, die het Concilie van Konstanz wegens ketterij veroordeeld had. Het antwoord was wederom bevestigend. Was, vroeg Eck, Luther daarom van mening dat het Concilie Huss verkeerd had behandeld en het Concilie van de kerk dus feilbaar was? Luther kon niet anders dan bevestigend antwoorden, tenzij hij een hopeloos compromis sloot en de hele zaak waarvoor hij stond daarmee krachteloos

maakte. Hij was op een uitgekookte manier klem gezet om ronduit het pauselijk gezag en dat van de concilies af te wijzen. De onherroepelijke verklaring was gemaakt. Nu zou hij vrij gezet zijn van de gebondenheid van kerkelijke tirannie. Vanaf nu zou hij direct voor de heerschappij van Christus buigen en Zijn Woord zou zijn enige gezag en gids zijn.

Terwijl de verbolgen katholieken “Ketterij!” schreeuwden en in Rome de excommunicatie werd opgesteld, gaf Luthers vurige geest uitdrukking aan zijn opvattingen in een stroom van publicaties die Europa op zijn grondvesten zouden doen schudden. Zijn drie beroemdste geschriften zijn “Aan de christelijke adel van de Duitse natie over de verbetering van de christelijke natie”, “Over de vrijheid van een christen” en “De Babylonische gevangenschap van de kerk”. Zonder blad voor de mond te nemen bekritiseerde hij hierin de misstanden en verkeerde leerstellingen van Rome. Hij eiste radicale hervorming, wees op het gezag van de Schriften, rechtvaardiging door geloof en het priesterschap van alle gelovigen. De veroordeling van de paus arriveerde, maar hier was een ‘ketter’ die zich niet zo gemakkelijk naar de brandstapel liet leiden. Iets anders moest aan het vuur geloven. Buiten Wittenberg werd een kampvuur gemaakt, waarop de in monnikstenuë geklede Luther, omringd door sympathisanten, provocerend afschriften van de pauselijke excommunicatie gooide, tezamen met de valse verklaringen en de canonieke wet. Inwoners van Wittenberg en studenten van de universiteit keken goedkeurend toe. De plaatselijke overheid gaf geen teken van verzet. Het was duidelijk dat niet alleen Luther, maar een aanzienlijk deel van Duitsland in een toestand was van kerkelijke rebellie.

Terwijl het debat in Leipzig bezig was, werd Karel V gekroond tot keizer van het Heilige Roomse Rijk. Hij was een trouwe Rooms-katholiek en de machtigste monarch op aarde in die tijd. Toch werd zijn gezag nog beperkt door de macht van de prinsen van de deelstaten. Een van hen was Frederick de Wijze, keurvorst van Saksen, van wie Luther een onderdaan was. Hij was een meesterlijk diplomaat en iemand die geloofde dat een man zijn eigen huis op orde moest hebben. Karel stond voor een dilemma. Aan de ene kant was hij tegen Luther en zijn volgelingen, en werd hij voortdurend door Rome aangedrongen om, naar zijn plicht, de reeds door de paus uitgesproken veroordeling van Luther uit te voeren. Aan de andere kant dreigde er oorlog met buurland Frankrijk,

en Karel wilde geen nederlaag riskeren door de machtige Duitse deelstaat, die Luther steunde, buiten te sluiten. Het gevolg was dat Luther in 1521 voor de Rijksdag van Worms werd gedaagd. Daar werd hij grof behandeld en werd hem gelast om zijn geschriften te herroepen. Zijn weerwoord was hetzelfde als wat Jan Huss een eeuw eerder gegeven had, namelijk dat hij niets zou terugnemen tenzij het als in tegenspraak met het Woord van God aangetoond kon worden. Hem was vrijgeleide beloofd, dus hij mocht vrij gaan, maar hij werd wel in de rijksban gedaan om gearresteerd en gestraft te worden, en zijn werken moesten in beslag genomen worden. Het was te danken aan de beperkte macht van Karel en de kracht van Frederick de Wijze dat de keizerlijke verordening niet uitgevoerd kon worden. Op weg naar huis werd Luther 'gearresteerd' door vriendschappelijke boden van Frederick, en werd in veiligheid gebracht op kasteel de Wartburg. Daar hield hij zich bijna een jaar lang schuil. In die periode vertaalde hij het Nieuwe Testament in het Duits. Een vertaling van het Oude Testament zou later volgen.

Terwijl Luther op de Wartburg vertoefde, ging het leiderschap van de hervormingsbeweging over op Karlstadt. De nieuwe bezem begon, samen met bereidwillige medewerkers, alles wat naar Rome rook uit te vegen, en wel met zo'n uitzinnige opwindung, dat de hele gemeenschap in een toestand van opschudding geraakte. Het stadsbestuur smeekte Luther om terug te keren. En dat deed hij. Zijn prediking had zo'n kracht, dat de orde binnen acht dagen was hersteld. Luther had de situatie onder controle. In de jaren die erop volgden, zou Luther sommige veranderingen waarmee Karlstadt was begonnen, doorvoeren, maar eerst bracht hij veel terug tot de oude kerkorde.

Een ander soort oproer zou de Reformatie spoedig veel kwaad berokkenen. De zogenaamde boeren opstand van 1524 tot 1525 had in directe zin weinig te maken met Luther, maar de hervormer en zijn volgelingen kregen de schuld. Eerst liet Luther zich bewegen om te bemiddelen in het geschil, maar toen later uitspattingen bleven volgen, drong hij er in een fel pamflet bij de prinsen op aan de opstand genadeloos de kop in te drukken. Het resultaat was een vreselijk bloedbad, en Luthers verschrikkelijke dwaasheid kostte hem de aanhang van een groot deel van het gewone volk.

In 1526 hield Karel V de Rijksdag te Spiers (Speyer) om de zaak van

Luther en zijn volgelingen af te handelen. Maar de Rijksdag stelde een verordening op ter versoepeling van de houding tegenover de hervorming, wat inhield dat de vorst van iedere deelstaat de vrijheid had om de godsdienstige zaken van zijn eigen domein te regelen. In het jaar 1529 werd de tweede Rijksdag te Speyer gehouden, waar de katholieke meerderheid gebood dat geen verdere veranderingen in de staten werden doorgevoerd. De staten die luthersgezind geworden waren, mochten dat blijven, maar roomse kerkgang moest er worden toegestaan, en katholieke staten mochten niet veranderen. Tegen deze stelling diende een evangelische minderheid een protest in. Van dit protest is het woord protestant afgeleid. Zo werd Duitsland verdeeld in twee kampen. De protestante vorsten vormden de ene partij, de katholieken de andere. Beide partijen waren bereid hun zaak te vuur en te zwaard te verdedigen.

Tegen deze achtergrond van de lutherse beweging steekt zo duidelijk de kracht en moed van Luther zelf af, waarmee hij de Bijbelse openbaring ten volle onder de aandacht bracht. Het was de openbaring die zo'n krachtige ommekeer in zijn eigen leven gebracht had, dat ieder individu behouden wordt door geloof in Christus alleen. Tegelijkertijd is het duidelijk dat er vele hindernissen genomen moeten worden om deze nadruk op een persoonlijk leven met Christus ook te laten leiden tot een terugkeer tot de Bijbelse opvatting over de gemeente. Luther zag wat de erkenning van het gezag van de Bijbel betekende voor de behoudenis van het individu, maar zag hij ook de betekenis voor de basis en het leven van de gemeente en, zo ja, had hij de moed om de Bijbelse weg tot het uiterste te gaan?

Door toedoen van Luther waren de gevoelens tegen de Rooms-Katholieke kerk gerezen en was er een publieke opstand uitgebroken, maar dit had niet alleen een geestelijke achtergrond. Rome had zich schuldig gemaakt aan de grofste uitbuiting van het gewone volk, naast theologische dwaling. De opstand van de Reformatie in Duitsland had daarom niet alleen godsdienstige, maar ook onderliggende sociale en politieke oorzaken. Het overgrote deel van Luthers volgelingen zal heus overtuigd zijn geweest dat de Roomse kerk hen had misleid met betrekking tot geestelijke zaken en dat Luther gelijk had, maar dat wil niet zeggen dat iedereen ook dezelfde geestelijke ervaring had gehad als Luther. In feite is het zeker dat dat niet het geval was. Luther zelf zei

later: “Het aantal van hen die met ons begonnen zijn en blij waren met onze leer was tien keer groter dan nu; nu blijft nog geen tiende deel van hen standvastig.”

We hebben al gezien hoe Luther, in het begin van zijn zoektocht naar geestelijke waarheid, zich aangetrokken voelde tot ‘de broeders’. Maar door de grote druk die later op hem werd uitgeoefend, raakte hij deze hang naar oorspronkelijkheid kwijt. In de zware tijd van harde strijd met Rome maakte Luthers nederigheid plaats voor onstuimig dogmatisme, dat net zo koud was als dat van zijn tegenstanders. Wel moet eraan worden toegevoegd dat de Reformatie op geen andere wijze had kunnen plaatsvinden. Er was zeker meer nodig dan de beschaafde Erasmus die zei dat er wel verandering en verbetering moest komen, maar dat iedereen rustig en gematigd moest blijven. Er was vrijmoedig en daadkrachtig optreden nodig voor deze zaak. Maar juist door de zo onmisbare vrijmoedigheid kwam Luther in politieke verwickelingen terecht en raakte hij op het terrein van volksaangelegenheden, wat zijn aandacht aftrok van het najagen van een louter geestelijk doel. De lutherse kerk die hij oprichtte, was een compromis tussen zijn Bijbelse idealen en wat hij als zijn aardse verplichtingen beschouwde. Hij nam vele dingen van Rome zelf over, dingen die vreemd zijn aan de Bijbel en verkeerd zijn. Het ontwikkelde zich tot iets dat ver verwijderd is van de gemeenten van het Nieuwe Testament, een feit dat de hervormer zelf erkende, een mengelmoes van godsvrucht en goddeloosheid, een kerkelijk systeem dat aan de staat gebonden was en gekenmerkt werd door eenzelfde intolerantie als de Roomse.

Het is belangrijk op te merken wat Luther schreef in het jaar 1526: “De juiste evangelische orde kan niet aan iedereen gepresenteerd worden, maar alleen aan hen die ernstig en vastbesloten zijn om christen te zijn en die het evangelie met woord en daad belijden. Zij moeten zich laten inschrijven en apart samenkomen, in één huis, voor gebed, Schriftlezing, om te dopen, deel te nemen aan het avondmaal en ander christelijk werk te verrichten. Binnen zo’n orde is het mogelijk hen die zich niet christelijk gedragen, op te merken, te vermanen, te herstellen of uit te sluiten, volgens de regel van Christus (Mat. 18:15). Hier kan men ook gezamenlijk aalmoezen afdragen, uit gewilligheid, die dan uitgedeeld worden aan de armen, naar het voorbeeld van Paulus (2 Cor. 9:1-12).

Hier is het niet noodzakelijk om veel of kunstig te zingen. Hier kan kort en eenvoudig de doop en het avondmaal gehouden worden, en alles kan volgens het Woord en in liefde geschieden. Een dergelijke gemeente kan ik echter nog niet beginnen en oprichten, omdat ik er niet de juiste mensen voor heb. Maar mocht het zover komen dat ik het moet doen en ertoe gedrongen word, dan zal ik graag mijn deel bijdragen. Ondertussen zal ik ertoe oproepen, mensen er enthousiast voor maken, het verkondigen en het stimuleren, totdat de christenen het Woord zo ernstig nemen, dat ze zelf zullen uitvinden hoe ze het moeten doen en voortzetten.”* Luther had een veel dieper inzicht in het wezen van de Gemeente dan wat hij ervan in praktijk gebracht wenste te zien. Het lijkt zinloos om te bedenken wat er gebeurd was als Luther een andere weg had gekozen, maar zijn staatskerk, die beheerst werd door burgerlijke macht, was gedoemd om een bron van grote geestelijke zwakheid te worden.

Ulrich Zwingli

Zwitserland was in naam een deel van het Heilige Roomse Rijk, maar was een van de meest vrije delen van Europa en was zo goed als onafhankelijk. In zijn atmosfeer van vrijheid groeide de Reformatie welig, en de Zwitserse Reformatie zou de onbetwiste winnaar worden van de hele protestantse beweging.

Ulrich Zwingli werd in het jaar 1484 geboren in het Zwitserse dorp Wildhaus. Nadat hij uitmuntend geslaagd was aan de universiteiten van Wenen en Basel, werd hij eerst aangesteld als parochiepriester van Glarus en daarna aan de kathedraal van Zürich. In zijn vroege jaren had hij wat contact met groepen ‘broeders’, of, zoals zij vaak genoemd werden, ‘wederdopers’ wat een misleidende term is. Konrad Grebel, een van hun belangrijkste leiders, was een tijd lang goed bevriend met Zwingli en was bekend om zijn bediening in Zürich, waar deze ‘broeders’ talrijk waren. Zo kwam Zwingli veelvuldig in aanraking met hen die ernaar streefden hun levens en samenkomsten direct volgens de Schriften te ordenen en gedurende een zekere periode dacht hij diep na over de doop. Het is opmerkelijk dat zijn reformatieleer in latere jaren gebaseerd was op zijn uitdrukkelijke overtuiging dat de Schriften de uiteindelijke maatstaf

* Geciteerd door E.H. Broadbent in “The Pilgrim Church”.

voor het christenleven bevatten. Of hij ook ten volle alle consequenties aanvaardde van wat hij leerde, is een andere zaak, maar het is een feit dat hij veel verder dan Luther ging inzake het doorvoeren van hervorming volgens Gods Woord. Luthers respect voor Gods Woord staat niet ter discussie, maar in zekere zin werd dit overschaduwd door de grote gebeurtenis van zijn radicale bekeringservaring. De subjectieve ervaring domineerde over een objectieve getrouwheid aan het Woord van God. Daardoor was hij bereid om praktijken toe te staan die niet uitdrukkelijk in de Bijbel verboden worden, terwijl Zwingli van mening was dat de dingen alleen zo moeten gaan zoals ze in de Bijbel voorgeschreven worden.

Het eigenlijke hervormingswerk van Zwingli begon in Zürich in het jaar 1522. Hij wees het bijgeloof van de Roomse kerk met kracht af en bracht zijn strijd naar voren in een openbaar debat. Hij werd krachtig bijgestaan door de kantonoverheid, die de door Zwingli voorgeschreven principes invoerde en richtte een onafhankelijke kerk op onder toezicht van de burgerlijke macht. Doordat Zwingli er sterk op aandrong dat gemeentepraktijken in overeenstemming moesten zijn met Bijbels voorbeeld was de hervorming in Zwitserland veel radicaler dan die onder Luther tot stand werd gebracht. Gewaden, beelden, relikwieën, de mis, het priestercelebaat en kerkelijk toezicht gingen allemaal op de vuilnisloop, en het prediken van het Woord werd centraal gesteld.

Maar er was ook een ongelukkige kant aan de veranderingen. Zwingli was naast hervormer ook nationalist en politicus. Hij predikte sterk tegen de rekrutering van zijn landgenoten in huurlingenlegers van buitenlandse mogendheden. Het samengaan van zijn godsdienstige overtuigingen met landspolitiek leidde uiteindelijk tot de oorlog tussen het protestantse en het katholieke kanton, waarin hij in het jaar 1531 zijn leven verloor. Zijn omgang met de broedergemeenten in zijn vroege jaren moet hem toch enig licht gegeven hebben over de ware aard van de Gemeente, maar zijn wereldlijke belangen hebben in hem een onomkeerbaar proces in gang gezet dat hem tot een voorstander van het staatskerksysteem maakte, waarin het Bijbels functioneren van de gemeente verloren ging. Als lidmaatschap van een gemeente gekoppeld wordt aan nationaliteit en burgerlijk recht, kan dan werkelijk gezegd worden dat de samenleving van 'christenen' die daaruit voortvloeit een

gemeente is in nieuwtestamentische zin? Het hele idee van een staatskerk staat recht tegenover het fundament van de plaatselijke gemeente, namelijk dat deze een groepering van mensen is die verenigd zijn vanwege hun geestelijk leven met Christus.

Zwingli's denkbeeld van de christelijke samenleving is een illusie. Het is onmogelijk dat burgerlijk bestuur het hoogste gezag heeft in gemeenteaangelegenheden, ook al handelt het volgens Bijbelse principes. De christelijke samenleving en de gemeente zijn niet synoniem. De Bijbelse gemeente is alleen dat overblijfsel dat geroepen is uit de wereld tot gemeenschap met Christus om van Hem te getuigen. We hebben geen Bijbelse grond om te geloven dat de gemeente ooit synoniem zou moeten zijn aan de christelijke samenleving van een gekerstend land. Ook is er van iets dergelijks in de meer dan negentien eeuwen tellende geschiedenis van het leven van de gemeente geen voorbeeld te vinden. De opvatting van Zwingli, en ook die van Calvijn, heeft de wijdverspreide gedachte onder christenen voortgebracht van een onderscheid tussen een zichtbare en een onzichtbare gemeente, waarbij de laatstgenoemde de ware gemeente is, die geen concrete uitdrukking heeft op aarde, en de eerstgenoemde het grote samenvoegsel is van goed en slecht, waarheid en dwaling, dat wat in de grote kerken van het christendom gevonden wordt. Dit onderscheid heeft ertoe geleid dat de gemeente gedegradeerd is tot een niveau waar dingen theoretisch en onpraktisch zijn. Het is een gemeente die in het Woord van God niet gevonden wordt. Maar zo'n onderscheid is wel noodzakelijk, wil men de theorie van een staatskerk, zoals Zwingli die introduceerde, handhaven.

Later zullen we ingaan op de manier waarop onafhankelijke groepen gelovigen door de hervormde kerken behandeld werden. Het onvermijdelijke gevolg van Zwingli's denkbeeld was dat de staatsmacht gebruikt moest worden tegen iedereen die zich niet wilde conformeren aan het kerksysteem, dat door de staat zelf ondersteund werd. De Reformatie bracht, zij het vanuit een ander uitgangspunt, daarom alleen maar een voortzetting van de vervolging teweeg van christenen die vrijheid voorstonden van het dienen van God en het getuigen van Hem, eenvoudig volgens het Woord.

Een verdrietig voorbeeld van de onverdraagzame geest die in die tijd heeste, was de grote strijd tussen Luther en Zwingli over de bete-

kenis van het avondmaal. Luthers opvatting was dat de woorden “Dit is Mijn lichaam” letterlijk genomen moesten worden, en hoewel hij het niet eens was met de Roomse leer van transsubstantiatie was hij van mening dat Christus lijfelijk aanwezig was in de elementen, wat bekend is komen te staan als de leer van consubstantiatie. Zwingli had de thans in evangelische kringen algemeen aanvaarde opvatting, namelijk dat het brood en de wijn puur symbolisch zijn. De strijd werd in een geest van grote bitterheid gevoerd, en de katholieken lachten in hun vuistje, toen ze getuigen waren van een scheuring binnen het protestantse kamp.

Johannes Calvijn

Johannes Calvijn werd in 1509 geboren in Noyon, Picardië, als zoon van een invloedrijke familie die goed bekend stond. Zijn vader wilde aanvankelijk dat hij priester zou worden en met die gedachte stuurde hij hem naar de universiteit van Parijs. Later ging hij rechten studeren in Orleans. Op beide plaatsen onderscheidde hij zich als een briljant student. Door zijn opleiding in de klassieke talen en rechten ontwikkelde hij zijn grote natuurlijke talent dat in latere jaren zo bijzonder gebruikt zou worden toen hij interesse kreeg op theologisch gebied.

Ergens tussen 1532 en 1533 had Calvijn een bekeringservaring die zijn levensdoel radicaal veranderde. Hij was zich zeer bewust van het gezag van de Schriften, en voor hem werd het bestuderen van Gods Woord het allerbelangrijkste. Hij ging terug naar Parijs en sloot zich daar aan bij een groep gelovigen die samenkwam voor Bijbelstudie en gebed. Hun invloed had een belangrijke en vormende uitwerking op zijn geestelijke ontwikkeling. In de groep zat een aantal zeer begaafde mannen en de kring werd ook bezocht door Margareta, koningin van Navarre. De oorsprong van de groep ging zo'n veertig jaar terug, toen de geleerde Jacques Lefèvre godsdienstles kwam geven aan de Parijse universiteit Sorbonne. Lefèvre had vrede in Christus gevonden door het lezen van de Schriften, en verzamelde mensen om zich heen om te luisteren naar zijn vurige en kundige uitleg van het Woord. Hij legde duidelijk uit dat behoudenis tot eeuwig leven door geloof is, lang voordat deze leer in Duitsland of Zwitserland had geklonken door Luther, respectievelijk Zwingli. Het was niet een nieuwe leer; het was de leer van de apostelen. Zo lang was het verduisterd geweest door de leer van

behoudenis door de sacramenten van de kerk, dat het voor vele oren als nieuw klonk. Het veroorzaakte geen geringe opschudding. Onder hen die behoudenis vonden door de bediening van Lefèvre was Guillaume Farel, die later een beroemd prediker van het evangelie zou worden. Hij was degene die in 1536 Johannes Calvijn overhaalde om in Genève te blijven. De tegenstand tegen het groepje in Parijs werd zo hevig, dat een aantal vooraanstaande broeders en zusters, onder wie Lefèvre en Farel, in 1521 de stad uit moesten vluchten. De samenkomsten gingen gewoon door en toen Calvijn zich aansloot bij het gezelschap was Nicolaas Cop, rector van de Parijse universiteit, een van de leidende broeders. Aan het einde van 1533 hield Cop een toespraak waarin hij evangelische zienswijzen naar voren bracht en sterk aandrong op hervorming. Calvijn werd ervan beschuldigd de toespraak geschreven te hebben en moest de stad verlaten. Hij vond in het protestantse Basel een schuilplaats.

Nu had Franciscus I, die om politieke redenen zijn vervolging van de Franse protestanten probeerde te rechtvaardigen, hen beschuldigd van anarchisme, waartegen natuurlijk ingegrepen moest worden door de rechterlijke macht, in het kader van handhaving van de publieke orde. Calvijn vond dat hij zijn gelasterde landgenoten moest verdedigen, en schreef daarvoor in 1536 het opstel "De institutie van de christelijke religie". In dit werk zet hij systematisch de theologie van de Reformatie uiteen, om te laten zien dat het geen nieuwe leerstellingen of dwalingen bevat, maar eenvoudig een terugkeer is naar het geloof en de praktijken van de vroege gemeente. De eerste uitgave van de "Institutie" werd gepubliceerd toen hij nog maar zesentwintig jaar oud was. Later heeft hij het werk uitgebreid tot de uitvoerige verhandeling zoals we haar vandaag de dag kennen en die Calvijn in 1559 voltooide. De Reformatie heeft geen werk van vergelijkbaar kaliber voortgebracht en in vele opzichten blijft Calvijns "Institutie" ongeëvenaard. Dit meesterlijke werk heeft zijn invloed door het gehele protestantisme heen in vele landen doen gelden en het heeft Calvijn tot een uitzonderlijk persoon van het reformatietijdperk gemaakt.

In 1536 reisde Calvijn door Genève, waar hij Guillaume Farel ontmoette. Farel verzocht hem dringend te blijven, en na een innerlijke strijd geloofde hij dat het de wil van God was en stemde hij er mee in. Hij zou de rest van zijn leven in Genève verblijven, behalve de drie jaar

dat hij verbannen werd.

Formeel was Genève protestants geworden, maar veel meer om politieke redenen dan vanwege geestelijke honger van de bevolking. Calvijn probeerde hervorming door te voeren in een kerk die reeds onder het toezicht van de burgerlijke macht stond. Hij geloofde dat de burgerlijke macht een goddelijke instelling was, maar ook dat de kerk op eigen terrein onafhankelijk moest zijn en hij maakte zich sterk voor het recht van de kerk om diegenen onder haar leden te excommuniceren die zich niet aan haar regels hielden. Ook stelde Calvijn een geloofsbelijdenis op die elke burger moest ondertekenen. Deze opgelegde maatregelen wekten bittere tegenstand, wat tot gevolg had dat zowel Calvijn als Farel uit de stad werden gezet. Calvijn ging naar Straatsburg, waar hij drie jaar doorbracht. Ondertussen verslechterden de omstandigheden in Genève en Calvijn werd verzocht om terug te keren. Hij was afkerig van het idee, maar stemde er uiteindelijk mee in. Nu kwam hij in een veel sterkere positie om zijn hervormingen door te voeren. In 1541 werden zijn “kerkelijke ordinantiën” ingevoerd, waarin kerkelijke zaken waren geregeld. De oudsten, die het centrum vormden van Calvijns systeem, werden aangesteld door het stadsbestuur als vertegenwoordigers van de gemeenschap. Deze oudsten vormden samen met het pastoraat de consistorie, die verantwoordelijk was voor kerkelijke aangelegenheden, waaronder excommunicatie. Indien nodig kon de consistorie een beroep doen op de burgerlijke macht om straffen op te leggen.

De ordinantiën waren ongetwijfeld niet helemaal wat Calvijn verlangde. Zijn principe dat de kerkleden hun ambtsdragers moeten kiezen, zou erop kunnen wijzen dat hij minder gezag van het stadsbestuur wenste. Aan de andere kant is het met Calvijns verwarring tussen de gemeente en de christelijke samenleving moeilijk te bepalen waar de invloed van gemeenteleden eindigt en waar die van het stadsbestuur begint. Zeker is het dat hij de overheid toestond en ook aanmoedigde om zich te mengen in godsdienstige kwesties tot op een niveau dat op geen enkele manier te rechtvaardigen is. De wrede zaak van Servetus is een levendige illustratie hiervan. Servetus was een Spaanse arts die een vurig tegenstander werd van Calvijns theologie. In 1553 werd hij in Genève gearresteerd. In een rechtszaak, die eigenlijk een krachtmeting was tussen hem en Calvijn, werd hij tot ketter veroordeeld en verbrand. Calvijn

was het er blijkbaar mee eens dat het burgerlijk gezag uitspraak deed in leerstellige zaken. Excommunicatie van de kerk was daarom niet de uiterste straf. Onenigheid kon zelfs met de dood gestraft worden, en het staatskerksysteem werd onvermijdelijk een middel tot het tiranniseren en vervolgen van hen die zich niet wilden conformeren.

Toch verdient Calvijn veel lof voor wat hij leerde, en de invloed van zijn begaafdheid was tot in verre streken merkbaar. Genève werd een vluchthaven voor de vervolgdten uit vele landen. Mannen als John Knox uit Schotland werden sterk beïnvloed door het inzicht dat God aan Calvijn gegeven had. Knox was een man met een sterk karakter en was voor niets en niemand bang. Hij was een geestelijke reus die waarschijnlijk als geen ander het denken van een gehele natie heeft omgevormd. Hervorming was in Schotland te verwachten. Aan de negatieve kant was er de losbandigheid van de katholieke geestelijkheid die een openbare schande was en om verandering vroeg omwille van het algemeen fatsoen. Maar aan de positieve kant was er de kostbare erfenis van de oude Keltische gemeente (zie pagina's 118-120) die niet was uitgestorven, en ook was er de invloed van Wycliffe die Schotse studenten mee hadden genomen uit Oxford. Deze factoren waren, tezamen met John Knoxs eigen bijzondere begaafdheid om in het gemeentelven datgene toe te passen wat hij uit de Schriften geleerd had, van onschatbaar nut voor de verspreiding van het loutere Woord van het evangelie.

Een van de sterkste punten in Calvijns theologie was de plaats die hij gaf aan de wet in het leven van de gelovige. Hij hield stevig vol dat behoudenis niet is door werken, zoals de Rooms-katholieken geloven, maar door geloof, waardoor de gelovige zich het leven van Christus toe-eigent. Behoudenis is dus niet door werken, maar wel tot werken. Dat een gelovige een leven van gerechtigheid toont, is het bewijs dat hij in Christus is, en de standaard van die gerechtigheid is de wet van God zoals die in de Schriften staat, en die is de gids voor de dagelijkse wandel van de christen. Calvijn legde daarom grote nadruk op karakter. Ook was hij zich bewust van de waarde van gezond onderwijs. Het was een overtuiging die Knox overbracht naar Schotland, wat tot gevolg had dat Schotse boeren en burgers het best onderwezen waren van de wereld. Deze nadruk op een gezond karakter en gezond denken dat beheerst wordt door het gezag van het Woord van God heeft ongetwijfeld som-

mige van de krachtigste levens gevormd die de wereld gekend heeft in de dienst van Christus, en heeft een rijkdom aan Schriftuitleg opgeleverd waarvoor gelovigen overal ter wereld God grote dank verschuldigd zijn.

Het zwakke punt van het calvinistische systeem was de verbinding tussen kerk en staat. Lidmaatschap van een staatskerk moet uiteindelijk vervallen tot een formele aanneming van een geloofsbelijdenis, en als dat eenmaal het geval is, wordt het hele Bijbelse fundament van de Gemeente tenietgedaan. Eenheid wordt dan gebaseerd op een begrip in plaats van het bezitten van geestelijk leven. Calvin deed een beroep op de macht van de staat om de zuivere leer van de kerk te handhaven, maar het is zeer onwaarschijnlijk dat een overheid die alleen in naam christelijk is het lang volhoudt om een instituut te steunen waarover zij geen zeggenschap heeft, maar waaraan zij wel het volle gezag over de vormgeving van de samenleving moet geven. Er zal op die manier een wederkerige invloed van de staat binnen de kerk komen, en die invloed zal tot grief van de staat en tot geestelijke schade van de kerk zijn. Wel moet men zich realiseren dat het idee van een wereldlijke staat nagenoeg onbekend was in de periode van de Reformatie en dat de menselijke natuur altijd een rol speelt, waardoor het niet verwonderlijk is dat de Bijbeluitleg van de grote hervormers gekleurd werd door hun nauwe banden met en strijd tegen burgerlijke machten. Toch waren er anderen, zoals we zullen zien, die hun geloof volledig vrij hielden van politieke verwickelingen.

De grote erfenis van de Reformatie is de vrijheid van toegang tot het Woord van God en de erkenning dat de Bijbel de allerhoogste plaats in moet nemen in het denken en leven van de christen. Luther, Zwingli, Calvin en anderen mogen dan gefaald hebben in het toepassen van Bijbelse principes van het gemeentelven, wel hebben ze gezorgd voor een diep respect voor de Bijbel en voor vrijheid om er Gods gedachten en wegen in te ontdekken, wat de weg gebaad heeft voor anderen om nauwkeuriger het pad van de Schrift te volgen.

De gemeenten gaan door

Terwijl de worstelingen van de Reformatie hun stempel drukten op het christendom, vervolgden andere groepen gelovigen, die weinig te maken hadden met deze grote veranderingsbeweging, hun weg van getuigen van en toewijding aan Christus. Ze waren niet verbonden met Rome en waren dat ook nooit geweest. Ze waren het geestelijk nakomelingschap van degenen die, vanaf de vroegste jaren, een eenvoudig getuigenis hadden gehandhaafd volgens het Woord van God. De eeuwen van hevige Roomse onderdrukking en wrede vervolging van 'ketteren' hadden deze groeperingen voor een groot deel verdreven uit het openbare zicht. De omstandigheden van de Reformatie waren voor hen natuurlijk gunstig, waardoor ze opnieuw tevoorschijn konden komen. Zodoende vinden we in de eerste helft van de zestiende eeuw de opkomst van groepen christenen die een derde, in kracht toenemende stroom van godsdienstig leven vormden, volkomen onafhankelijk van zowel katholieken als protestanten. Omdat ze niets met politiek of gewelddadige georganiseerde strijd tegen de burgerlijke macht van doen hadden, waren ze in de bevoorrechte positie om het Woord van God te kunnen bezien met een veel grotere vrijheid van geest, los van de onbewuste gedachte dat hun interpretatie van de Schrift in harmonie moet zijn met het gerief van sociale en politieke betrekkingen. Over het algemeen noemden deze groepen gelovigen zich eenvoudig christenen of broeders. Maar omdat ze alleen hen doopten die een ervaring van wedergeboorte door geloof in Christus hadden gehad, werden ze gebrandmerkt met de naam anabaptisten, wat 'zij die opnieuw dopen' betekent. Dit verwees natuurlijk naar het feit dat de broeders de doop van kinderen niet als geldig erkenden, waardoor ze zich in de ogen van zowel katholieken als hervormden schuldig maakten aan het voor de tweede keer dopen van degenen die behouden werden door geloof.

Konrad Grebel en Felix Manz

in Zürich waren groepen broeders zeer talrijk en actief. Konrad Grebel en Felix Manz speelden een voorname rol in de bediening onder hen. Beiden behoorden tot een voorname familie in de stad, en beiden waren uitmuntende geleerden. Zoals we al zagen, was Grebel enige tijd een goede vriend van Ulrich Zwingli, maar in Zürich, het centrum van Zwingli's werk, kwamen ze in ernstig conflict met elkaar. Grebel en Manz vonden dat Zwingli veel te behoudend was in zijn poging om terug te keren naar Bijbelse praktijk. Ze waren van mening dat zijn idee van een staatskerk onbijbels was, en ook dat hij een helder inzicht ten aanzien van de doop afwees. In het jaar 1525 waren beide mannen ervan overtuigd dat de Schrift alleen de doop van gelovigen toestond, wat tot gevolg had dat het stadsbestuur opdracht gaf tot een openbaar debat met Zwingli. Het resultaat laat zich raden. Het bestuur maakte een verordening dat alle ouders die hun kinderen nog niet hadden laten dopen, dit moesten doen en dat de dooppraktijk van de broeders zelf verboden was. Voor Grebel en Manz betekende deze verordening niet minder dan dat de mens zichzelf opwierp tegen het Woord van God. Ze weigerden om zich eraan te onderwerpen en gingen met grote vrijmoedigheid door met het onderwijzen van de Schriften. De mensen stroomden toe om hen te horen en velen werden gedoopt ondanks de hoge straffen waarmee zij werden bedreigd. Het jaar daarop beval het bestuur van Zürich dat een ieder die doopte of zich liet dopen, verdrongen moest worden. Een meedogenloze vervolging werd ingesteld, die zich tot ver buiten de grenzen van het kanton Zürich uitbreidde. Toch bleven de gemeenten groeien. Maar Grebel werd getroffen door de pest en stierf in het jaar 1526. Manz werd gearresteerd en verdrongen, als martelaar van het geloof.

Het is bedroevend te zien dat Zwingli, die zelf een vermeend voorman was van het gezag van de Schrift, instemde met deze poging om deze trouwe mensen, die hun levens wilden inrichten volgens Gods Woord, uit te roeien. Hij verzette zich bitter tegen de broeders, maar het lukte hem niet om hen over te halen.

Balthasar Hubmaier

Balthasar Hubmaier, die eens een vriend was van Johann Eck, de Roomse voorman en tegenstander van Maarten Luther, was zowel een

geleerde als bekwaam prediker. In 1519 werd hij dienaar te Waldshut in het Noorden van Zwitserland. Daar onderging zijn leven een grote geestelijke verandering. Hij was sterk beïnvloed door de geschriften van Luther, en schaarde zich onder het lot van de hervormers.

In het jaar 1523 vinden we hem in Zürich, waar hij deelneemt aan het tweede grote openbare debat over hervorming. Zwingli en de zijnen veroordeelden er het gebruik van beelden en de leer van de mis. Hubmaier onderschreef op gepaste wijze de noodzaak van verandering. Hoewel het kantonbestuur voor de hervormers was, vonden ze toch dat er voorzichtig gehandeld moest worden. Zwingli stemde hier mee in. Hubmaier en anderen vonden dat een dergelijke halfslachtige invoering van Bijbelse principes grensde aan compromis, en hoe meer ze hun zienswijzen onder woorden brachten, hoe meer ze tot het standpunt kwamen dat de visie van de zwinglianen te behoudend was en bijdroeg aan de handhaving van de tradities. Kort daarna begon Hubmaier door zijn studie van de Schriften te twijfelen over de doop van baby's. Hij legde zijn twijfels voor aan Zwingli, die, volgens Hubmaiers zeggen, het met hem eens was. Toch zou Zwingli later degenen die de doop van gelovigen toepasten, afwijzen en partij kiezen voor de zware vervolging tegen hen.

In Waldshut kwamen vele gelovigen samen bij Hubmaier thuis voor Bijbelstudie. Al gauw bediende hij een zeer grote groep. Hij toonde aan dat het allerhoogste gezag in het Woord van God lag en dat de gemeente, in haar plaatselijke aspect, het gezelschap was van degenen die door belijdenis van hun geloof en door hun vaste levenswandel lieten zien dat ze deel hadden aan het leven van Christus. Hij keurde elke vorm van vermenging met de staat af. Hij was van mening dat het principe van aardse overheid door God wordt toegelaten en dat de gelovigen zich daarom moeten onderwerpen aan godvrezende machthebbers. Het bestuur van God in de gemeente mag nooit verstrengeld raken met de regering, die menselijk bestuur is in een onvolmaakte wereld. Hubmaier was niet de enige die bekwaam was om het Woord van God te bedienen. Meerdere mannen hadden de bijzondere geestesgave om het groeiende aantal groepen gelovigen te kunnen onderwijzen.

Hubmaier reisde naar verre streken. Waldshut werd getroffen door de boeren opstand, en het geestelijke werk leed er veel schade door. De stad kwam onder katholieke overheersing, maar Basel was een invloedrijk

centrum van geestelijke activiteit, en de beweging nam al gauw grote vormen aan door heel Duitsland heen.

De weerzinwekkende geschiedenis van de Boeren Opstand leverde factoren op die, van menselijk standpunt gezien, bijgedragen hebben aan de toename van groepen gelovigen. We zagen hoe door Luther de winden luwden en hoe hij er bij de stadsvorsten op aandrong om de opstand met het zwaard neer te slaan, wat ze inderdaad deden, met als gevolg een verschrikkelijk verlies van levens. Het resultaat was een diep wantrouwen tegen het lutheranisme in de harten van het overgrote deel van het gewone volk, of ze nu aan de opstand hadden meegedaan of niet. In veel ogen werd de lutherse beweging vanaf nu geassocieerd met de aristocratie en machtswellustige vorsten. Mensen met geestelijke nood keerden zich tot hen die meer tijd besteedden aan geestelijke zaken dan aan het schimmige politieke spel. Velen vonden die geestelijke hulp bij groepen christenen die vaak anabaptisten genoemd werden.

Hubmaier, die voortdurend gedwongen werd om van de ene naar de andere plaats te vluchten, verkondigde het Woord van God waar hij ook ging, en was het middel tot grote geestelijke zegen. Alles bij elkaar werden duizenden gedoopt, begonnen gelovigen samen te komen op de eenvoudige wijze die zij uit de Schriften hadden geleerd. Op een zeker moment werd Hubmaier ontdekt door de aanhang van Zwingli en in de gevangenis gegooid. Daar nam hij, onder marteling, sommige dingen terug die hij had onderwezen, maar later zou hij zich daar weer bitter van bekeren en zocht Hij vergeving en herstel bij de Here. Het lukte hem om Moravië te bereiken, waar hij opnieuw licht bracht aan velen door zijn krachtige prediking, en ook door zijn geschriften. De verspreiding van het evangelie en de toename van christelijke groepen verontrustten zowel katholieken als protestanten, en er werden strenge maatregelen getroffen om met hen af te rekenen. In 1527 werd Hubmaier gearresteerd en naar Wenen vervoerd, waar hij in het openbaar werd verbrand. Een paar dagen later werd zijn vrouw van een brug in de Donau gegooid en ze verdronk.

Johann Denck

De geleerde Johann Denck was nog zo'n hoog begaafde man die hoorde bij de groepen broeders uit de eerste helft van de zestiende eeuw.

In 1523 kreeg hij, toen nog een jonge man van amper vijftientig, een verantwoordelijke baan aan een belangrijke school in Nürenberg. Daar zat de lutherse beweging al stevig in het zadel. Ze werd geleid door André Osiander, een man die veel bereikt had in zijn leven. Denck was geschokt te zien dat, hoewel vele misstanden van het Rooms-Katholicisme waren afgeschaft en Luthers nadruk op behoudenis door geloof sterk was doorgedrongen, er geen daarmee samengaande verbetering was in de moraliteit van het volk. Godsvrucht schitterde door afwezigheid. Het probleem waarmee hij geconfronteerd werd, was een zorg voor een aantal invloedrijke mannen binnen de lutherse kudde zelf.

Maarten Luther had noodzakelijkerwijs en zonder compromis de nadruk gelegd op geloof in Christus als de enige grond van behoudenis, maar hij had deze heerlijke waarheid onvoldoende in balans gebracht met de noodzaak van gehoorzaamheid aan de wil van God, en van goede werken als het onmisbare bewijs van waar geloof. Het resultaat was dat de beweging die hij in gang gezet had van een helder evangelisch karakter afzakte tot formalisme. Geloof werd niet meer dan een mentale instemming met bepaalde artikelen van een geloofsbelijdenis. Philippus Melanchthon, die tot het einde toe Luthers vriend gebleven is, erkende dit feit ronduit en nam radicaal afstand van Luthers zienswijzen. Dat deze verschillen niet leidden tot een beëindiging van de vriendschap was te danken aan Luthers liefde voor zijn jongere broeder, samen met Melanchthons zachtaardigheid en tact. Wel veroorzaakten ze later veel moeilijkheden binnen de lutherse gemeenschap. Ook André Osiander erkende dat een onheilig leven in directe tegenspraak was met behoudenis door geloof, en tegen het einde van zijn bediening stak hij zijn overtuigingen niet onder stoelen of banken. Maar tot dit inzicht was hij nog niet gekomen tijdens zijn verbondenheid met Denck, en toen de laatstgenoemde het licht dat God hem gegeven had, probeerde over te brengen, werd hij openlijk beschuldigd van dwaling. Osiander was zo onbuigzaam, dat hij het voor elkaar kreeg dat Denck uit Nürenberg verbannen werd.

Denck, en anderen die Christus wilden volgen onafhankelijk van de religieuze systemen van die tijd, ondervond kwaadsprekerij en vervolging waar hij ook ging. Zijn vruchtbaarste werk is waarschijnlijk in Augsburg geweest. Een vriend was zo goed om hem daar een

toevluchtsoord te bieden en al gauw ontdekte hij dat de stad verscheurd was door godsdienststrijd tussen drie partijen, namelijk de lutheranen, de zwinglianen en de katholieken. Bovendien leed de stad aan allerlei andere vormen van verdorvenheid. Denck was blij toen hij temidden van deze jammerlijke verwarring enkele mensen ontmoette die niet alleen bezig waren met hun geloof in Christus te definiëren, maar ook met Hem te volgen, en met hen begon hij als gemeente samen te komen. Er waren in Augsburg al andere samenkomsten van gelovigen, met wie Denck zich geestverwant voelde. Door een bezoek van Balthasar Hubmaier werd hij overtuigd van de waarheid betreffende de doop, en hij bleef van groot nut voor de opbouw van het volk van de Here. De gemeenschap van gelovigen groeide snel, waarschijnlijk niet in het minst door de anathema's en beschuldigingen die de drie strijdende groepen elkaar over en weer naar het hoofd slingerden. Er was blijkbaar weinig plaats voor de geest van Christus en het evangelie in de prikkelbare groepen die ooit ontstaan waren rond persoonlijkheden van goede mannen, en zij die de genade van Christus hadden ervaren, verlangden naar de innerlijke vrede die komt door rondom Hem samen te komen.

Het was Denck niet vergund om voor onbepaalde tijd in Augsburg te blijven. Vervolging dreef hem genadeloos van plaats tot plaats, maar overal vond hij getrouwe gelovigen in Christus en kon hij hen dienen. Uitgeput door zijn ingespannen bestaan stierf hij, nog een jonge man, in het jaar 1527 in Basel.

Eén ding waar Denck zich diep van bewust was, was zijn afhankelijkheid van de Heilige Geest in het begrijpen van de Schriften. Een intellectuele benadering van het Woord van God minachtte hij absoluut niet. Tegelijkertijd erkende hij dat het Woord alleen door volledige afhankelijkheid van Christus en onderwerping aan Zijn wil een middel wordt tot geestelijk leven en groei. De levensstandaard van de Schriften werd zeker weerspiegeld in zijn leven. In zijn prediking en geschriften ter verdediging van de waarheid verlaagde hij zich nooit tot die geest van bitterheid die een ontkenning is van de waarheid en die zo algemeen was in zijn tijd. Luther en Zwingli, die zwoeren dat ze voor de zaak van Christus opkwamen, mogen elkaar verwensingen toegeslingerd hebben, Johann Denck had besloten dat hij, in Gods genade, nooit een vijand zou maken van een broeder in Christus. Hij betreurde het van zichzelf

dat hij het zo moeilijk vond om, in zijn menselijke zwakheid, zich niet haatdragend uit te laten als reactie tegen onrechtvaardige tergingen.

Michael Sattler

Michael Sattlers naam wordt verbonden met een conferentie van gelovigen die in Baden gehouden werd in het jaar 1527 waarin verschillende geloofsartikelen zijn opgesteld. Nu hebben we duidelijk willen maken dat de naam 'gelovigen', 'broeders', of 'anabaptisten', zoals ze vaak genoemd werden, niet verwijst naar enig georganiseerd systeem van christengemeenschappen. De verschillende groeperingen kwamen op verschillende wijzen tot stand door de bediening van verschillende mensen, maar ze hadden die ene gezamenlijke verbondenheid van geestelijk leven dat een ieder had ontvangen door geloof in Christus. Vanzelfsprekend waren er daardoor verschillen tussen de verscheidene groepen, hoewel ze één waren in de fundamentele zaken betreffende de gemeenschap met Christus en de trouw aan Zijn Woord. Het is daarom niet mogelijk om een precieze formulering te maken van leerstellingen en die toe te schrijven aan 'de broeders' in het algemeen. Toch geven de artikelen die we zojuist genoemd hebben een goede aanwijzing van het wezen van hun geloof, terwijl ze tegelijkertijd niet van een zodanig beperkt karakter zijn dat ze degenen die ze onderschreven tot een sekte brandmerken.

De zeven artikelen houden in dat

1. Alleen diegenen mogen gedoopt worden die wedergeboren zijn door het werk van Christus.
2. De plaatselijke uitdrukking van de Gemeente is een gezelschap van zulke wedergeboren mensen van wie het dagelijks leven in overeenstemming is met het geloof dat ze belijden. Hun gemeenschap wordt gesymboliseerd in hun gezamenlijke deelname aan de tafel van de Heer, waardoor ze het verlossende werk van Christus gedenken.
3. Er moet tucht toegepast worden in de gemeenten, en de hoogste tuchtmaatregel is excommunicatie.
4. Het volk van de Here moet een leven hebben dat afgescheiden is van de zonde van de wereld en het dienen van het vlees of iets dat een compromis met het geloof zou betekenen. Daarbij

inbegrepen is een afscheiding van de riten van de Roomse, lutherse en zwingliaanse groeperingen.

5. De ambtsdragers van de plaatselijke gemeente moeten aangesteld worden door de gemeente, en het is hun taak om de gelovigen op te bouwen door de onderwijzing en prediking van het Woord.
6. Gelovigen mogen niet hun toevlucht nemen tot geweld, noch om zichzelf te verdedigen, noch door op bevel van de staat deel te nemen aan oorlog.
7. Gelovigen mogen niet zweren en ook moeten ze geen rechtszaak beginnen.

Hier zien we gedachten waarvan vele vandaag de dag als normale christelijke praktijk geaccepteerd zijn onder een breed scala van geloofsgroeperingen. Ze vertegenwoordigen inderdaad principes die nooit verdwenen zijn daar waar mensen de Schriften aannamen als hun enige standaard en wilden leven in overeenstemming met hun onderwijzing. Maar in de religieuze wereld van de zestiende eeuw in het algemeen, zelfs met zijn strijdvaardige protestantisme, werden zulke ideeën beschouwd als ongehoord en ketters en veroorzaakten ze het gewelddadigste misbruik en de wreedste vervolging tegen hen die ze onderschreven.

Michael Sattler was eerst monnik geweest, maar toen hij het nieuwe leven in Christus vond, maakte dat van hem een ernstig prediker van het Woord onder 'de broeders' in vele streken. Maar dat betekende ook dat hij het lot zou delen met anderen die de weg van discipelschap en het dienen van de Here waren gegaan. Later in hetzelfde jaar als de conferentie in Baden werd hij gearresteerd in Rottenburg en vanwege zijn geloof veroordeeld tot het wreedste doodvonnis van pijniging en verbranding. Zijn vrouw werd kort daarna door verdrinking om het leven gebracht.

Niet alleen de leiders van 'de broeders' hebben geleden. Vele anderen die de waarheid durfden te volgen, deelden in hetzelfde lot. Alles bij elkaar werden duizenden geëxecuteerd, en duizenden anderen werden geslagen, letterlijk gebrandmerkt, gemarteld en uit hun huizen verdreven. In 1529 vaardigde keizer Karel V te Spiers (Speyer) het bevel uit dat zijn ambtenaren diegenen die oud genoeg waren om het te begrijpen en die zich opnieuw lieten dopen of anderen doopten zeer streng moesten straffen. Ouders die weigerden om hun kinderen te laten dopen, moesten op dezelfde wijze behandeld worden. Ook werden er maatregelen

getroffen tegen hen die probeerden om anderen te beschermen tegen de wettelijke straf. Het is te danken aan ten minste één keurvorst die weigerde om de verordening te gehoorzamen, en aan enkele rechters die weigerden om diegenen te veroordelen die beschuldigd werden van zaken die met hun geloof te maken hadden, dat de verordening niet het beoogde resultaat had. Ook waren er velen die, hoewel ze het niet eens waren met 'de broeders', moedig in hun voordeel getuigden en vroegen waarom mensen die onberispelijk leefden, beter dan vele lutheranen, moesten lijden voor geloofszienswijzen die de rechters zelf op geen enkele wijze konden veroordelen. Toch ging de slachtpartij door, maar het licht van het getuigenis bleef branden. Dat kon niet worden gedoofd.

De tragedie van Münster

Het is niet verwonderlijk dat sommige extremisten zich probeerden aan te sluiten bij 'de broeders', maar het is jammer dat de tendens vaak is geweest om de hele zogenaamde anabaptistenbeweging te beoordelen naar de slechte voorbeelden van enkelen die op geen enkele wijze representatief waren voor de gelovigen in het algemeen. Men moet bedenken dat de vroege gemeente mensen als Simon de tovenaer aantrok (Handelingen 8), maar om die reden niet veroordeeld mag worden. De wreedheid die onschuldige mensen werd toegediend, wekte hevige verontwaardiging in de harten van velen die niet bepaald tot de gemeenten behoorden. Onder hen waren er die niet de geestelijke ervaring hadden van 'de broeders' en bereid waren om het zwaard op te nemen omwille van de gerechtigheid. Anderen meenden dat de golf van lijden die de gemeenten dreigde te overspoelen een aanwijzing was dat het einde van alle dingen voor de deur stond, wat aanleiding gaf tot wilde profetieën van instabiele geesten die, in de drift van fanatisme, mensenmenigten meesleurden in de opwindingsfase, wat wel tot gevolg moest hebben dat ze in een rampzalige verwarring terecht kwamen. Of deze mensen nu wel of niet enige verbondenheid met 'de broeders' hadden, deed er niet toe. Ze werden allemaal bestempeld als anabaptisten, vervloekt als ketters, prijsgegeven aan de vlammen van openbare terechtstelling, en zodoende aan de eeuwige vlammen van de hel. De godvruchtige leiders onder 'de broeders' zouden degenen geweest zijn die hadden kunnen waarschuwen tegen de dramatische invloed van fanatieke predikers, ware het

niet dat de voornaamsten onder hen reeds de hoogste prijs voor hun geloof betaald hadden op het moment dat hun geestelijke raad zo bitter hard nodig was.

Melchior Hoffmann was een ernstige, vurige prediker die beweerde een goddelijke openbaring gehad te hebben dat het Nieuwe Jeruzalem zou worden gesticht in Straatsburg. Toen hij op grond van dat profetische visioen Straatsburg wilde bezoeken, werd hij in de gevangenis gegooid, waar hij tot zijn dood is gebleven. Maar dergelijke openbaringen zijn niet makkelijk uit de wereld te helpen, zelf als het bewezen is dat ze fout zijn. Hoffmanns prediking had een aantal volgelingen aangetrokken, vooral in Nederland. Twee van hen waren Jan Matthijsz, een bakker, en Jan Bockelson, meer bekend als Jan van Leiden, een kleermaker. Net als Hoffmann beweerde Matthijsz dat hij een profeet was, maar hij kon niet wachten totdat God het nieuwe tijdperk zou inluiden met vredige middelen.

In 1534 gingen Jan Matthijsz en Jan van Leiden samen naar Münster. God had Straatsburg afgewezen vanwege haar ongeloof, zeiden ze, en het Nieuwe Jeruzalem zou in plaats daarvan in Münster gesticht worden. Een prediker in Münster, Bernard Rothmann, had een grote groep volgelingen aangetrokken, en zijn onverschrokken veroordeling van katholieke dwalingen had zo'n openbare opwinding veroorzaakt tegen de kerk, dat de bisschop besloot om de onrust tot een einde te dwingen. Maar de heersende keurvorst prins Philip greep in en verklaarde Münster tot een evangelische stad. Daarop volgde meteen de toestroom van een grote menigte vluchtelingen. Sommigen waren oprechte gelovigen die een schuilplaats zochten omdat ze vervolgd werden, anderen waren alleen maar ontevreden, en nog weer anderen waren gevaarlijke fanatiekelingen. Vrijwel iedereen was blut en deed een beroep op de vrijgevigheid van de stad. Rothmann nam het voortouw met zijn voorbeeld van vriendelijkheid en gulheid. Onder de menigte waren Matthijsz en Jan van Leiden. Het duurde niet lang voordat de extremisten de rechters hadden afgezet en een eigen raad hadden gekozen, waarvan Matthijsz de voorzitter was. Ondertussen had de bisschop van Münster troepen geformeerd, die de stad belegerden.

De ene fanatieke daad werd al gauw gevolgd door een andere. Er vond namelijk een zuivering van 'ongelovigen' plaats. De keuze was gedoopt

worden, de stad verlaten of sterven. Op grond van nog een ‘openbaring’ verliet Matthijsz plotseling de stad, samen met een paar volgelingen, om de aanvallende strijdkrachten af te leiden, maar hij sneuvelde in de strijd. De verwarring die op de dood van Matthijsz volgde maakte al snel plaats voor een nieuwe toestand, want Jan van Leiden nam de absolute macht. Op grond van een serie volgende ‘openbaringen’ werd gemeenschap van goederen opgelegd en werd, ondanks enige krachtige tegenstand in de stad, waar de morele standaard hoog was, veelwijverij ingevoerd. Jan van Leiden nam zich de weduwe van Matthijsz tot vrouw, en met groot prachtvertoon werden ze tot koning en koningin gekroond. Maar de strijd ging door. De stad werd verdedigd met grote heldhaftigheid, maar de toestand was hopeloos. Niemand werd gespaard. De leiders werden in het openbaar gemarteld en ter dood gebracht; Jan van Leiden warempel op de plaats waar hij tot koning was gekroond.

De profeten van Münster hadden niets gemeen met de godvrezende en vredelievende groepen gelovigen, die zo’n zichtbaar getuigenis waren van de kracht van het evangelie, maar niet voorkomen kon worden dat de naam anabaptisten aan iedereen gegeven werd en een woord van blaam werd, dat de drie grote kerkstromingen te pas en te onpas gebruikten om degenen die zich van hen afscheidden, te kunnen vernietigen. De tragedie van Münster was, menselijk gesproken, een tragedie voor de gemeenten van Christus.

Welke lessen kunnen we leren uit de gebeurtenissen die in de laatste twee hoofdstukken zijn beschreven? We hebben drie grote bewegingen zien opkomen en weer neergaan. De lutheranen en de zwinglianen behielden hun kracht in aantal, maar hun geestelijke kracht vervloog snel. Dan waren er de gemeenschappen van christenen die anabaptisten genoemd werden, die als de beweging beschouwd zou kunnen worden die in de vroege zestiende eeuw opkwam, zich zo in Duitsland verspreidde dat zij het lutherse kamp verontrustte, maar in dat land binnen een kwart eeuw alweer teruggebracht was tot nietige omvang. De gemeente bestaat uit Christus die leeft in menselijke wezens, en hoe sterk haar begin ook is, het menselijke element binnen de gemeente kan er jammer genoeg voor zorgen dat wat in de Geest begon na zeer korte tijd eindigt in het vlees. Wat er over blijft is slechts een menselijke organisatie, en niet de gemeente van Jezus Christus.

De tragedie van de vroege geestelijke val van de Lutherse beweging moet ons de les leren van het allergrootste belang, namelijk de noodzaak om de prediking van geloof in evenwicht te brengen met de prediking van werken. In de Schrift is geen plaats voor een geloof dat alleen maar een beaming is van leerstelling en weinig of geen effect heeft op het dagelijkse leven. De brief van Jacobus is geschreven om het pijnlijke feit te benadrukken dat geloof zonder werken dood is. Het fundament van de gemeente is niet geloof; het fundament van de gemeente is geestelijk leven; en geestelijk leven is het resultaat van de verandering die geloof in de dagelijkse wandel in relatie tot God en de mens brengt; geestelijk leven is het leven van iemand die onvermijdelijk een nieuwe schepping is geworden door geloof in Christus.

Het scheiden van geloof en werken liep in de Lutherse beweging al vroeg uit op een christendom dat niet veel meer is dan een vorm. Het is een heilzame waarschuwing dat degenen die zo krachtig tegen de Roomse rituelen ingingen om de waarheid van behoudenis door geloof alleen te herstellen, zo snel konden terugkeren naar die plaats waar ze vandaan gekomen waren, namelijk de plaats van afhankelijkheid van godsdienstige ceremonie. En dat kwam doordat ze te weinig nadruk legden op dat wat voortkomt uit geloof: heiligheid. De eeuwen hebben de geestelijke val gekend van vele christelijke groeperingen vanwege dezelfde reden, en het gevaar is nooit zo duidelijk geweest als vandaag de dag onder evangelische christenen. Mensen ertoe aandringen om de stap van geloof te doen om 'een beslissing te nemen' heeft een belangrijke plaats in de evangelieverkondiging, maar een 'beslissing' leidt niet automatisch tot geloof dat wedergeboren doet worden, en daar waar het criterium van een gelovige in Christus te zijn alleen maar is dat een persoon ooit een 'beslissing' gemaakt heeft, stevent de gemeente af op formalisme. Wil geloof iets te betekenen hebben, dan moet het betekenen dat Christus, die in het hart woont, aangenomen wordt. En Christus die in sterfelijke lichamen woont, betekent heiligheid.

Als we vanaf de twintigste eeuw terugkijken, raken we keer op keer ontsteld over de godsdienstige intolerantie van vroeger. We kunnen het nog accepteren van iemand van wie het geloof niet meer was dan een laagje finer en die nooit een diepe geestelijke verandering van wedergeboorte heeft ondergaan, maar als we bedenken dat het leven

en denken van een man als Luther door zijn ervaring van goddelijke genade zo radicaal getransformeerd waren, dan is de scherpe bitterheid tegenover degenen die het niet met hem eens waren inderdaad moeilijk te vatten. De Schriften zelf vermanen ons 'tot het uiterste te strijden voor het geloof' (Judas 3), een aansporing die in deze tijd van 'tolerantie' en oecumene grotendeels veronachtzaamd wordt, een tijd waarin elk soort vroom gezwets of bijgeloof als geloof geaccepteerd wordt en waarin het er alleen nog maar om lijkt te gaan dat we elkaars gevoelens niet kwetsen. Toch staat het Woord van God op geen enkele wijze het fysiek geweld of de vleselijke haat toe die in de tijd van de Reformatie onder gelovigen voorkwam, mensen die ongetwijfeld ernstige kinderen van God waren. Het lijkt in strijd met wat in de voorgaande alinea's is gezegd om mensen die dergelijke betreurenswaardige eigenschappen vertonen als christenen te aanvaarden, maar droevige ervaring laat overvloedig zien dat het mogelijk is dat iemand die wedergeboren is soms ten prooi valt aan de grofste ongeestelijke gedachten en daden in wat hij zelf beschouwd als verdediging van het geloof. Het is een teken van geestelijke onvolwassenheid waaraan mensen die vaak op ander gebied alle kenmerken van geestelijke volwassenheid tonen, lijden, hoe tegenstrijdig ook. Het is niet ons voornemen om nu een diagnose te stellen van deze ziekte, maar laten we het feit onder ogen zien en op onze hoede zijn dat het niet in ons eigen leven gebeurt.

Een van de oorzaken van de geestelijke achteruitgang van de lutherse en zwingliaanse beweging was de bittere intolerantie die de mogelijkheid uitsloot dat de één van de ander leerde, of van wie ook. Elk had zich opgesloten in een specifiek, strak waarheidsbegrip, wat tot gevolg had dat men de ware gemeenschap van gelovigen verbande. En terwijl ze druk waren met de groepen 'broeders' te vervloeken als 'sekten', werden ze zelf slaaf van het kwezelachtigste sektarisme. Aangezien de harten van 'de broeders' open waren om allen te ontvangen die de kracht van het nieuwe leven in Christus hadden ervaren, waren zij werkelijk vrij van sektarisme. De wortel van sektarisme is intolerantie, niet ten aanzien van zonde, maar van broeders en zusters in Christus, die, terwijl ze zich in geloof vasthouden aan de Here en hun geloof laten zien in een heilige levenswandel, toch met ons van mening verschillen over dingen waarvan we alleen kunnen verwachten dat we ze ten volle begrijpen als

we samen zijn opgegroeid tot 'de mannelijke rijpheid, de maat van de wasdom der volheid van Christus' (Ef. 4:13). De intolerantie van gelovigen tegenover elkaar is een machtig wapen geweest in de handen van satanische machten om verdeeldheid te brengen en het getuigenis van de gemeente te vernietigen.

De 'broeders' zelf verzwakten door extremisme, pretenties van profetische gaven en goddelijke openbaring, wat alleen maar schijn was. De Schrift toont duidelijk aan dat openbaring en geestelijk inzicht slechts gebaseerd zijn op kennis van het Woord. Als de gemeente die dienst-knechten van God kwijtraakt die, met de hulp van de Heilige Geest, het lichaam van Christus opbouwen met een toegewijd denkvermogen dat ijverig en met veel gebed wordt ingezet voor het begrijpen van het Woord van God, dan staat de deur wijd open voor een soort 'openbaring' dat puur vleselijk is. Zij moge voortgebracht zijn met de grootst mogelijke oprechtheid, maar haar zetel is de ziel, en zij is aards, niet van de hemel. Schijnopenbaring kan leiden tot de extatische opwinding die mensen kan vervoeren tot een opwelling van 'aanbidding' of tot de monotone kwakzalverij van geestelijke luiheid die mensen kan vervoeren tot de diepten van de slaap. De extasepartij zal de kwakzalvers beschuldigen van geestelijke levenloosheid, en de kwakzalvers zullen de extasepartij betichten van emotionaliteit. Maar het betekent de uiteindelijke dood van het ware getuigenis van de gemeente dat alleen in leven gehouden wordt door het levende Woord van God. De 'broeders' of anabaptisten waren vooral gevoelig voor dit gevaar toen vervolging hen van hun bekwaamste leraars beroofde. Het lijdt geen twijfel dat velen van hen verleid zijn door de profeten van Münster en hun sympathisanten. Het is nuttig op te merken dat de profeten zeer oprechte mannen waren die overtuigd waren van het goddelijke wezen van hun opdracht, met grenzeloze ijver, maar weinig verstand. Dit wil niet zeggen dat God alleen de intellectuele reuzen gebruikt als Origenes, Tyndale of Calvijn. De geschiedenis geeft ons overduidelijke voorbeelden van mannen die heel weinig formeel onderwijs genoten hebben en op bijzondere wijze gebruikt werden in de handen van de Geest, maar het is ook waar om te zeggen dat ze gebruikt werden in de mate waarin ze trouw waren aan de Schriften, en hun denken toegewijd was aan het kennen van God door Zijn Woord.

De pretentie van openbaring kan voortkomen uit een emotionele geest of uit onbewust de moeilijke mentale inspanning die nodig is om het Woord van God te begrijpen, uit de weg willen gaan. Het kwam ook in de twintigste eeuw voor, en het is een begrijpelijke reactie tegen de koude levenloosheid van het naam-christendom en tegen een verstandelijke benadering van de dingen van God die de Geest mist. Maar Gods weg is de weg van balans, het Woord en de Geest, die beiden essentieel zijn. En het ene element is afhankelijk van het andere. De Geest openbaart Zichzelf door het Woord. Het is door het begrijpen van het Woord dat we de geest van Christus onderscheiden; het is door afhankelijkheid van de Geest dat we het Woord van God begrijpen.

Temidden van tragedie

Tragedie heeft de gang van de gemeente altijd achtervolgd, maar de gemeente, die gebouwd is op het fundament van de Rots Christus Jezus, is zo ontworpen dat zij een catastrofe kan doorstaan. In Engeland werd de tragedie over de gemeente afgeroepen door de begaafde monarch Hendrik VIII, die zijn gaven meer ter bevordering van zijn eigen doeleinden gebruikte dan voor Gods doel. Toen de geschriften van Maarten Luther in Engeland werden ontvangen, kwam er consternatie onder de Roomse kerkvoogden. Kardinaal Wolsey, opperste rechter van het rijk, zag dat zwaar geschut ingezet moest worden om het gezag van de paus niet verder te laten afzwakken. Hij wist Hendrik VIII aan te moedigen om de studie-ijver te hernieuwen die hij in zijn jeugd gekend had, en zich te wijden aan het schrijven van een verhandeling tegen Luther. Hendrik sloot zichzelf op in zijn bibliotheek totdat het geschrift in 1521 klaar was en uitgegeven werd. Paus Leo X was er bijzonder blij mee en gaf Hendrik de titel 'verdediger van het geloof'. Nu hij eenmaal die titel had, moest hij die ook waarmaken en hij besloot daarom dat het koninkrijk gezuiverd moest worden van 'kettters'. Negen dagen nadat hij de bul ontvangen had die hem tot 'verdediger van het geloof' verklaard had, gaf hij bevel aan al zijn onderdanen om de bisschop van Lincoln in alles bij te staan om kleine groepen gelovigen binnen zijn bisdom te veroordelen. Weigering om mee te helpen, werd zwaar gestraft. Deze groepen, die samenkwamen om elkaar te bemoedigen in de dingen van God en om Zijn Woord te lezen, waren voor het grootste deel overblijfselen van de lollardbeweging. De meesten van hen waren eenvoudige mensen, en ze werden genadeloos behandeld. Velen werden met bedreiging van de dood onder druk gezet om hun eigen familieleden en andere christenvrienden te verraden. Ze werden dan gedwongen om boete te doen of ze werden schandelijk gestraft. Deze nederige gelovigen mogen

dan wel niet als helden uit hun bittere beproeving tevoorschijn gekomen zijn, maar wie wijst hen met de vinger? Enkelen werden geselecteerd om als afschrikmiddel te dienen en stierven de martelaarsdood.

Niet veel later, rond 1528, bracht het werk van de Geest kleine groepen gelovigen teweeg in Essex, die in gemeenschap samenkwamen rond de Schriften. Sommigen van hen waren leden van adellijke families, anderen waren geestelijken die tot inzicht gekomen waren, maar iedereen kwam samen op basis van hun leven met Christus. De mensen noemden hen 'broeders in Christus'. Deze groepen waren bekend bij en werden erkend door godvrezende mannen als Coverdale en Latimer, die later bisschoppen van de anglicaanse kerk zouden worden, en die hen hielpen om te groeien in het geloof. Het duurde niet lang voordat velen in de gevangenis werden gezet en anderen uiteengejaagd. Maar zo ging het steeds met het getuigenis van het volk van de Here, dat het in de ene plaats verdreven werd om vervolgens ergens anders weer tevoorschijn te komen.

Het lot van gelovigen die God zochten door Zijn Woord veranderde met Hendriks veranderlijkheid. In 1534 nam het parlement het beroemde 'Supremacy Act' aan, waarbij de pauselijke overheersing uiteindelijk afgeworpen werd en de koning het allerhoogste hoofd van de kerk van Engeland werd. Maar dit had weinig te maken met Hendriks religieuze gewetensbezwaren, als hij die al had. Hendriks motieven voor de verbreking van de banden tussen Engeland en Rome waren puur op zichzelf gericht. De verandering kon nauwelijks een reformatie genoemd worden. De kerk bleef praktisch hetzelfde, behalve dat Hendrik het hoofd was in plaats van de paus. Het bracht enige tijd wat rust voor het verder verspreiden van de Schriften. Ondertussen veroordeelde de koning degenen ter dood die weigerden om zijn heerschappij over de kerk te accepteren, net zoals hij even daarvoor degenen had vervolgd die geweigerd hadden om het gezag van Rome te accepteren. Toen kwam er weer een verandering. Door de vrijheid begon men te veel af te wijken van de gestelde vorm. Hendrik had politieke redenen om als een goed katholiek te boek te staan, los van zijn relatie met de paus. De leer van de transsubstantiatie werd bekrachtigd, samen met ander Roomse praktijken, als de geloofsbelijdenis van Engeland, en het afwijken daarvan werd bestraft met straffen die opliepen tot de dood door verbranding.

De Bijbel, die voor iedereen vrij was geweest om te lezen, werd het publiek ontnomen, en de toestemming om hem te lezen werd alleen gegeven aan bepaalde, beperkte klassen. Deze onrechtvaardige wetten waren nog steeds van kracht toen Hendrik in 1547 stierf.

Menno Simons

De tragedie van Münster was een genadeloze klap voor het getuigenis van de gelovigen door heel Duitsland heen, maar de Here had Zijn overblijfsel dat het getuigenis van de gemeente zou voortzetten, en Zijn eigen verkozen vaten waardoor hij het leven aan Zijn volk bleef bedienen. Menno Simons, die in 1492 in Nederland geboren werd, beleefde deze tijd en zou later een noemenswaardig leraar worden onder de groepen gelovigen. Op vierentwintigjarige leeftijd werd hij benoemd tot priester van de Roomse kerk. Als priester wist Menno niets van de Schriften af, maar tijdens de viering van de mis kwamen er vaak vragen bij hem op of het brood en de wijn wel werkelijk het lichaam en het bloed van Christus waren geworden. Bij besloot het Nieuwe Testament er op na te slaan en meteen zag hij de waarheid betreffende de tafel van de Heer. Toen hij hoorde over een man die ter dood was gebracht voor het plegen van de misdaad van te worden 'overgedoopt', bracht ook deze kwestie hem in verwarring, en hij zocht een antwoord in het Woord van God, waarin hij nergens de doop van kleine kinderen genoemd vond.

Menno Simons, begon licht te krijgen, niet door de prediking van anderen of door de invloed van 'de broeders', van wie hij vrijwel het bestaan niet wist, maar door de kracht van de Schriften. Toch bleef hij al die tijd zijn eigen lichtzinnige, genotzuchtige leven leiden. Toen de invloed van de sekten van Münster de Nederlanden begon binnen te dringen, predikte hij krachtig tegen deze dwaling. Maar hij merkte dat zijn prediking geen diepe indruk maakte. Terwijl hij geprezen werd als een bekwaam voorvechter van rechtzinnigheid tegenover de kwade praktijken van Münster werden mensen nog steeds misleid en belandden ze in de wildste extremen. Degenen die hem complimenteerden, waren zelf lichtzinnig wat betreft geestelijke zaken. Meer nog erkende Menno dat zijn eigen leven geestelijk krachteloos was, en dat hij de mensen niets te bieden had in plaats van de Münster-leer die hij veroordeelde. Met een zwaar gekwelde ziel keerde hij zich tot Christus voor genade en reiniging

en vond die bij het kruis. Van toen af aan kreeg zijn prediking een nieuwe lading en nieuw gezag. Hij verkondigde bekering en een nieuw leven dat gevonden moest worden door geloof in Christus. Moedig liet hij weten welke overtuigingen God hem had gegeven betreffende de doop en de tafel van de Heer. Ook zocht hij gemeenschap met degenen die wedergeboren waren door het werk van de Geest.

Ongeveer een jaar na zijn grote geestelijke ommekeer ontmoette Menno enkele godvrezende mannen die een grote last hadden voor de nood van de her en der verspreide gelovigen die afgezonderd waren van de wereld en van sektarisme en samenkwamen volgens het licht dat ze vanuit Gods Woord ontvangen hadden. Ze vertelden hem dat er onder hen een grote honger was naar de waarheid, en verzochten Menno om zich aan deze dienst toe te wijden. Menno meende dat deze roep van God kwam, verliet in het jaar 1537 de Roomse kerk en begon zijn jaren van rondreizende bediening onder deze groepen gelovigen. Het verlaten van de beschutting van Rome betekende het verlaten van de populariteit die hij eens genoten had en dat hij anabaptist of ketter genoemd zou worden. Luxe of materiële zekerheid had hij niet. Vaak liep hij het gevaar gearresteerd en gevangen gezet te worden, maar zijn bediening zou overvloedig vrucht dragen voor de zaak van Christus. Hij wijdde zich aan het versterken van gelovigen, hen bijeen te brengen en hen op te bouwen in het geloof, want velen waren uiteengejaagd door de hevige vervolging. Uiteindelijk werd hij vogelvrij verklaard. Er werd een beloning uitgelooft voor informatie die kon leiden tot zijn gevangenneming, en iemand die hem liet onderduiken, zou de doodstraf krijgen. In 1543 ontvluchtte hij Nederland en dook onder in Fresenburg, op het terrein van een vriendelijke Duitse edelman, dat een vluchtoord was voor vele vervolgte gelovigen. Daar zette Menno zijn bediening voort en ook begon hij daar te schrijven. Zijn werken werden wijd verspreid uitgegeven en waren het middel om veel van de kwaadsprekerij te bestrijden die rondging tegen 'de broeders'. In Fresenburg stierf hij, in het jaar 1559.

Sommige groeperingen die onder de invloed van Menno's prediking waren gekomen, werden mennonieten genoemd, volgens het gebruik om gemeenten te noemen naar de naam van een bekend persoon die met hen geassocieerd wordt. Het was een naam die zij zelf nooit gekozen of gewild hebben. Hieruit zijn de huidige mennonitische gemeenschappen

voortgekomen, hoewel er door de jaren heen veranderingen zijn gekomen in de eenvoudige principes die de gelovigen in de zestiende eeuw bijeen brachten, en de geest van vrijheid heeft plaats gemaakt voor een sektarische geest; iets wat maar al te vaak gebeurt.

Ignatius van Loyola

Ondertussen werden de activiteiten van de krachttroepen van de tegenstand tegen de herleefde kracht van het Woord verdubbeld. Terwijl God mensen deed opstaan die krachtig voor de zaak van het evangelie optraden, werd er ook iemand voorbereid om de grond die Rome had verloren weer terug te winnen.

Hoezeer we de vrucht van zijn werk ook mogen betreuren, Ignatius van Loyola was onbetwist een van de meest vooraanstaande figuren van het reformatietijdperk. Hij werd in 1491 geboren in het Noorden van Spanje uit een adelijk Spaans geslacht en werd hofdienaar aan het hof van koning Ferdinand. Later diende hij zijn land als legerleider. Hij onderscheidde zich door zijn bijzondere heldhaftigheid. Toen hij dertig jaar oud was, werd hij door een verwonding die hij in een slag had opgelopen, genoodzaakt om zijn militaire loopbaan te beëindigen. Die gebeurtenis zou zijn hele levensloop veranderen. Tijdens zijn herstelperiode wijdde hij zich aan het bestuderen van Christus, Franciscus van Assisi en de mystieken. Hij kreeg een sterk verlangen om van de zonden van zijn oude leven bevrijd te worden. Hij riep tot God om hem de weg van verlossing te tonen en na een zware innerlijke worsteling vond hij bevrijding. Hij besloot dat, zoals hij eens een soldaat van het Spaanse koninkrijk was geweest, hij nu een soldaat zou worden van de maagd Maria. Hij wachtte niet tot hij volledig hersteld was, maar reisde naar het klooster van Montserrat, waar hij zijn wapens aan het altaar van de maagd Maria hing, het teken dat hij zich toewijdde aan haar dienst en de dienst van Christus. Van Montserrat ging hij in armoedig pelgrimskleed naar het Dominicaanse klooster van Manresa, waar hij zich toelegde op de disciplines die de basis zouden vormen voor zijn boek 'Geestelijke oefeningen'. Loyola onderwierp zich aan het diepste mogelijke zelfonderzoek, waarbij hij met uiterste precisie lette op zijn houding, gedachten en reacties en probeerde zich erdoor op te werken tot geestelijke extase. Vanuit deze ervaringen ontwikkelde hij de strikte

discipline die de grondslag werd van de jezuietenorde, en smeedde die tot het afschrikwekkende wapen van de Contra-Reformatie.

De jezuietendiscipline beoogde volledige onderwerping van de wil van het individu aan het doel van de orde, namelijk de verbreiding van het Roomse geloof en het versterken van de macht van de 'moederkerk'. Ieder lid werd toegewezen aan een biechtvader aan wie absolute gehoorzaamheid gezworen werd in alles wat geen zonde met zich mee bracht. Ook moest hij aan zijn biechtvader zijn intiemste gedachten vertellen en werd hij door hem begeleid in het toepassen van de uiterste striktheid van geestelijke discipline en strijd. Aan het hoofd van de orde stond een 'generaal', die zelf ook onderworpen was aan de tucht van zijn ondergeschikten, de assistenten. Tegelijkertijd werd ieder lid door zijn meerdere aangesteld tot het werk waarvoor hij specifiek geschikt was bevonden, en uitgebreide opleiding gegeven. Aan de ene kant werd volle gelegenheid gegeven voor de ontwikkeling van de individuele roeping, maar aan de andere kant was alles onvoorwaardelijk onderworpen aan het doel van de orde. de 'Orde van Jezus', zoals Loyola het noemde, was een zeer opmerkelijk instituut.

Loyola's betrokkenheid bij de mystieken maakte hem in eerste instantie verdacht bij de geestelijken. De mystieken zochten naar gemeenschap met God, onafhankelijk van priester of kerkvorst en dat werd door de kerk natuurlijk niet toegejuicht. Loyola werd om die reden meer dan eens gearresteerd, maar wist de religieuze leiders altijd te overtuigen van zijn trouw en zijn vrijlating te bewerken. In de praktijk werd het systeem dat hij ontwikkelde de absolute tegenstelling van de leerstelling van de mystieken, want iedere jezuiet kwam volledig onder het gezag van zijn meerdere te staan en werd op geen enkele wijze aangespoord om gemeenschap met God te zoeken onafhankelijk van hen die boven hem stonden in de orde.

Het begin van de 'Sociëteit van Jezus' voert terug naar het jaar 1534 in Parijs. Loyola was niet geschoold, maar was er van overtuigd dat hij een goede opleiding moest hebben om het werk te doen waarvoor hij een goddelijke roeping meende te hebben ontvangen. Hij keerde daarom terug naar Spanje en volgde de basisschool in Barcelona. Hij maakte snelle vorderingen, en in 1528, het jaar dat Johannes Calvijn de universiteit van Parijs verliet, begon hij er zijn studie. Daar werd hij bevriend

met zes toegewijde mannen die samen met hem de kern zouden vormen van de nieuwe sociëteit. In 1534 zwoeren ze een eed van dienst aan de kerk, en zes jaar later kregen ze pauselijke erkenning. Loyola was zelf de eerste 'generaal' en behield het ambt tot zijn dood in 1556. 'De sociëteit van Jezus' was de naam die de sociëteit aan zichzelf gaf. 'Jezuïeten' was de naam die Calvijn en andere tegenstanders eraan gaven.

Het werk van de sociëteit verspreidde zich snel en het protestantisme werd niet alleen ingeperkt, maar moest in sommige gebieden zelfs terrein teruggeven aan de Roomse kerk. Uitstekende scholen, buitenlandse zending en prediking werden allemaal ijverig gebruikt voor de bevordering van de zaak, maar wel geholpen door de nodige gewetenloze methodes en konkelarij. Het jezuïetensysteem van casuïstiek hield de zondenatuur binnen de perken, maar gaf tegelijkertijd alle ruimte aan overduidelijke valsheid en misleiding. Men stelde dat een handeling alleen dan zondig was als deze gepleegd was met het volle bewustzijn dat zij zondig was en met volledige wilsinstemming. De tactieken van de jezuïeten brachten hen zelfs in Rooms-Katholieke landen in ernstig diskrediet, waar hun macht soms een gehele natie dreigde te overheersen. Ook zijn ze in vrijwel ieder Rooms-Katholiek land wel eens verboden geweest. Uiteindelijk werd de orde aan het einde van de achttiende eeuw door de paus zelf verboden. Voor een periode van veertig jaar verdwenen de jezuïeten op de achtergrond, maar kwamen in 1814 terug tot hun eerdere positie, toen het verbod door Pius VII werd ingetrokken.

Een van de oorspronkelijke zes die met Ignatius van Loyola in Parijs samenkwamen, was Franciscus Xavier. Hij werd aangesteld als zending naar het Oosten. Hij is noemenswaardig vanwege de enorme energie waarmee hij zijn zending bedreef. In tien jaar tijds maakte hij aanspraak op honderdduizenden 'bekeerlingen' in het gebied tussen India en Japan. Het werk was volkomen oppervlakkig en zo hopeloos vermengd met heidense gewoonten en tradities, dat het al gauw ten onder ging. Maar wat ijver en zelfopoffering betreft blonk Franciscus Xavier uit vergeleken met de inspanningen van velen die een veel waardiger zaak nastreefden.

In 1545 werd paus Paulus III ertoe overgehaald om tegen zijn zin in het Concilie van Trente te houden. Er was een wijdverspreid verlangen naar hervorming van de misbruiken binnen de katholieke kerk, en

keizer Karel V nam het initiatief om de paus tot handelen aan te zetten, in de hoop dat dat zou leiden tot een verzoening met de lutheranen in zijn eigen land. Het Concilie van Trente kwam met tussenpozen samen tussen 1545 en 1563 en werd gedomineerd door de jezùieten, vooral in de latere jaren. Ze waren onverbiddelijk tegen elke vorm van inschikkelijkheid ten aanzien van de protestantse zienswijze en hoewel er hier en daar wat hervormingen naar voren werden gebracht, werd de leerstellige positie van de katholieke kerk op vele belangrijke punten duidelijk omschreven. De enige gezaghebbende versie van de Schriften was de Latijnse Vulgata, en de interpretatie ervan was het alleenrecht van de kerk. Traditie moest als gelijkwaardige bron van waarheid naast de Schrift beschouwd worden, maar wat er precies met traditie bedoeld werd, werd niet duidelijk vastgesteld. Er werd gehamerd op de positie van de paus als het allerhoogste gezag van de kerk. Terwijl aan de ene kant God bezig was om met behulp van door Zichzelf gekozen instrumenten het geloof te versterken van hen die samenkwamen in eenvoudige trouw aan Zijn Woord, werd er aan de andere kant met uiterste zorgvuldigheid een wapen ontworpen om de Bijbelse uitdrukking van de gemeente te vernietigen.

In Engeland werd de dood van Hendrik VIII gevolgd door zes jaar die officieel in het teken stonden van bevordering van de zaak van de Reformatie. Onderdrukkende wetten werden ontbonden, en vele ernstige gelovigen die naar het vasteland waren gevlucht vanwege vervolging keerden terug naar hun vaderland. In deze periode verscheen er een verhelderend commentaar op de toestand van de kerk, wat als een nieuwe set 'instellingen' gedistribueerd werd onder de geestelijkheid. Ze kregen onder andere de opdracht om minstens vier keer per jaar te prediken, wat iets aangeeft van de plaats die prediking innam onder de oude toestand. De geestelijkheid werd ook gevraagd hun tijd niet te verdrijven met dingen als drinken, gokken en pleziermakerij in het algemeen. Het leek erop dat er zelfs op het puur ethische vlak hervormingen aan zaten te komen.

Maar de voortgang van het protestantisme werd plotseling een halt toegeroepen met de troonsbestijging van Mary in het jaar 1553. Ze was een fanatiek rooms-katholiek en nam zich meteen voor om een einde te maken aan alles wat neigde naar hervorming. Prediking en drukwerk

zonder haar goedkeuring werden verboden, en de grote protestantse bisschoppen Ridley, Latimer, Coverdale, Cranmer en anderen werden in de gevangenis gegooid. Het dieptepunt van de vernedering kwam toen de koningin, haar echtgenoot, de ministers en de rechters knielden voor de vertegenwoordiger van de paus om namens de natie voor kwijtschelding van ketterij te pleiten. Rome had nogmaals getriomfeerd. Toen begon de verschrikking van vervolging die de koningin de titel 'Bloody Mary' (bloedige Mary) bezorgde. Het duurde voort tot haar dood in 1558. De wereld heeft de martelaren Ridley en Latimer nooit vergeten, die op de brandstapel stierven vanwege ontkenning van de leer van transsubstantiatie, en ook Latimers profetische woorden niet, die, toen ze samen de vlammen zagen opkomen, tot Ridley zei: "Houd goede moed, meester Ridley, en wees een man; deze dag zullen wij, door Gods genade, in Engeland de fakkel aansteken die nooit meer uit zal gaan."

Mary's wreedheid heeft waarschijnlijk meer bijgedragen aan de antipathie tegen Rome van het gewone volk dan de hele pro-reformatische propaganda van het voorgaande koningschap. Dat grote en goede mannen afgeslacht en verbrand moesten worden in de naam van zogenaamde waarheid bracht een golf van verontwaardiging teweeg in de gehele natie. Gelukkig had Elizabeth, die de troon besteeg, een tolerantere gezindheid.

Elizabeth was protestants, maar meer gedwongen door de omstandigheden dan door overtuiging. In de ogen van Rome was ze een onwetig kind, omdat Rome nooit de scheiding van haar vader, Hendrik VIII, van zijn eerste vrouw, Catharina van Aragon, had erkend. Daarom was het voor haar onvermijdelijk dat ze de kant koos van de hervormers. Of ze enige diepe religieuze overtuiging had, valt te betwijfelen. Tijdens het gevaar van het koningschap van haar halfzus was Elizabeth aan de buitenkant Rooms geweest. Toch veroorzaakte haar troonsbestijging een enorme opluchting en vreugde. De vervolging stopte, en bannelingen keerden terug naar huis. In 1559 werden twee verordeningen uitgevaardigd. De eerste was de 'Act of Supremacy', die de koningin tot absoluut hoofd van de 'Church of England' maakte, en de tweede was de 'Act of Uniformity', die het verplicht stelde om godsdienst te beoefenen in overeenstemming met de vorm van de staatskerk, die overigens een

onmiskenaar Rooms tintje had, dat goed paste bij de voorliefde van de koningin voor prachtvertoon en ceremonie. Dit was een doorn in het oog voor velen, vooral voor de puriteinse leiders die waren teruggekeerd en een plaats hadden gekregen in de ingestelde kerkorde. De naam 'puriteinen' werd gegeven aan degenen die beïnvloed waren geweest door het geloof van de hervorming zoals dat werd beoefend in Zwitserland en ook door de Franse protestanten in Frankrijk die hugenoten genoemd werden. Hun standpunt was dat de gemeente moest zijn zoals het Nieuwe Testament voorschreef en waren tegen alles dat geen Bijbelse grondslag had, zoals het dragen van gewaden en het knielen bij het ontvangen van het brood en de wijn aan de tafel van de Heer, waarvan ze vonden dat dat in feite hetzelfde was als het Rooms gebruik van de aanbidding van de elementen. Sommige puriteinen bekleedden hoge posities in het land, en velen van hen waren hoog opgeleid.

De kracht van de puriteinse beweging in het land was, met name in invloedrijke plaatsen, zodanig dat Elizabeth het moeilijk vond om helemaal haar eigen gang te gaan. Ze realiseerde zich te weinig dat de puriteinen haar geschiktste onderdanen waren en haar beste vrienden. Gelukkig had ze de raad van wijze adviseurs die haar wezen op het belang van het ondersteunen van de hugenoten en de hervormers in Schotland, wat Elizabeth alles behalve makkelijk vond, ten eerste omdat ze helemaal niet hield van de Geneefse theologie en ten tweede omdat ze een gruwelijke hekel had aan John Knox, de voorman van de Bijbel in het Noordelijke koninkrijk van haar katholieke nicht Mary. Deze omstandigheden voorzagen in een nieuwe en misschien wel een volledige vrijheid voor het samenkomen van Gods volk volgens de Schriften, maar zetten ook aan tot een reactie tegen een voortgaande, zij het een wat minder bloeddorstige tirannie van de kerkvorsten.

In die tijd begon men buiten de officiële kerk om samenkomsten te houden waar godvrezende mensen, waaronder puriteinse predikanten, bijeen kwamen voor prediking en Bijbelstudie. Deze bijeenkomsten werden de 'prophecyings' (profetiesamenkomsten) genoemd, en waren tot grote zegen. Elizabeth was vastbesloten om deze bijeenkomsten tegen te gaan en gaf Edmund Grindal, toen aartsbisschop van Canterbury, de opdracht om ze te onderdrukken. Grindal was zelf een puriteins sympathisant en weigerde wegens gewetensbezwaar om het bevel van

de koningin uit te voeren, met als gevolg dat hij werd ontslagen. De koningin liet zich als hoofd van de Church of England niet afschrikken door het verzet van haar onderdanen en nam zelf het heft in handen om op te treden tegen de 'prophecings'. De straffen die sommigen van de puriteinse aanhangers, kregen, zoals ophanging, wekten bittere antipathie tegen haar. Zou de staat het volk dan altijd blijven voorschrijven hoe men God moet dienen?

Er waren godvrezende puriteinen die tegen elke gedachte van afscheiding van de Church of England waren. Het waren degenen die meer beïnvloed waren geweest door Calvijns ideaal van een staatskerk. Ze wilden rustig afwachten. De toestand van de staatskerk was recentelijk al zo vaak veranderd, dat het mogelijk nog wel een keer zou veranderen en dan meer in de richting van Calvijns kerkelijke regeringsvorm. Zo dachten ze. Anderen vonden dat het niet te rechtvaardigen was om eindeloos te blijven wachten met Gods Woord te gehoorzamen, en, hoe dan ook, het idee van een staatskerk was toch onbijbels.

De onafhankelijken (Independants)

Onafhankelijke gemeenten bestonden in Londen en elders in Engeland in het begin van de tweede helft van de zestiende eeuw, maar een opmerkelijke toename in het aantal van dergelijke groeperingen was verbonden met de naam Robert Browne. Browne was een student aan de Universiteit van Cambridge en werd een puritein die trouw wilde blijven aan de nationale kerk. Toen hij ongeveer dertig jaar oud was, ondergingen zijn overtuigingen een verandering, en in 1581 stond hij samen met een vriend aan de wieg van een groep gelovigen te Norwich. Niet lang daarna bracht zijn prediking teweeg dat de gemeente bij de wet verboden werd en hij vluchtte samen met een aanzienlijk deel van de groep en dook onder in Middelburg. Daar zette Browne zijn bediening voort en schreef een aantal opstellen waarin hij degenen die weigerden de Church of England te verlaten, veroordeelde en de principes beschreef van de gemeente zoals hij die uit de Schriften begreep. In het jaar 1583 werden twee mensen in Engeland opgehangen voor het verspreiden van zijn geschriften. Browne toonde eenvoudig aan dat de gemeente bestaat uit een gezelschap gelovigen dat verenigd is door hun leven met Christus. Elke groep stelt de eigen ambtsdragers aan door wie zij geleid

worden en is volledig onafhankelijk, hoewel er een essentiële geestelijke verbondenheid is met alle andere gezelschappen van wedergeboren mensen. Als gevolg van genadeloze vervolging na zijn terugkeer in Engeland keerde Robert Browne in 1585 terug naar de officiële kerk en bleef daar tot zijn dood in 1633.

Twee andere opmerkelijke figuren in de onafhankelijke gemeenten waren Henry Barrowe en John Greenwood. De eerstgenoemde was rechter, de laatstgenoemde een geestelijke. Beiden hadden de overtuiging dat de enige weg naar het geweten van iemand die niet geloofde dat de officiële kerk Schriftuurlijk was, was om deze te verlaten. Ze sloten zich aan bij een gezelschap van gelovigen in Londen dat samenkwam op grond van eenheid in Christus. Onophoudelijk werden deze godvrezende mensen lastiggevallen, velen van hen werden in de gevangenis gegooid en stierven in de smerige omstandigheden die ze moesten ondergaan. Barrowe en Greenwood werden eveneens gevangengezet en werden in 1593 opgehangen.

Smyth en Robinson

Rond het begin van de zeventiende eeuw kwam een groep gelovigen samen te Gainsborough die een wijdverspreide invloed zou hebben. Door Gods zegen op de bediening ontstond er niet lang daarna een tweede groep in het nabijgelegen Scrooby. Deze gemeenten werden geleid door John Smyth en John Robinson. Beiden waren puriteins gezinde geestelijken geweest in de officiële kerk, maar waren tot de overtuiging gekomen dat ze zich ervan moesten afscheiden.

Tijdens het laatste deel van het koningschap van Elizabeth waren de pogingen tot godsdienstuniformiteit afgenomen, maar met de troonsbestijging van James I in 1603 werden deze pogingen met extra kracht hernieuwd. Als gevolg van deze bedreiging van hun vrijheid besloten de gelovigen van zowel Gainsborough als Scrooby te emigreren naar Nederland, wat, na veel geleden te hebben, lukte in 1607. In Amsterdam werd de gemeente al gauw het middelpunt van ongelukkige strijd, die uitliep op een splitsing. Zeer aangedaan door deze gebeurtenissen vertrok John Robinson samen met anderen uit Amsterdam naar Leiden, waar de groep bijzonder gezegend werd. Robinson was zelf zachtmoedig van karakter en had een brede visie. Voor sommigen van de leden

werd het later mogelijk om zowel uit Amsterdam als Leiden terug te keren naar Engeland, waardoor in Londen verschillende onafhankelijke groeperingen ontstonden. Hieruit ontwikkelden zich de gezindten die bekend zouden komen te staan als de ‘General Baptists’ (de algemene baptisten), die een arminiaanse inslag hadden (zie pagina’s 200-201), en de ‘Particular Baptists’ (de bijzondere baptisten), met een calvinistische inslag. Dit brengt een nieuwe ontwikkeling naar voren in de geschiedenis van onafhankelijke gemeenten, namelijk dat gemeenten samenkomen op grond van een specifieke leerstelling. Op dit onderwerp zullen we nu onze aandacht moeten richten.

De gemeente te Leiden was de oorsprong van een opmerkelijke gebeurtenis in de geschiedenis van zowel Engeland als Amerika, namelijk de reis van de pelgrimvaders op het schip de ‘Mayflower’ naar de Nieuwe Wereld in het jaar 1620. Het was het begin van de grote puriteinse emigratie over de Atlantische oceaan. Het eerste kleine gezelschap zette onder leiding van hun oudste William Brewster voet aan wal te Plymouth, New England, waar ze een kolonie stichtten waarin men ongehinderd God kon dienen en ten volle uitdrukking kon geven aan wat Hij hen uit Zijn Woord leerde. John Robinson bleef achter in Leiden, en gaf het vertrekkende gezelschap woorden mee die direct terugvoeren naar het fundament van het leven van de gemeente: “Ik vermaan u voor God en Zijn gezegende engelen, dat u mij niet verder volgt dan dat u mij de Here Jezus Christus hebt zien volgen. Als God u iets laat zien door welk van Zijn andere werktuigen ook, wees dan even bereid om dat te aanvaarden als u bereid bent geweest om enige waarheid door mijn bediening te aanvaarden, want ik ben er waarachtig van overtuigd dat de Here nog meer waarheid heeft dat uit Zijn Heilig Woord geopenbaard moet worden. Wat mijzelf betreft kan ik niet voldoende de toestand betreuren van die hervormde kerken die in een fase in het dienen van God zijn waarin ze niet verder gekomen zijn, en op dit moment ook niet meer verder zullen komen, dan degene die hun hervorming heeft teweeggebracht. De lutheranen kunnen er niet toe gebracht worden om verder te gaan dan wat Luther zag; wat voor deel van Zijn wil God ook aan Calvijn heeft geopenbaard, ze sterven liever dan dat ze het omarmen; en je ziet dat calvinisten zijn blijven steken waar die grote man van God hen heeft gelaten, hoewel hij niet alles zag. Deze ellende is zeer betreurenswaardig.”

Op zeer pakkende wijze heeft John Robinson een van de essentieelste elementen in het gemeentelven verwoord, namelijk het vermogen en de vrijheid om vooruitgang te maken, om zich te ontwikkelen in het verstaan van de Schriften. Tegelijkertijd beschrijft hij op even pakkende wijze de wortel van sektarisme of de vorming van leerstellingsgezindten, een zich beperken tot een specifiek aspect van Bijbelse waarheid. Daarin is een gezindte voorstander van een facet van goddelijke waarheid en haar werken mogen goed en nuttig zijn, maar haar zwakte ligt in haar beperktheid, omdat ze noch de gehele waarheid ziet, noch bereid is om door te gaan met deze te bevatten; zo in beslag genomen is zij door de gezegendheid van dat deel van de waarheid dat zij begrijpt. Het kan niet gezegd worden dat er een Bijbelse uitdrukking van de Gemeente bestaat die de gehele waarheid bevat. Zulke volheid van kennis zal alleen in de eeuwigheid ons deel zijn. Maar de gemeente moet, ten volle bewust van de beperktheid van haar verstaan, voortjagen met een goddelijke drang om meer te kennen, niet beperkt door grenzen die worden opgelegd door menselijk begrip. Die onmisbare geestelijke groei is essentieel voor het gemeentelven.

De opkomst van non-conformisme, waarmee het fenomeen bedoeld wordt van groepen christenen in verschillende landen die tegen het concept waren van een officiële staatskerk en daarvan afgescheiden zijn, heeft ook bijgedragen aan de vorming van leerstellingsgezindten zoals we die vandaag de dag kennen. Het zou zeer aannemelijk gesteld kunnen worden dat sektarisme bijna net zo oud is als de gemeente zelf, maar het is ook waar dat sektarisme een volledig nieuw aspect krijgt vanaf de vroege zeventiende eeuw, en wel om begrijpelijke redenen.

Tot nu toe zijn we twee dingen tegen gekomen in het volgen van de geschiedenis van de geestelijke beweging van de gemeente, die duidelijk benadrukt zijn. Allereerst is er het fundament van de gemeente, dat het leven van Christus is dat wordt toebedeeld, door het werk van wedergeboorte door de Heilige Geest, aan hen die zich bekeren en hun vertrouwen op Christus stellen. Ten tweede is er de orde en ontwikkeling van dat goddelijke leven, zowel persoonlijk als in de gemeente, die bewerkt worden door middel van de Schriften waardoor God tot de mens spreekt. Het Woord van God is het voedsel waardoor de gemeente leeft en groeit. Het is ook het middel waardoor God uitdrukt dat

Hij de hoogste plaats inneemt temidden van Zijn volk. Het leven van Christus en de heerschappij van Christus door Zijn Woord zijn daarom twee dingen die de gemeente van het Nieuwe Testament kenmerken. Als deze vervangen worden door iets of iemand anders, dan is het gevolg dat men de principes van de Schrift verlaat en is het resultaat opperste verwarring.

Een van de meest voorkomende bedreigingen voor de hoogste plaats van Christus in de gemeente is trouw aan een man, een grote en geestelijke man misschien, maar hoe dan ook een man, die iets ontvangt, minstens, van de onderwerping en de afhankelijkheid die direct aan God gegeven zou moeten worden. De gewelddadige vervolging van de tijd voor de Reformatie, eerst door het Romeinse rijk en daarna door de Roomse kerk, diende in grote mate als een bescherming tegen dit gevaar. De enorme worsteling van Gods volk om hun recht te behouden van toegang tot Gods Woord, en de even hevige vastberadenheid van de katholieke kerk om dit aan het volk te ontnemen, benadrukt de hoge waarde en het uiterste belang van de Schriften voor de gemeente. Niet alleen onderstreepten de grote geestelijke leiders dit, maar het feit dat ze de Bijbel verhoogden maakte hen het directe doelwit van de hevigste onderdrukking. De ene dag de Schriften onderwijzen betekende de volgende dag in de gevangenis gegooid te worden en de dag daarop op de brandstapel terecht te komen. Een gemeente die afhankelijk geweest zou zijn van menselijk leiderschap zou snel ten onder gegaan zijn. De mate waarin de gemeente heeft standgehouden door de eeuwen van de gewelddadigste vervolging was de mate waarin zij direct op Christus rustte door Zijn Woord, terwijl zij van Hem leerde door iedere dienaar die Hij zond. De geestelijke neergang van bewegingen als die van Luther en Zwingli was dat ze machtig genoeg werden om vervolging te weerstaan en daardoor open kwamen te staan voor de overheersing van een man, en dat trouw aan hem en aan wat hij zei de directe trouw aan Christus door de Schriften te boven ging.

De uitvinding van de drukpers en de invloeden van de Renaissance en de Reformatie brachten een nieuwe diepte van theologisch bewustzijn onder het gewone volk. De Reformatie luidde een tijdperk in van pamflettenverspreiding. Iedere nieuwe vraag betreffende een specifiek waarheidsaspect werd het onderwerp voor een opstel, en deze geschriften

oefenden een grote invloed uit op het geestelijk denken. En deze invloed was ook niet slecht te noemen. Het was gezond en versterkend, maar bracht ook de gevaren met zich mee die onlosmakelijk verbonden zijn met vooruitgang in het algemeen en met alles wat nieuw is. In zekere zin is alles wat nieuw is of voorspoed brengt gevaarlijk, niet omdat het slecht is, maar omdat het een plaats gegeven wordt die door iets anders ingenomen zou moeten worden. Een kind met een nieuw stuk speelgoed wil soms niet eten of zijn huiswerk niet doen. Iemand met een auto kan er zo aan verslaafd raken dat hij nooit meer honderd meter loopt en daardoor lichamelijke klachten krijgt. Op geestelijk gebied vervangen we heel makkelijk geloof door zien, de Here Zelf door wat we, zij het weinig of veel, van Zijn wegen verstaan. Met andere woorden, we bouwen al heel snel de gemeente rond een leerstelling in plaats van rond Christus. Dit was het gevaar van de periode na de Reformatie, en het vermenigvuldigde zich tot het grote aantal manieren waarop de christelijke waarheid werd gesystematiseerd, of waarop specifieke nadrukken naar voren werden gebracht.

Het lijkt passend om in dit verband nu Jacobus Arminius te noemen, de grote Nederlandse theoloog, van wie de naam is gegeven aan de grote school die in tegenstelling staat tegen het systeem van Johannes Calvijn. Het calvinisme en het arminianisme doen zich voor in allerlei verschijningsvormen en in verschillende sterkten. Ze zijn de basis geweest, en zijn dat nog steeds, van ontelbare ruzies en splitsingen. Arminius werd geboren in het jaar 1560 en kreeg zijn opleiding aan de universiteit van Leiden, waar hij uiteindelijk professor in de theologie werd. Hij was een zeer geleerd man en zijn zachtmoedig karakter werd door iedereen gewaardeerd en het lag dan ook helemaal niet in zijn aard om te bekvechten. Maar door zijn opvattingen te uiten, werd hij in een twist getrokken die hemzelf enorm verdriet deed.

De vraag die de gedachten van Calvijn en Arminius bezig hield, namelijk de relatie tussen de soevereiniteit van God en de vrije wil en de eigen verantwoordelijkheid van de mens, was niet nieuw. Eeuwen daarvoor hadden Augustinus en Pelagius (zie pagina's 77-78) al over dezelfde vraag strijd gevoerd. En nog steeds pijnigt de kwestie de hersens van de grootste denkers. Arminius had zelf zijn opleiding genoten onder de invloed van de leer van Calvijn en hem werd gevraagd om een scriptie te

schrijven ter verdediging van de gematigd calvinistische zienswijze. Al doende kreeg hij de gelegenheid om een nieuwe grondige studie te doen van de Schriften, en hij kwam tot de conclusie dat de leer die hij had aangehangen Bijbels gezien onverdedigbaar was. Tegen de leer van Calvijn dat Christus was gestorven voor de uitverkorenen stelde Arminius dat Hij voor iedereen gestorven was, maar dat alleen zij die geloven er baat bij hadden. Absolute uitverkiezing werd verworpen ten gunste van de leer dat God voorbestemt op de basis van Zijn goddelijke voorkennis. Arminius verwierp het calvinistische concept van onwederstandelijke genade en leerde dat, hoewel het werk van genade noodzakelijk is voor behoudenis omdat de mens niet in staat is om uit zichzelf iets te doen dat werkelijk goed is, de mens toch de mogelijkheid heeft om die genade af te wijzen, en zelfs dat hij, ook al heeft hij de genade ontvangen, deze niet weet te bewaren tot het einde toe en verliest wat hij eens ontvangen heeft. Arminius was niet iemand met extreme gezichtspunten, maar de gezichtspunten die hij had en die van Calvijn zijn tot extremen gedreven door hen die beleden hen te volgen. Misschien, als ze vandaag leefden, zou noch Calvijn een calvinist, noch Arminius een arminiaan zijn.

Vervolging stopte niet met de Reformatie, zoals we gezien hebben, en ook waren de gevestigde kerksystemen van het protestantisme niet bereid om verschil van mening te tolereren. Het zou nog jaren duren voordat godsdienstvrijheid voorgoed erkend werd als een fundamenteel recht van de mens. Maar zolang meningsverschil nog werd gestraft, nam de publieke haatdragendheid tegen zulke straffen steeds toe, en werd de atmosfeer voor de vorming van onafhankelijke gemeenten beter dan ooit tevoren. Non-conformisme kreeg inderdaad ruimte, hoewel het moeilijkheden met zich mee bracht en het officieel verboden was. Gekoppeld aan deze nieuwe vrijheid om buiten het bevel van de staat om samen te komen, was een nieuwe vrijheid om te gaan strijden over leerstellige zaken, waarvoor de geschriften van Calvijn, Arminius en anderen een flinke duit in het zakje deden. Dat dit de vorming tot gevolg zou hebben van groepen christenen gebaseerd op hun trouw aan een zekere leerstellige nadruk was bijna onvermijdelijk, bovendien niet minder betreuwenswaardig. De vorming van de vroegste onafhankelijke gemeenten was over het algemeen op een veel zekerder fundament. Het hoofdargument tegen een staatskerk was dat het de Bijbelse gedachte

van een op louter geestelijke gemeenschap gebaseerde gemeente niet toestond. Op deze manier erkenden ze dat gelovigen alleen samen moeten komen vanwege hun leven met Christus, en dat zaken aangaande geestelijk begrip ondergeschikt zijn aan geestelijke gemeenschap. Het duurde niet lang voordat de situatie veranderde. Er werden gemeenten gevormd vanwege het aanhangen van leerstellingen, en anderen ondergingen scheuringen vanwege leerstellige verschillen. Zodoende begon het geestelijk leven weg te ebben. Sektarisme werd de orde van de dag. De grond van de gemeente werd verlaten door iedereen behalve het overblijfsel dat de Heer altijd bewaard heeft vanaf de vroegste tijd.

Hervormers van de hervorming

In 1642 werd Groot-Brittannië in een burgeroorlog gedompeld, die de val van de monarchie tot gevolg had en de instelling van het protectoraat van Oliver Cromwell. Cromwell was een felle tegenstander van Rome en kerkvoogdij, of tegen elke vorm van het opleggen van een religie op het land. Zijn regering luidde een periode in van tolerantie en een ongekende vrijheid om te prediken en het geloof te verspreiden. Totdat deze vrijheid weer werd tenietgedaan door het herstel van de monarchie in 1660 werd het evangelie geen strobreedte in de weg gelegd en bloeide het geestelijke leven enorm op.

George Fox

Een van de opmerkelijkste christelijke leraars van de zeventiende eeuw was George Fox. Hij werd in het jaar 1624 geboren in het dorp Drayton, in het graafschap Leicestershire, als zoon van godvruchtige ouders. Zijn vader was wever. Als kind had hij een ongewone ernst. Toen hij negentien jaar oud was begon hij aan een zoektocht naar geestelijke realiteit. Hij was namelijk erg verdrietig over het grote contrast dat hij op elk gebied om zich heen zag tussen christelijke belijdenis en de praktijk van het christendom. In zijn speurtocht kreeg hij een steeds grotere hekel aan de schijn van de godsdienstige gewoonten en de prachtige kerkgebouwen die zo zeer de wereldlijkheid en de geestelijke leegheid van de levens van de mensen verhulden. De geestelijken bij wie hij hulp zocht, stuurden hem weer leeg naar huis. In zijn diepe honger naar gemeenschap met God benaderde hij toen degenen die zich van de kerk hadden afgescheiden, maar vond bij hen evenmin bemoediging. In het jaar 1646 meende hij eindelijk Gods stem te verstaan, die tegen hem zei dat hij alleen in Christus zijn volledige verzadiging zou vinden. Hij vond een nieuwe vreugde en een nieuw leven met Christus, en besloot

zichzelf te wijden aan het verspreiden van het licht van het evangelie.

Fox was iemand met sterke overtuigingen die hij had gevormd als reactie tegen het lege formalisme van zijn tijd. Hij wees een beroepsmatige bediening volledig af en ook het inachtnemen van de sacramenten. Zijn mening was dat de ware sacramenten, de ware heilige dingen, innerlijk zijn en geestelijk en niet afhankelijk hoeven te zijn van uiterlijke vorm. Een christen moet geen eed zweren en niet deelnemen aan oorlog. Geweld moet volledig afgezworen worden. De christen moet zowel lijden als vergeven. Velen werden aangetrokken tot de prediking van Fox, en de 'friends' (vrienden), zoals ze genoemd werden, begonnen in vele plaatsen samenkomsten te houden. Onbevreesd oefenden Fox en zijn vrienden hun bediening uit. Soms onderbrak Fox een dienst in een 'torenhuis', zoals hij een kerkgebouw noemde, en begon zelf tot de gemeente te prediken. Natuurlijk dreef hij met een dergelijk optreden de politiek van tolerantie die door de regering van het Gemenebest werd bedreven, tot het uiterste. De tegenstand tegen de 'friends' was zo hevig dat het een bedreiging werd voor de vrede. Maar hoe ze ook werden bedreigd, geslagen of gevangen gezet, niets kon de voortgang van de beweging tegenhouden. Ze gingen onverschrokken door en hun ijver voor het verspreiden van het Woord bracht hen naar het Europese vasteland, naar Noord-Amerika en West-Indië.

Toen de monarchie werd hersteld in Groot-Brittannië kwamen de strikte wetten tegen kerkverlaters bijzonder hard aan bij de 'friends'. Tijdens deze periode kwamen vele onafhankelijke groeperingen in het geheid samen, maar de 'friends' trotseerden het gezag openlijk en deden geen moeite om hun samenkomsten te verbergen. Als gevolg daarvan werden velen gearresteerd en in de gevangenis gegooid, waar ze stierven. Anderen kregen zeer hoge boetes opgelegd, wat hen financieel ruïneerde. 'Friends' waren de Atlantische oceaan al overgestoken, maar het was tijdens deze periode van hernieuwde vervolging in Groot-Brittannië dat de man naar wie later een van de staten van de Verenigde Staten van Amerika genoemd zou worden, voor hen gewonnen werd. In het jaar 1666 sloot Sir William Penn zich volledig aan bij de 'friends', of 'quakers', zoals ze ook wel smalend genoemd werden, en stond zowel met prediken als met schrijven hun zaak voor. De door hen begeerde vrijheid om God te dienen, werd de quakers in hun eigen land ontzegd,

en daarom hielp hij hen de Atlantische oceaan over te steken. In het jaar 1681 besloot hij hen te volgen, nadat hij van koning Charles II het land gekregen had dat later bekend zou worden als Pennsylvania. Dit deed de koning als aflossing van een enorme schuld die hij bij de vader van William Penn had. Het jaar daarop werd de stad Philadelphia gesticht.

De quakers vormden geen gemeenten in de betekenis van het Nieuwe Testament, maar de kracht van hun getuigenis lag in de zekere mate waarin ze toch terugkeerden naar fundamentele Bijbelse principes. George Fox legde grote nadruk op het innerlijk getuigen van de Geest waardoor God tot de mens spreekt. Soms trok hij zich ergens op het platteland terug met zijn Bijbel en hoorde dan Gods stem, en kreeg hij nieuw licht over een gedeelte van Zijn Woord. Hij meende dat de kracht van openbaring op hem was zoals deze door de apostelen was ervaren, maar dat het toch in overeenstemming was met wat al in het Woord was geopenbaard. Misschien had Fox de neiging om een te strakke scheidslijn te trekken tussen de openbaring van het Woord en de innerlijke openbaring van de Geest, maar de nadruk op de werkelijkheid van de inwoning van de Geest was heilzaam. De kracht van het Woord wordt niet alleen door het intellect onderkend, maar ook doordat de Geest tot leven brengt.

Het getuigenis van de quakers in hun vroege dagen moet toegeschreven worden aan hun volledige openheid voor het Woord en het werk van God door de Geest die van Christus getuigt en ons in de volle waarheid leidt (Joh. 15:26; 16:13). Het grote belang dat Fox hechtte aan 'waarheid in het verborgene' (Psalm 51:8) was een ander aspect in zijn prediking dat voortdurend voor ogen gehouden moet worden. Gemeenschap met God is niet een zaak van zich houden aan uiterlijke godsdienstige gebruiken, maar een zaak van het hart. Aan de andere kant heeft de Heer de gemeente in het leven geroepen als het middel waardoor die innerlijke gemeenschap ten volle tot uitdrukking komt en getuigt naar de wereld toe. Het leven in Christus raakt niet alleen ons persoonlijk leven met God en ons gezinsleven, maar ook het gezamenlijke leven met het gehele goddelijke gezin in de wereld, en het is alleen in het gemeenteven dat het leven met God zich ten volle kan ontwikkelen. Fox wilde zo graag afrekenen met de schijn van een lege godsdienstige vorm, dat hij afrekende met praktisch het hele gemeente-zijn.

De samenkomsten van de 'friends' waren dan ook niet gegrond op een gezamenlijke ervaring van wedergeboorte. Ongetwijfeld waren de doop en het avondmaal in zijn dagen tot betekenisloze ritën geworden, maar dat betekent niet dat dat altijd zo moet gaan. De behoudende factor is de dienst van het Woord in de kracht van de Geest. Waar deze afwezig is, is elke godsdienstige samenkomst een schijnvertoning, zelfs als dit alleen het in stilte zitten wachten op het Woord van de Geest is, zoals de vorm van de 'dienst' van de quakers is. Maar daar waar het gezag van het Woord wordt onderkend, kan de doop niet lichtzinnig worden bediend en ontvangen; het moet een getuigenis zijn van een nieuw leven. Evenzo zal de ontmoeting rond de tafel van de Heer een getuigenis zijn van de realiteit van een diepe innerlijke gemeenschap met God en met elkaar.

De beweging van Fox was gebaseerd op reactie. Dat geldt natuurlijk voor een deel ook voor een gemeentegetuigenis, aangezien het werk van het evangelie een reactie is op de zonde van de wereld. Maar de gemeente is veel meer dan een groep mensen die verenigd is door een negatieve kijk op de wereld. Het is een groep mensen die verenigd is door een positieve gemeenschap met Christus, een positief doel om het vat van Zijn heerlijkheid te zijn. De kracht van de gemeente is gelegen in een brandende visie en gemeenschap met haar opgestane Heer. Elke groep die op mindere grond dan deze samenkomt, zal uiteindelijk onvoldoende zijn toegerust om het doel te vervullen dat God voor Zijn volk heeft.

John Bunyan

De periode van verschrikkelijke vervolging die volgde op de val van het protectoraat in Groot-Brittannië heeft een aantal bijzondere mannen van God voortgebracht. De naam Isaac Watts zal altijd in de herinnering blijven vanwege zijn grote nalatenschap aan de gemeente van zijn geestelijke liederen, en John Bunyan vanwege zijn boek 'Pilgrim's Progress' (De Christenreis naar de eeuwigheid), dat behalve de Bijbel waarschijnlijk meer dan enig ander boek gelezen is. De plaats die vanwege Bunyans arbeid het bekendste geworden is, is Bedford, waar hij ook twaalf jaar gevangen gezeten heeft omwille van het evangelie. De gemeente waar hij oudste en ook voorganger was, was een van de vroege gemeenten die 'baptist' genoemd werden, maar Bunyan wilde geen andere naam dan 'christelijk'. De doop door onderdompeling was

voor hem geen voorwaarde voor gemeenschap, en hij bleef standvastig weigeren dat verschil van inzicht een wettige grond voor verdeeldheid tussen gelovigen was.

Jean de Labadie

Het spoor van de geestelijke opvolging van de gemeente als tegengesteld aan uiterlijke organisatie voert helemaal terug naar de tijd van de apostelen. De lijn is nooit gebroken geweest. Er is geen tijd geweest dat er niet een getuigenis was van de Here die temidden van Zijn volk woont. Aan de andere kant zijn er bewegingen geweest die slechts gedeeltelijk zijn teruggekeerd tot Bijbelse principes. In de mate waarin ze goddelijke waarheid predikten en leefden, zijn ze goed geweest, en hun dienst is tot rijke zegen geworden voor anderen, maar hun geestelijk leven en doelmatigheid zijn beperkt gebleven door een misplaatste trouw aan een traditionele organisatie waarvan ze zich niet hebben kunnen afscheiden. Daar waar zulke bewegingen meerdere generaties hebben beïnvloed voor hun geestlijk welzijn en er daardoor een bevassing van meer geestelijk licht is gekomen, is het resultaat vaak een afgescheiden getuigenis geweest van gelovigen die de vrijheid hadden om in directe afhankelijkheid van God samen te komen en te getuigen. Een typisch voorbeeld hiervan kan gevonden worden in sommige van de uitwerkingen van de piëtistenbeweging, die we later zullen beschouwen.

Eenzelfde principe kan gevonden worden in het leven van Jean de Labadie, maar wel op een iets ander niveau. Gedurende de jaren van zijn eigen bediening als christen heeft hij zo ongeveer het hele scala van kerksystemen doorkruist, te beginnen bij de invloed van de jesuïten, en eindigend als 'onafhankelijke'. Helaas werden zijn laatste jaren getekend door uitwassen, die niet alleen hemzelf veel schade hebben toegebracht, maar ook het gemeentegetuigenis, waaraan hij zo'n duidelijke bijdrage had geleverd.

Jean de Labadie werd in het jaar 1610 geboren in Bordeaux in Frankrijk en kreeg een opleiding met als doel lid te worden van de 'Sociëteit van Jezus'. Zijn studie theologie gaf hem geen geestelijke voldoening, maar het lezen van het Nieuwe Testament was voor hem een openbaring. Hij werd aangesteld als priester in de Rooms-katholieke kerk, maar was zeer ontdaan over de verdorvenheid van het christendom, en was

er door het lezen van de Schriften van overtuigd geraakt dat het enige antwoord lag in een terugkeer naar de principes van de tijd van de apostelen. Hij dacht daarom dat het zijn opdracht was om hervorming te brengen binnen de Roomse gemeenschap. Het was niet eenvoudig om zich los te maken van zijn verbintenis met de jesuïten, maar een langdurige ziekte maakte duidelijk dat hij niet een volwaardig lid kon worden van de sociëteit. Hierin herkende hij Gods hand. Hij verliet Bordeaux en begon, met toestemming van de aartsbisschop, eerst in Parijs te onderwijzen, en later in Amiens, waar hij grote aantallen mensen om zich heen verzamelde om naar zijn uitleggingen van de Schriften te luisteren. Met deze mensen vormde hij 'broedergemeenschappen', nog steeds met de officiële toestemming van zijn kerkelijke superieuren, en zo kwamen ze van tijd tot tijd bij elkaar thuis samen om de Bijbel te bestuderen. Bij deze samenkomsten sprak De Labadie zijn verlangen uit om de kerk te zien terugkeren naar haar oorspronkelijke staat. Het is niet verwonderlijk dat zijn onderwijs leidde tot voortdurende vervolging en hij werd genoodzaakt om zijn gevestigde ambt te verlaten.

Tijdens deze periode van beproeving kwam hij in aanraking met de leer van Calvijn. De Labadies overtuigingen waren het directe resultaat geweest van zijn studie van de Schriften, maar toen hij de werken van Calvijn las, was zijn bevinding dat hij, wat de grote, fundamentele leerstellingen van het geloof betrof, tot dezelfde conclusies was geleid. Hij zag wel dat ook de hervormde kerk veel te wensen over had in een terugkeer naar Bijbelse praktijk nodig had, maar hij was het eens met Calvijns algemene bevatting van de waarheid en hij hoopte dat als hij zich daarbij zou aansluiten, hij de vrijheid zou krijgen om het loutere Woord van God te prediken, waarnaar hij zo verlangde.

Langzamerhand kwam hij nu tot de conclusie dat verzoening met de Roomse geestelijkheid onmogelijk was, en dat er geen hoop op hervorming was binnen de Roomse kerk zelf. Dat was in het jaar 1650. Hij was nu veertig jaar oud en had al vanaf zijn vijfentwintigste als priester in de de kerk gearbeid. Hij vond het daarom tijd om zijn aandacht te richten op de hervormde kerk, waar hij zich bij aansloot te Montauban, met de overtuiging dat hij van daaruit zijn werk van Bijbelse hervorming kon gaan uitvoeren.

Later diende De Labadie in Genève en in Middelburg. Zijn krachtige

prediking had grote uitwerking, maar een zegen die daarboven uitstak, kwam door zijn Bijbellezingen met groepjes bij hem thuis. Door zijn Bijbellezingen in Genève werd een jonge man bijzonder geholpen, die later een van de leidende figuren zou worden van de piëtistenbeweging. Zijn naam was Philipp Jakob Spener. De Labadie was uitgenodigd voor een post als predikant aan de kerk te Middelburg door enkele vrome mannen die goed bekend stonden vanwege hun getuigenis als toegewijde christenen. Maar hij was diep teleurgesteld over de toestand van de kerk, die naar zijn bevinding ver verwijderd was van het inzicht dat hij gekregen had door het lezen van het Nieuwe Testament. Hij bespeurde ook een diepgaand verschil van inzicht tussen zichzelf en degenen die hem hadden uitgenodigd om naar Middelburg te komen. Zij zagen de kerk als een evangelisatieveld waarin het doel van de leiders was om de mensen tot wedergeboorte te leiden en ze daarna te helpen om hun geloof te beoefenen, terwijl hij vanuit de Schrift zag dat de gemeente een gezelschap is van wedergeboren mensen die verenigd en geleid worden door het werk van de Heilige Geest. Toch ging De Labadie door met zijn werk van hervorming. Hij introduceerde het spontaan bidden, dat nieuw was voor de kerk, en moedigde aan tot wederzijdse opbouw door het Woord. Veel mensen reageerden positief op zijn bediening, zowel in Middelburg als ver daarbuiten, maar het werd steeds duidelijker dat als zijn onderwijs consequent zou worden doorgevoerd, het zou leiden tot een volledige verandering van het hele karakter van het kerksysteem. Tegenstand tegen zulke drastische veranderingen was onvermijdelijk. En hij kwam, bitter en weerbarstig. In het jaar 1669 werden De Labadie en zij die hem steunden uit de Middelburgse kerk gezet.

Vijftien jaar lang had De Labadie ijverig gewerkt om hervorming te brengen binnen de Rooms-katholieke kerk; nog eens twintig jaar had hij zijn gaven en kracht ingezet in een poging om de hervormde kerk te hervormen. In beide gevallen had hij gefaald. Men kan niet beweren dat hij te weinig tijd besteed heeft aan zijn taak. Hij was nu een man van zestig. Opnieuw kwam hij tot een conclusie, namelijk dat hervorming binnen een gevestigd systeem onmogelijk was, en dat afscheiding de enige manier was om de principes uit de tijd van de apostelen te herstellen.

In overeenstemming met De Labadies overtuiging vormden ongeveer driehonderd mensen, onder leiding van drie voorgangers en een

aantal oudsten, een nieuwe groep in Middelburg. Alleen zij die uit hun leven lieten zien dat ze waarachtig wedergeboren waren, waren leden. Maar het was de gemeente niet gegund haar getuigenis ongestoord voort te zetten. De verschillen tussen deze gemeente en de hervormde kerk leidden het stadsbestuur ertoe om te gebieden dat de afgescheiden groep vertrok. Dat deden ze graag, toen een nabijgelegen stad hen onderdak bood. Maar de vervolging ging hen achterna en dreigde een burgeropstand te veroorzaken, toen het stadsvolk hen met goede maar ongeestelijke bedoelingen besloot om de gekwelde gemeente met geweld te verdedigen. De Labadie zei dat hij niet de oorzaak van bloedvergieten wilde worden, en zag Gods leiding door deze omstandigheden om naar Amsterdam te gaan, waar hij en zijn paar vrienden een goede ontvangst kregen en godsdienstvrijheid vonden. Daar begon het werk opnieuw met grote zegen, en de beweging om samen te komen op eenvoudige, Bijbelse grond verspreidde zich over het land, waarbij velen de orde van de hervormde kerk verlieten en nog veel meer mensen open kwamen te staan voor de beweging. Zo ernstig was de bedreiging voor het systeem van de hervormde kerk, dat de leiders de regering om hulp vroegen. Maar de afgescheiden groeperingen werd de vrijheid gegeven.

Zij die Christus willen dienen, beginnen aan een leven van intense geestelijke strijd. De Heilige Geest die in de mens woont, is de volkomen en onfeilbare gids voor de juiste interpretatie van Gods Woord, maar er zijn altijd krachten aan het werk, hetzij van de wereld of van Satan, die erop uit zijn om op subtiele wijze de aandacht af te leiden van de rechte en smalle weg. De geschiedenis van de Gemeente is ook de geschiedenis van het aangeboren geloof van de mens dat hij een betere manier kan vinden dan Gods orde, en De Labadie werd in zijn latere jaren een prooi van deze waan. De gemeente is niet de plaats waar christelijke volmaaktheid woont; het is de woonplaats van Gods gezin, van hen die door de wedergeboorte deelgenoten zijn gemaakt van Zijn leven en die zich ontwikkelen in dat leven, wat soms gepaard gaat met veel zwakheid en beperking. De Labadie beijverde zich voor de volle geestelijke wasdom van Gods volk, en dacht dat dat doel gemakkelijker verwezenlijkt kon worden door een gemeenschap te vormen waar degenen die tot de gemeente behoorden, bij elkaar in één huis konden wonen, elkaar innig konden leren kennen en elkaar op konden bouwen tot een diepere kennis

van Christus. Er werd voor dit doel een huis in Amsterdam gehuurd.

De 'huishoudingsgemeente' kwam al snel in de problemen. Een van De Labadies trouwste aanhangers onderkende de gevaren van een dergelijke onderneming, vroeg zich af of zij wel Bijbels was en wilde er niet in meegaan. Hij scheidde zich af van De Labadie en schreef een boek waarin hij zijn standpunten uitlegde. Hij wilde aantonen dat een exclusieve gemeenschap een gemeente naar nieuwtestamentische standaard niet kan vervangen, dat zoiets zeer onverstandig is en dat er kwade geruchten van komen. Na de verschijning van het boek kwam er een anoniem antwoord op waarin de schrijver op de meest schunnige wijze werd aangevallen. Toen uitlekte dat De Labadie dit had gedaan, leed zijn reputatie en bediening ernstige schade. Het huishouden kwam door deze hele toestand verder afgezonderd te staan van de samenleving en raakte meer ingesloten. Het was de ene ramp na de ander. Zo waren er, ondanks alle voorzorgsmaatregelen die waren getroffen voor een volmaakte gemeenschap, sommige leden die er gedachten op na hielden die volledig in strijd waren met de Schriften. Toen gepoogd werd hen aangaande deze zaken te vermanen, was hun reactie alles behalve in de geest van Christus en vol laster en wraakzucht. Hun gevoelens tegen het huishouden waren zo heftig dat men vond dat ze maar beter de stad konden verlaten. Een rijk man in Herford ontfermde zich over hen en gaf hen onderdak op zijn landgoed. Maar de lutherse bevolking aldaar stelde zich zeer haatdragend op tegenover hun aanwezigheid, wat hen afsneed van enige geestelijke hulp van buitenaf en hen afzonderde, zodat ze zich alleen bezig hielden met hun eigen interne aangelegenheden.

Zo gehaat als De Labadie door de buitenwereld was, zo vereerd werd hij binnen het huishouden als een apostel. De mensen hingen aan zijn lippen en men meende dat waarachtige gemeenschap met God pas echt ervaren werd als men door zijn prediking aangeraakt werd. Zo'n houding moest wel tot excessen leiden. Gemeenschap van goederen werd geïntroduceerd, en soms werd er tijdens samenkomsten in tongen gesproken en was er ander extatisch vertoon. De Labadie stierf in het jaar 1674, maar het huishouden bleef bestaan en nam in feite enige tijd in aantal toe. Op een bepaald moment werden er twee groepen zendelingen uitgezonden, maar het leek erop dat ze er meer op uit waren om anderen te winnen voor hun specifieke ervaring van gemeenschapsleven

dan voor het evangelie. De onderneming eindigde in een mislukking. Praktische moeilijkheden leidde het huishouden ertoe het systeem van gemeenschap van goederen te verlaten, en de leden begonnen uiteen te gaan. De 'huishoudingsgemeente' stierf uiteindelijk uit.

Het leven en de ervaringen van Jean de Labadie leren ons vele kostbare lessen. Na vijfendertig jaar onbaatzuchtige arbeid kwam hij tot de onvermijdelijke conclusie dat het een onmogelijke taak is om de grote religieuze systemen van het christendom terug te brengen tot de principes en praktijken uit de tijd van het Nieuwe Testament. Toen hij vanuit de Schriften het principe van afscheiding zag, zette hij zich in voor het doel dat God gemeenschappen van gelovigen zou oprichten zoals Hij dat gedaan had in de tijd van Handelingen. Zodoende werd hij tot grote geestelijke zegen. Wijd verspreid ontstonden er gemeenten, die een doorgaande uitwerking hadden. Waar het bij De Labadie mis ging, was in de gedachte dat er hier op aarde in een kring van gelovigen de volle wasdom en reinheid van getuigenis gerealiseerd kan worden. In het zich afscheiden van de georganiseerde kerken had hij gelijk, op grond van het feit dat de ware gemeente alleen hen bevat die deelgenoten zijn van het leven van Christus door een persoonlijke ervaring van wedergeboorte, maar hij had ongelijk in de uiteindelijke poging de gemeente te beperken tot een huishouding van hen die het geestelijk 'gemaakt hebben', wat overduidelijk gedoemd was te mislukken. Zijn misvatting werd ironisch geportretteerd in zijn eigen ongeestelijke reactie op het meningsverschil van zijn voormalig medewerker, waarin hij zijn onvermogen liet zien om in een geest van nederigheid vraagtekens over het zichzelf aangematigde absolute gezag te accepteren.

De beperkte kring van de huishouding leidde vervolgens tot andere onbijbelse houdingen en praktijken. De verering die De Labadie genoot zou een oudste nooit mogen toelaten. Een gelovige moet altijd voorzichtig zijn met het vereren van zelfs een zeer hoog geacht werktuig van God. Het getuigenis naar de omgeving toe werd er ernstig door verhinderd en was niet vrij zoals het getuigenis van de gemeente behoort te zijn, en de leden van de huishouding konden niet in andere termen denken dan van een verkeerde levensvorm, wat hen nog meer isoleerde van hen voor wie zij een getuigenis hadden moeten zijn. Tegelijkertijd schiep het naar binnen gekeerde karakter van hun gemeenschapsleven een gunstig

klimaat voor uitspattingen van de ziel, wat hun geestelijke energie nog meer verkwistte en hun werkzaamheid belemmerde. Het zijn allemaal heilzame lessen die aantonen hoe belangrijk het is om nauwkeurig bij de Bijbelse orde te blijven en bij de nederige geest die onontbeerlijk is om de Bijbelse orde op de juiste manier op te kunnen vatten.

Philipp Jakob Spener

Halverwege de zeventiende eeuw waren de lutherse en hervormde kerken in een slechte geestelijke toestand geraakt. Vooral het lutheranisme had een hardnekkige neiging naar een intellectuele rechtzinnigheid die gericht was op het zich houden aan de sacramenten en zuivere leer, maar weinig aandacht schonk aan een godvruchtig leven. Het lutheranisme leerde het priesterschap van alle gelovigen, maar dat was een waarheid die om allerlei praktische redenen terzijde was gelegd. Leken waren passief. Ze moesten luisteren naar de prediking van rechtzinnige leerstellingen, ermee instemmen en deelnemen aan de sacramenten van de kerk. Dat was alles wat hun christen-zijn te bieden had. De weerstand tegen deze tendens is ons in de geschiedenis bekend komen te staan onder het label 'piëtisme'.

We hebben al opgemerkt dat Philipp Spener een van de groep jonge mannen was die was beïnvloed door de Bijbellezingen van Jean de Labadie in Genève. Hij was ook beïnvloed door de geschriften van Engelse puriteinen, zoals Richard Baxter en John Buyan. Alles had op hem de indruk nagelaten van de waarde van gezonde Bijbelse exegese.

Spener werd in het jaar 1635 in de Elzas geboren en bracht zijn vroege studententijd door in Straatsburg. Toen hij de dertig was gepasseerd, werd hij aangesteld als hoofdvoorganger van de lutherse kerk in Frankfurt. Hij was zeer bezorgd over de grote behoefte aan tucht en hervorming, maar werd geconfronteerd met ernstige beperking om uit te voeren wat hij nodig achtte, doordat het gezag in handen van het burgerlijk bestuur lag. In het jaar 1670 begon hij samenkomsten te houden bij hem thuis voor Bijbelstudie, gebed en onderlinge opbouw. Hij deed het voorstel dat ook in andere kerken zulke samenkomsten als 'een gemeente binnen de kerk' gehouden zouden worden op de manier waarop de apostelen dat deden, en zodoende zouden kunnen groeien in heiligheid. Hij legde er de nadruk op dat waarachtig christen-zijn in

het dagelijks leven zichtbaar moet zijn en dat men christen wordt door een bewuste ervaring van wedergeboorte. Gelovigen zijn niet passief in geestelijke zaken, maar hebben een verantwoordelijkheid om elkaar op te bouwen in het geloof. Ze moeten leven in soberheid en zich onthouden van de grovere vormen van aards genot. Spener wilde zo min mogelijk aandacht geven aan formele geloofsbelijdenissen en leerstellingen, om zodoende terug te keren naar het directe gezag van de Schriften. Hij benadrukte dat geestelijke ervaring van levensbelang is, en zei dat daar waar waarachtig leven in de Geest was, intellectuele verschillen in interpretatie wel voor zichzelf zouden zorgen. Zijn werk veroorzaakte hevige strijd, en hij werd beschuldigd van ketterij. Wat hij leerde was inderdaad een bedreiging voor de levenloze intellectuele rechtzinnigheid die zo tekenend was voor het lutheranisme van de tijd waarin hij leefde.

Spener maakte in de groepen die samenkwamen onder de inspiratie van zijn leven de Bijbel eenvoudig om mee om te gaan, zodat het de levens van hen die er leiding in zochten, voedde en vormde. Een logische volgende stap was afscheiding van de lutherse kerk en sommige leden van Speners gemeente in Frankfurt deden dat ook, naar het licht dat ze hadden ontvangen. Spener was het hier niet mee eens. Hij was niet bereid om tot het uiterste te gaan van wat hij zelf had onderwezen. In 1686 verhuisde hij naar Dresden, waar hij hofpredikant werd. Later vertrok hij naar Berlijn, waar hij zijn bediening voortzette tot zijn dood in 1705.

August Hermann Francke

August Francke werd in het jaar 1663 geboren in Lubeck. Hij was als jonge leraar aan de universiteit te Leipzig lid van een kleine groep die samenkwam voor Bijbelstudie. Hoewel hij dat aanvankelijk uit louter academische interesse deed, wekte het een verlangen bij hem op naar diepere geestelijk werkelijkheid. In 1687 ervoer hij de radicale verandering van de wedergeboorte, terwijl hij de woorden van Johannes 20:31 aan het bestuderen was: "... maar deze zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, en opdat gij, gelovende, het leven hebt in zijn naam." Na deze gebeurtenis bracht hij een periode in Dresden door bij Spener, die een grote invloed had op zijn denken. Franckes openhartige prediking, waarin hij hamerde op de noodzaak van bekering en een godvruchtig leven, bracht zegen voor velen, maar

leidde er ook toe dat hij openlijk als piëtist beschuldigd werd en uit een aantal verantwoordelijkheden ontzet werd. Uiteindelijk werd hij als professor aangesteld aan de nieuwe universiteit van Halle. Vanaf 1698 was hij lid van de theologische faculteit, en zijn geestelijke invloed beheerste de universiteit, die een centrum van piëtisme werd. Francke stierf in het jaar 1727.

Twee aspecten van de bediening van Francke tijdens zijn verblijf in Halle zijn in het bijzonder opmerkelijk, omdat ze een invloed hebben gehad die tot ver na zijn eigen leven en ver buiten de grenzen van Halle reikt. Ten eerste was er de zendingsdrang en het verantwoordelijkheidsgevoel voor zending waartoe hij aanzette. Rooms-katholieke ondernemingen op zendingsgebied waren bekend, maar de grote protestantse kerken hadden over het algemeen hun verplichting in die richting niet onderkend. Francke had een last gekregen voor een aspect van christelijke dienst die voor een groot deel het rechtzinnig protestants denken tot dan toe vreemd was geweest en dat kwam deels door zijn eigen diepgaande geestelijke leven, inzicht en toewijding aan de Here. In het jaar 1705 vertrokken vanuit Halle de eerste protestantse zendelingen naar India, Bartholomeus Zeigenbalg en Henry Plutchau. Tijdens de twaalf jaar dat ze in Zuid-India gearbeid hebben, vertaalden ze het Nieuwe Testament in de Tamil-taal. Maar van de vele zendelingen die vanuit Halle werden uitgezonden, is Christian Friedrich Schwartz nog de bekendste, die tot aan zijn dood in het jaar 1750 God gediend heeft in India. Al deze mannen waren diep beïnvloed door het piëtisme, en de vrucht van hun bediening gaat nog steeds door. Schwartz werd gebruikt om een man tot Christus te leiden van wie de nazaten de grondleggers zijn geweest van een vandaag de dag krachtig getuigende beweging van gemeenten in India.

Het tweede opmerkelijke aspect van Franckes bediening waren de scholen die hij stichtte. Toen hij in Halle kwam wonen, trof hem de toestand van de armen, en besloot een school te beginnen. Deze was de eerste van een aantal instituten die hij stichtte, zijn beroemde weeshuis daarbij inbegrepen. Allemaal begonnen ze met slechts weinig financiële middelen waarvoor hijzelf zorgde en werden voortgezet zonder ooit om geld te vragen, puur afhankelijk van de trouw van God. Toen Francke stierf herbergde zijn weeshuis honderdvierendertig kinderen, en genoten

HERVORMERS VAN DE HERVORMING

tweeduizendtweehonderd kinderen onderwijs op zijn scholen. Een van hen was Nicolaas Ludwig, graaf Von Zinzendorf, die later de leider van de Moravische broeders zou worden.

De vrucht van opwekking

Het in talloze partijen verdeelde protestantisme was het toneel van bittere strijd. Het katholicisme was aan de buitenkant verenigd in een één-zuil-systeem, maar had de mens reeds lang afgesneden van de toegang tot God door het opleggen van sacramenten en door als middelaars optredende priesters. Het protestantisme verwierp gemeenschap met medegelovigen; het katholicisme verwierp gemeenschap met God. Door de eeuwen heen waren er binnen de Rooms-katholieke kerk mensen geweest, de mystieken genoemd, die hunkerden naar gemeenschap met God, wat hen ertoe bracht een leven te ontwikkelen van meditatie en strikte onthouding. Dat Rome sommigen van hen hoogachtte, blijkt wel uit het aantal heiligverklaarden onder hen, maar er waren ook perioden waarin ze hevig werden vervolgd, vooral onder invloed van de jezuiten. Een van de bekendste mystieken uit de late zeventiende en vroege achttiende eeuw is Madame Guyon. Haar leven is nog steeds een bron van zegen en inspiratie. Hoewel ze uiteindelijk door de koning van Frankrijk gevangen gezet werd in de Bastille, bleef haar invloed zich verspreiden tot ver buiten de muren van haar afschuwelijke kerker.

De scheuringen in het protestantisme, en vooral de zo onchristelijke strijd die ermee gepaard ging, deden de honger toenemen in de harten van vele oprechte gelovigen naar vrijheid van gemeenschap tussen al diegenen die waarachtige kinderen van God waren. Deze honger komt goed tot uitdrukking in het werk van Gottfried Arnold (1666-1714). Hij was een product van de piëtistenbeweging en een vriend van Philipp Spener. Korte tijd was Arnold professor geschiedenis te Giessen, maar later gaf hij deze post op om een rustiger leven te gaan leiden, waarin hij zijn tijd grotendeels besteedde aan schrijven. Arnold was bezorgd over de afschuwelijke intolerantie van de rechtzinnigen en de hevige

twist die de kerkgeschiedenis kenmerkte, waarin alles wat zich niet conformeerde aan de heersende religieuze systemen van de tijd aan de kant geveegd werd. Hij was zelf geschiedkundige en had veel van de geschriften gelezen van de oude 'kettters' en vond dat ze niet waren beoordeeld naar hun verdiensten, maar genadeloos waren vermorzeld in een partijdig gevecht. In het jaar 1700 verscheen zijn 'Onpartijdige geschiedenis van de gemeenten en kettters', waarin hij de geschiedenis probeerde te traceren van de geestelijke beweging van de gemeente ten opzichte van de geschiedenis van de kerkelijke organisaties. Zijn boek werd wijdverspreid bekend en gaf grote beroering, werd door sommigen het nuttigste en door anderen het boosaardigste boek dat ooit geschreven is, genoemd. Misschien geloofde Arnold werkelijk dat er in sommigen onder de 'kettters' meer waarheid was dan onder de rechtzinnigen (hij was van mening dat de lutherse kerk Babel was en niet kon worden hervormd), maar misschien had hij ook wel gelijk en is zijn opvatting over de geestelijke voortzetting van de gemeente iets dat vandaag de dag te weinig aandacht krijgt.

De mystieken waren hoofdzakelijk bezig met hun persoonlijke gemeenschap met God, en zagen niet het belang van de gemeenschap die in het samenzijn van gelovigen wordt uitgedrukt. Maar hun invloed van de nadruk op innerlijke heiligheid leidde, samen met het verlangen dat door mensen als Arnold was opgewekt naar een praktische uitdrukking van gemeenschap met allen die wedergeboren waren, tot het begin van samenkomsten die zich in de eerste helft van de achttiende eeuw wijd en zijd verspreidden over Duitsland, de lage landen en Engeland. Ze vertegenwoordigden vele en verscheidene elementen, maar allemaal beschouwden ze de eenheid en volmaking van de heiligen belangrijker dan het aanhangen van een uiterlijke kerkelijke vorm. Niet iedereen scheidde zich af van de kerken waartoe ze oorspronkelijk behoorden, maar velen deden dat wel en gaven hun samenkomsten de naam 'Filadelfia', dat broederlijke liefde betekent. Dat kan zijn voortgekomen uit een interpretatie van vroeger van het tweede en derde hoofdstuk van Openbaring die door een aantal van hen werd voorgestaan, waarop zij een roep tot alle gelovigen baseerden om zich te verenigen in de trouw van de gemeente te Filadelfia (Op. 3:7-10). Het getuigenis van deze groepen was vruchtbaar in het winnen van anderen voor Christus. Een

van hun bekeerlingen die altijd in de herinnering zal blijven vanwege zijn mooie geestelijke liederen, was Gerhard Tersteegen.

De Moravische broeders

Graaf Von Zinzendorf werd in het jaar 1700 geboren in Dresden. Hij werd grootgebracht door zijn vrome grootmoeder en had vanaf zijn jonge jaren een diepe liefde voor de Here Jezus. Op de school van August Francke in Halle kwam hij nog meer onder piëtistische invloed, wat een grote uitwerking op zijn leven had. Van Francke kreeg hij ook iets mee van de zendingsvisie en de geest waarmee hij in latere jaren de Moravische beweging beïnvloedde. In 1722 ontmoette hij voormalig houthakker Christian David, die een schuilplaats zocht voor vervolgte Moravische gelovigen die hij in zijn eigen land tot de Here had geleid. Zinzendorf nodigde hen uit om op zijn landgoederen in Saksen te komen wonen, en daar stichtten zij hun eerste dorpsgemeenschap die zij Herrnhut noemden. Ongeveer vijf jaar later werd Von Zinzendorf leider van de gemeenschap, nadat hij had ingegrepen in een bittere onenigheid die bijna tot het uiteenvallen van de gemeenschap had geleid. Hij was iemand met grote tact, was bijzonder zachtmoedig en had uitstekende leiderschapskwaliteiten. Het resultaat van zijn ingrijpen was dat niet alleen de onenigheid werd opgelost, maar ook dat God een opwekking schonk die verzoening en een nieuwe geest in de gemeenschap bracht. De Moravische broeders waren erop tegen om zich te vereenzelvigen met de lutherse kerk, maar Von Zinzendorf zelf was luthers en een volgeling van Spencers gedachte van 'een gemeente binnen de kerk'. Er werd een compromis gevonden waarbij Herrnhut werd erkend als een onafhankelijke gemeenschap binnen de lutherse kudde, en een van de Moravische broeders werd aangesteld als bisschop, die de sacramenten mocht bedienen. Ondanks dat werd Von Zinzendorf later uit Saksen verbannen, terwijl de Moravische broeders hun verlangen in vervulling zagen gaan dat ze erkenning kregen als een aparte gezindte.

Wat het meest opviel bij de Moravische gemeenschap was haar zendingsactiviteit. Toen Von Zinzendorf in Kopenhagen was om de kroning van koning Christian VI bij te wonen, kwam hij in contact met mensen uit West-Indië en Groenland. Van hen kreeg hij te horen over de omstandigheden in deze delen van de wereld. Hij keerde naar Her-

rnhut terug met een vurige passie om het evangelie naar deze en andere landen te brengen. De gemeenschap werd georganiseerd als een basis van waaruit het Woord van God wijd en zijd kon worden verspreid. In het jaar 1732 vertrok een gezelschap naar West-Indië en in het jaar 1733 vertrok nog een groep naar Groenland. Er werden enkele zendingsposten opgericht in het Oosten, in Afrika en in Noord- en Zuid-Amerika. Herrnhut werd een centrum dat verbonden was met vele delen van de aardbol. Waar deze zendelingen ook heengingen, overal predikten ze het evangelie en probeerden ze gemeenschappen te stichten naar het voorbeeld van Herrnhut, en vanuit zo'n gemeenschap werd het werk geleid. Centralisatie van bestuur bleek een verhindering te zijn voor het werk en het systeem moest aangepast worden, maar de gemeenschapsvorm zelf leidde tot verdere moeilijkheden. De kracht van de Moravische broeders was hun krachtige geestelijke leven. De zwakheid van de beweging lag in het feit dat, afgezien van een Bijbels concept van de gemeente, er geen passend vat was om het leven van de Geest te bevatten. De eenvoudige manier van de gemeenten van het Nieuwe Testament is de enige vorm die ontworpen is om universeel toegepast te worden om te voorzien in de vele noden en in de grote verscheidenheid aan noden. Von Zinzendorf stief in Herrnhut in het jaar 1760.

De methodisten

Aan boord van een schip naar Noord-Amerika ontmoette John Wesley in het jaar 1735 een groep Moravische zendelingen. Zelf probeerde hij ijverig zijn eigen behoudenis te verdienen met geestelijke oefeningen, maar hij bespeurde bij de Moraviërs een geloof en kwaliteit van geestelijk leven die hem vreemd waren. Dat was een belangrijke mijlpaal op het pad van John Wesley's zoektocht naar vrede met God.

John en Charles Wesley waren zonen van ferme, anglicaanse ouders. Hun vader was dominee van de plattelandsparochie van Epworth. Beiden hadden veel te danken aan de opvoeding die ze van kleins af aan van hun vrome moeder, Susanna Wesley, kregen. Ze was een vrouw met een uitmuntend karakter, wat alleen al blijkt uit het feit dat ze voor een gezin van negentien kinderen moest zorgen, ook al stierven daar acht van toen ze nog klein waren. John was de vijftiende en Charles nummer achttien. Vader was vaak van huis om zijn kerkelijke verplichtingen na

te komen en Susanna achtte het haar taak om tijdens zijn afwezigheid kinderen en bedienden samen te brengen rondom de Schriften en samen te bidden. Deze gezinssamenkomsten werden zo bekend door de mond-tot-mond reclame van de bedienden, dat het huis soms helemaal vol zat. Soms moesten er zelfs mensen geweigerd worden omdat er geen plaats meer was. Maar ondanks het godvruchtige voorbeeld van moeder en de voortdurende onderwijzing die zij uit het Woord van God ontvingen, kwamen John en Charles in hun vroege jaren niet tot zekerheid van hun behoudenis, hoewel ze opgroeiden als toegewijd godsdienstige jongens.

Beiden deden het heel goed in hun studie en beiden werden voor de dienst in de anglicaanse kerk aangesteld. De club die Charles in het jaar 1729 in Oxford oprichtte, waar de leden samenkwamen om nuttige boeken te lezen en ook om godsdienstige oefeningen te doen met vasten en veelvuldige communie, geeft een idee van hun religieuze denkbeelden van toen. Hun denkbeelden ware 'high Anglican' (hoog-anglicaans, dat dichter bij de Rooms-katholieke vorm staat dan 'low-Anglican', de laag-anglicaanse, meer protestantse of evangelische vorm, vert.) en ze ijverden om hun zielen door goede werken te behouden. Op de universiteit werden ze spottend de 'Holy Club' (de heilige club) genoemd, of 'Methodists' (methodisten), een naam die later voor de samenkomsten van de Wesleys gebruikt zou worden, maar die toen geheel anders van aard waren.

Aan het einde van het jaar 1735 gingen John en Charles als zendelingen naar Georgia. Tijdens de bootreis ontmoetten ze de Moraviërs. Een jaar later zat Charles al weer thuis in Engeland, ziek en gefrustreerd. John bleef tot aan het begin van het jaar 1738, maar ook hij keerde terug als een volledig mislukte zending. Niet lang na Johns aankomst in Engeland kwamen de broers wederom in contact met een Moraviër, Peter Boehler, die op weg was naar Georgia, maar door oponthoud in Londen was. Boehler sprak er met hen over dat behoudenis ogenblikkelijk ontvangen wordt door geloof. Charles ondervond dit ook, toen hij ziek op bed lag en een paar dagen later was het John, die, na een grote mentale kwelling, vrede met God vond tijdens een evangelisatiebijeenkomst in de Londense Aldersgate Street. Hij beschrijft zijn ervaring met deze woorden: "Ik voelde mijn hart op een vreemde manier verwarmd worden. Ik voelde

dat ik echt op Christus vertrouwde voor de behoudenis; en een zekerheid werd me gegeven dat Hij mijn zonden had weggenomen, zelfs de mijne, en dat Hij me gered had van de wet van de zonde en de dood.”

De geestelijke toestand van Engeland in de achttiende eeuw stond op een laag pitje. De oorlogen en moeilijkheden van de eeuw daarvoor hadden een nasleep van goddeloosheid en morele ellende. Analfabetisme, immoraliteit, dronkenschap en grofheid hadden de overhand. De terechtstellingen waren barbaars en de gevangenis onbeschrijfelijk smerig. Het was een tijdperk van adolescent denkvermogen, van mannen die alles wisten en alles verwierpen. Er was het deïsme van Voltaire die zijn overtuigingen in Engeland had gevormd en terugkeerde naar Frankrijk om daar het denken van een natie te vormen, met als gevolg een bloedige revolutie. Er was het hooghartige scepticisme van Edward Gibbon die het boek ‘De geschiedenis van het verval en de ondergang van het Romeinse Rijk’ schreef. Later in de eeuw was er de brute godslastering van Thomas Paine, zoon van een quaker. Rationalisme was het godsdienstige denken binnengedrongen. De prediking was krachteloos geworden. De kleurloze preken over moraliteit hadden maar weinig toehoorders, en die er waren, bleven onaangeroerd. Er waren naar verhouding maar weinige gemeenten van Gods volk, samenkomsten van waarachtig wedergeboren gelovigen, en zelfs daar was het geestelijk leven door matheid bedorven. De algehele losbandigheid van de achttiende eeuw maakte godsdienst tot een bespotting. Er was opwekking nodig.

Zo was het Engeland waarin John en Charles Wesley hun evangelisatiebediening begonnen, met de enige boodschap die het land uit de put kon halen waarin het was gevallen, de boodschap van zonde, behoudenis door geloof door het offer van Christus en het werk van wedergeboorte door de Heilige Geest. Maar de een na de andere kerkdeur ging voor ze dicht. De kerken hadden geen behoefte aan hun ‘enthousiasme’. In het jaar 1739 werd John Wesley door George Whitefield uitgenodigd om naar Bristol te komen. Ook voor hem waren de kerken dichtgegaan en hij was begonnen met openluchtprediking tot mijnwerkers in een kolenmijnenstreek, wat grote zegen tot gevolg had. Aanvankelijk aarzelde Wesley. Hij was een uiterst precies kerkmens en preken in de buitenlucht had hem nooit gepast geleken, maar de enorme kansen hielpen hem om over zijn vooroordeel heen te stappen. Zo begon hij aan het

type bediening waarmee hij het grootste gedeelte van de volgende vijftig jaar van zijn leven bezig zou zijn.

De bediening van John Wesley en George Whitefield bracht hen wijd en zijd over de Britse eilanden, terwijl Whitefield ook zes keer Amerika bezocht. Meestal reisden ze te paard, en er zijn bronnen die vermelden dat Wesley ongeveer vierhonderdduizend kilometer gereden heeft tijdens de vijftig jaar van zijn onvermoeibaar dienen. Het was bovendien behoorlijk gevaarlijk. Het was een gewelddadige tijd, en de predikers en de gelovigen met hen werden tijdens hun campagnes vaak aangevallen door wilde bendes. Tegelijkertijd werden ze bitter tegengewerkt door de geestelijkheid. Maar Wesley was onverschrokken en God was met hem. De menigten die het evangelie hoorden telden soms tienduizenden, en duizenden werden waarachtig wedergeboren. De ruwste en meest verstokte zondaren vonden vrede bij het kruis met tranen van bekering. Tijdens de samenkomsten werden gewoonlijk velen diep geraakt en vonden hun weg tot Christus terwijl ze het uitriepen van berouw.

Wesley bracht degenen die zich door zijn bediening hadden bekeerd samen in verenigingen. De eerste werd opgericht in Bristol en de tweede in Londen. Hij was vastbesloten om trouw te blijven aan de Church of England en lange tijd wilde hij dat de verenigingen onderdeel bleven van de gevestigde kerk. Maar dat het uiteindelijk tot afscheiding kwam, was vrijwel onvermijdelijk. De starheid van het anglicanisme kon moeilijk de levenskracht van de methodistenverenigingen bevatten, die het zo scherp tegenwerkte. De verenigingsleden kwamen samen op grond van hun verlangen naar behoudenis. Daarnaast konden ze hun eigen inzichten houden in verschillende punten, maar ze mochten ze niet tot onderwerp van twist maken. Iedereen was vrij om naar de plaats van samenkomst te gaan die men wenste.

Wesley gaf er de voorkeur aan dat de prediking werd gedaan door iemand die officieel was aangesteld, maar het gebrek aan medewerking aan de beweging van de zijde van de geestelijkheid dwong hem ertoe anderen in te zetten voor de organisatie ervan. Maar hij stond niet toe dat iemand die niet officieel was aangesteld de sacramenten bediende. Toen het methodisme naar Amerika werd gebracht, waar vaak geen officiële kerkleiders beschikbaar waren, zodat de leden geen sacramenten konden ontvangen, kreeg de kwestie van het bedienen een nieuwe

lading. Wesley kon de Church of England niet zover krijgen om leiders aan te stellen voor Amerikaans methodisme en zo greep hij naar het hulpmiddel om zelf mensen aan te stellen. Dit maakte de breuk tussen zijn verenigingen en de gevestigde kerk compleet. Leiders werden toen in Engeland aangesteld, waar het methodisme de grond innam van een aparte gezindte.

De organisatie die Wesley ontwikkelde, bestond uit een jaarlijkse conferentie van leiders die de beweging bestuurden. Het werk zelf werd verdeeld in 'kringen'. Iedere kring had een opziener, die meerdere reizende predikers onder zijn hoede had. Al diegenen die in kerkgebouwen predikten moesten erkenning krijgen van de conferentie. De conferentie was een groep geestelijken, en als zodanig, heel bewust van haar gezag en zij schermde haar voorrecht ijverig af. Dat leidde tot scheuringen binnen de gelederen van methodisten en tot geestelijke afbrokkeling van de hele beweging. Als John Wesley een anoniem bezoek zou brengen aan het methodisme van nu, dan zou hij misschien in vele gemeenten niet zo welkom zijn. Ze zouden geen behoefte hebben aan zijn 'enthousiasme'.

Vele jaren vergezelde Charles Wesley zijn broer op zijn reizen, maar de grote erfenis die hij aan de Gemeente heeft nagelaten zijn zijn geestelijke liederen. Hij heeft er meer dan zesduizend geschreven, en er zijn maar weinig Engelse liederenbundels vandaag de dag waar niet enkele ervan in staan. De liederen van Charles Wesley drukken niet alleen diepe gevoelens van aanbidding uit, maar bevatten ook een rijkdom aan verklarende gedachten over enkele hoofdleerstellingen van de Bijbel. Charles stierf in het jaar 1788 op tachtigjarige leeftijd. John werd achtentachtig jaar oud en stierf in het jaar 1791.

George Whitefield

De kinderjaren van George Whitefield zagen er heel anders uit dan die van de Wesleys. Hij werd in 1714 geboren in Gloucester als zoon van een herbergier, die tamelijk jong stierf. Doordat hij in armoede opgroeide, was het voor hem moeilijk om onderwijs te blijven volgen, maar in 1733 kwam hij toch terecht op de universiteit van Oxford. Tijdens zijn verblijf daar ging hij door een grote zielekwellling, op zoek naar behoudenis. Hij sloot zich aan bij de 'Holy Club' van de Wesleys om vrede met God te zoeken door vasten en andere godsdienstige praktijken. In 1735

brak door het lezen van de Schriften het licht door en hij ondervond een krachtige verandering door de wedergeboorte. Hetzelfde jaar werd hij als priester aangesteld en hij begon zijn loopbaan als prediker. Hij was toen pas tweeëntwintig jaar oud. Vanaf het begin was zijn bijzondere kracht als prediker merkbaar. Velen gaven aanstoot aan wat hij zei over zonde en aan zijn onverbloemde afwijzing van de leer van wedergeboorte door de doop, die door velen in anglicaanse kringen werd aangehangen, en op vele plaatsen mocht hij niet meer preken. Maar mensen werden waarachtig bekeerd, en enorme menigten dromden samen om naar hem te luisteren.

Hoewel Whitefield zelf anglicaans was en in een tijd van sterke verzuiling leefde, zei het aanhangen van gezindten hem niets. Wat dat betreft was hij duidelijk anders dan de Wesleys, die hun leven lang zich nooit helemaal hebben kunnen ontdoen van anglicaanse vooroordelen. Toen Whitefield werd uitgesloten van de Church of England, predikte hij overal waar er maar een deur voor hem openging, en door zijn veldprediking bereikte hij ontelbare menigten die volledig vervreemd waren van georganiseerde godsdienst. Zijn voorbeeld onder de mijnwerkers in de buurt van Bristol was, zoals we gezien hebben, voor John Wesley de aanleiding om het evangelie in de openlucht te gaan prediken.

Whitefield reisde eindeloos over de Britse eilanden en bezocht Noord-Amerika, waar hij in 1770 stierf, zes maal. Aan beide kanten van de Atlantische oceaan heeft hij een blijvende geestelijke indruk achtergelaten. Zijn leven lang was hij een vriend van Jonathan Edwards, die eveneens op opmerkelijke wijze door de Here gebruikt is. Whitefields theologie was sterk calvinistisch, terwijl die van John Wesley even sterk arminiaans was. Dat gaf op zeker moment aanleiding tot een heftige correspondentie tussen de twee, maar hun vriendschap bleef altijd overeind, ook al ging die af en toe door stormachtige perioden. Beiden predikten rechtvaardiging door geloof, en hun prediking had een even grote uitwerking. Velen die naar Wesley luisterden, kozen voor het volgen van de Here, en velen die naar Whitefield luisterden, ondervonden dat de Here hen uitverkoren had. Whitefield heeft niet zoals Wesley een gezindte doen ontstaan, maar vele duizenden die aan de voeten van Christus werden gebracht, waren de vrucht van zijn bediening.

De belangrijkste verandering die de opwekkingen onder Wesley en

Whitefield in de achttiende eeuw gebracht hebben, lag niet in de vorming van een nieuwe gezindte, want de geestelijke zegen had een diepe uitwerking die tot ver buiten de grenzen van het methodisme of de anglicaanse kerk reikte en het gehele karakter van de Engelssprekende naties van Groot-Brittannië en Amerika beïnvloed heeft. Op sociaal gebied ontstond een nieuw bewustzijn van de grove misbruiken in die tijd en een drastische bepaling om ermee af te rekenen, zoals bijvoorbeeld de slavenhandel en de erbarmelijke omstandigheden van de gevangenen. De stuwkracht achter die hervormingen was het directe resultaat van het werk van Christus van wedergeboorte waardoor de liefde van God in de harten van mannen en vrouwen werd uitgestort. Op geestelijk gebied werd een nieuw Gods-bewustzijn over het hele land verspreid, waarvan groei van de zending een vrucht was, die grote pioniers heeft voortgebracht als William Carey in India, Robert Morrison in China en John Williams in het gebied van de Stille Oceaan. Ook heeft het de weg gebaad voor een terugkeer naar de eenvoudige Bijbelse principes van het samenkomen als christenen en wel in een veel grotere mate dan voorheen. De opwekkingen van de achttiende eeuw hebben ertoe bijgedragen dat er opnieuw een nadruk gelegd werd op de ervaring van behoudenis door geloof, en legden opnieuw het fundament van een persoonlijke geestelijke ervaring die nodig is om verdere openbaring te kunnen ontvangen. Die openbaring kon niet verwacht worden uit de hoek van de opleving in de gevestigde kerk, tenminste niet in enige mate van betekenis. Zelfs de methodistenverenigingen, die het directe resultaat waren van de prediking van Wesley, konden daar niet voldoende in voorzien. Maar die openbaring zou onmogelijk geweest zijn zonder het respect voor de Schriften dat de opwekkingen hebben verwekt, en zonder de wedergeboorte waartoe zo velen door middel van Wesley en Whitefield gekomen zijn.

Robert en James Haldane

Schotland had opwekking meegemaakt onder de prediking van George Whitefield en anderen, maar de evangelische boodschap werd gehékeld door het toenemende temperende denken van de georganiseerde kerk, dat ontkende dat de Schriften geïnspireerd zijn door de Heilige Geest, de wonderen verwierp, de goddelijkheid van

de Here Jezus Christus ontkende en Hem alleen als een groot religieus Leider zag. Twee mannen, de gebroeders Robert en James Haldane, werden op bijzondere wijze gebruikt om geestelijk licht te brengen in deze deprimerende omstandigheden. Ze kwamen uit een rijke Schotse familie. Beiden hadden in de zeemacht gediend. Na hun bekering werden ze ijverige Bijbelstudenten. Geen van beiden had een officiële theologische opleiding gehad en in het algemeen vond men het een vreemde gedachte in die tijd dat mensen die niet waren aangesteld door de kerk hun zinnen zetten op een loopbaan als prediker. Maar zij verlangden om het evangelie te verkondigen, en zagen op naar God om voor hen de weg te banen. En dat deed God. James Haldane reisde met gelijkgestemden tot de ver in het Noorden gelegen Orkney-eilanden aan toe, terwijl ze het Goede Nieuws verkondigden waar zich de gelegenheid ook maar voordeed, in kerkgebouwen of in de openlucht. Duizenden dromden samen om naar hen te luisteren, en een diep werk van de Geest werd in de harten van velen gedaan.

Aan tegenstand hadden ze geen gebrek. Velen waren erop tegen dat mensen die niet waren aangesteld durfden te prediken, en dit ongenoegen werd nog eens aangemoedigd door het optreden van de gevestigde kerk, die wetten instelde tegen het prediken door mensen die daar niet de officiële toestemming voor hadden gekregen. Degenen die zulke mensen wel toestonden te prediken of gelegenheid gaven om naar hen te luisteren, hing excommunicatie boven het hoofd. Maar het werk van God ging gewoon door. De gebroeders Haldane en hun medewerkers in de prediking van het evangelie zagen in de slechte toestand van de kerk een dringende reden dat zij, die Christus kenden, Hem zouden verkondigen aan anderen. De zegen die God zo duidelijk gaf aan hun bediening, bracht de vraag met zich mee hoe ze het beste degenen konden helpen die tot geloof gekomen waren. Ze hadden het ongenoegen van de gevestigde kerk al gewekt over het preken zonder toestemming. Nu werden ze geconfronteerd met het vraagstuk dat de kerk een mengsel was van gelovigen en ongelovigen en dat God zijn volk niet kon opbouwen waar de basis van gemeenschap, namelijk geestelijk leven, afwezig was. Ze zagen dit feit onder ogen en beseften dat er maar een weg was. Ze scheidden zich af van de gevestigde kerk om samen te komen met hen die door hun leven bewezen dat ze waarachtig wedergeboren waren. De

eerste gemeente die zo ontstond was in Edinburgh, waar het gezelschap in het begin ongeveer driehonderd man telde. James werd aangesteld als voorganger.

Robert en James Haldane waren volledig open voor de leiding van de Here. Ze namen de Schriften als Gods leidraad voor de levens van Zijn kinderen en voor de vormgeving van de gemeente. Ze wilden wandelen in het licht dat de Geest hen gaf, met het verlangen dat de gemeentezaken zouden gaan zoals de Schriften dat aangaven. Ze ontdekten steeds meer geestelijke principes en zo werden er een voor een veranderingen doorgevoerd. Ze begonnen elke week rond de tafel van de Here samen te komen en giften werden alleen aangenomen van hen die waarachtige gelovigen waren. Iedereen in het gezelschap kon een bediening uitoefenen, zoals de Geest leidde.

De gebroeders Haldane waren in Presbyteriaanse kringen opgevoed, waar de doop van kleine kinderen werd gepraktiseerd, maar ze begonnen ernstig te twijfelen of dat wel Bijbels was. Ze raakten ervan overtuigd dat de Bijbel iets anders leerde en dat ze daarom moesten weigeren om nog langer kinderen te dopen. Zelf lieten ze zich als gelovigen door onderdompeling dopen. Anderen die door de bestudering van de Schriften tot dezelfde conclusie kwamen, lieten zich eveneens dopen. Desondanks zagen de Haldanes duidelijk dat de doop niet de basis was voor gemeenschap en wezen elke gedachte af dat de gemeente verdeeld zou moeten worden omdat sommigen gedoopt waren en anderen niet. Het deed hen intens verdriet toen een deel van de gemeenschap, dat streng vasthield aan het standpunt van de gevestigde kerk over dit onderwerp, zich van hen afscheidde. Toch zette het grotere deel dat overbleef het getuigenis voort met de onophoudelijke zegen van de Here. Niet alleen in Edinburgh ontstonden er als gevolg van de bediening van Robert en James Haldane gemeenschappen van gelovigen, maar ook in andere belangrijke plaatsen waar mensen gehoor gegeven hadden aan de prediking van het evangelie en zodoende tot geloof waren gekomen.

Een zeer verreikende uitwerking had de dienst van Robert Haldane die hij in Genève had. Lange tijd verlangde hij het evangelie verder te verspreiden, en in 1816 stak hij over naar het Europese vasteland. In Genève ging de deur open om leiding te geven aan een groep van twintig tot dertig studenten theologie, die voor Bijbelstudie bij hem thuis

samenkwam. Genève was het centrum geweest van zoveel geestelijk licht, maar was bedroevend afgeweken van de waarheid die door Calvijn en andere vroege hervormers was verkondigd. Een streven naar uniformiteit had verderf gebracht in het leven van de kerk, en de studenten theologie aan de Academie te Genève waren onwetend over zowel de leerstellingen van genade als het Woord van God. Robert Haldane trof ze in grote nood aan en begon de Bijbelstudiegroep bij hem thuis de brief van Paulus aan de Romeinen uit te leggen. Zijn commentaar op Romeinen kan nog steeds geclassificeerd worden als een van de beste uitleggingen van dat boek. De studenten werden volslagen verrast door de zachtmoedigheid van Haldane en waren stom verbaasd over zijn kennis van de Schriften en zijn onvoorwaardelijke geloof erin. Het is niet verwonderlijk dat het Woord van God zo duidelijk tot hun harten sprak. Ze konden het zowel in het gedrukte Woord als in het leven lezen van de man van God die het hun uitlegde. De religieuze gezagsdragers waren verbolgen over de dienst van Haldane. Ze waren niet bij machte hem te doen ophouden, maar zij die gehoorzaam wilden zijn aan het geloof dat ze gevonden hadden, werden gekweld en getiranniseerd. Sommigen werden uit de gevestigde kerk gewerkt en begonnen apart samen te komen om de Here te gedenken. Van degenen aan wie Haldane in Genève leiding gaf, is een aantal op bijzondere wijze gebruikt op verschillende gebieden van christelijke dienst, met name als zegen voor de Franssprekende wereld, maar beslist niet uitsluitend daarvoor. Een van hen was Jean Henri Merle d'Aubigne, de grote kerkhistoricus. Zijn heldere stijl en geestlijk inzicht bracht het werk over de Reformatie tot stand dat in de negentiende eeuw zo populair was.

De bediening van Robert en James Haldane heeft ook indirect bijgedragen aan een wijdverspreide beweging in Noord-Amerika van terugkeer naar Nieuwtestamentische principes. Een jongeman, Alexander Campbell, die zichzelf voorbereidde op een aanstelling in de Presbyteriaanse bediening, kwam in het begin van de negentiende eeuw in in Glasgow in contact met hun onderwijs, en werd gedwongen om zijn theologische denkbeelden te heroverwegen, die hij zonder er veel over na te denken, had aangenomen. Het resultaat was dat zijn overtuigingen een radicale verandering ondergingen.

De vader van Alexander Campbell, Thomas Campbell, was Presbyte-

riaans dominee geweest in Noord-Ierland, maar was in het jaar 1807 gemigreerd naar Noord-Amerika, waar hij zich in Pennsylvania vestigde. Daar voelde hij zich, zonder dat zijn zoon daar ook maar iets van af wist, gedwongen om uit de Presbyteriaanse kerk van de Noordelijke staten te stappen en verlangde, volgens het inzicht dat hij uit de Schriften ontvangen had, dat gelovigen samenkwamen zonder sektarische vooroordelen en alleen het Woord van God als leidraad namen voor hun geloof en wandel. Thomas Campbell had zijn gezin toen nog in Groot-Brittannië, dat later zou overkomen. Toen ze herenigd waren, was het een grote bemoediging voor zowel vader als zoon om te horen dat ze ieder op een vergelijkbaar pad geleid waren dor de Geest van God. Samen zetten zij de bediening voort, en in het jaar 1811 ontstond een gemeente te Bush Run in Pennsylvania.

Maar er waren meerdere van dit soort bewegingen gaande. Een andere Presbyteriaanse dominee uit Kentucky, Burton Stone, werd op vergelijkbare wijze gebruikt, en gezelschappen van gelovigen kwamen samen over een wijdverspreid gebied. De vrucht van de arbeid van deze en andere toegewijde dienstknechten van God is er nog steeds, hoewel de sektarische geest waartegen Thomas en Alexander Campbell zo eindeloos streefden toch weer post heeft gevat. Een grote gezindte die vandaag de dag bekend staat als de Disciples of Christ (de Discipelen van Christus) is de afstamming van de eenvoudige groep gelovigen die voor het eerst in Bush Run in Pennsylvania samenkwamen.

De bediening van de gebroeders Haldane laat duidelijk zien dat waar christenen bereid zijn om het Woord van God aan te nemen met een volledig open hart en denken, en in een geest van gehoorzaamheid, ze terug geleid worden naar de eenvoud van de tijd van het Nieuwe Testament wat betreft het samenkomen als gemeente. Het is waar dat Robert Haldane in Genève niet wilde doen wat hij in Schotland had gedaan. In Genève wilde hij zijn tijd alleen maar besteden aan de uitleg van de Schriften, maar het gevolg was, zonder dat hij daartoe ook maar enigszins had aangedrongen, een terugkeer naar het Bijbelse fundament van de gemeente, althans door sommigen die door het bestuderen van het geïnspireerde Woord tot dezelfde conclusie waren gekomen als Robert en James Haldane jaren daarvoor in Edinburgh.

Het overblijfsel

De negentiende eeuw is uitzonderlijk wat betreft vooruitgang, zowel op geestelijk gebied als op het gebied van wetenschap en sociale en economische ontwikkeling. We zien in deze eeuw dat de uitkomst van de evangelische beweging die in de eeuw ervoor was begonnen, vaste vorm heeft gekregen, en een aanzienlijk herstel van sommige aspecten van Bijbelse waarheid, meer dan er sinds lange tijd geweest was. We weten allemaal hoe gemakkelijker het is om geestelijke grond te verliezen dan te winnen. Een levenswerk kan in een ogenblik aan diggelen vallen en het herstel ervan kan wel generaties lang duren, als dat ooit gebeurt. In de eerste hoofdstukken hebben we gezien hoe de vroege eenvoud en het geestelijk leven van de gemeente plaatsmaakten voor een grote kerkelijke organisatie die grotendeels verstoken was van geestelijke levenskracht. Het is waar dat het getuigenis van groepen gelovigen die hun levens en hun samenkomsten wilden ordenen volgens de Schriften nooit uitgestorven is geweest en dat zulke groepen talrijker zijn geweest dan gangbare kerkgeschiedenisboeken ons vaak doen geloven, maar de negentiende eeuw kenmerkt zich door een bijzondere mate van terugkeer naar de geest van de vroege gemeente, althans in bepaalde kringen.

Duidelijker kan dit niet aangetoond worden dan met de grote golf van zendingsondernemingen die begon met het vertrek van William Carey naar India in het jaar 1793. Over het algemeen wordt dit jaar beschouwd als het begin van de moderne zending. Het is onbegrijpelijk hoe langzaam de Gemeente ontwaakte voor haar zendingsverantwoordelijkheid en nog onbegrijpelijker wordt het als we het vurige zendingswerk van de eerste jaren van de Gemeente in oenschouw nemen.

Tussen de grote nestoriaanse zending en die van de jezuïeten in de zestiende eeuw ligt een periode van duizend jaar vrijwel zonder enige vorm van bewuste zendingsopzet. En het duurde nog langer voordat

degenen die echt het evangelie kenden het op hun hart kregen om Christus wereldwijd te verkondigen. De nestorianen mogen dan wel een bijzonder moed en zelfopofferende ijver gehad hebben, maar het evangelie dat ze met zich meebrachten was behoorlijk vermengd met het religieuze kwaad uit de tijd waarin ze leefden. Het werk van de jezuiten reikte dan wel tot Japan, maar was vrijwel volkomen oppervlakkig en ging meer om verandering van wat uiterlijkheden, niet om een verandering van het hart. Zelfs de Reformatie bracht weinig verandering. Het rechtzinnige lutheranisme heeft weinig actie ondernomen om zending te gaan bedrijven, terwijl zij die de extreme vorm van calvinisme aanhingen enig initiatief om anderen met de boodschap van Christus te bereiken, verboden. De strenge woorden tot de jonge William Carey: “Als de Here de heidenen wil bekeren, kan Hij dat doen zonder jouw hulp,” zijn typerend voor een grote sectie van het calvinistische denken, dat ook vandaag de dag nog sterk leeft. Het werd grotendeels overgelaten aan mensen als de piëtisten en ‘onafhankelijken’ om aanzet te geven tot de wereldwijde verspreiding van het evangelie die, in de negentiende eeuw, zo’n grote omvang zou krijgen.

De Oxfordbeweging

Verlaat de kerk in zijn algemeenheid “het geloof, dat eenmaal de heiligen overgeleverd is” (Judas 1:3) dan gebruikt God dat juist vaak om Zijn eigen volk te stimuleren om opnieuw terug te keren naar Bijbelse waarheid. Zo werd in zekere mate door de toestand van de gevestigde kerk in Engeland een herleving voortgebracht van geestelijk onderscheidingsvermogen. Die toestand kan goed geïllustreerd worden aan de hand van het ontstaan van de ‘Oxford Movement’ (Oxfordbeweging) of, zoals de betrokkenen ook wel genoemd werden, de ‘Tractarians’, waaraan de kerk onderdak bood.

In 1828 werd de weerzinwekkende wetgeving ingetrokken die de vrijheid van Rooms-katholieken en non-conformisten schond, en zij kregen nu toestemming om zitting te nemen in het Lagerhuis. Zo hadden niet-anglicanen stemrecht in zaken die de gevestigde kerk aangingen, wat grote verontrusting teweegbracht bij sommige kerkelijke voor-
aanstaanden. Het zette hen ertoe aan om het wezen van de Gemeente zelf te onderzoeken, met het oog hierop dat de kerk bewaard zou blijven

voor voortdurende veranderingen door wetgeving van de regering. Een aantal van deze voormannen van de gevestigde kerk had een band met de universiteit van Oxford; vandaar de naam 'Oxford Movement'. De bekendste onder hen was John Henry Newman, die later kardinaal in de Rooms-katholieke kerk zou worden. Een andere bekende is Richard Hurrell Froude, die stierf toen hij pas drieëndertig was, maar desondanks een aanzienlijke invloed uitoefende. Dan was er John Keble en ook Edward Bouverie Pusey, die zich wat later bij hen voegde, maar leider van de beweging werd toen Newman Rooms werd. Ze wilden bewijzen dat de Church of England voortkwam uit een ononderbroken opvolging vanaf de aloude Katholieke kerk en brachten hun gezichtspunten onder de aandacht met behulp van een serie geschriften die zij 'Tracts for the Times', 'Traktaten voor deze tijd' noemden. Hieruit is de naam 'Tractarians' (traktatenschrijvers) voortgekomen. Ze hemelden de glorierijke tradities uit het verleden op en hadden een leer van apostolische opvolging, waarbij het gezag van de apostelen door de eeuwen heen werd overgedragen op bisschoppen door handoplegging. (Het is noemenswaardig dat sommigen van hen die dit gezag gehad zouden hebben, een opvallend gebrek aan christelijke eigenschappen hadden.) Alleen zij, zeiden ze, die in de apostolische opvolgingslijn zitten, kunnen geldig de sacramenten bedienen, die het middel zijn tot behoudende genade. De leer van transsubstantiatie werd aangehangen en er was een terugkeer tot vele Roomse praktijken. Ze geloofden dat dit waarheden waren die de hervormers onterecht hadden verworpen. Het is duidelijk dat deze beweging binnen de Church of England sterk in de richting van Rome dreef. Toch was het voor Pusey, ongetwijfeld een ernstig man, een terugkeer naar het oorspronkelijke christendom.

De Engels-Katholieke Tractarians kregen veel steun vanuit de geestelijkheid. De leken lieten grotendeels alles maar rustig over zich heen komen. Het onderscheid tussen geestelijken en leken, en de interesseloosheid van de laatstgenoemden omtrent zaken die essentieel zijn voor het geestelijk leven, is volkomen vreemd aan de geest van de gemeenten in het Nieuwe Testament. Niet dat van elke gelovige verwacht wordt dat hij ingewijd is in alle ingewikkelde theologische vraagstukken, maar waar er leven in de Geest is, is er in de gemeente als geheel een gezonde interesse in eeuwige waarheid aanwezig. Onverschilligheid is

een typisch symptoom van geestelijke doodsheid, en elk godsdienstig systeem waarin een dergelijke onverschilligheid geaccepteerd wordt, is zeer ver verwijderd van wat Christus met de gemeente bedoelt.

In het jaar 1839 gaf Newman Tract XC (traktaat nr. 90) uit. Het verwekte een enorme strijd, en het gevolg was dat het verboden werd om nog langer traktaten uit te geven. In Tract XC behandelde Newman de kwestie van het interpreteren van de negenendertig artikelen van de protestantse geloofsbelijdenis van de Church of England. Hij zij dat hij deze kon onderschrijven, maar dan wel geïnterpreteerd vanuit het standpunt van de katholieke kerk, niet alleen geïnterpreteerd zoals de schrijvers deze oorspronkelijk bedoelden. Een hevig protest barstte los, waarin de Tractarians werden beschuldigd van ontduiking en jezuietisme, en de bisschop van Oxford wees een systeem van interpretatie af waarin men van de artikelen kon maken wat men wilde. Enkele jaren later, in 1845, werd Newman officieel toegelaten tot de Rooms-katholieke kerk. Enkele honderden geestelijken en leken volgden hem.

Het vertrek van Newman en zijn volgelingen betekende niet het einde van de Engels-katholieke groepering. Het werd ernstig verzwakt, maar werd onder het kundige leiderschap van Edward Pusey binnen een paar jaar sterker dan het ooit was geweest, en bleef groeien. Tot op de dag van vandaag heeft het een krachtige invloed in een grote sectie van de anglicaanse kerk en het heeft bijna onvoorstelbare veranderingen doorgevoerd om middeleeuwse ideeën te herintroduceren, waartegen grote mannen als Ridley en Latimer zich verzet hadden, wat ze met de brandstapel hadden moeten bekopen. Maar de negenendertig artikelen blijven, in theorie althans, de standaard van het geloof van de Church of England. Hier zien we wederom hoe onmogelijk het is om het geloof te bewaken door het opleggen van een geloofsbelijdenis. De schriftuurlijkheid van iedere geloofsbelijdenis verliest het altijd van de vindingrijkheid van de mens, waarmee zij zo geïnterpreteerd wordt dat zij precies betekent wat men wil dat zij betekent. Er is maar één manier om de zuiverheid van de gemeente te bewaren en dat is door de stroom van het leven van de Geest van God in de gemeente te bewaren.

Het is interessant, zo niet enigszins pijnlijk te bedenken dat John H. Newman als kind een evangelische opvoeding genoten heeft. Zijn broer, Francis W. Newman, had een levensloop die evenmin begrijpelijk is. In

het jaar 1832 voegde hij zich bij Anthony Norris Groves als zendeling in Bagdad, maar werd later een lijdende figuur in het rationalisme.

De Christian Brethren (vergadering van gelovigen)

We hebben gezien dat een van de vruchten van de evangelische opwekking van de achttiende eeuw was dat het volk van God een verantwoordelijkheidsgevoel kreeg voor zending. Een tweede vrucht was een verdere herontdekking van de basis van eenheid onder christenen en van samenkomen. Vele groepen christenen die over het algemeen geclassificeerd worden als 'onafhankelijken', waren grotendeels teruggeleden in de groef van de vorming van een aparte gezindte. En dat gold ook voor sommigen die oorspronkelijk eenvoudig samengekomen waren op grond van het leven met Christus. Op verschillende plaatsen zette dit gegeven, samen met de door de Oxford Movement aangewakkerde middeleeuwse vormen, Gods volk aan tot een dringender onderzoek naar het ware wezen van de gemeente.

In ons verhaal van de geschiedenis van Gods werk door de eeuwen heen is het onvermijdelijk geweest om specifieke namen te noemen van mensen die op bijzondere wijze gebruikt zijn voor de terugkeer naar Bijbelse principes. Gods middel om zijn doelen te verwezenlijken is Zijn volk, en daarom zou het onmogelijk zijn om een goed verslag te geven van enig geestelijk werk zonder daarbij sommigen te noemen die daarbij betrokken waren. Maar zodra we Gods machtige mensen noemen, moeten we altijd goed bedenken dat ze slechts een werktuig waren in Gods handen. Een beweging van de Geest van God is veel en veel groter dan enig enkel individu die erbij betrokken is. En als een groep christenen zo afhankelijk is geworden van een man dat deze uiteenvalt zodra hij wegvalt, toont dat alleen maar aan wat de basis werkelijk was, of deze menselijk was of van God. Het is waar dat er veel waardevolle verbonden van christenen zijn geweest die hun kracht te danken hebben gehad aan het organisatietalent van een toegewijde man van God, maar de gemeente is van een geheel andere orde. Terwijl de gemeente de bediening aanneemt van iedereen aan wie God een gave geeft om haar op te bouwen, is zij stevig gegrondvest op haar leven met Christus en ziet zij alleen op naar Hem als haar Hoofd. Het is om deze reden dat groeperingen van wedergeboren mensen nooit volledig vernietigd zijn,

zelfs in tijden van de wreedste vervolging, toen iedereen die ook maar enigszins een aannemelijke gave of bediening onder hen leek te hebben de brandstapel op gejaagd werd.

De terugkeer naar de grond van eenheid onder en samenkomen van christenen die plaatsvond in de negentiende eeuw is ongetwijfeld een van de grootste geweest van de moderne tijd en heeft een wereldwijde uitwerking gehad, en de reikwijdte ervan is onmeetbaar. Zoals bij vrijwel iedere geestelijke beweging is ook deze beweging niet met één man of op één plaats begonnen, maar was zij een bundeling van elementen vanuit ver uit elkaar gelegen gebieden, die ontstond doordat uit geestelijke interesse en honger navraag gedaan werd naar wat God aan het doen was. Duncan Mathieson, Donald Ross, John Smith en Donald Munro zijn namen die er in Noord-Schotland mee verbonden zijn. Dublin, Plymouth en Bristol waren eveneens centra waar we meer over zullen zeggen, en vanuit diverse delen van de wereld als New York, Rangoon, Brits Guyana en Zuid-India ontstond een beroering die verdere bijdroeg aan Gods werk. Tussen ongeveer 1812 en 1820 was er een levendige correspondentie ontstaan tussen godvrezende mannen in deze plaatsen, die verlangden naar en de noodzaak zagen van een zichtbare uitdrukking van Bijbelse gemeenschap onder gelovigen op het niveau van de plaatselijke gemeente.

In Dublin kwam een Rooms-katholieke dokter, Edward Cronin, tot geloof in Christus. Vanaf zijn eerste jaren als wedergeboren christen was hij onder de indruk van de waarheid van de wezenlijke eenheid van Gods volk. Om daar zoveel mogelijk uitdrukking aan te geven, maakte hij er een gewoonte van om verscheidene samenkomsten van 'onafhankelijken' en niet-conformistische gemeenten bij te wonen, om deel te nemen aan de tafel van de Here. Maar al snel werd hij met het feit geconfronteerd dat deze groepen niet blij waren met deze gewoonte. Ze wilden dat hij voor de ene of de andere koos om het voorrecht van het breken van het brood te behouden. Hij vond dat hij dat niet kon doen, omdat hij zich dan meteen zou afsnijden van andere gelovigen en stilzwijgend zou instemmen met sektarisme. Hij vertrouwde zijn probleem toe aan een vriend, en samen ervoeren ze zich ertoe geleid om samen te komen bij een van hen thuis voor gebed en om de Here te gedenken. Anderen werden toegevoegd, onder wie John G. Bellett en

Anthony Norris Groves. De samenkomst werd verplaatst naar een grotere ruimte thuis bij E.W. Hutchinson uit Dublin. Anthony Norris Groves was een tandarts uit Exeter. Hij was als tienerjongen tot de Here geleid, maar had zelfs daarvoor al een groot verlangen gehad om zendeling te worden. Na zijn bekering en toen hij zijn beroep ging uitoefenen, bleef het verlangen, maar zijn vrouw deelde zijn roepingsgevoel niet. Toch was ze een zeer toegewijd christin, en het leven van haar man en haarzelf was volledig overgegeven om van Christus te getuigen. Ze zaten niet krap, maar leefden zeer eenvoudig en gebruikten wat overbleef voor de dienst aan de Here. Groves had zijn zendingsroeping in de handen van God gegeven, en na een paar jaar voelde zijn vrouw de drang van de Geest om ook haar leven over te geven voor de bevordering van het evangelie. Omdat ze verbonden waren aan de Church of England, meende Groves dat hij aangesteld moest worden door deze kerk en uitgezonden door haar zendingsorganisatie. Met dit voor ogen vertrok hij naar Dublin om daar verder te studeren aan het Trinity College. Tijdens zijn studie aldaar ondergingen zijn overtuigingen een verandering door het lezen van de Schriften. John G. Bellett, een rechtsgeleerde, en hijzelf sloten zich aan bij de groep gelovigen die samenkwam bij E.W. Hutchinson thuis.

In die tijd kwam nog een kleine groep gelovigen samen in een ander deel van de stad, die met eenzelfde drijfveer zich geleid voelden. Een van hen was John V. Parnell, de latere Lord Congleton. Toen deze groepen door Gods leiding van elkaars bestaan te weten kwamen, verenigden ze zich en besloten samen te blijven komen bij de familie Hutchinson thuis. God zegende het getuigenis zodanig, dat de samenkomst te groot werd om in een huiskamer te houden, dus werd er een zaal gehuurd op een geschikte locatie en de samenkomsten gingen door, terwijl de Here mensen toevoegde aan de kring. Onder het gezelschap was John Nelson Darby, die wijd en zijd bekend zou worden en een brede invloed zou gaan uitoefenen. J.N. Darby kwam uit Londen, maar diende in Ierland als anglicaans hulppredikant. Zoals bij de anderen veranderde ook hij radicaal van inzicht, dus verliet hij de gevestigde kerk en vanaf toen stelde hij zijn bijzondere intellectuele en geestelijke gaven ter beschikking aan het toenemende aantal gemeenten die op verschillende plaatsen aan het ontstaan waren. Hij vertrok uiteindelijk uit Dublin en vestigde zich in Londen, waar ook een gemeente werd gevormd. Van daar uit bewoog

hij zich wijd en zijd onder groepen gelovigen in het bedienen van het Woord. Een van de plaatsen die Darby bezocht was Plymouth, dat een belangrijke rol zou gaan spelen in deze nieuwe beweging van de Geest.

De gemeente te Plymouth was gezegend met een aantal zeer begaafde leraren, en onder hun bediening groeide zowel het aantal als de invloed van de samenkomst. Op een gegeven moment kwamen zo'n achthonderd mensen samen. Hier komt de bijnaam 'Plymouth Brethren' vandaan (vergadering van gelovigen in Plymouth), een naam die natuurlijk nooit erkend werd door de gelovigen zelf. De bekendste onder de leraren van de gemeenten te Plymouth was Benjamin Wills Newton, en J.N. Darby was wijdverspreid bekend als iemand die verbonden was met de groepering. Deze twee mannen zouden later in een geschil verwickeld raken dat het begin was van de betreuenswaardigste verdeeldheid die men zich maar kan bedenken en de verspilling van het getuigenis.

Maar we moeten onze aandacht richten op Bristol, waar nog een gemeenschap van gelovigen zich snel ontwikkelde, die in gehoorzaamheid aan de Schriften samenkwamen op grond van hun leven met Christus. George Müller werd in het jaar 1805 in Pruisen geboren en kreeg een opleiding theologie om dominee te worden, hoewel hij nog niet bekeerd was. Tijdens een Bijbelstudie bij iemand thuis in Halle, het grote centrum van het werk van de piëtisten, begon de Geest in zijn hart te werken. Hij vond vrede door geloof in Christus, en groeide snel in de kennis van de dingen van God door zijn ijverige onderzoeken van de Schriften. Hij kreeg een sterk verlangen om als zendeling te gaan werken onder de Joden, en met dit doel voor ogen wilde hij zijn studie voortzetten in Engeland. Daar werd hij geïnspireerd door het voorbeeld van Anthony Norris Groves, die een veelbelovende carrière had verlaten om naar Mesopotamië te gaan zonder enige aardse zekerheid. Hij ontmoette ook Henry Craik, die zijn levenslange vriend zou worden en ook zou gaan delen in het leven van de gemeente die uiteindelijk in Bristol groeide. Müllers verlangen om als zendeling onder de Joden te werken, werd geen werkelijkheid, maar door zijn gemeenschap met Craik kwam hij tot een dieper inzicht van het wezen van de gemeente.

Terwijl hij de Here zocht, groeide zijn inzicht nog meer. In het jaar 1830 trouwde Müller met de zus van A.N. Groves, een vrome vrouw die hem tot grote hulp zou worden in latere jaren.

In het jaar 1832 waren de Müllers en Henry Craik in Bristol en zag het getuigenis te 'Bethesda' het licht, dat later zo vruchtbaar zou blijken te zijn. Eerst waren ze maar met acht man, maar met de zegen van de Geest groeide de groep en nam zij toe in werk en wandel. Zonder van tevoren zaken te regelen, kwamen ze samen in eenvoudige afhankelijkheid van de Heer om hen te leiden, omdat ze één waren in Hem.

Als er vragen rezen, onderzochten ze de Schriften om het antwoord te vinden, en God eerde hun geloof. Degenen die de oorspronkelijke groep hadden gevormd, waren allemaal gedoopt als gelovigen, maar de vraag rees al snel of ze in volle gemeenschap diegenen moesten aanvaarden die niet gedoopt waren, maar wel een onbetwist godvruchtig karakter hadden. Eerst was er wat verschil van mening over de zaak, maar toen ze de Here erover zochten, kwamen ze tot de overtuiging dat ze iedereen moesten aanvaarden die door de Here aanvaard werd, ongeacht verschil van inzicht of mate van geestelijke rijpheid. De doop is daarna nooit meer een onderwerp van geschil geweest.

Oudstenschap was nog een zaak dat hen dwong tot een nauwkeurig onderzoeken van Gods Woord. Ze zagen dat oudsten niet werden aangesteld door de formele stemming van de gemeente, of door het voorschrift van enig mens, maar door de aanwijzing van de Heilige Geest. Het zegel op hun roeping is het duidelijk zichtbare teken van Gods zegen op hun arbeid, het bezitten van de noodzakelijke eigenschappen die duidelijk in de Schrift staan opgetekend, en de erkenning die ze van de gemeente krijgen dat ze door de Here speciaal voor deze taak aangesteld zijn. Het is de plicht van de gemeente om zich aan hen te onderwerpen in de Here. Wat betreft bediening geloofden ze dat God sommigen speciale gaven van verantwoordelijkheid voor de opbouw van de gemeente toebedeelt, maar dat gaven niet uitsluitend voor dezen zijn en dat allen de gelegenheid moeten krijgen om zich uit te drukken, zodanig dat de gemeente voordeel heeft bij wat de Here een ieder afzonderlijk heeft gegeven. George Müller had een gave van en gevoel voor balans in het aanhangen van geestelijke overtuigingen die, helaas, zeldzaam is onder Gods volk. Hij was er zich ten volle van bewust dat wanneer een waarheid een nadruk krijgt die zij niet verdient, het gevaar bestaat dat dit een veel fundamenteeler facet van het geloof gaat overschaduwen en onherstelbare schade aan de gemeente toebrengt. Wanneer bijvoorbeeld met

klem de doop als voorwaarde voor gemeenschap wordt gesteld, wordt daardoor onmiddellijk het uitdrukking geven aan de eenheid van het lichaam van Christus onmogelijk gemaakt en daardoor wordt de hele grondslag van de gemeente verloochend.

Bethesda werd zeer gezegend door de geestelijk volwassen en goddelijke raad van Robert Cleaver Chapman, die Bristol veelvuldig bezocht vanuit Barnstaple, waar hij het Woord ongeveer zeventig jaar bediend heeft, totdat hij in 1902 op negenennegentig jarige leeftijd stierf. Chapman studeerde aanvankelijk rechten, maar werd door de Here geleid om zijn loopbaan te beëindigen om zich geheel te wijden aan het onderwijzen van de Schriften. Zijn geestelijke hulp en advies werd door mensen van over de hele wereld gezocht, en zelf reisde hij naar het buitenland om het evangelie te prediken en een bediening uit te oefenen die tot blijvende zegen was.

George Müller was een groot man van geloof, en hij staat het meest bekend om zijn weeshuizen die hij in Bristol stichtte. Hij werd in deze onderneming geïnspireerd door het voorbeeld van August Francke in Halle, die meer dan honderd jaar eerder een vergelijkbare bediening had ontwikkeld, en de getrouwheid van de Here had beproefd voor de voorziening in elke nood (zie pagina's 214-216). In het jaar 1836 begon Müller zijn eerste weeshuis in Bristol met zesentwintig kinderen. Vanuit dat kleine begin groeide het werk in eenvoudige afhankelijkheid van God, dat Hij in elke behoefte zou voorzien. En het getuigenis van gebedsverhoring is een middel tot zegen geweest tot op de dag van vandaag.

Waar kinderen van God ook zijn, gemeenschap ontstaat snel. Er bestond een geestelijk gemeenschapsverband tussen de gelovigen in het Noorden van Schotland en Bethesda en ook tussen de gelovigen op vele andere plaatsen zoals Bristol, Plymouth en Dublin. Er waren geen organisatiebanden, maar degenen die geestelijk met elkaar verbonden zijn in de familie van God erkennen elkaar waar ze ook gaan, en vormen meteen een gemeenschap op de ene ware en blijvende grondslag van geestelijke verwantschap.

Satanische machten zijn altijd bezig het werk van God te vernietigen. Het is een opmerkelijk feit dat elke poging tot terugkeer naar een Bijbelse opvatting van de gemeente en Bijbelse grond van samenkomen altijd hevig wordt aangevallen. Dat gold ook voor de beweging die we thans

beschouwen. Terwijl het ene deel voortging in de stroom van zegen, was een ander deel het toneel van de bedroevendste strijd en verdeeldheid. Het is vrijwel onmogelijk om het aantal scheuringen te tellen die hebben plaatsgevonden door de jaren heen, zo zeer is het getuigenis aan flarden gescheurd, en nog steeds vinden er scheuringen plaats. De eerste grote splitsing betrof de gemeente te Plymouth, die zoveel zegen had gekend, en twee van de begaafdste en toegewijdste mannen waren erbij betrokken, B.W. Newton en J.N. Darby.

Darby en Newton hadden al langere tijd verschil van mening over verschillende zaken betreffende Schriftuitleg en gemeenteorde, die een gevaarlijke partijgeest in Plymouth zelf hadden veroorzaakt. Ongetwijfeld was de overheersende rol die Newton in de gemeente had iets dat niet bevredigde, niet omdat hij het respect niet verdiende van de bekwame leraar die hij was, maar omdat het de geestelijke visie beperkte van degenen in de gemeente die hem zo hooghielden dat hun trouw aan hem de trouw aan de Here dreigde te overschaduwen. Darby bracht veel tijd door op het vasteland. Toen hij in het jaar 1845 van een van zijn reizen terugkeerde, ging hij naar Plymouth om, zoals hij dacht, het probleem van de ordeverstoring in de gemeente op te lossen. Het is moeilijk te geloven dat Darby beter in staat was om de gemeentezaken aan te pakken dan Newton, die toch niet minder goed geïnformeerd kan zijn geweest dan hij. Op een zondagmorgen, aan het einde van de samenkomst, kondigde Darby in het openbaar aan dat hij de gemeente ging verlaten, en hij stapte met zijn aanhangers op om voortaan apart samen te komen. Dit was slechts een voorbode van het grote geschilpunt dat zo'n twee jaar later ontstond.

Tijdens Bijbelstudies die Newton had gegeven over de Psalmen had iemand aantekeningen gemaakt die rondgingen onder geïnteresseerde vrienden. Zo gebeurde het dat een exemplaar van deze aantekeningen terecht kwam bij een Darby-sympathisant, die, toen hij ze inspecteerde, vond dat ze leerstellingen bevatten met betrekking tot het lijden van Christus die naar zijn mening verkeerd waren, en wel zodanig verkeerd dat ze een aantijging van ketterij rechtvaardigden. Newton was een man van onbetwiste bekwaamheid, maar hij had een fout die wel vaker voorkomt bij kundige uitleggers van het Woord. Hij was soms zo ondoordringelijk in zijn manier van uitdrukken dat het zeer moeilijk was om

precies te begrijpen waar hij heen wilde. Dat zijn commentaar op de Psalmen ketters was, was alleen duidelijk voor degenen die hem veroordeelden. De grote strijd die was opgewekt, toonde dat de aantekeningen zo onduidelijk waren dat ze op verscheidene manieren konden worden geïnterpreteerd, los van het feit dat ze een niet nagegaan verslag waren van wat er was gezegd. Newtons critici hadden onderscheid vermengd met vooroordeel en pastten de slechtst mogelijke constructie toe op zijn onderwijs.

Newtons reactie op de aanklacht was zowel nederig als sympathiek. Hij onderstreepte dat zijn geloof aangaande het wezen en het werk van Christus rechtzinnig was en gaf tegelijkertijd toe dat hij uitdrukkingen gebruikt had die verkeerd uitgelegd konden worden. Hij zei dat hij de leerstellingen die waren afgeleid van de aantekeningen van zijn toespraken niet aanhing en gaf aan diep te betreuren dat ze geestelijke schade hadden kunnen aanrichten bij wie van Gods kinderen ook. Verder nam hij alles terug wat hij geschreven of gezegd had dat mogelijk schade had berokkend, met een gebed dat de Here hem zou vergeven en dat elke kwade uitwerking tenietgedaan zou worden. Newtons antwoord werd gepubliceerd in een geschrift getiteld: "Een verklaring en bekentenis met betrekking tot bepaalde leerstellige dwalingen". Dat zo'n volledige bekentenis van iets dat als dwaling uitgelegd zou kunnen worden totaal werd afgewezen, zegt iets over de hardheid en het gebrek aan sympathie van zijn tegenstanders. Men hield de aanklacht aan met onvermoeibare energie en interpreteerde de verklaring in dezelfde geest als waarmee men de oorspronkelijke aantekeningen had benaderd. Darby 'excommuniceerde' Newton en de gehele Plymouth-gemeente vanwege het oogluikend toestaan van het onderwijs dat Newton afwees.

Maar daarmee was de zaak niet afgelopen. Het jaar daarop, in 1848, bezochten twee broeders uit de samenkomst van Newton in Plymouth Bristol en gingen naar Bethesda om daar het brood te breken, zoals ze gewend waren als ze in de stad waren. De broeders en zusters van Bethesda hadden zich strikt afzijdig gehouden van de strijd die in Plymouth gaande was, hielden de deur open voor beide partijen en verwelkomden de twee broeders in overeenstemming met deze houding. Ze waren ermee tevreden dat ze niet de dwaling aanhingen die aan Newton werd toegeschreven. Zodoende handhaafden ze met Müller en Craik het principe

dat iedere gemeente onafhankelijk is en het recht en de verantwoordelijkheid heeft om diegenen te aanvaarden van wie zij konden beoordelen dat ze Christus toebehoorden. Darby was hier niet tevreden over. Hij vond dat de twee broeders uit een gemeente kwamen waar ketterij werd onderwezen. Ze mochten daarom nergens onder Gods volk verwelkomd worden, omdat hun gemeenschap met Newton in Plymouth toonde dat ze zijn dwaling oogluikend toestonden. Hun aanwezigheid in een andere gemeente zou daar dezelfde besmetting brengen.

Darby eiste dat Bethesda oordeelde over de hele kwestie Plymouth. Aanvankelijk weigerde men dit te doen, omdat het geschil niet een zaak was waar zij in betrokken waren en ook voelde men zich niet geroepen om te oordelen over een hele gemeente. Darby bleef druk op hen uitoefenen, en enkelen van de Bethesda-gemeente vonden dat de kwestie onderzocht diende te worden. Zo gaven ze uiteindelijk toe. In een brief waarin hun beraad uitvoerig uit de doeken werd gedaan en die door tien van de leidende broeders ondertekend was, werd verklaard dat niemand die de aan Newton toegeschreven inzichten onderschreef, in gemeenschap ontvangen werd, maar dat zelfs als Newtons leer fundamenteel verkeerd was, niemand die zijn onderwijs had gevolgd, geweigerd kon worden, tenzij het duidelijk was dat die persoon het begrepen en de dwaling aanvaard had. Het antwoord werd door Darby ontvangen met de grootst mogelijke afkeuring. Bethesda, zei hij, koos partij voor de dwaling van Newton en moest daarom op dezelfde manier behandeld worden. Nu werden overal gemeenten gedwongen om niet over Plymouth maar over Bethesda te oordelen. Darby zei dat niemand van Bethesda kon worden aanvaard, en ook degenen niet die gemeenschap met hen had. Zo excommuniceerde Darby de gemeente Bethesda en al diegenen die hen niet schuldig bevonden aan kwaad.

Het was duidelijk dat deze houding zou leiden tot wijdverspreide onenigheid, want zij tastte ten diepste de grondslag van de gemeente aan. Gelovigen waren niet langer één eenvoudig vanwege hun leven met Christus; er was een voorwaarde bij gekomen, namelijk veroordeling van Bethesda. Zelfs Darbys grote persoonlijkheid kon niet iedereen tot zo'n standpunt overhalen, maar de mate waarin hem dat lukte, was onvoorstelbaar. Op het vasteland, waar Darby wijd en zijd bekend stond om zijn bekwame bediening, en ook in andere delen van de wereld,

bespraken gelovigen de 'Bethesda-kwestie' met elkaar en beschuldigden broeders en zusters die zij niet kenden van ketterij die deze broeders en zusters niet bedreven en die toegeschreven werd aan een man die haar niet onderwees. En nu, meer dan honderd jaar later, is de 'Bethesda-kwestie' nog steeds een actueel onderwerp.

Het was onvermijdelijk dat een dergelijke geest leidde tot verdere verdeeldheid in latere jaren. Tot op de dag van vandaag gaan de scheuringen door. Ze vormen een droevige geschiedenis van soms diep geestelijk inzicht en grote toewijding, die jammer genoeg beperkt worden door eenzijdig denken en menselijk vooroordeel. Het ligt niet binnen het bestek van onze huidige doelstelling om in te gaan op alle details van deze schijnbaar eindeloze geschillen, maar het is leerzaam om enkele van de redenen te noemen die de gemeenten van Gods kinderen verscheurd hebben. Verschil van mening over onduidelijke punten van leerstellingen heeft veelvuldig gefigureerd als oorzaak van conflicten. De volgende leerstellige onderwerpen hebben verscheidene malen geleid tot scheuring: de 'verzegeling met de Heilige Geest', waarbij de ene partij meent dat de gelovige 'verzegeld' wordt bij de wedergeboorte en de andere dat de gelovige 'verzegeld' wordt wanneer deze 'de opgestane Christus ziet'; het onderscheid tussen de 'rechtmatige positie' van een gelovige voor God en zijn 'eigenlijke geestelijke toestand' voor God; verzoening, namelijk of deze door Christus aan het kruis is bewerkt of door Christus als onze Hogepriester in de hemel; onderscheid tussen de wedergeboorte en het ontvangen van eeuwig leven.

Nog een veel voorkomende oorzaak van verdeeldheid is onenigheid over punten van gemeentoorde geweest. Een zeer droevig voorbeeld van hoever sommige gelovigen gingen in een zaak betreffende gemeenteleiding ontstond in het jaar 1881. Er waren toen spanningen in een gemeente te Ryde in het Zuiden van Engeland. De onrust was zo hardnekkig en zo dodelijk voor het geestelijk leven dat sommige gelovigen die weigerden om iets met een dergelijk schadelijk geschil te maken te hebben, besloot als aparte groep samen te komen. Tijdens deze periode bezocht dr. Cronin, die in Londen deel uitmaakte van de gemeente te Kennington, Ryde en brak brood met de groep gelovigen die zich afgescheiden had. Er rees protest in de gemeente te Kennington. De zaak werd grondig onderzocht en men oordeelde dat Cronin verkeerd had

gehandeld. Cronin, die geen spijt betuigde, werd door de gemeente te Kennington geëxcommuniceerd. Ondertussen raakte de gemeente te Ramsgate geïnteresseerd in de zaak. Sommigen waren niet zozeer geïnteresseerd in wat er in Ryde gebeurde, maar verbaasden zich over de traagheid waarmee Kennington actie ondernam tegen Cronin, die toch duidelijk dwaalde. Zodoende excommuniceerde een gedeelte van de gemeente van Ramsgate de gehele Kennington-gemeente vanwege het niet snel genoeg excommuniceren van Cronin. Dat splitste de Ramsgate-gemeente weer, omdat degenen die het niet eens waren met deze beslissing gedwongen werden om apart samen te komen. De kwestie werd verwezen naar de gemeente die in Park Street in Londen samenkwam, waar Darby deel van uitmaakte. Daar ontstond een groep onder leiding van Darby, die op de hand van de partij was die Kennington had buitengesloten, terwijl anderen, onder leiding van Kelly, op de hand waren van degenen die dat niet hadden gedaan. De gemeente van Park Street splitste in twee elkaar vijandig gezinde samenkomsten. Zo ging het proces van vernietiging door, dat het getuigenis verscheurde en waaraan sommige van de bekwaamste mannen van God hadden meegedaan.

Het destructieve principe dat de wortel is van deze betreurenswaardige toestand zullen we later beschouwen. Toch hebben deze groepen gelovigen, die de afschuwelijke naam 'gesloten vergadering van gelovigen' gekregen hebben en tegenwoordig in vele delen van de wereld gevonden worden, aspecten van Bijbelse waarheid toegelicht die een zegen zijn geworden voor velen en jammer genoeg over het algemeen ontbreken in het gemeentelven van vandaag. Ze hebben een rijke hoeveelheid literatuur met Bijbeluitleg voortgebracht, die een bron kan zijn van groot geestelijk voordeel, hoewel ze ook sommige werken hebben geproduceerd die in zulke bedekte en vreemde terminologie gehuld zijn dat ze vrijwel onbegrijpelijk zijn voor wie niet grootgebracht is in hun eigen kringen. We mogen met recht de tragische scheuringen van de gesloten vergadering betreuren, die een zo beperkend effect hebben gehad op hun openbare getuigenis, maar het zou volledig onterecht zijn om te denken dat hun getuigenis voor niets is geweest. Uit hun midden zijn enkele mannen voortgekomen met een uitzonderlijk geestelijk bevattingsvermogen en een bijzonder godvrezend karakter, en hun geschriften hebben een invloed uitgeoefend die in belangrijke mate hebben bijgedragen

tot het ontstaan van gemeenten in anderen delen van de wereld, die samenkwamen op grond van het leven in Christus.

Terwijl de gemeente te Plymouth het begin meemaakte van de stroom van strijd en scheuringen die we zojuist hebben beschouwd, gingen de gemeenten in Bethesda te Bristol en andere zoals de groep in Barnstaple, onder de invloed van Robert Chapman, door op de grond van gemeenschap waarop ze waren begonnen, wat inhield dat ze allen aanvaardden die door Christus aanvaard waren. Deze gemeenten bleven in aantal toenemen, en hun invloed reikte tot in vele delen van de wereld. Net als de 'gesloten vergadering' hebben ze een groot aantal waardevolle geschriften voortgebracht. Zoals voldoende is aangetoond door de geschiedenis van de Gemeente heen, ligt de neiging van een beweging van de Geest om te kristalliseren altijd op de loer, en er zijn 'open' gemeenten geweest die de streng sektarische kant zijn uitgegaan, maar er zijn andere die dat beslist niet hebben gedaan.

Er zijn bepaalde opmerkelijke factoren te noemen over deze groepen christenen. Trouw aan de inspiratie van de Schriften is er één van. In de afgelopen honderd jaar is rationalisme binnengedrongen in vrijwel elke christelijke gezindte. Ongeloof werd onderwezen op theologische hogescholen en gepredikt vanaf zogenaamd christelijke kansels, maar daar waar gelovigen samenkwamen op het eenvoudige principe van de Nieuwtestamentische gemeenten, is rationalisme opvallend afwezig geweest. Niet alleen werd het Woord van God daar verdedigd met geestelijke en intellectuele kracht, maar ook met het getuigenis van de ervaring die alleen door Gods onveranderlijke waarheid bewerkt kan worden. Dit is ongetwijfeld het grootste wapen tegen dwaling: de ervaring van eenheid met Christus die een leven totaal verandert. Als iemand dat kent, dan weet hij: "Ik die blind was, kan nu zien" (Joh. 9:25), en alle argumenten van ongelooft vallen in duigen als niet meer dan zinloos gezwam. Zolang gelovigen samenkomen omdat ze deelgenoten zijn geworden van de goddelijke natuur, zal de Bijbel altijd voor hen het Woord van God blijven, hun geestelijk voedsel en geestelijke drank.

Verder is het opmerkelijk dat bekendheid met de Schriften niet beperkt was tot enkelen. De Bijbel nam in het gezinsleven en in het individuele leven de plaats in van een onmisbare geestelijke gids voor het dagelijks leven. Nog een belangrijke factor in de beweging is het getui-

genis geweest dat het had in vrijwel iedere laag van sociaal en zakelijk leven. De nadruk dat alle gelovigen priesters zijn met het voorrecht om de Here te dienen, wat tot uiting komt in verantwoordelijkheid om te getuigen, is niet beperkt gebleven tot theorie, maar heeft een serieuze praktische uitdrukking gekregen. Dit heeft geleid tot onschatbare geestelijke zegen door middel van een rustig voortgaand christelijk getuigenis. Iets wat uit deze zelfde factor voortvloeide is de wijdverspreide en krachtige zendingsactiviteit geweest, die de meeste delen van de wereld heeft bereikt. De beweging die begon in Dublin, Plymouth en Bristol heeft haar invloed gehad die reikte tot ver buiten de samenkomsten waarmee zij specifiek wordt geassocieerd, en is typerend voor gelijksoortige bewegingen die vandaag de dag gevonden kunnen worden in verscheidene landen.

De twee verschillende stromen van ontwikkeling die zijn voortgekomen uit Plymouth en Bethesda kunnen nauwkeuriger onderzocht worden door nog eens te kijken naar de ervaringen van de twee grote mannen van God die ermee worden geassocieerd, J.N. Darby en A.N. Groves, dus moeten we ons in het volgende hoofdstuk op hen richten.

Het getuigenis verspreid zich

J.N. Darby

Het leven en het onderwijs van John Nelson Darby zijn van unieke betekenis, niet alleen vanwege de essentiële rol die hij gespeeld heeft in een terugkeer naar de grondslag van het met elkaar samenkomen als christenen, maak ook vanwege sommige misvattingen die hij later had. Hij was een man van grote toewijding aan de waarheid, iemand met veel geestelijk inzicht en een groot denkvermogen. Maar hij had ook zijn beperkingen, zoals een logische doelmatigheid die eiste dat alles wat hij van de waarheid zag ook in praktijk gebracht en tot het uiterste nagevolgd werd. Wat hij onderwees, paste hij toe, maar als hij een bepaalde weg ingeslagen was, leek hij niet in staat de tekenen te herkennen die hem zeiden dat hij de verkeerde weg ging. Zijn leven toont aan de ene kant dat hij volledig aan de Here was toegewijd en aan de andere kant zien we de geestelijke averij die kan ontstaan wanneer de gedachten zo gefixeerd zijn op een principe dat alles ervoor moet wijken, en dat de gemeente opgeofferd kan worden, als het principe maar overeind blijft.

We hebben de vroege loopbaan van J.N. Darby al genoemd, zijn verbondenheid met de groep gelovigen in Dublin en zijn daaruit ontstane wijdere bediening, waardoor hij ook vrij lange perioden op het vasteland doorbracht. In 1838 kreeg hij een uitnodiging vanuit het Franssprekende deel van Zwitserland, waar hij een groot werkgebied vond voor zijn grote gaven. Rationalisme was het grootste deel van de georganiseerde godsdienst binnengedrongen en overheerste de staatskerk, en er waren vele ernstige kinderen van God die graag iemand zagen die het Woord van God predikte. De grond was ook al voorberekt door de arbeid van anderen. Ongeveer twintig jaar eerder had Robert Haldane zijn Bijbelstudies gehouden in Genève, en er bestond een gemeente die er de directe vrucht van was en waar Darby contact mee onderhield.

Er waren anderen die zegen hadden ontvangen door de bediening van Samuel Fröhlich. Fröhlich had theologie gestudeerd en wilde een rationalist zijn, maar kwam tot geloof in Christus in het jaar 1825 toen hij tweeëntwintig jaar oud was. Hij werd aangesteld in dienst van de Zwitserse staatskerk, maar vanwege zijn evangelische standpunten en het licht dat hij door het onderzoeken van het Woord van God verkregen had, werd hij weer afgezet. Hijzelf bediende het Woord tot Straatsburg aan toe, waar hij in het jaar 1857 stierf, maar zijn invloed reikte over een veel wijder gebied. De groepen gelovigen die door zijn bediening of invloed waren ontstaan, werden nazareners genoemd, en kunnen gevonden worden tussen de kusten van het Engelse Kanaal en de Zwarte Zee. Fröhlichs bittere confrontaties met de georganiseerde kerken leidden hem tot scherpe afwijzing van de oppervlakkigheid van het naam-christendom. De nazareners in Oost-Europa en de Balkan-landen zijn ook hardvochtig vervolgd, wat hen in sommige gevallen een buitensporig gesloten houding heeft doen aannemen, waarin ze menen dat het zeldzaam is, dan niet onmogelijk dat behoudenis voorkomt buiten hun eigen kring. Maar hun stille getrouwheid aan de Here onder moeilijke omstandigheden is een getuigenis van de genade van God geweest voor hun directe omgeving.

Zo vond Darby een goed fundament in Zwitserland om op verder te bouwen met zijn gaven, maar het was in Lausanne, waar een groep rond hem samenkwam als een gevestigde gemeente, dat hij ten volle de lijn van onderwijs ontwikkelde waarvoor hij specifiek bekend staat.

Het denken van Darby werd bepaald door zijn gezichtspunt dat de dispensatie (het tijdperk, vert.) en de gemeente in een 'ruïne-toestand' waren. Hij zag dat de geschiedenis van de mensheid verdeeld kon worden in dispensaties (tijdperken, vert.), en dat God in elke dispensatie op een bepaalde manier in contact met de mens wilde treden. Elke dispensatie, zei hij, werd aan het begin ervan bedorven door de zonde of ongehoorzaamheid van de mens, en kwam daardoor nooit tot vervulling. Een voorbeeld daarvan was de aanbidding van het gouden kalf door de Israëlieten toen de dispensatie van de wet begon. Gods doel was geweest dat de gehele natie als priesters met Hem gemeenschap beoefende (Ex. 19:6), maar hun ongehoorzaamheid maakte dit doel onmogelijk, en het priesterschap werd beperkt tot de stam van Levi en zo werd, volgens

Darby, de gehele dispensatie bedorven. Ditzelfde principe paste hij toe op de dispensatie van de gemeente. Eerst werden er gemeenten gevestigd volgens Gods orde, maar al in de tijd van de apostelen zelf was er afval en achteruitgang gekomen, wat de gemeente aan gruzelementen had geslagen en vrijdeld had wat God van plan was geweest. Zodra dit gebeurde, zei Darby, werd de dispensatie nooit meer hersteld.

Een van de dingen die lastig zijn in de visie van Darby is dat zij in feite God in een voortdurende staat van frustratie laat, met steeds een paar overgebleven getrouwen die de troosteloze toestand beschouwen. Dat de mens schuldig is aan voortdurende ongehoorzaamheid aan God is een feit, maar dat Gods doelen daardoor zo volkomen afgewend worden, is moeilijk te accepteren. Het gros van het volk Israël wees Hem af, maar er was een overblijfsel waardoorheen God kon werken. Al is de wereld in een staat van afval en haast zij zich richting het laatste oordeel, het goddelijke doel wordt er niet door geruïneerd. De kostbare parel, de gemeente, is gevonden. De schat is er, ook al is hij verborgen. Het kruis betekent overwinning, niet alleen in de hemel, maar overal waar Christus waarachtig wordt verhoogd hier op aarde.

De misvatting van Darby lijkt te zijn voortgekomen uit een verkeerd idee over het wezen van de gemeente. Hij laat zien dat de gemeente oorspronkelijk de samenroeping was van alle gelovigen in een bepaalde plaats, en dat de som van deze groeperingen de gemeente hier op aarde vormden. Hoewel we vandaag de dag de term 'gemeente' op verschillende manieren gebruiken, noemt de Schrift de som van groepen gelovigen die op aarde leven niet de 'gemeente'. De gemeente gaat, in haar uiteindelijke betekenis, door alle eeuwen heen en bevat ook allen die gelovigen zijn geweest, of zullen zijn in Christus. Haar aardse uitdrukking is samengesteld uit groepen gelovigen van wie een ieder een onmiddellijke en directe levensverbintenis bezit met de Here, en die bij elkaar horen eenvoudig door de banden van de Geest. Maar Darby plaatste het concept van een aardse gemeente tussen de twee, een katholiek (in de zin van universeel, vert.) kerksysteem met een algemeen geldende orde. Behoorde men tot een deel ervan, dan was men automatisch verbonden aan het geheel, maar was men van een deel ervan buitengesloten, dan was men ook automatisch buitengesloten van het geheel. Daardoor lijkt het erop dat hij de grond had verlaten waarop hij zich aanvankelijk één

wist met de gelovigen in Dublin, en in principe teruggekeerd was naar de grond van de gevestigde orde waarvan hij zich had afgescheiden.

Maar de gemeente was in de ogen van Darby iets van het verleden. Het was nu in een 'ruïne-toestand'. Wat hij zegt is inderdaad juist als we van zijn basisaanname uitgaan dat de gemeente van het Nieuwe Testament en dat wat zich in de wereld de kerk noemt, hetzelfde zijn. Dat kan zo zijn geweest tot kort na Pinksteren, maar dat duurde niet lang. Als er daarom geen gemeenten meer zouden kunnen bestaan, wat moesten gelovigen dan doen? Allereerst, zei Darby, moesten ze niet gewoon nadoen wat de apostelen deden, maar in het Woord zoeken wat God te zeggen had aangaande de huidige toestand. Het feit van de 'ruïne-toestand' moest toegegeven worden, en gelovigen moesten in de eenheid van het Lichaam en afgescheiden van de wereld samenkomen.

De oorspronkelijke bedoeling van de gemeente is dan wel vernietigd, maar, stelde Darby, er zijn 'bepaalde onveranderlijke gezegende principes waar alles van afgeleid wordt'. Daar moeten gelovigen naar terugkeren, naar de basisfeiten van de tegenwoordigheid van de Here in het midden van Zijn volk, waar hij Zijn gezag en tucht uitoefent. "Want waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben Ik in hun midden" (Matt. 18:20). Dan is de volgende vraag natuurlijk: als alles wordt afgeleid van deze onveranderlijke principes, en als deze de grondslag waren van de gemeente in de tijd van de apostelen, zou een terugkeer naar deze principes vandaag niet leiden tot hetzelfde resultaat, namelijk de vorming van een gemeente? Darby dacht van niet, en het was zijn weigering om datgene als de gemeente te erkennen wat in feite de gemeente was, die tot de jammerlijke scheuringen leidde die uit zijn onderwijs zijn voortgekomen. Hij meende dat hij wel verbonden was aan het Lichaam van Christus, maar dat die verbondenheid niet tot op dezelfde hoogte gold voor een groep gelovigen, omdat die niet de status had van de Gemeente (het Lichaam van Christus, vert.). En daarom had men de vrijheid om zich van zo'n groep af te scheiden onder vrijwel elk voorwendsel.

Hoewel Darby de vorming van gemeenten veroordeelde, was het in de praktijk toch zo dat op die plaatsen 'waar de twee of drie vergaderd waren', wat hij voorstond, de gemeentetucht werd toegepast volgens het gezag dat een gemeente heeft. Degenen die de gaven van God gekregen

hadden om Zijn volk te dienen, vond hij, konden worden erkend, maar niet benoemd worden tot oudsten, omdat waar geen gemeente was er geen oudsten konden zijn. Deze gemeenschappen bezaten daarom de gehele 'machinerie' om orde te handhaven en tucht toe te passen, zonder het verantwoordelijkheidsbesef en het besef van verbondenheid aan elkaar die voortvloeit uit de erkenning dat God Zijn volk samenbouwt in de gemeenschap. Het was bijna onvermijdelijk dat wijdverspreide scheuring het resultaat was. De onofficiële 'machinerie' van leiding in de gemeenten was bovendien een ontkenning van Darby's eigen wijze raad dat wat de apostelen deden niet blindelings nagedaan moest worden. Hoeveel hij ook in theorie het tijdelijke wezen erkend moge hebben van het apostolische ambt in het begin van het tijdperk van de gemeente, in de praktijk matigde hij zich werkelijk de positie van een apostel aan. Alleen de apostelen of hun vertegenwoordigers, verklaarde hij, hadden het recht om oudsten aan te stellen. Dat is een stelling die volstrekt niet ondersteund kan worden vanuit de Schrift en het gevolg ervan is dat de apostel tevoorschijn komt als de bindende factor in een groot katholiek (algemeen, vert.) kerksysteem. We hebben hier het trieste resultaat al van gezien in de manier waarop Darby omging met de Bethesda-kwestie, waarin hij de gemeente als geheel 'excommuniceerde' en een voorzet gaf aan de voortgang van een praktijk die nog steeds doorgaat. Darby's afwijzing van Bethesda was louter en alleen het gevolg van het feit dat hij de grond van samenkomen van christenen verlaten had en was teruggekeerd tot een onbijbelse katholieke opstelling.

Als Darby's onderwijs tot zijn logische gevolgtrekking doorgevoerd zou worden, is een groot deel van het Nieuwe Testament niet meer toe-
pasbaar op de omstandigheden van nu. Onderwijs dat betrekking heeft op de gemeenten heeft immers weinig zin als gemeenten niet bestaan. Niet dat hij of zijn volgelingen ooit het belang van de Schrift hebben ont-
kent. Net zoals zij een plaats vonden voor gemeentoorde terwijl ze het bestaan van gemeenten afwezen, vonden ze een toepassing van nieuw-
testamentisch onderwijs, terwijl ze het bestaan van de omstandigheden afwezen waarvoor dat onderwijs in de eerste plaats bedoeld was. Wat erger was, was wat wel moest voortkomen uit een intensief bezig zijn met 'afvalligheid' en 'geruïneerdheid'. Ze gingen zich meer bezighou-
den met datgene waartegen dan met datgene waarvoor ze getuigden. Zo

raakten ze in zichzelf gekeerd, wat ertoe leidde dat ze de vitale kracht om te groeien kwijtraakten.

Maar laten we niet het spoor verlaten van de zeer positieve bediening die Darby uitoefende. Met zijn originele denkvermogen drong hij door tot in essentiële Bijbelse waarheden en hij legde ze uit met geestelijke kracht en overtuiging, wat grote zegen tot gevolg had. Van Frankrijk en de lage landen tot in Italië aan toe kwamen groepen gelovigen samen die bezig waren met het Woord, de komst van de Here en het dagelijks geestelijk leven en de heiligheid die door die grote verwachting aangevoerd worden. Darby legde veel nadruk op de vrijheid van de Heilige Geest om tot Gods kinderen te spreken en door hen heen te werken. Zijn onderwijs van de geruïneerde gemeente mag dan wel geleid hebben tot een beperking van geestelijk leven en denken bij sommigen, zijn nadruk op de vrijheid van de Geest heeft zeker geleid tot de verruiming van geestelijk leven en denken bij anderen. Waar de Geest vrij is om Zijn werk te doen van de weg te wijzen tot de volle waarheid, kan het denken van één man niet onbeperkt overheersen, en een eigenaardige benadering van de een zal worden rechtgezet door wat de Geest openbaart door de ander.

Het is bijzonder spijtig dat het leven van J.N. Darby zo gekenmerkt is geworden door de onbuigzaamheid waarmee hij zich verzette tegen broeders en zusters in de Here die het niet met hem eens waren. Hij was van nature een vriendelijk en sympathiek man, maar alle vriendelijkheid leek hem te verlaten als hij verwickeld raakte in een discussie over geestelijke principes en er verschil van denken was. Nadat hij de gemeenschap met Bethesda verbroken had, is de band met George Müller nooit meer hersteld, hoewel er pogingen zijn gedaan om ze weer tot elkaar te brengen. Müller leek op zijn beurt een geest van wantrouwen jegens Darby te ontwikkelen. Het is een jammerlijke weergave van de arglistigheid van de menselijke natuur dat zo'n vervreemding heeft kunnen bestaan tussen twee grote mannen van God. De breuk was nog niet minder geworden toen Darby stierf in 1882. In het jaar 1898 volgde Müller hem de heerlijkheid binnen. We weten dat ze nu zijn verenigd.

Anthony Norris Groves

Toen Groves Dublin verliet had hij nog in gedachte om zich aan te sluiten bij de officiële zendingsorganisatie van de Church of England, de

Church Missionary Society, maar wel als leek. Maar hij ondervond dat zijn bediening ernstig beperkt werd en dat hij niet in staat was om de overtuigingen in praktijk te brengen waartoe hij door de Schriften was gekomen ten aanzien van het wezen van de gemeente. In het jaar 1829 vertrok hij samen met zijn vrouw en kinderen naar Bagdad in het volle vertrouwen dat de Here in al zijn behoeften voorzag en ondersteund door het gebed en de gemeenschap van de gemeenten van het volk van de Here in Groot-Brittannië. Ze reisden overland door het Zuiden van Rusland heen. Onderweg werden ze versterkt en gezegend door de gemeenschap van groepen gelovigen. Naar mate het werk in Bagdad zich ontwikkelde, kwamen er gelegenheden om te getuigen onder de verscheidene bevolkingsgroepen, maar de zendelingen zouden al gauw te maken krijgen met zware beproevingen.

In het jaar 1831 kwamen er geruchten van oorlog, en de pest brak uit in Bagdad. Horden vluchtten uit angst, een optrekkend vijandig leger tegemoet. Van de helft van de bevolking die was achtergebleven in de stad lagen honderden overal onder de meest afschuwelijke omstandigheden te sterven. Al die tijd bleef het water van de Eufraat maar stijgen, wat kilometers in het rond de gewassen verwoestte. Na een tijd begon het water de stad eerst binnen te sijpelen, maar overstroomde de stad toen met een enorme stortvloed, die duizenden huizen wegsloeg. Er kwam voedselgebrek en duizenden met de pest besmette en hongerige mensen werden samengedrongen op het stukje land wat droog gebleven was. In een zucht waren meer dan dertigduizend mensen omgekomen. Toen de pest over zijn hoogtepunt heen was, werd Groves' vrouw ermee getroffen. Alle pogingen om haar te redden, mislukten, en ze stierf kort daarna. Toen stierf ook hun jongste kind, dat in Bagdad geboren was. Zo bleef vader met twee jongens achter.

Toen het water zich terugtrok en de pest bedaarde, belegerde het optrekkende leger de stad. In de stad zelf werden alle wetten verbroken en de gehele orde werd verstoord. Overal werd gestolen en geweld gepleegd, totdat de stad ingenomen werd en de rust weerkeerde. Het huis van de familie Groves lag wat hoger en ontkwam aan de ravage van de overstromingen, maar overal was een onbeschrijfelijke ellende en troosteloosheid, waarvan ook zij de volle laag kregen. Toch heeft de Here ze beschermd tegen nog grotere lichamelijke en materiële schade, ondanks

het feit dat hun huis enkele malen aangevallen en geplunderd werd. Men kan zich het diepe verdriet en de grote zorg van Groves voorstellen. De bediening waarin ze gearbeid hadden leek aan gruzelementen, hij moest zijn vrouw en een kind missen, maar, hoewel hij niet begreep wat het allemaal betekende, zijn toewijding aan en vertrouwen in de Here bleef onwankelbaar. "Ondanks alles," schreef Groves, "is Hij een God van oneindige liefde."

In 1832 voegden dr. Edward Cronin en John Parnell, beiden afkomstig uit de gemeente in Dublin, en Francis Newman het groepje in Bagdad. Dat waren dagen van heerlijke gemeenschap vol van activiteit in de prediking van het Woord, waardoor velen tot geloof kwamen en een nieuw leven in Christus ontvingen. Het jaar daarop vertrok Groves naar India, waar zijn arbeid het meeste vruchtgedragen heeft. Hij reisde in gezelschap van Arthur Cotton, de grote christen-ingenieur die met zijn vaardigheid de wateren van de machtige rivier de Godavari bedwong om vruchtbaarheid te brengen in de Godavari-delta.

Groves had een groot verlangen naar een algehele terugkeer naar de Bijbelse grond van het samenkomen van christenen, en dacht dat dit het makkelijkste gerealiseerd kon worden in een land als India, waar het verschijnsel van opsplitsing in verschillende gezindten nog niet diep geworteld was. Splitsing in gezindten zag hij als een van de belangrijkste factoren die de effectiviteit van het verspreiden van het evangelie verhinderden. Om dit tegen te gaan, zocht hij gemeenschap met allen die kinderen van God waren, probeerde hij met zijn leven te getuigen van de eenvoudige waarheid van de Bijbel met betrekking tot de gemeente, en spoorde hij aan tot gehoorzaamheid aan het Woord. Zijn persoonlijke leven en getuigenis waren een wijdverspreide zegen. Groves' diepe kennis van de Schriften, zowel in intellectuele zin als in ervaring, zijn zachtmoedigheid en zelfopofferende toewijding aan de Here waren gerijpt in de school van de verdrukking die hij in Mesopotamië doorlopen had, en zijn diepe geestelijk inzicht stelde hem in staat om verder te zien dan de zegen van veel uiterlijke activiteit. Hij kon wijze en opbouwende raad geven. Zijn vriendschap en raad werden op prijs gesteld, maar alleen zolang die niet botsten met de geest van sektarisme die een steeds grotere greep kreeg op degenen die beleden in Christus te geloven. De prediking van het evangelie en de gemeenschap van Gods kinderen was

over het algemeen ongeremd geweest, maar naar mate het werk groeide, nam ook de organisatie van gezindten toe, en iedere groep sloot zijn aanhangers in in een aparte gemeenschap naar het voorbeeld van gezindtevorming in het Westen. Groves zag duidelijk het kwaad hiervan en probeerde ijverig om het te voorkomen door het verkondigen van de waarheid, maar hij werd verkeerd begrepen en beschuldigd van het aannemen van een superieure houding en van het pogen de stabiliteit van de kerkelijke organisatie te ondermijnen. Hij maakte zich ook ernstige zorgen over zendingen die zich niet vereenzelvigden met hen die zij trachtten te bereiken met het evangelie. Zijn vastberadenheid om geen onderscheid te maken tussen hemzelf en de bevolking van het land, zodat de dienst waarvoor hij geroepen was niet gehinderd zou worden, heeft vrucht gedragen, wat tot op de dag van vandaag nog heel duidelijk te zien is.

Groves trouwde voor de tweede maal tijdens een bezoek aan Engeland. Hij keerde terug naar India en vestigde zich in Madras, waar hij zichzelf in levensonderhoud wilde voorzien, zoals Paulus dat had gedaan. Hij werd tandarts en ondertussen ging hij door met zijn bediening. Wederom probeerde hij degenen te helpen die aangesloten waren bij verscheidene zendingsorganisaties, maar hij werd sterk bekritiseerd, waardoor hij vruchtbare samenwerking onmogelijk achtte. Daarop verliet hij Madras en vestigde zich in Chittoor. Groves ging door vele moeilijkheden heen, maar er waren ook veel bemoedigingen. Groves bezat de gelukkige eigenschap om met iedereen makkelijk om te kunnen gaan, geen vleugje meerwaardigheidsgevoel en een voorbeeldige balans tussen het dagelijks werk en het geestelijk leven van een christen. Hij wilde laten zien dat allen die de Here kenden ook de Here moesten dienen. De invloed die het leven van Groves gehad heeft op enkele godvruchtige mannen was op zichzelf al een rechtvaardiging van al die jaren van arbeid in India, want vanuit deze enkelen is een levensstroom voortgevloeid en een zegen die voor een groot deel heeft bijgedragen aan wat God vandaag aan het doen is.

Waarschijnlijk is Victor Aroolappen de meest bijzondere medewerker geweest van Groves. De grootvader van Aroolappen was Rooms-katholiek, maar was tot geloof in Jezus Christus gekomen door de dienst van de grote piëtistische zending uit Halle, Christian Schwartz.

Aroolappen zelf groeide op met het evangelie, maar zijn omgang met Groves versterkte zijn geloof en gaf hem een helder inzicht in de Bijbelse waarheden met betrekking tot de gemeente. Hij was een begaafd persoon met opmerkelijke geestelijke gaven en hij bleef consequent het aanbod weigeren om zich aan te sluiten bij een bepaalde gezindte. Hij reisde door heel Zuid-India om het Woord te bedienen, wat een blijvende zegen heeft gebracht voor velen. De vrucht van zijn arbeid is vermenigvuldigd door de generaties heen, en vanuit zijn eigen familielijn heeft God mannen opgewekt met dezelfde geest. Hun bediening is een van de belangrijkste factoren geweest die hebben bijgedragen aan een verdere beweging van de Geest, waardoor God in recente jaren zijn kinderen in India in gemeenten heeft samengeroepen.

Anthony Norris Groves stierf in het jaar 1853 toen hij in Engeland was in het huis van George Müller in Bristol. Het is interessant om op te merken wat de houding van Groves was ten aanzien van de leer die J.N. Darby aan het ontwikkelen was. Zijn leven lang heeft hij veel respect gehad voor Darby, maar dat nam niet weg dat hij de grote gevaren zag die Darby's onderwijs met zich meebracht. In een brief aan Darby in 1836 spreekt hij openlijk zijn bezwaren uit en zijn overtuiging dat Darby was afgeweken van zijn oorspronkelijke principe dat de grondslag van gemeenschap is dat men het leven van Christus heeft ontvangen. Hij waarschuwde ervoor dat de groepen om hem heen meer en meer op grond van leerstelling zouden samenkomen of van iemands opvatting, en dat de kwade dingen van de kerkelijke systemen waar ze zich van hadden afgescheiden binnenkort bij hen zelf te vinden zouden zijn. Dat waren profetische woorden, die Groves' eigen onderscheidingsvermogen nog eens onderstrepen en laten zien hoe belangrijk het is dat de gemeenschap onder het volk van de Here nooit beperkter mag zijn dan de gemeenschap die de Here Zelf bezit.

In de negentiende eeuw vonden nog twee andere belangrijke ontwikkelingen plaats, namelijk de toename van de wereldwijde verspreiding van de Schriften door Bijbelgenootschappen, en de groei van 'geloofs-zendingen' die niet bij een bepaalde gezindte waren aangesloten, wat eveneens een wereldwijde invloed heeft gehad. Het onmisbare gereedschap van alle zendingsactiviteit is natuurlijk het Woord van God. Maar zelfs los van enige georganiseerde zending heeft het Woord van

God Zelf, dat in een voortdurend toenemend aantal talen beschikbaar kwam, een geestelijk werk tot stand gebracht. Een uitnemend voorbeeld van de kracht van Gods Woord is de uitwerking die het gehad heeft door het hele Russische keizerrijk heen vanaf omstreeks 1812, toen tsaar Alexander I het Britse en Buitenlandse Bijbelgenootschap toestemming gaf om kantoren te openen in sommige van de meest afgelegen hoeken van zijn domein. Soms was er buitengewone tegenstand tegen de verspreiding van de Schriften, die hoofdzakelijk van de kant van de heersende orthodoxe kerk kwam, maar ondanks dat bleef de gelegenheid bestaan om de Bijbel te lezen en beschikbaar te maken in de Russische taal en in de verscheidene andere talen van het keizerrijk, totdat de bolsjewieken aan de macht kwamen.

De evangelieboodschap was Rusland binnengedrongen via enkele mennonitische kolonisten en anderen, maar deze gemeenschappen bleven grotendeels afgezonderd van de rest van de maatschappij wonen en hadden speciale voorrechten en godsdienstvrijheid van de regering gekregen op voorwaarde dat ze niet zouden proberen proselieten te maken onder de Russen. De invloed van godvruchtige levens en van persoonlijke gesprekken waarin men van het geloof getuigde, hadden ongetwijfeld op velen een uitwerking, maar het kwam direct door het lezen van het Woord van God dat er groepen gelovigen begonnen te ontstaan en zich verspreidden tot in de verste uithoeken van het rijk. Ze namen geen bepaalde naam aan en noemden elkaar 'broeders en zusters', maar werden aangeduid met 'Stundisten', dat 'samenkomstgangers' betekent, een woord dat oorspronkelijk kwam van de samenkomsten van Duitse kolonisten.

Het lezen van de Schriften was voor deze Russen een openbaring van geestelijke waarheid en kracht die ze niet voor mogelijk hadden gehouden. De orthodoxe kerk waarin ze waren opgegroeid met haar doodse vormen en tradities had hen in onwetendheid gelaten over God en de veranderende kracht van persoonlijk geloof in Christus. De Bijbel openbaarde Christus en door het zien van Hem leerden ze de genade kennen die tot wedergeboorte leidt. De vrijheid om het Woord te lezen, werd hen in de Russische kerk ontzegd, en nog minder vrijheid hadden ze er om het te gehoorzamen, en daarom scheidden ze zich ervan af en kwamen samen rondom de Here die in het midden van de twee of

de drie woont. Zoals de Geest hen onderwees, wilden ze graag gehoorzamen. De doop en de tafel van de Here werden gehouden. Het oude systeem van geestelijken werd verlaten, en oudsten werden vanuit het midden van de gemeenten aangewezen volgens de Schriften. Ze leerden dat God nog steeds sommige gaven geeft aan allen om de gemeente op te bouwen, om het evangelie uit te doen gaan, orde te handhaven en de heiligen te versterken.

Het grootste deel van de bevolking van het tsaristische Rusland bestond uit boeren gezinnen, maar het werk van de Geest drong door tot in alle lagen van de samenleving. Sommige aristocratische families nodigden Lord Radstock uit voor Bijbelstudie aan huis. Door zijn kundige uitleg van de Schriften kwamen velen tot bekering en zo verspreidde het evangelie zich nog verder door degenen van wie het leven veranderd was door geloof in Christus. Een andere bekende naam die sterk verbonden is met de verspreiding van het Woord van God is dr. Baedeker, befaamd om zijn reisgidsen. Zijn reizen waren uit meer dan aardrijkskundige interesse. Hij had een eeuwig doel voor ogen, en was actief in het verspreiden van de Schriften in Rusland tijdens een periode van zeer zware verdrukking aan het einde van de negentiende eeuw.

De eenheid van kerk en staat in Rusland had altijd al gezorgd voor het opleggen van maatregelen voor degenen die het niet eens waren met de officiële godsdienst, maar met de moord op tsaar Alexander II in het jaar 1881 kwam er een gewelddadige reactie die bedoeld was om elke vorm van protest tegen de tijdelijke staatsmacht of tegen de geestelijke machthebbers van de orthodoxe kerk de kop in te drukken. Gelovigen werd verboden om samen te komen. Als men er achter kwam dat ze toch samen bleven komen, werden de bijeenkomsten verstoord en werd hen boetes opgelegd, werden ze gevangen gezet of verbannen naar een verre uithoek van het rijk. Maar zelfs dat was een middel waardoor het evangelie zich verspreidde, want de kinderen van de Here getuigden overal waar ze heengingen, en de verspreiding van de Schriften ging eveneens door. In een alles-of-niets-poging om de 'Stundisten' uit te roeien, werden ze uit allerlei functies gezet, werd hen verboden om van de ene naar de andere plaats te reizen, hun kinderen ontnomen om ze in gezinnen op te laten groeien die trouw waren aan de orthodoxe kerk of om ze onder toezicht van geestelijken te plaatsen.

Toch ging het werk van de Geest door. De reikwijdte ervan werd pas ten volle zichtbaar in 1905, toen godsdienstvrijheid uiteindelijk werd ingevoerd en vele verborgen groepen gelovigen in het openbaar kwamen. Maar de vrijheid was maar van relatief korte duur. De gemeenschappen van Gods kinderen kregen opnieuw te maken met vervolging toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak in 1914. In 1917 begon de Russische Revolutie en een nieuwe golf van terreur ging over de ruïnes van het oude tsaristische Rusland en de orthodoxe kerk. Atheïsme werd het land met dwang opgelegd, maar het eeuwige evangelie wordt niet zo makkelijk vernietigd door de tijdelijke macht van de mens. Nu de laatste jaren godsdienstvervolging afzwakt, zijn er aanwijzingen dat de grote steppen en bergketens die rijken van de Baltische kust tot aan de Chinese grens bezaaid zijn met krachtige getuigenissen van de levensveranderende kracht van de opgestane Christus.

De afgelopen honderd jaar zijn er talrijke zendingsgenootschappen opgericht, die niet zijn aangesloten bij een bepaalde gezindte. Meestal hebben ze hun thuisgemeente in Europa en Noord-Amerika, maar zeker niet in alle gevallen. De zendelingen zijn de uitdaging aangegaan van de laatste opdracht van de Here aan Zijn discipelen om het evangelie over de hele wereld te verkondigen, en zijn tot in de verste uithoeken van de aardbol gereisd om de boodschap van verlossing te verkondigen. Deze 'geloofszendingen', zoals ze over het algemeen genoemd worden, die niet tot een bepaalde gezindte behoren, vormen een ontwikkeling die van brede betekenis is. Hoewel het hun doel is geweest dat gemeenten zich vestigden op de plaatsen waar ze ook gingen, zijn hun eigen thuisgemeenten iets dat losstaat van de georganiseerde kerken. Dat men zulke genootschappen ooit heeft moeten oprichten, is op zichzelf al een aanklacht voor het gezindtenfenomeen en het laat de behoefte zien aan iets dat meer is dan wat over het algemeen in kerkelijke kringen gevonden wordt. Vele mannen en vrouwen van God onderschrijven dat er meer nodig is, als het hierboven genoemde doel van de Heer van wereldevangelisatie door de gemeente vervuld zal moeten worden. Het is waar dat sommige van deze genootschappen hun inspanningen hebben gebundeld rond een bepaalde leerstellige nadruk, zoals bijvoorbeeld de wesleyaanse benadering van 'heiliging', maar het merendeel van hen bestaat uit mannen en vrouwen die misschien wel verschillende

leerstellingen voorstaan, maar die verenigd zijn met elkaar als door de Geest wedergeboren mensen in de familie van Christus. Wat dat betreft zijn ze daarom gedeeltelijk teruggekeerd naar de eenvoudige basis van de nieuwtestamentische gemeente, en ze hebben laten zien dat men het, behalve over de fundamentele Bijbelse feiten aangaande wedergeboorte, niet met elkaar eens hoeft te zijn over leerstellige details om geestelijk één te zijn, gemeenschap te beoefenen of samen te werken in de dienst van de Heer.

Dat menigten mensen over de hele wereld waarachtig tot geloof in Christus zijn gekomen door de toegewijde arbeid van degenen die deel uit maken van 'geloofszendingen' is een feit waar alle ware kinderen van God diep dankbaar voor moeten zijn. Hun zelfopofferende dienst heeft een uitwerking gehad die alleen de eeuwigheid zal openbaren. Maar er zaten ook zwakke kanten aan. De grote tekortkoming van zendingen, zoals algemeen wordt onderkend vandaag de dag, is geweest dat hun dienst niet de vestiging heeft voortgebracht van gemeenten van Bijbelse eenvoud en met Bijbels gezag. Te vaak, in feite in de meeste gevallen, hebben ze slechts replica's voortgebracht van het Westerse gezindtesysteem, met al de tekortkomingen die daarbij horen. Dit is niet alleen het geval geweest in het werk van zendingsgenootschappen van gezindten. Deze zijn blijkbaar aan de slag gegaan om eenzelfde type organisatie neer te zetten als die waar ze toe behoren. Het is helaas vrijwel op dezelfde wijze gegaan met zendingsgenootschappen die een veel Bijbelser fundament van gemeenschap hadden. Het gezindtedenken heeft zo'n grip op het Westerse Christendom, dat zelfs zendingsgenootschappen die niet aangesloten zijn bij een gezindte in het buitenland gezindten hebben gesticht die gebaseerd zijn op hun eigen specifieke genootschap.

Dit zijn niet de enige uitdrukkingen van christelijk getuigenis wereldwijd. Gemeenten als in de tijd van de apostelen hebben nooit opgehouden te bestaan, zoals we gezien hebben, en daar waar God werkt door de kracht van Zijn onveranderlijke Woord worden mensen deelgenoten gemaakt van de goddelijke natuur, zijn ze gretig om het Woord, dat hen licht gaf, te gehoorzamen, en zijn ze samen gaan komen en komen ze nog steeds samen zoals de discipelen deden in Handelingen. Vandaag de dag zijn er in vele landen zulke gemeenten en er komen er steeds meer bij. Ze zijn niet het directe resultaat van een georganiseerde

zendingsinspanning, maar ze kunnen er ook niet los van gezien worden. De gemeente is niet 'inheems' in de betekenis van dat zij het product is van een bepaald land of ras. De gemeente is het product van het Woord van God, of het nu door een persoon met een blanke of donkere huid gepredikt wordt, en als er een gemeente ontstaat die gebouwd is op het fundament Christus en afhankelijk is van Christus, dan is dat het resultaat van een betrouwbare verkondiging van de eeuwige waarheid, zonder dat het iets uitmaakt door wie zij is verkondigd. Om te zeggen dat het toe te schrijven is aan de inspanningen van een natie is trots en een ontkenning van de basiswaarheid van de gemeente dat alle menselijke barrières zijn vernietigd aan het kruis. De gemeente overstijgt ras. Zij heeft de kwaliteit van het eeuwige en goddelijke, en is het product van het goddelijke Woord dat gesproken werd door degene die God daarvoor heeft willen gebruiken.

In ons natrekken van de geschiedenis van de geestelijke beweging van de gemeente komt één ding duidelijk naar voren, namelijk dat het werk van de Geest van God in welke eeuw of welk land ook niet gezien kan worden als een opzichzelfstaande uitstorting van genade. Elke beweging zou haar eerste begin kunnen herleiden uit iets dat eeuwen daarvoor heeft plaatsgevonden, en de conclusie zou zijn dat God mensen uit verschillende landen en van verschillende rassen heeft gebruikt om in de elementen van waarheid en licht te voorzien die uiteindelijk geleid hebben tot het herstel van een bijzonder gemeentgetuigenis. Dat het zo moet gaan, is in feite deel van het gemeenteleven zelf, namelijk dat het gehele lichaam "als een welsluitend geheel bijeengehouden wordt door de dienst van al zijn geledingen naar de kracht, die elk lid op zijn wijze oefent" (Ef. 4:16). Ook vandaag de dag vinden bijzondere bewegingen van de Geest van God plaats, zoals die in China, India en andere landen. Hun oorsprong ligt niet bij een mens, maar bij God, hoewel God mensen gebruikt om Zijn doelen te vervullen. Hun fundament is het leven van de Geest, hun leidraad is het Woord, en de breedte van hun gemeenschap is niet nationaal, maar is de breedte van de gemeente. Mocht het geval zo zijn dat ze afgesnoerd zijn geworden tot een louter nationaal begrip, dan zijn ze tot op die hoogte sektarisch geworden.

Een recent geval van een geestelijke beweging van groot belang en met verstrekkende invloed in Japan wordt verbonden met de naam

Kanzo Uchimura. Uchimura was zoon van een Samurai-geleerde en werd geboren in Tokyo. Hij kwam het eerst in aanraking met het evangelie in zijn studententijd in Sapporo, Hokkaido. Hij noemde zich daar christen, maar voor zijn echte bekering verwijst hij naar een ervaring jaren later in Noord-Amerika, toen hij nieuw leven in Christus ontving door geloof. Die ervaring veranderde de hele levensloop van Uchimura en hij keerde terug naar Japan met een brandende ijver om de eenvoudige boodschap van het evangelie, zonder de warboel van sektarische vergroeiingen, aan zijn landgenoten te verkondigen.

Uchimura was krachtdadig van karakter, kon goed schrijven en redigeerde of gaf zijn bijdrage aan een aantal tijdschriften, zowel in het Japans als in het Engels. Maar zijn beste werk was zijn bevordering van samenkomsten voor het bestuderen van de Schriften. Eén zo'n Bijbelstudiegroep in Tokyo heeft hij tot aan zijn dood in 1930 gehouden. Andere groepen van vergelijkbare aard zijn over het hele land ontstaan en ook in andere landen. Ze komen bij iemand thuis samen of in gehuurde zalen, in steden en op het platteland, sommige tellen honderden, andere slechts twee of drie, maar allen zoeken naar een nauwkeuriger verstaan van Christus door Zijn Woord. Deze samenkomsten zijn bekend komen te staan als 'Mukyokai', wat 'geen-gemeente' betekent, wat niet duidt op een afwijzing van het Bijbelse begrip van de gemeente, maar op een afwijzing van het idee dat de georganiseerde systemen van het christendom datgene zouden zijn wat de Bijbel bedoelt met de gemeente. Uchimura geloofde dat de complexiteit van het bestaan van gezindten de werkelijke bedoeling van de gemeente had overwoekerd, namelijk dat de gemeente eenvoudig de eenheid is van degenen die nieuw leven in Christus ontvangen hebben, niet een eenheid die bepaald wordt door geloofsbelijdenissen, vormen of ceremoniën.

Mukyokai-groepen zijn volledig onafhankelijk van elkaar, wat verklaart dat tijdens de laatste oorlog de Japanse regering elk van de groepen afzonderlijk moest behandelen, terwijl zij andere kerken in een door de staat erkende federatie kon onderbrengen, die op die manier makkelijk kon worden beheerst. Naar de heersende mode is Mukyokai tot een aparte gezindte verklaard door degenen die er van buiten tegenaan keken. Het werd tijdens Uchimura's leven gezien als het werk van een briljant persoon dat van hem afhankelijk was. In een artikel met de

titel 'Het christelijk werk in Japan van de geen-gemeente' in het Japans Zendingsjaarboek uit 1931 schrijft F.W. Heckleman: "... het werk van Uchimura Kanzo, dat tot aan zijn dood uniek was voor Bijbelstudie, persoonlijke ervaring en de publicatie van een Bijbelstudietijdschrift. Dit werk is nu tot stilstand gekomen, en zal tot een einde komen vanwege gebrek aan een leider; maar het is nu onmogelijk te zeggen wat er in de toekomst van zal worden." Het is interessant om deze stelling dertig jaar na de dood van Uchimura te beschouwen. Als Mukyokai tot stilstand gekomen zou zijn in het jaar 1931, dan staat het vandaag de dag zeker niet stil, maar vormt het ongetwijfeld een van de krachtigste christelijke invloeden in het land. Het heeft de ravage van de oorlog overleefd en breidt zich nog steeds uit, omdat het niet gefundeerd was op de ervaring van één man, maar op het onveranderlijke Woord van God.

Het materialisme van de twintigste eeuw heeft honderden miljoenen in zijn macht gekregen, maar er is ook een ongeëvenaarde verspreiding van het evangelie geweest. We leven in tijden van rijke, geestelijke oogst in vele delen van de wereld, waarin het zaad dat met moeite en tranen is gezaaid, ontkiemt. Daarnaast is er ook in vele landen nog nooit zo'n verlangen geweest naar terugkeer naar de eenvoudigheid in Christus die werd getoond door de vroege gemeenten. Er zou met betrekking tot dat onderwerp een dik boek geschreven kunnen worden over wat God heden ten dage aan het doen is, namelijk het bijeenbrengen van Zijn volk zoals hij dat deed in de tijd van het Nieuwe Testament. De dag zal ongetwijfeld aanbreken dat dat boek geschreven moet worden, maar voor dit moment is het wijs om God Zijn werk te laten doen zonder degenen bij te vallen die Hij als Zijn werktuigen gebruikt. We leven in een tijdperk waarin de mens zich uiterst bewust is van zijn technisch kunnen, een tijdperk van heldenverering. Helaas is dat niet een tendens die het volk van God geheel vreemd is, en het is heel makkelijk om, misschien onbewust, de mens de eer te geven, die alleen God toekomt. Hoe gemakkelijk is het om meer nadruk te leggen op een 'profeet' van God dan op het woord dat hij spreekt. Maar de 'profeet' verdwijnt, en het Woord houdt stand. Als de 'profeet' verdwenen is en het Woord met dezelfde kracht en hetzelfde gezag blijft, dan kunnen we met zekerheid zeggen wat van God is geweest en wat van de mens.

De fakkel van het getuigenis

De beschouwing in de voorgaande hoofdstukken van de geschiedenis van de geestelijke beweging van de Gemeente omvat slechts een klein deel van dat wat door de eeuwen heen op nieuwtestamentische wijze getuigd heeft van Christus en toegeschreven moet worden aan de Geest. Alleen de eeuwigheid zal de volle reikwijdte openbaren van Gods werk door groepen trouwe gelovigen heen. Een bevooroordeeld, georganiseerd en vleselijk christendom heeft geprobeerd de herinnering aan hen en zelfs hun bestaan uit te wissen. Het ging soms maar om twee of drie mensen, maar ze hadden een geestelijk gezag dat de geestelijke krachteloosheid van hun tegenstanders aan het licht bracht. Maar wat is de relevantie van het werk van de Geest in het verleden voor de houding en dienst van het volk van de Here in deze tijd?

Het hele onderwerp van de gemeente lijkt zeer ingewikkeld en de termen 'gemeente(n)', 'Gemeente', of 'kerk' zelf worden op zoveel verschillende manieren gebruikt. De onduidelijkheid van het moderne gebruik ervan leidt vaak tot nog meer verwarring. Toch is de Schrift niet verward. De verbouwereerdheid die het onderwerp oproept, komt niet zozeer doordat men niet begrijpt wat in de Bijbel staat, maar veeleer doordat de christenheid als geheel niet weet toe te passen wat in de Bijbel staat. Konden we maar de hele afwijkende situatie van het christendom aan de kant zetten en beginnen bij het begin: het Woord van God, en bij een gezindheid om dat te gehoorzamen! Zou ons probleem dan nog hetzelfde zijn? "Natuurlijk niet," zou het antwoord klinken, "maar dat is nu juist datgene wat we niet kunnen doen. We kunnen niet zomaar de hele afwijkende ontwikkeling van het christendom aan de kant zetten. We moeten de situatie aanvaarden zoals die is en van daar uit beginnen." Is dat niet de kern van de hele zaak? Het is waar dat de chaotische toestand van het georganiseerde christendom niet genegeerd kan

worden, maar moeten we dat werkelijk als uitgangspunt nemen in ons zoeken van de wil van Christus? Moeten we ons echt in de eerste plaats bezighouden met dat wat is voortgebracht uit een bondgenootschap met menselijk vernuft en verdraaide of beperkte waarheid? Moeten we niet beginnen bij het Woord van God zelf? Als de kerkgeschiedenis ons iets te leren heeft, is het wel dat een door God bevestigd getuigenis gebaseerd is op Zijn Woord, of dat nu een individueel getuigenis of dat van een gemeente betreft. Alle geestelijke zegen en groei begint daar, niet bij een poging om bepaalde Bijbelse waarheden in te passen in een reeds bestaand religieus systeem, maar bij een onvoorwaardelijk verlangen om Gods Woord te eren.

Juist op dit terrein moeten we het grote misverstand van deze tijd zoeken, in het klakkeloos aanvaarden van de gedachte dat de Gemeente bestaat uit de georganiseerde christenheid. De Gemeente wordt beschouwd als een evangelisatieterrein waar het evangelie gepredikt moet worden en iets dat nieuw leven ingeblazen moet worden door middel van opwekking. Het idee om gemeenten te vestigen op grond van het Woord komt nauwelijks op en wordt verdrongen doordat de nadruk gelegd wordt op de noodzaak van opwekking. En zo wordt de prediking van de Verlossing van het individu een doel op zich. De relatie van dat individu tot de Gemeente en alles wat daarmee samenhangt, krijgt maar halve aandacht, terwijl deze dingen evengoed deel uitmaken van het evangelie. Niet dat we onszelf wijsmaken dat de verkondiging van persoonlijke behoudenis niet meer nodig is, om het simpele feit dat de geestelijk krachteloze en nederlaag lijdende levens van mannen en vrouwen overall om ons heen toevallig een 'christelijk' label dragen, maar het is wel zo dat een in diezelfde mate krachteloze en nederlaag lijdende georganiseerde christenheid ons wijsmaakt dat de verkondiging van de gemeente niet meer nodig is. De redenatie is dat de gemeente bestaat en dus een deel van het evangelie niet langer meer van toepassing is, terwijl in feite de gemeente volgens de standaard van de Schrift misschien wel helemaal niet bestaat; zij bestaat misschien alleen maar in naam. We zouden eens moeten kijken naar hoe vol de boodschap was die door de apostel Paulus verkondigd werd. Hij was, zegt hij, een dienaar van zowel het evangelie als van de gemeente (Col. 1:23-25). Hij deed volstrekt niet af aan het belang van persoonlijke verlossing als basis van het hele plan

van God, maar hij erkende dat de vervolmaking van Gods plan in de gemeente lag, en als dat laatste niet genoemd wordt, betekent dat dat we tevreden zijn met slechts een half evangelie.

Als 'gemeente' of 'kerk' woorden zijn die gewoonlijk verkeerd gebruikt worden, dan is 'opwekking' er nog één. In het Oude Testament betekent opwekking het herstel van een toewijding aan de Here, die was afgekoeld. Als we tegenwoordig over opwekking spreken, bedoelen we over het algemeen een uitnemende respons op het evangelie, het ontvangen van geestelijk leven waar daarvoor doodsheid was, gewoonlijk binnen de context van de georganiseerde kerk. Het is belangrijk te onderkennen dat het Nieuwe Testament nergens spreekt over iets dat lijkt op wat men tegenwoordig verstaat onder opwekking. Een spectaculair optreden van de Heilige Geest zoals dat in Handelingen beschreven staat, is van een totaal andere aard. Deze is in wezen vergelijkbaar met de uitstortingen van de Heilige Geest die in het Oude Testament beschreven staan. Het is misleidend om de geestelijke ervaring van Joden en Jodengenoten van de synagoge gelijk te trekken met de bekeringservaring van hen in een later stadium, zoals we reeds hebben uitgelegd in een van de eerste hoofdstukken van dit boek. De getrouwen die, in vol vertrouwen in en volle toewijding aan God, de komst van de Messias verwachtten en met vreugde Christus aanvaardden als de vervulling van de hoop, gingen niet op exact dat moment over van een vervreemding van God in gemeenschap met God. Het werk van het kruis was net zo effectief voor de historische gebeurtenis van Golgotha als erna, en geloof maakte het werkelijkheid, met rechtvaardigmaking als gevolg, zoals de schrijver van de Hebreeënbrief ons leert. Bovendien leidde de opwekking van Pinksteren tot het ontstaan van de Gemeente. We lezen in het Nieuwe Testament niet over een soortgelijke opwekking in een reeds gevestigde gemeente. Het is niet de bedoeling een door God verleende geestelijke opleving af te keuren of het belang ervan te onderschatten. We danken God voor alles wat ruikt naar waarachtige opwekking en we bidden voor meer opwekking, maar vanuit de Schrift lijkt het dat het iets extra's is naast het doel dat God voor ogen heeft met het samenroepen van Zijn Gemeente. Opwekking kan een noodzakelijke bijdrage zijn aan Gods doel, maar het is niet als zodanig de vervulling van Zijn plan.

In dit verband zijn de oudtestamentische opwekkingen onder Hizkia

en Josia interessant. Tijdens deze grote uitstortingen van Gods Geest oefenden Jesaja en Jeremia hun profetische dienst uit, maar het vreemde is dat ze er helemaal niet van onder de indruk waren. In hun hart leefde iets anders. Wat deze profeten bezig hield, was de voortgang van de stroom van Gods voornemen om een overblijfsel toe te bereiden voor het openbaar worden van de Messias. Alles wat fundamenteel was voor Gods plan was daarin gelegen. De opwekkingen waren, hoe glorieus ook, slechts een inlassing in Gods plan en de uiteindelijke waarde ervan zou bepaald worden door wat ze hebben bijgedragen aan de stroom van Gods eeuwig voornemen.

De geschiedenis van de geestelijke beweging van de Gemeente illustreert goed wat zojuist is beweerd, en het probleem van de tegenwoordige zendingsorganisaties bevestigt deze zienswijze alleen maar. In vele landen hoort men het geluid dat er een gemeente is geproduceerd die van zichzelf niet productief is. Evangelisatie, of misschien opwekking, heeft iets verwekt dat zelf niet de kracht heeft om te verwekken. Verlossing werd niet gevolgd door de gemeente en het resultaat is geestelijke armoede.

Over de grote opwekkingen onder Wesley en Whitefield hebben we naar voren gebracht dat de belangrijkste betekenis van deze opwekkingen ligt in de manier waarop ze een voorbereiding zijn geweest voor de grootse terugkeer in de negentiende eeuw naar de basis van samenkomsten en gemeenschap onder christenen. Dat doet niets af aan het machtige werk dat tot stand gekomen is door de dienst van deze twee mannen Gods, maar het laat wel zien dat er geen bedieningen bestaan van een enkele persoon die op zichzelf volledig toereikend zijn. Ze zijn slechts een bijdrage aan wat God doet door weer anderen heen. En alles vindt uiteindelijk zijn volle uitdrukking in de Gemeente. Elke bediening is gericht op de (opbouw van) de Gemeente. De moeilijkheid is dat de gave van evangelist veel meer wordt gewaardeerd dan de gave van leraar. De wedergeboren christen heeft geen vooroordeel tegen het prediken van verlossing, maar dikwijls stuit het onderwijs van het Woord op diep geworteld vooroordeel en traditie. We wijzen het onderwijs af, omdat we het als aanstotelijk ervaren, en we houden het bij evangelisatie en houden vast aan onze vooroordelen. En daarmee zorgen we ervoor dat de Gemeente niet tot stand komt. Hoevelen van ons hebben werkelijk

geleerd om in Christus geen aanstoot te nemen?

Evangelisatie en opwekking moeten haar vervolmaking, haar beëdiging vinden in de Gemeente. De Gemeente moet gefundeerd worden op het Levende Woord, Christus. Het feit dat de georganiseerde kerk niet is wat de Schrift zo duidelijk met de Gemeente bedoelt, kan men daarom niet zomaar naast zich neerleggen.

We hebben met deze situatie te maken en we mogen het er niet bij laten zitten. Maar wat moet onze houding dan zijn? Het antwoord vinden we in het Woord van God. Geen situatie is Gods Woord vreemd. Toen de apostel Paulus aan het einde van zijn leven gekomen was, had de achteruitgang, die ook nu nog karakteristiek is voor het christendom, al ingezet. Juist met deze achtergrond schreef hij zijn tweede brief aan Timoteüs, die tevens zijn laatste brief zou worden. De heersende verwarring zat de jonge Timoteüs ongetwijfeld hoog, net zoals het nu vele kinderen van God in vertwijfeling brengt. Daarom is deze brief van zo'n grote betekenis voor de tijd waarin wij leven.

Paulus' boodschap kan worden samengevat in 2 Timoteüs 2:19-22. Allereerst zegt hij: "En toch staat ongeschokt het hechte fundament Gods met dit merk: De Here kent de zijnen, en: Een ieder, die de naam des Heren noemt, breke met de ongerechtigheid" (vers 19). Overal om ons heen mag er dan achteruitgang zijn en verwarring, maar de Heer kent de Zijnen en de Zijnen kennen Hem. Het bewijs dat ze Hem kennen, is hun verlangen om Hem te gehoorzamen en een leven te leven dat afgezonderd is van ongerechtigheid. Dit vat samen wat de persoonlijke relatie is van God tot de Zijnen en de individuele verantwoordelijkheid van ieder kind van God ten aanzien van Hem.

Dan richt Paulus zich op het verwarrende toneel van wat zich christendom noemt. Hij vergelijkt het met een groot huis dat zowel waardevolle als waardeloze voorwerpen bevat (vers 20). Daar zien we de vermenging die kerk genoemd wordt. Paulus laat doorschemeren dat zo'n vermenging vrijwel onvermijdelijk is. Maar moeten we het daarom accepteren? "Indien iemand zich nu hiervan gereinigd heeft," gaat Paulus verder, "zal hij een voorwerp zijn met eervolle bestemming, geheiligd, bruikbaar voor de eigenaar, voor iedere goede taak gereed" (vers 21). Het vers maakt niet duidelijk waarvan of van wie men zich moet reinigen, maar dat een kind van God zich hoe dan ook moet reinigen, en

dat hij daarin alleen met God Zelf te doen heeft, los van welke kerk of organisatie ook. Het brengt hem terug bij de plaats van zijn wedergeboorte. En hij weet dat die plaats alleen in Christus is. Van daaruit moet hij opnieuw zijn verhouding ontdekken tot de goddelijke familie, de Gemeente. En alleen daar staat hij in de vrijheid en bruikbaarheid.

En wat is, tot slot, zijn verantwoordelijkheid in een dergelijke situatie? “Jaag naar gerechtigheid, naar trouw, naar liefde en vrede met hen, die de Here aanroepen uit een rein hart,” (vers 22) zegt de apostel. Hier verlaten we het terrein van de individuele verhouding met Christus en komen we op het terrein van de Gemeente, daar waar de twee of drie vergaderd zijn in Zijn naam en Hij in hun midden is. Het onderscheid wie het zijn die de Here aanroepen uit een rein hart, wie die transparant oprechte gelovigen zijn, laat Paulus over aan de gelovige. Het is de Geest Zelf die getuigt (Rom. 8:16). Het is moeilijk om aan iemand die nog niet wedergeboren is naar zijn tevredenheid uit te leggen hoe kinderen van God elkaar herkennen. Maar de Heilige Geest is een betrouwbare gids. Menselijke beoordeling kan dat geestelijke waarnemingsvermogen juist verduisteren en er kunnen fouten gemaakt worden, maar zolang de innerlijke registratie in de Geest onze gids is, zal de vraag wie tot de Here behoren en dus met wie we kunnen samenkomen nooit een probleem zijn. Pas als kwalificatie voor gemeenschap bepaald wordt door een menselijke toetssteen, waarbij men voorbijgaat aan het getuigenis van de Heilige Geest, ontstaan er moeilijkheden.

Gerechtigheid, trouw (geloof), liefde en vrede (vers 22) zijn de vier belangrijkste eigenschappen van de Gemeente, allemaal zaken van het hart, niet van het hoofd. Het zijn allemaal zaken die veel ruimte laten voor ontwikkeling. En voor ontwikkeling is kennis noodzakelijk. Voor geestelijke groei is het heel belangrijk dat men met het verstand Christus probeert te bevatten, maar dat geldt alleen als dat verstand wordt geleid door een hart dat Hem reeds toebehoort. Gerechtigheid is het zichtbare uitvloeisel van wedergeboorte; daar waar de natuur van Christus aanwezig is, zal ook het karakter van Christus zich openbaren. Geloof is de houding van volledige afhankelijkheid van God en een onderdanigheid aan Hem waardoor de Geest in staat is om te werken. Liefde is de stroom van het leven van de Geest binnenin ons naar anderen toe. Vrede is de ervaring en de wetenschap dat de Heer in het midden is.

Deze zijn de eenvoudige elementen waardoor Gods kinderen en Gods doeleinden zich kunnen ontwikkelen tot volwassenheid. Het zijn elementen van leven. En een eigenschap van leven is dat het zich vermenigvuldigd. Maar om zich te kunnen vermenigvuldigen, heeft het blijvend vrijheid nodig. Het georganiseerde christendom heeft door de eeuwen heen steeds weer geleid tot onvruchtbaarheid. En steeds wanneer het leven van de Geest de beperkende banden van de organisaties van kerkelijke gezindten brak, kwam de gemeente tevoorschijn in haar oorspronkelijke kracht en gezag.

Het getuigenis van de gemeente is positief, niet negatief. Natuurlijk blijft er altijd een element aanwezig van zich afzetten tegen het verkeerde, net zoals de rechtvaardigheid van Christus zich keert tegen de goddeloosheid van de wereld. Maar de afgescheiden gemeente zoals die in 2 Timoteüs 2:22 wordt beschreven, is in de eerste plaats een getuigenis van de waarheid, niet een getuigenis tegen dwaling. Het is een getuigenis van de waarheid dat allen die uit de Geest geboren zijn tot het volk van Christus behoren, daarom één zijn en daardoor samen opgroeien en getuigen in de gemeenschap van de gemeente waar de Heer in hun midden woont. De gemeente komt samen op die positieve grond, zonder er iets aan toe te voegen en zonder er iets vanaf te doen. Maar dat brengt een offer met zich mee. Het betekent dat men zijn kruis moet opnemen, het kruis van verkeerd begrepen, te schande gemaakt en voor scheuringmaker uitgemaakt worden. Maar we moeten bedenken dat elke waarachtig geestelijke beweging met een offer begonnen is. Ook dat is de les van de geschiedenis.

De ware gemeente is het toneel van een voortdurende geestelijke worsteling voor haar eigen bestaan. "Neem tot voorbeeld de gezonde woorden, die gij van mij gehoord hebt," is de aansporing van Paulus aan Timoteüs (2 Tim. 1:13). Als we de gemeenschap van de gemeente niet krachtig vasthouden, verliezen we de grip erop. Het is iets dat het meest aangevallen wordt van alles wat er bestaat. Er is de verzoeking om een compromis te sluiten met het georganiseerde christendom. Er is de verzoeking om toch zelf te gaan organiseren, om dat wat men bereikt heeft, te bewaren. Dan is er sektarisme door haar groei te beperken tot een bepaalde nadruk te leggen op een christelijke waarheid. Als de gemeente in een van deze verzoeken valt, volgt neergang, omdat de voortgang

wordt beperkt. En als zij dan het hoogste heeft bereikt wat binnen die beperking mogelijk is, kan het niet anders dan dat zij langzamerhand in geestelijke kracht afneemt, totdat er niets meer van over is. Dit is het beeld dat de geschiedenis zo duidelijk illustreert, het beeld van iets dat geestelijke kracht heeft en na een tijdje achteruit gaat, maar dat God dan vanuit zo'n toestand altijd Zijn overblijfsel roept om daar uit te komen. De kerkelijke gezindten van vandaag zijn vaak de gemeenten van gisteren. Elk droeg de fakkel van het getuigenis tot een bepaald punt, dwaalde vervolgens af van het pad om uiteindelijk tevreden te blijven zitten bij wat men had bereikt. Maar de fakkel werd opgepakt door anderen en hij zal verder gedragen worden totdat de Here Zelf weerkomt. Dat is de reden dat de gemeente geen georganiseerde voortzetting of opvolging kent. Haar voortzetting is afhankelijk van het geestelijk leven van Gods kinderen. Alleen daar waar, in het samenkomen in Zijn Naam, het geestelijk leven de kans krijgt om zich te manifesteren, is voortzetting van de gemeente.

Het is Gods opdracht in deze tijd, net zoals in de tijd van het Nieuwe Testament, dat Zijn kinderen samenkomen eenvoudig op de grond van hun leven met Hem, maar we doen er goed aan om wat nauwkeuriger de verzoeken te bekijken waar we mee te maken krijgen als we de fakkel van het getuigenis willen blijven dragen. In de vele voorbeelden van het werk van God die aangehaald zijn, zal het opgevallen zijn hoe vaak één of twee begaafde mensen een specifiek prominente rol hebben gespeeld. Zo heeft God het ook gewild, want God werkt door Zijn kinderen heen met de gaven die Hij hen geeft. Toch is elke geestelijke beweging veel groter dan enig persoon. Dat is makkelijk om te bedenken, maar niet altijd makkelijk om in praktijk te brengen, waar mensen zoveel in aanschouwen leven, terwijl ze menen dat ze in geloof alleen leven. Het is veel gemakkelijker rondom een persoon samen te komen dan rondom de Heer. De gemeente zal altijd met die verzoeking te maken krijgen als de Here een bijzonder bruikbaar werktuig voor Zichzelf vindt. De wereld en de georganiseerde godsdienst zullen altijd klaar staan om die verzoeking nog eens groter te maken, door de gelovigen te noemen naar een Priscillianus, een Wycliffe of een Haldane, als ze maar niet volgelingen van Christus genoemd worden. Dit was het gevaar waaraan de

gemeente te Corinthe bijna bezweken was, in de tijd dat Paulus zijn eerste brief aan hen schreef.

De gemeente die gegrond is op het hechte fundament van de Schrift kent nog een gevaar, een zeer subtiel gevaar om tegen haar eigen wil in geduwd te worden in een gezindtevorm of sektarische staat. 'Exclusivisme', 'geslotenheid', onder hen die waarachtige kinderen van God zijn, is een afschuwelijk woord. De Gemeente staat los van de wereldlijke en kerkelijke organisaties niet om exclusief, maar juist inclusief te zijn. Het is immers alleen buiten het kamp van gezindten en sekten mogelijk om iedere wedergeborene te blijven verwelkomen, ongeacht zijn of haar godsdienstige achtergrond. Wat is exclusiever dan de grote systemen van het georganiseerde christendom? Zie eens hoe koortsachtig de moderne oecumenische beweging zoekt naar 'eenheid', en de moeilijkheden rond het eens worden over een basis van onderlinge gemeenschap, om de eenvoudige reden dat het 'tegen de regels' is in zo veel gezindten. Met andere woorden, gezindten zijn per definitie exclusief. Dat komt omdat ze gebaseerd zijn op beperking, de aanneming van één bepaald aspect van goddelijke waarheid, de aanneming van een bepaalde regel of vorm, de aanneming van de uitleg van de Schriften van één bepaalde persoon. Als een gemeente zich laat dwingen in die positie van beperking wordt het een gezindte.

Door de eeuwen heen zijn die kinderen van God die alleen rond Christus wilden samenkomen sterke voorvechters geweest van naamloosheid. Ze bleven weigeren om de naam van een man of een ander label opgeplakt te krijgen, in de hoop dat ze alleen als christenen bekend zouden staan, of als broeders of een dergelijke eenvoudige aanduiding die in de Bijbel gebruikt wordt. Het is tot nu toe een verloren strijd gebleken. Voor sommigen lijkt dit niet zo belangrijk, maar toch is het zo dat zodra een groep gelovigen overeengekomen is om een naam aan te nemen, zij tegelijkertijd de beperking hebben aangenomen die deze naam met zich meebrengt. De strijd om naamloosheid is geen onbeduidende factor in de strijd van de gemeente om haar bestaan.

Laten we nog wat dieper ingaan op de plaats van de leer en de vorm (de manier van samenkomen, vert.) in de gemeente. De geschiedenis van de geestelijke beweging van de gemeente is de geschiedenis van geestelijk leven. De gemeenschap van de gemeente moet uitsluitend gebaseerd

zijn op het feit van geestelijk leven. Wat doen leer en vorm er dan toe? In de tweede helft van de negentiende eeuw was er een wijdverspreide opstand tegen dogma. De grootst mogelijke vrijheden werden gegeven in het interpreteren van de geloofsbelijdenissen van de grote kerkelijke gezindten. Het resultaat ervan was dat ze van alles konden inhouden, of helemaal niets, en het is tegenwoordig normaal dat er binnen een kerkelijke gezindte leiders zijn die er meningen op na houden die elkaars tegenpolen zijn, en dat sommige standpunten zelfs niets meer met persoonlijk geloof in Christus te maken hebben. Vaak wordt gezegd dat deze toestand het gevolg is van het niet ondubbelzinnig opstellen van en het niet streng vasthouden aan de leer. Maar is dat waar? Het lijkt er meer op dat verwarring en krachteloosheid komen, niet doordat leerstelling er niet toe doet, maar omdat niets er toe doet. Leer is belangrijk, maar het begrijpen van de dingen van Christus vloeit voort uit het Leven van Christus. Het ontstaan van de grote leerstellingen van genade in de Schrift is het resultaat van de liefdevolle toewijding van de apostelen aan de Heiland. Los van dat uit de wedergeboorte voortvloeiende toegewijde leven heeft zowel de meest rechtzinnige leerstelling als de afwezigheid van enige leerstelling geestelijke dood tot gevolg.

Waar geestelijk leven de enige basis is voor gemeenschap in de gemeente is leer geen onbelangrijke zaak. In tegendeel, daar is de leer van levensbelang en een blijvend aandachtspunt, zodat leer niet iets is dat men uit een boek leert en het daarmee ophoudt, maar een uitgangspunt is om meer en meer de volheid van het Woord der Waarheid binnen te gaan. De Bijbel begint met ervaring en beweegt zich van daar uit naar een voller begrip. Het kan niet anders dan dat onze houding jegens Christus bepaald wordt door de dynamische ervaring van de eenheid met Hem. Welke werkelijk wedergeboren persoon zou ooit beweren dat de Here Jezus slechts een feilbaar menselijk wezen is? Wie tot Gods kinderen behoort, ontwikkelt een leer die Hem eert. De geschiedenis leert ons dat dogma alleen nooit het geestelijk leven van de gemeente kan beschermen, maar dat het Leven van de Geest Zelf de zekerste bescherming is van gezonde leer.

Uit het feit dat de gemeente geen georganiseerde voortzetting kent, zoals reeds gezegd is, volgt dat de structuur, de vorm van samenkomen (vert.), niet het hoofdkenmerk is van een nieuwtestamentische gemeente.

Niet dat vorm onbelangrijk is, maar een gemeente kan niet gegrondvest worden uitsluitend door het opzetten van wat men een Schriftuurlijke vorm acht. Het is niet alleen maar een zaak van het toepassen van de juiste techniek.

Het Nieuwe Testament geeft geen specifiek regels en voorschriften aan waaraan de gemeenschap van de gemeente zich zou moeten houden, zoals dat bijvoorbeeld wel gold voor de bouw van de tabernakel in het Oude Testament. Wat men uit Handelingen of de Brieven zou kunnen afleiden als details voor een gemeentevorm is slechts de natuurlijke wijze waarop het uitvloeien van het leven van de Geest zich openbaarde. De Schrift begint altijd daar, met leven. En daar waar geestelijk leven werkelijk ongeremd is, volgt geestelijke vorm. Dat betekent niet dat gemeenten een grote diversiteit in vorm zullen vertonen. Verschillen zullen er zijn, van plaats tot plaats, zoals de gemeenten in de tijd van de apostelen niet allemaal precies hetzelfde waren, maar door de eeuwen heen laten gemeenten in verschillende landen volkomen onafhankelijk van elkaar geen grote ongelijkheid zien in gemeenschapsvorm. Net zoals geestelijk leven de leer in de gemeente bepaalt, bepaalt het de vorm. Het principe van gemeenschap, bijvoorbeeld, in de familie van God waar alle gelovigen priesters zijn, sluit onmiddellijk het bestaan uit van het onderscheid tussen geestelijken en leken en ook van een bisschoppelijke vorm van leiderschap. Waar mensen bereid zijn om de aanwijzingen te gehoorzamen van geestelijke principes zoals die gevonden worden in het Woord van God zullen ze opmerken dat gemeenteorde niet veel menselijke keuzevrijheid toelaat. Evenmin kan er sprake zijn van het toepassen van een koude mechanische vorm. De ontwikkeling van de sterk georganiseerde systemen van het gezindtenchristendom zoals we dat vandaag de dag kennen, heeft geen geldige, geestelijke reden van bestaan en heeft alleen gediend om “kerken” in stand te houden die anders niet langer zouden bestaan omdat het leven van de Geest het heeft verlaten.

Het geestelijk leven en de Schriftuurlijke orde in de gemeente gaan hand in hand. De orde is het gevolg van leven, maar omgekeerd is het ook zo dat de voortzetting van het geestelijk leven afhankelijk is van de orde. Alle gelovigen zijn priesters en allen zijn getuigen. De gemeente kent geen leden die niet aan de gemeenschap deelnemen, geen ‘niet-mee-

levenden. De gemeente is het punt waar het om draait bij christelijke dienst en verantwoordelijkheid. Haar orde moet de constante stroom van geestelijk leven bevorderen, anders zal de orde zelf teniet gedaan worden. Zij kan ook niet mensen aantrekken die niet wedergeboren zijn. Het leven van de gemeente kan zich niets veroorloven dat blijvend aantrekkelijk is voor onbekeerden, want gemeenschap, aanbidding en voorbede zijn dingen die het leven van deze wereld vreemd zijn.

In sommige landen is er tegenwoordig in de gemeenten een hang naar populariteit, de trend om de gemeente aantrekkelijk te maken voor de wereld. Men vergeet dat de ware gemeente nooit en te nimmer aantrekkelijk kan zijn voor de wereld en dat dat ook nooit de bedoeling geweest is. De gemeente is iets dat totaal onbegrijpelijk is voor de wereld. Mensen worden de gemeente binnen gebracht door het getuigenis van Gods kinderen, die de gemeente vormen. Als het leven van Christus wordt uitgedrukt door een geestelijke orde, behouden gelovigen een getuigenis dat geestelijk effectief is. Er zullen mensen wedergeboren worden en ze zullen toegevoegd worden aan de gemeente, niet omdat zij als wereldse mensen ertoe aangetrokken werden, maar omdat ze een goddelijke verandering hebben ondergaan, wat hen in staat stelt om een leven binnen te gaan dat op een hoger vlak ligt. De opdracht van de gemeente is niet om zich in de wereld in te passen, maar om ervoor te zorgen dat mensen veranderen zodat ze in de gemeente passen.

De Gemeente van het Nieuwe Testament is niet louter theorie. Zij is in deze eeuw even goed een feit als in de eerste eeuw. De principes van het onveranderlijke Woord van God zijn bijna tweeduizend jaar toegepast en getoetst. Ze zijn voor alle tijden en omstandigheden geschikt gebleken. De gezaghebbende, heilige, getuigende, onoverwinnelijke gemeente is doorgestaan en zal doorgaan, niet in uiterlijkheden, pracht en praal, maar daar waar de Heer mensen gevonden heeft die bereid zijn om samen te komen rondom Hemzelf in onderworpenheid en gehoorzaamheid. Haar eenheid is onverbreeklijk, verbonden door de banden van de Geest. Naast wat men de kerkgeschiedenis noemt, met al haar bittere conflicten en tragedies, stroomde het leven van de geestelijke beweging van de gemeente door de eeuwen heen voort. De wonderbaarlijke eenheid van een hemels volk dat een hemels leven leefde en dat overbracht van geestelijke generatie op geestelijke generatie, is

nooit verbroken geweest. Zij zijn pelgrims en vreemdelingen op aarde en ze zijn er nog steeds. Het zijn degenen die de smaad van Christus dragen buiten de legerplaats, degenen die jagen “naar het doel, om de prijs der roeping Gods, die van boven is, in Christus Jezus”. Ze komen samen rondom Christus, hun Hoofd, terwijl ze Zijn Woord nemen als hun gids. Dat zijn zij die de fakkel dragen van het getuigenis.

Literatuurlijst

The Life and Epistles of St. Paul	W. J. Conybeare
A History of the Christian Church	Williston Walker
The Pilgrim Church	E. H. Broadbent
Great Leaders of the Christian Church	Elgin S. Moyer
The Spreading Flame	F. F. Bruce
The Ante-Nicene Christian Library	
Early Christianity outside the Roman Empire	F. C. Burkitt
The Columban Church	J. A. Duke
Nestorian Missionary Enterprise	John Stewart
Wycliffe and the Lollards	J. C. Carrick
William Tyndale	J. F. Mozley
William Tyndale – A Biography	Robert Demans
A History of the Reformation	T. M. Lindsay
The Reformation in England	J. Merle d'Aubigné
The Life and Times of Martin Luther	J. Merle d'Aubigné
Portrait of Calvin	T. H. L. Parker
The Oracles of God	T. H. L. Parker
Tracts and Treatises	John Calvin
The Anabaptist Story	W. R. Estep
A Popular History of the Free Churches	C. Silvester Horne
Journal of George Fox	
George Whitefield's Journals	
The Life of John Wesley	John Telford
John Wesley's Journal	
Lives of Robert and James Haldane	Alexander Haldane
The Tractarian Movement	E. A. Knox
A History of the Plymouth Brethren	W. Blair Neatby
A Narrative of some of the Lord's Dealings with	George Müller
Collected Writings of J. N. Darby	William Kelly
The Diary of an Indian Christian	G. H. Lang
Anthony Norris Groves	G. H. Lang
Edmund Hamer Broadbent, Saint and Pioneer	G. H. Lang
Mukyokai	John Kennedy

Index

A

aflaten 137, 156
albigenzen 135
Alexander, bisschop van Alexandrië 76
Alexander III, paus 134
Alexander VI, paus 146
Alexandrië, theologische school van 8, 76, 89
Ambrosius, bisschop van Milaan 116
Anabaptist 278. *Zie ook* anabaptisten
anabaptisten 170, 173, 176, 178, 180, 183, 188, 278
Antiochië, gemeente te 12–15, 17, 34, 37–39, 43, 44, 45–47, 50–52
Antiochië in Pisidië 3, 12, 16–17, 27–28
Antiochië, theologische school van 76, 85
Antitheses, de 73
apostolische opvolging 61, 117, 233
Aquinas, Thomas 137
Arabië 109, 122
Arius, arianisme 75–77, 85–86, 101
Arles, synode van 110
Arminius, Jacobus 200–201
Arnold, Gottfried 217–218
Aroolappen, Victor 256
ascetisme 71, 73, 115
astrologie 70
Augsburg 156, 174–175
Augustinus 111–115
Augustinus, bisschop van Hippo 74, 77–78, 80, 103
Augustinus, zendeling naar Brittannië 119–120

avondmaal 133, 145, 161, 162, 165, 206.
Zie ook breken van het brood, tafel van de Heer

B

Baedeker, dr. 259
Balkan 19, 128, 131, 249
baptisten 197, 206
Barrowe, Henry 196
Bellett, John G. 236
Bernard van Clairvaux 132
Bijbelgenootschappen 257
boeddhisme 74
boeren opstand 159, 172
Bogomils 128–130
Bonifatius VIII, paus 137
Bordeaux, Synode van 116
breken van het brood 7, 8, 32, 236. *Zie ook* avondmaal, tafel van de Heer
Brewster, William 197
broeders des gemenen levens 145–146, 148, 162, 176
Browne, Robert 195
Brueys, Peter de 131
Bulgarije 111
Bunyan, John 206

C

Caecilianus, bisschop van Carthago 105
Calchedon, Concilie van 110
Calvijn, Johannes 132, 164, 165–169, 183, 190, 191, 195, 197, 200–201, 208, 229
Campbell, Alexander 229
Carey, William 226, 231

INDEX

- Carthago, Concilie van 34, 82
 Catharina van Aragon 193
 Ceylon 109
 Chapman, Robert Cleaver 240, 246
 Cheltschizki, Peter 145
 China 74, 109, 226, 262
 Christian Brethren 235–247. *Zie ook* vergadering van gelovigen
 Claudius, keizer 19, 21
 Clemens VII, paus 142
 Clemens VI, paus 139
 Cluny, Henry de 131
 Columba 118
 Constantijn, Donatie van 156
 Constantijn, keizer 64, 79, 85–86, 97–100, 104–106, 156
 Constantijn Silvanus 126
 Constantijn V 122, 128
 Constantinopel, Concilie van 86
 consubstantiatie 165
 Cop, Nicolas 166
 Corinthe, gemeente te 18, 27, 53, 273
 Coverdale, Miles 152, 186, 193
 Craik, Henry 238–239, 242
 Cranmer, bisschop 193
 Cromwell, Oliver 203
 Cronin, dr. Edward 236, 244, 255
 Culdeeën 118
 Cyprianus, bisschop van Carthago 79–80, 92
 Cyrillus, bisschop van Alexandrië 108–109
- D**
- Damasus, bisschop van Rome 101
 Darby, John Nelson 237–238, 241–245, 247, 248–253, 257
 d'Aubigne, Jean Henri Merle 229
 Decius, keizer 67, 89, 90, 91
 Demetrius, bisschop van Alexandrië 39, 89
 Denck, Johann 173–175
- Derbe, gemeente te 16, 17, 27
 Deventer 146, 148
 diakenen 9, 27–29, 39, 141
 Didache, de 30
 Diocletianus, keizer 67, 105
 Diognetus, de brief aan 68
 Discipelen van Christus 230
 Disciples of Christ. *Zie* Discipelen van Christus
 docetism 71
 donatisten 105, 106–107, 113
 Donatus 105, 106
- E**
- Eck, Johann 157, 171
 Edward III 142
 Efeze, Concilie van 108–109
 Efeze, gemeente te 23–24, 25, 27, 53, 54
 Egypte 18, 66, 110, 134
 Elizabeth, koningin 193–194, 196
 Erasmus, Desiderius 146, 148–149, 150, 161
 Erfurt 155
 Ethiopië 110
 Eusebius 58
 Eutyches, bisschop 110
 Ezra 1, 2, 5
- F**
- Farel, Guillaume 166, 166–167
 Filippi 27, 61
 Filippi, gemeente te 20
 Fox, George 203–206
 Franciscus van Assisi 134–135, 189
 Francke, August Hermann 214–216, 219, 240
 Frederick de Wijze 158
 Fröhlich, Samuel 249
- G**
- Galatië, gemeenten te 16, 44, 46, 51
 Galerius, keizer 67

INDEX

- geloofszendingen 257
 General Baptists. *Zie* baptisten
 gesloten vergadering van gelovigen 245
 Gibbon, Edward 222
 gnostiek 70–71, 72, 74, 75, 76, 81, 84, 87
 Grebel, Konrad 162, 171
 Greenwood, John 196
 Gregorius I, paus 119
 Gregorius XI, paus 142
 Grindal, aartsbisschop Edmund 194
 grote Westerse Schisma, het 142
 Groves, Anthony Norris 235, 237, 238,
 247, 253–257
 Guyon, Madame 217
- H**
 Haldane, Robert en James 226–229, 230,
 248, 272
 Halle 215, 219, 238, 240, 256
 Hendrik VIII 152, 185, 192, 193
 Herrnhut 219–220
 Hiëronymus van Praag 143–144
 Hoffmann, Melchior 179
 Holy Club 221, 224
 Hubmaier, Balthasar 171–173, 175
 hugenoten 194
 Huss, Jan 138, 143–145, 145, 146, 149,
 157, 159
 Hutchinson, E.W. 237
- I**
 Iconium, gemeente te 16, 17, 27, 28
 Ignatius, bisschop van Antiochië 60–63,
 78, 88, 95
 Independants. *Zie* onafhankelijken
 India 8, 109, 122, 191, 215, 226, 231, 236,
 255–256, 257, 262
 Innocentius III, paus 130
 Institutie van Johannes Calvijn 166
 Iona 118, 119
 Isaak, aartsbisschop van Seleucia-
 Ctesiphon 104
- islam 106, 110, 121–122, 128
 Isodorus van Sevilla 156
 Ithacus, bisschop 116
- J**
 Japan 62, 65, 100, 191, 232, 262–264
 Jeruzalem, de gemeente te 7, 9, 12–15,
 27, 28, 37, 38–39, 43–48, 49, 50, 51,
 52, 53, 57–59, 86, 105
 jezuïetennorde 234
 jezuïetenorde 190–191, 192, 217, 231,
 232
 Justinianus, keizer 96
- K**
 Karel IV, keizer 137
 Karel V, keizer 158, 159, 177, 192
 katharen 91, 131, 135
 kloosterleven 103, 115, 119, 135, 155
 Konstanz, Concilie van 144, 157
 Koptische kerken 110
- L**
 Labadie, Jean de 207–212, 213
 Latimer, bisschop 186, 193, 234
 Lefèvre, Jacques 165
 Leiden 196–197, 200
 Leiden, Jan van 179–180
 Leipzig 157–158, 214
 Leo de Grote, bisschop van Rome 102
 Leo III, keizer 122
 Leo X, paus 155, 185
 Licinius, keizer 99
 lollarden 141
 Loyola, Ignatius van 189–191
 Luther, Maarten 132, 146, 150, 155–162,
 163, 164, 169, 171, 172, 173, 174,
 175, 177, 178, 180, 181, 182, 185,
 192, 197, 199, 211, 213, 214, 218,
 219, 232
 Lutterworth 140
 Lystra, gemeente te 16, 17, 27, 28

M

Mani, manichaeïsme 74–75, 83, 116, 125
 Manresa 189
 Manz, Felix 171
 Marcion, marcionisme 71–73, 75, 82, 84
 Marsilius van Padua 139
 Martel, Karel 122
 Martin van Tours 116
 Maruta, bisschop 104
 Mary, koningin 192–193
 Matthijsz, Jan 179, 179–180
 Maxentius 98
 Maximus, keizer 116
 Mayflower 197
 Melanchthon, Philippus 157, 174
 methodisten 220–224, 226
 Milaan 99, 112
 Milvische brug, slag bij de 98–99
 mohammedanisme. *Zie* islam
 monarchianisme 76
 monofysitisme 110
 Montanus, montanisme 93–96
 Montauban 208
 Montserrat 189
 Moravische broeders 146, 216, 219–220
 Mukyokai 263
 Müller, George 238–240, 242, 253
 Münster, de tragedie van 178–180
 mystiek 63, 132, 189, 190, 217–218
 mystieke godsdiensten 62

N

nazareners 41, 49, 249
 Nero, keizer 64–65
 Nestorius, nestorianisme 108–110,
 231–232
 Newman, Francis W. 234, 255
 Newman, John Henry 233–234
 Newton, Benjamin Wills 238, 241–243
 Nicaea, concilie van 85–86
 Novatianus, novatianen 90–92, 95, 105

O

onafhankelijken 195, 232, 235, 236
 Origenes 39, 89–90, 183
 Osiander, André 174
 oudsten 2, 5–6, 15, 17, 25–27, 37–38, 40,
 45, 48, 49, 51, 52, 57–59, 60, 62, 119,
 125, 130, 132, 133, 141, 167, 210,
 239, 252, 259
 Oxford 139, 143, 148, 149, 168, 221, 224
 Oxfordbeweging 232–233
 Oxford Movement. *Zie* Oxfordbeweging

P

Paine, Thomas 222
 Pantaenus 8
 Parnell, John V. 237, 255
 Particular Baptists 197
 Patrick 118
 paulicianen 123–125
 Paulus III, Paus 191
 Pelagius, pelagianisme 77–78, 80, 87,
 113, 200
 pelgrimvaders 197
 Penn, Sir William 204
 Perzische gemeenten 103–105, 109
 piëtisten 207, 232, 238
 piëtistenen 209, 217
 Pius VII, paus 191
 Pliny 36, 56
 Plutchau, Henry 215
 Polen 146
 Polycarpus, bisschop van Smyrna 61,
 65–66
 Portugal 115
 Priscillianus, priscillianen 74, 115–118,
 272
 puriteinen 91, 131, 194, 194–195, 196,
 197, 213
 Pusey, Edward Bouverie 233–234

Q
 quakers 204–206, 222

INDEX

R

Radstock, Lord 259
 Reformatie, de 137, 147, 148, 149, 152,
 153, 154–168, 170, 182, 189, 192,
 199, 200, 201, 229, 232
 relikwieën 114, 129, 163
 Renaissance 147, 157, 199
 Ridley, bisschop 193, 234
 Robinson, John 196–198
 Rome, gemeente te 7, 17, 18, 60, 72, 74,
 77, 79, 86, 91
 Rothmann, Bernard 179
 Rusland 111, 254, 258–260

S

sabellianisme 76
 Saint-Félix-de-Caraman, conferentie te
 131
 sanhedrin 5, 9, 12
 Sattler, Michael 176–178
 Schwartz, Christian Friedrich 215, 256
 Septimius Severus, keizer 66
 Septuagint, de 3, 12
 Sergius 127–128
 Servetus 167
 Shinto 62
 Sigismund, keizer van het Heilige
 Roomse Rijk 144
 Simons, Menno 187–188
 Smyth, John 196
 Spanje 74, 91, 115, 122, 189–190
 Spener, Philipp Jakob 209, 213–214, 217,
 219
 Speyer. *Zie* Spiers, Rijksdag te
 Spiers, het bevel te 177
 Spiers, Rijksdag te 159
 Staupitz, Johannes von 155
 Stefanus, bisschop te Rome 92
 Stone, Burton 230
 Stundisten 258–259
 Supremacy, Act of 152, 186, 193
 Sylvester, paus 156

T

taborieten 145
 tafel van de Heer 33, 60, 61, 63, 74, 78,
 113, 129, 176, 187, 188, 194, 206.
Zie ook avondmaal, breken van het
 brood
 Tersteegen, Gerhard 219
 Tertullianus 63, 96
 Tetzl 156
 Thessalonica 56
 Thessalonica, gemeente te 27
 Toulouse, concilie van 135, 137
 Tours, slag bij 122
 Tractarians 232–233
 Trajanus, keizer 36, 56
 transsubstantiatie 165, 186, 193, 233
 Trente, Concilie van 136, 191
 Tunstall, bisschop 151
 Tyndale, William 149–153, 183

U

Uchimura, Kanzo 263
 Unitas Fratrum. *Zie* broeders des
 gemenen levens
 Urbanus VI, paus 142
 utraquisten 145–146

V

vagevuur 114, 137
 valse verklaringen, de 157, 158
 Voltaire 222
 Vulgata, de Latijnse 136, 140, 147, 192

W

waldenzen 132–134, 135, 136, 143, 145
 Waldo, Peter 132–134
 Wartburg, kasteel de 159
 Watts, Isaac 206
 Wesley, Charles 220–224
 Wesley, John 220–224, 225, 226, 260, 268
 Whitefield, George 222–226, 268
 Wittenberg 155–158

INDEX

Wolsey, kardinaal 150, 185
Worms, de Rijksdag van 159
Wycliffe, John 138, 139–143, 144, 145,
146, 147, 148, 168, 272

X

Xavier, Franciscus 191

Y

Yezdegerd I, keizer van Persië 104

Z

Zeigenbalg, Bartholomeus 215
Zinzendorf, graaf Von 216, 219–220
zoroastrianisme 74, 104
Zwingli, Ulrich 162–165, 169, 171–173,
175, 177, 180, 182, 199

